Scriitori contemporani, voci și tendinţe noi în literatura universală de azi.

Colecţia BIBLIOTECA POLIROM este coordonată de Bogdan-Alexandru Stănescu.

Daniel Mendelsohn, *An Odyssey*: *A Father, a Son, and an Epic*

www.*polirom.ro*

Editura POLIROM

Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

MENDELSOHN, DANIEL

O *odisee*: *Un tată, un fiu şi o epopee* / Daniel Mendelsohn; trad. din lb. engleză şi note de Bogdan-Alexandru Stănescu. – Iaşi: Polirom, 2019

ISBN: 978-973-46-7146-5

I. Stănescu, Bogdan-Alexandru (trad.; note)

821.111

Printed in ROMANIA
Daniel Mendelsohn
O odisee
Un tată, un fiu şi o epopee
Traducere din limba engleză şi note de Bogdan-Alexandru Stănescu
POLIROM
2019
Mamei mele
Nota autorului
Din motive ce ţin de coerenţa narativă şi din respect pentru anonimatul studenţilor de la seminarul meu dedicat *Odiseei* sau al pasagerilor croazierei „Pe urmele *Odiseei*”, am schimbat numele şi câteva detalii legate de anumite evenimente sau personaje.
Toate traducerile din greaca veche şi din latină îmi aparţin.[1]
Nota traducătorului
Pentru redarea în limba română a versurilor citate masiv de autor în corpul textului, am optat pentru traducerile lui Dan Sluşanschi[2], atât în cazul *Iliadei*, cât şi al *Odiseei*. În transcrierea numelor de eroi şi de zei utilizate în textul autorului, am preferat să folosim forme familiare cititorului român (Odiseu, Atena, Telemah, Penelopa etc.).
PROEM
(Invocaţie)
1964-2011
„Subiectul *Odiseei*, bunăoară, nu-i deloc lung. Un om

1 Pentru transpunerea citatelor folosite de autor, am apelat la traduceri consacrate în limba română (vezi Nota traducătorului).
2 Edițiile folosite sunt:

Homer, Iliada, tradusă în hexametri, cu o postfață, bibliografie și indici de Dan Slușanschi și ilustrată de Alexandru Rădvan, Editura Humanitas, București, 2018.
Homer, Odysseia, tradusă în hexametri, cu o postfață, bibliografie și indici de Dan Slușanschi și ilustrată de Alexandru Rădvan, Editura Humanitas, București, 2018.

rătăceşte printre străini ani îndelungaţi, singur şi pândit de Poseidon. La el acasă treburile merg aşa fel că peţitorii îi prăpădesc avutul, iar feciorul îşi vede zilele ameninţate. Bătut de toate vânturile, ajunge la capăt, se lasă cunoscut de câţiva credincioşi, cade asupra vrăjmaşilor, se mântuie şi pe ei îi nimiceşte. Subiectul propriu-zis e acesta; restul sunt episoade".

Aristotel, *Poetica*[3]

Acum câţiva ani, într-o seară din ianuarie, chiar înaintea semestrului de primăvară în care aveam să ţin studenţilor un curs practic dedicat *Odiseei*, tatăl meu, cercetător ştiinţific pensionat, care atunci avea optzeci şi unu de ani, m-a rugat, din motive pe care am crezut că le pricep la vremea aceea, să-l las să asiste, iar eu am fost de acord. O dată pe săptămână, de-a lungul următoarelor şaisprezece săptămâni, avea să facă drumul dintre casa aflată în suburbiile din Long Island unde am copilărit, o locuinţă modestă cu etaj în care încă trăia împreună cu mama mea, şi campusul aflat pe malul râului al unui micuţ colegiu unde predau, pe numele său Bard. În fiecare dimineaţă de vineri, la zece şi zece, lua loc între bobocii care se înscriseseră la curs, tineri de şaptesprezece, optsprezece ani care nu aveau nici măcar un sfert din vârsta lui, şi se alătura discuţiilor asupra acestui vechi poem, o epopee despre călătorii lungi şi căsnicii lungi şi despre ce înseamnă să tânjeşti după acasă.

Era miezul iernii când a început semestrul şi, când nu încerca să mă convingă că eroul poemului, Odiseu, nu era de fapt erou „cu adevărat" (pentru că, spunea el*, e un mincinos şi şi-a înşelat nevasta*!), îşi făcea mari griji în legătură cu vremea: zăpada de pe parbriz, zloata de pe şosele, gheaţa de pe trotuare. Îi era frică să nu cadă, spunea, cu vocalele încă marcate de copilăria din Bronx: *cuoadă*. Din cauza fricii lui de a nu cădea, înaintam cătinel

3 Aristotel, Poetica, studiu introductiv, traducere și comentarii de D.M. Pippidi, ediția a III-a îngrijită de Stella Petecel, Editura IRI, București, 1998, p. 88.

de-a lungul cărărilor înguste, asfaltate ce duceau spre clădirea unde avea loc cursul, o cutie din cărămidă la fel de studiat inofensivă ca un hotel Marriott, sau pe micuţa alee ce ducea la casa cu acoperiş ţuguiat de la marginea campusului, care devenise căminul meu pentru câteva zile pe săptămână. Ca să nu facă o călătorie dus-întors de trei ore în fiecare zi, rămânea adesea peste noapte în casa aceea şi dormea în camera adiţională pe care o folosesc pe post de birou, întins într-un pat îngust care fusese patul copilăriei mele – un pat scund din lemn pe care tata îl construise pentru mine cu propriile lui mâini când devenisem prea mare pentru a mai dormi în pătuţul de bebeluş. Era ceva legat de patul ăsta pe care numai tatăl meu şi cu mine îl ştiam: era făcut dintr-o uşă, o uşă ieftină şi goală pe dinăuntru căreia îi ataşase patru picioare masive din lemn, fixate cu nişte console din metal care sunt astăzi la fel de solid prinse cum erau acum cincizeci de ani, când tata prinsese metalul de lemn, în patul acesta, cu micuţul lui secret amuzant, invizibil dacă nu ridicai salteaua să vezi placajul uşii dedesubt, a dormit tatăl meu de-a lungul acelui semestru de primăvară în care am ţinut cursul despre *Odiseea*, nu cu mult timp înainte să se îmbolnăvească, iar fraţii mei, sora mea şi cu mine să trebuiască să jucăm rolul de părinţi ai părintelui meu, veghindu-i cu îngrijorare somnul agitat într-o serie de maşinării enorme, complicate şi mecanizate ce nu aduceau decât vag cu nişte paturi şi care scârţâiau zgomotos când se ridicau sau se lăsau pe spate, ca nişte macarale. Dar asta a fost mai târziu.

Pe tata îl amuza faptul că vreme îndelungată mi-am împărţit timpul între atât de multe locuri: casa aceasta din campusul rural; bătrâna casă primitoare din New Jersey unde locuiau băieţii mei împreună cu mama lor şi unde petreceam weekenduri prelungite; apartamentul meu din New York City care, pe măsură ce timpul trecea şi viaţa mea se diversifica, mai întâi pentru a include o familie, apoi cariera de profesor, a devenit aproape o haltă între

călătoriile cu trenul. Eşti tot timpul pe drumuri, obişnuia să spună tata la sfârşitul unei conversaţii telefonice şi, pe când pronunţa cuvântul „drumuri”, mi-l imaginam clătinând din cap, cu blândă uluială. Pentru că tata îşi trăise aproape întreaga viaţă într-o singură casă: cea în care s-a mutat înainte să mă nasc şi pe care a părăsit-o pentru ultima oară într-o zi de ianuarie din 2012, la exact un an după ce începuse să participe la cursul meu despre *Odiseea*.

Cursul *Odiseei* a ţinut de la finele lui ianuarie şi până la începutul lui mai. Cam la o săptămână după ce s-a încheiat, eram la telefon cu prietena mea Froma, profesoară de limbi clasice care-mi fusese mentor în facultate şi căreia, în ultima vreme, îi făcea mare plăcere să asculte rapoartele mele periodice despre evoluţia lui Tata în cadrul cursului despre *Odiseea*. La un moment dat în timpul acelei conversaţii, a menţionat o croazieră pe care o făcuse cu doi ani în urmă pe Marea Mediterană, intitulată „Pe urmele *Odiseei*”. Trebuie s-o faceţi! a exclamat Froma. După semestrul ăsta, după ce i-ai predat *Odiseea* tatălui tău, cum aţi putea *să n-o faceţi*? Nu toată lumea a fost de aceeaşi părere: când i-am scris un e-mail unei prietene de-ale mele, agent de turism, o ucraineancă blondă şi fâşneaţă pe nume Yelena, pentru a o întreba ce crede despre asta, răspunsul ei a venit într-o clipită: „EVITĂ CROAZIERELE TEMATICE CU ORICE PREŢ!” Dar Froma fusese profesoara mea şi încă aveam obiceiul de a o asculta. În dimineaţa următoare, când l-am sunat pe tata şi i-am spus despre conversaţia avută cu ea, a scos un sunet incert şi mi-a răspuns: Să vedem.

Am intrat pe net să ne uităm la website-ul agenţiei care organiza croaziera. Pe când leneveam pe canapeaua apartamentului meu din New York, aproape epuizat după încă o săptămână de călătorii dus-întors pe Coridorul Nord-Estic al Amtrak[4], holbându-mă în ecranul laptopului,

4 Companie de transport feroviar din SUA, controlată de Guvernul Statelor Unite.

mi-l imaginam în biroul înghesuit de acasă, care odinioară fusese camera pe care o împărţeam cu fratele meu mai mare, Andrew: paturile simple, joase pe care le făcuse el şi biroul modest, din lemn de stejar, schimbat de mult cu două birouri din PAL melaminat cumpărate de la Staples, ale căror blaturi lucioase, negre se îndoiau sub greutatea echipamentelor electronice de pe ele, unităţi centrale şi monitoare, imprimante şi scannere, toată încâlceala aia de cabluri şi luminiţele intermitente dându-i aerul unei rezerve de spital. Croaziera, am citit noi, avea să urmeze itinerariul întortocheat, lung de zece ani, parcurs de eroul mitologic la întoarcerea lui acasă după Războiul Troian, un drum presărat cu nenorociri, naufragii şi monştri. Avea să înceapă la Troia, al cărei sit arheologic se află acum în Turcia, şi să sfârşească la Ithăki, o insuliţă din Marea Ionică, despre care se presupune că ar fi Itaca, locul pe care Odiseu îl numea acasă. „Pe urmele *Odiseei*” era o croazieră „educativă” şi, în ciuda dispreţului său faţă de orice i se părea a fi un lux inutil – croaziere, turism şi vacanţe –, tatăl meu credea cu religiozitate în educaţie. Şi astfel, câteva săptămâni mai târziu, în iunie, direct după recenta noastră imersiune în textul epopeii homerice, am pornit în croaziera care a durat zece zile în total, câte o zi pentru fiecare an din lunga călătorie spre casă a lui Odiseu.

În timpul călătoriei noastre am văzut aproape tot ceea ce sperasem să vedem: straniile peisaje noi şi ruinele diverselor civilizaţii care le ocupaseră. Am văzut Troia care, pentru ochii noştri nepregătiţi, arăta nici mai mult, nici mai puţin decât ca un castel de nisip care a fost călcat în picioare de un copil rău, înălţimile legendare ale zidurilor sale fiind reduse acum la o aglomerare dezordonată de coloane şi pietre uriaşe proiectate pe fundalul mării din vale. Am văzut monoliţii neolitici din Insula Gozo, de lângă Malta, unde se află, totodată, o peşteră despre care se spune că ar fi fost căminul lui Calypso, frumoasa nimfa pe a cărei insulă Odiseu a eşuat

şi a fost sechestrat timp de şapte ani în timpul călătoriei sale, şi care i-a oferit acestuia nemurirea, singura condiţie fiind să-şi abandoneze soţia pentru ea, dar el a refuzat. Am văzut coloanele de o eleganţă sobră ale unui templu doric lăsat neterminat, din motive imposibil de cunoscut, de nişte greci ai perioadei clasice în Segesta, Sicilia – insula unde, spre finalul călătoriei lor spre casă, membrii echipajului lui Odiseu au mâncat carnea interzisă a vitelor ce-i aparţineau zeului-soare Hyperion, păcat pe care l-au plătit toţi cu viaţa. Am vizitat locul sterp de pe coasta Campaniei, de lângă Napoli, unde cei vechi credeau că se află intrarea în Hades, Tărâmul Morţilor – asta fiind o altă oprire neaşteptată din timpul călătoriei lui Odiseu spre casă, dar poate nu chiar atât de neaşteptată pentru că, până la urmă, trebuie să ne reglăm socotelile cu cei morţi înainte de a ne vedea de viaţa noastră. Am văzut forturi veneţiene grase, ghemuindu-se pe pajişti peloponesiene pârjolite ca nişte broaşte în cenuşă după ce s-a stins focul, lângă Pilos, în sudul Greciei, *Pylos*-ul lui Homer, un oraş unde, după spusele poetului, domnise un rege bun şi bătrân, deşi puţin cam pisălog, pe nume Nestor, şi care îl ospeţise pe tânărul fiu al lui Odiseu, venit acolo să caute informaţii despre tatăl său de mult pierdut: şi aşa începe *Odiseea*, cu un fiu plecat în căutarea tatălui absent. Şi bineînţeles că am văzut şi marea, cu multele ei chipuri, netedă ca sticla şi aspră ca piatra, în anumite momente veselă şi deschisă, în altele de nepătruns, câteodată de un albastru deschis atât de limpede, încât puteai vedea până şi aricii de mare de pe fundul apei, umflaţi şi ţepoşi ca nişte mine rămase în urma unui război ale cărui cauze şi combatanţi au fost de mult uitaţi, altă dată de un sângeriu impenetrabil care e culoarea vinului pe care-l numim roşu, dar pe care grecii îl numeau *negru*.

Am văzut toate acele lucruri în timpul călătoriilor noastre, toate acele locuri, şi am aflat foarte multe despre popoarele care trăiseră acolo. Tata, care vădea o precauţie arţăgoasă faţă de pericolul de a merge aproape oriunde şi

care era autorul câtorva vorbe de care cei cinci copii ai săi adorau să-şi bată joc (*cel mai periculos loc din lume este o parcare, oamenii conduc ca nişte maniaci*!), a ajuns să-şi savureze stagiul de turist mediteraneean. Dar, în final, ca rezultat al unui şir de evenimente enervante imposibil de controlat de către căpitan şi de echipajul său, pe care le voi descrie aici, nu am putut face ultima oprire din itinerariul nostru. Aşa că nu am văzut niciodată Itaca, locul pe care Odiseu l-a făcut celebru pentru că s-a luptat atât de mult să-l revadă; nu am atins niciodată ceea ce s-ar putea să fie cea mai cunoscută destinaţie din literatură. Pe de altă parte, chiar *Odiseea*, plină cum e de ghinioane neaşteptate şi de ocoluri surprinzătoare, îşi educă eroul la şcoala dezamăgirii, şi-şi educă cititorii să se aştepte la neprevăzut. Din acest motiv, faptul că nu am ajuns în Itaca s-ar putea să fi fost cel mai odiseean aspect al croazierei noastre educative.

Aşteaptă-te la lucruri neaşteptate. Târziu în toamna aceluiaşi an, la câteva luni după ce tatăl meu şi cu mine ne-am întors acasă din călătorie – care, după cum glumeam câteodată cu Taţi, dat fiind că nu ne atinseserăm ţinta, putea fi considerată incompletă, putea fi considerată încă în desfăşurare tatăl meu a căzut.

Există un termen ce apare când studiezi literatura greacă a Antichităţii, întâlnit atât în operele de ficţiune, cât şi în cele istorice, utilizat pentru a descrie originile îndepărtate ale unui dezastru: *arkhe kakon*, „începutul lucrurilor rele”. Cel mai adesea, „lucrurile rele” în chestiune sunt războaiele. Istoricul Herodot, de exemplu, încercând să stabilească cauzele marelui război care a avut loc în anul 480 î.Hr., dintre greci şi perşi, afirmă că decizia atenienilor de a trimite nave în sprijinul unor aliaţi cu mulţi ani înainte de declanşarea propriu-zisă a ostilităţilor a fost *arkhe kakdn* al acelui conflict. (Herodot scria la sfârşitul anilor ’400 î.Hr., la aproximativ trei secole şi jumătate după ce Homer şi-a compus poemele despre Războiul Troian – care, după anumiţi învăţaţi antici,

avusese loc cu trei secole înainte de Homer.) Dar *arkhe kakdn* poate fi folosit pentru a descrie şi originile altui tip de evenimente. Tragedianul Euripide, de exemplu, îl foloseşte într-una dintre piesele sale pentru a descrie o căsnicie nefericită, o uniune blestemată ce a pus în mişcare o succesiune de evenimente ale căror consecinţe dezastruoase vor constitui punctul culminant al piesei sale.

Atât războiul, cât şi căsniciile fericite se regăsesc în cel mai celebru *arkhe kakdn* dintre toate: momentul în care un prinţ troian pe nume Paris a răpit o regină ahee pe nume Elena, soţia altui bărbat. Şi aşa, conform mitului, a început Războiul Troian, conflagraţia de zece ani în care au luptat grecii pentru a o recâştiga pe capricioasa Elena şi a-i pedepsi pe locuitorii Troiei. (Unul dintre motivele pentru care războiul a durat atât de mult a fost că Troia era înconjurată de ziduri inexpugnabile; acestea au cedat în cele din urmă, după un asediu lung de un deceniu, numai în urma unui şiretlic – Calul Troian – pus la cale de eroul *Odiseei*, celebru pentru viclenia lui.) Indiferent ce ar fi avut la bază în istoria îndepărtată – existase, într-adevăr, în Antichitate un oraş situat în locul din Turcia pe care l-am vizitat tatăl meu şi cu mine, un oraş care fusese distrus în mod violent, dar dincolo de asta nu putem face decât presupuneri – cataclismul mitic ce a rezultat din adulterul Elenei şi al lui Paris a dăruit poeţilor, dramaturgilor şi romancierilor suficient material pentru următoarele trei milenii şi jumătate: nenumărate morţi în ambele tabere, pustiirea îngrozitoare a marelui oraş, înrobirile şi umilirile şi infanticidele şi sinuciderile şi apoi, în final, atât de întârziata şi de blestemata întoarcere acasă a acelor greci care fuseseră îndeajuns de deştepţi sau de norocoşi ca să scape de războiul propriu-zis.

Arkhe kakdn. Cel de-l doilea cuvânt al sintagmei este o formă a grecescului *kakos*, „rău”, care a supravieţuit şi în englezescul „cflcophony”, un „sunet rău” – un mod cuminte de a descrie zgomotul făcut de femei în timp ce le sunt aruncaţi copiii de pe zidurile unui oraş cucerit, adică

unul dintre lucrurile rele ce i s-au întâmplat Troiei după cădere. Primul termen al sintagmei, *arkhe*, care înseamnă „început” – câteodată are sensul de „vechi” sau „antic” –, îşi face de asemenea simţită prezenţa în anumite cuvinte din engleză, de exemplu „arhetip”, care înseamnă literalmente „primul model” Un arhetip este prima apariţie a unui lucru, atât de străveche în autoritatea ei, încât devine un exemplu pentru eternitate. Orice poate fi arhetip: o armă, o clădire, un poem.

Pentru tata, *arkhe kakdn*-ul a fost un accident minor, un singur pas greşit pe care l-a făcut în parcarea unui supermarket californian unde se dusese cu fratele meu, Andrew, ca să cumpere legume pentru o mult aşteptată reuniune de familie. Toţi cei cinci copii ai lui veneau împreună cu familiile lor să petreacă alături de el şi de Mama un weekend prelungit la casa lui Andrew şi a lui Ginny din Bay Area; cu toţii străbăteau mari distanţe pentru a ajunge acolo. Lily, mama copiilor mei, eu şi cei doi băieţi ai noştri zburam din New Jersey, fratele meu mai tânăr, Matt, împreună cu soţia şi fiica lui veneau din DC, fratele meu cel mai mic, Eric, din New York City, sora noastră, Jennifer, împreună cu soţul şi micuţii lor fii, din Baltimore. Dar înainte ca vreunul dintre noi să ajungem acolo, tata a căzut. Asemenea unui personaj ghinionist dintr-un mit, şi-a împlinit fără să vrea propriile avertismente sumbre într-un mod pe care nimeni nu l-ar fi putut ghici: pentru el, o parcare se dovedise a fi cel mai periculos loc din lume, dar nu din cauza maşinilor sau a oamenilor care conduc ca nişte maniaci. El şi Andrew terminaseră de încărcat cumpărăturile în maşină şi, pe când Taţi ducea înapoi căruciorul de cumpărături, s-a împiedicat de un stâlp metalic şi a căzut. *Nu se putea ridica*, mi-a povestit Andrew mai târziu, pur *şi simplu stătea acolo şi părea în stare de şoc*. Când am ajuns cu totii, tata stătea într-un scaun cu rotile. Îşi fracturase un os al pelvisului, o accidentare care avea să-i ia luni întregi ca să se vindece; şi bineînţeles că noi toţi ştiam că avea să-şi

revină pentru că, aşa cum spunea toată lumea, *Jay e un duri*

Iar el era într-adevăr un dur, aşa că a învăţat mai întâi să stăpânească scaunul cu rotile şi apoi cadrul de mers, şi în final bastonul. Dar căderea de care se ferise atâta vreme a pus în mişcare o serie de complicaţii al căror rezultat era exagerat de disproporţionat în comparaţie cu accidentul care-l cauzase – fractura subţire cât un fir de păr a dus la formarea unui mic cheag de sânge, cheagul de sânge a necesitat anticoagulanţi, iar anticoagulanţii au provocat, în cele din urmă, un atac cerebral grav ce l-a lăsat pe tatăl meu neajutorat, de nerecunoscut: incapabil să respire de unul singur, să-şi deschidă ochii, să se mişte, să vorbească. La un moment dat ni s-a spus că în curând totul se va termina, dar s-a luptat şi şi-a revenit. Era totuşi *un dur* şi pentru o scurtă perioadă de timp s-a simţit destul de bine încât să poarte conversaţii despre meciurile de baseball şi despre Mama şi despre o anumită piesă de Bach pe care abia aştepta s-o exerseze la pianina lui electronică, deşi, spunea el, ştia că e prea grea pentru el. Ultima perioadă a fost una în care (aşa cum aveam să spunem mai târziu, tot povestind istoria aceea remarcabilă iar şi iar, parcă pentru a ne convinge pe noi înşine că a fost adevărată) „vechiul el” reapăruse: o sintagmă ce ridică întrebări puse pentru prima oară, întâmplător, în *Odiseea*, o operă în care eroul trebuie, la sfârşitul absenţei sale de acasă de câteva decenii, să dovedească celor ce l-au cunoscut odinioară că încă este „vechiul eu”.

Dar care e adevăratul „eu”, întreabă *Odiseea*, şi câte „euri” ar putea avea un om? Aşa cum am aflat în anul în care tata a urmat cursul meu despre *Odiseea* şi în care am refăcut călătoriile eroului ei, răspunsurile pot fi uimitoare.

Toate epopeile clasice încep cu ceea ce învăţaţii numesc *un proem*: versurile introductive care anunţă publicul despre ce e vorba în epopee – care-i sunt intenţiile, care e identitatea personajelor ei, natura temelor abordate. Aceste proeme, deşi au un ton mai

ceremonios şi sunt un pic mai rigide decât istorisirile ce le urmează, nu sunt niciodată foarte lungi. Unele sunt aproape artificial concentrate, cum ar fi proemul *Iliadei*, un poem epic de 15.693 de versuri dedicate unui singur episod ce a avut loc în ultimul an al Războiului Troian: o ceartă înveninată între doi războinici greci – comandantul general al armatei, Agamemnon, fiul lui Atreu, şi cel mai mare luptător al său, Ahile, fiul lui Peleu – ce a ameninţat să compromită misiunea de a distruge Troia şi de a pedepsi răpirea Elenei. (Pentru Agamemnon, regele Micenei, războiul e o afacere personală: soţul încornorat al Elenei, Menelau, regele Spartei, este fratele lui mai mic. Ahile, în schimb, luptă doar pentru glorie. Troienii nu mi-au făcut *mie* vreun rău, remarcă el cu amărăciune.) în final, cei doi războinici se împacă, iar misiunea lor e un succes – deşi ar trebui spus că distrugerea Troiei, şiretlicul Calului Troian, ambuscada nocturnă, măcelărirea războinicilor cetăţii şi transformarea femeilor şi copiilor în sclavi, raderea din temelii a zidurilor odinioară inexpugnabile ale cetăţii, un rezultat familiar publicului grec al epopeii datorită războaielor reale şi făcut celebru prin nenumărate reprezentări literare şi artistice ale Căderii Troiei, ei bine, aceste lucruri nu sunt povestite în cele cincisprezece mii şi ceva de versuri ale *Iliadei*. Epopeile, în ciuda întinderii lor considerabile, se concentrează de fapt strict asupra acelei teme enunţate în proemul lor. Proemul *Iliadei* e pur şi simplu dedicat discordiei dintre doi războinici greci, cauzelor şi efectelor ei, şi dezvăluirii concepţiilor personajelor în privinţa onoarei, eroismului, datoriei şi morţii. Dar pentru că genul epic deţine o paletă foarte sofisticată de dispozitive narative – dat fiind că poate oferi indicii, poate anticipa şi poate face chiar salturi fulgerătoare în viitor –, *Iliada* nu ne lasă nicio îndoială despre cum vor sfârşi lucrurile.

Proemul Iliadei constă din şapte versuri:

„Cântă, Zeiţă, mânia ce-aprinse pe-Ahil Peleianul, Greaua urgie ce-Aheilor mii de amaruri le-aduse, Multe

năvalnice duhuri lui Hades zvârlindu-i în braţe Ale vitejilor, iară pe dânşii lăsatu-i-a-n pradă Câinilor, cum şi ospăţ pentru vulturi, la vrerea lui Zeus, Când, mai întâi, se-nfruntară cu sfadă fruntaşii de vază, însuşi Atridul, stăpân de popoare, şi mândrul Ahile” 1.

Aceste şapte versuri, în sine, ne spun foarte puţin despre intriga epopeii. Ştim doar că e vorba despre mânie, moarte şi un plan divin; Agamemnon şi Ahile. Referinţa la planul lui Zeus e uimitor de discretă: care este acesta, mai exact? Cum ajută la îndeplinirea lui mânia şi amarurile şi câinii şi păsările? Nu ni se spune de la început şi nu încape îndoială că parte din motivul pentru care poetul oferă indicii fără a explica o reprezintă dorinţa lui de a ne face să ascultăm mai departe – să ne facă să aflăm care este planul. Dar este la fel de greu să nu simţi că referinţa la un „plan” este ţintită cu dibăcie: ea presupune că poetul, cel puţin, are un plan, chiar dacă în acest moment de început nu avem decât o idee extrem de vagă despre care ar putea fi acesta. În epopee avem nevoie de proem pentru că ne asigură, chiar în clipa când ne îmbarcăm într-o călătorie pe ceea ce ar putea părea un vast ocean de cuvinte, că această întindere nu este „un neant fără formă” (asemenea celui din începutul altei mari povestiri, *Geneza*), ci o *rută*, o cărare ce ne va conduce într-un loc în care merită să ajungem.

„Un loc în care merită să ajungem” e un mod potrivit de a rezuma marea temă a *Odiseei*, care în anumite aspecte este o continuare a *Iliadei*. Un poem de 12.110 versuri, având ca subiect întoarcerea acasă, sinuoasă şi plină de aventuri, a unuia dintre grecii care luaseră parte la războiul împotriva Troiei. Acest grec este Odiseu, stăpânul unei insuliţe-regat pe nume Itaca; el este un *trickster* despre ale cărui şiretlicuri şi trucuri, unele reuşite, altele nu, grecii se înnebuneau să spună poveşti. Una dintre cele mai cunoscute legende de acest fel se desfăşoară în timpul pregătirilor pentru Războiul Troian. Ni se spune că atunci când grecii au venit să-l someze pe

Odiseu să se alăture coaliţiei lor împotriva Troiei, Odiseu – „un bărbat înţelept”, aşa cum observa sec un comentator al *Odiseei* din Antichitate, „care a înţeles cât de îndelungat va fi războiul” – a încercat să evite înrolarea pretinzând că e nebun: în prezenţa trimisului grecilor, a înhămat un asin şi un bou laolaltă şi a început să însămânţeze câmpul cu sare. Cunoscându-i reputaţia, solul grec l-a luat pe Telemah, copilul sugar al lui Odiseu, şi l-a aşezat pe pământ, în faţa plugului; când Odiseu a smucit de coarnele plugului pentru a evita pruncul, solul a tras concluzia că acesta nu putea fi chiar aşa de nebun, drept care l-a luat la război.

Conflictul a fost, într-adevăr, amplu – dar tot aşa au fost şi încercările lui Odiseu din timpul prelungitei sale călătorii spre casă. Pentru că el este încontinuu hărţuit şi întârziat, forţat să

1. Tip de personaj mitologic cunoscut pentru inteligenţă şi şiretenie (eng.).

eşueze şi să naufragieze prin maşinaţiunile zeului mânios al mării, Poseidon, pe care Odiseu l-a jignit (din motive pe care le vom afla mai târziu în poem) şi pe care eroul va învăţa să-l îmbuneze numai după ce va ajunge în cele din urmă acasă. Rătăcirile îndepărtate ale lui Odiseu de-a lungul celor zece ani în care se luptă să se întoarcă la soţia sa, Penelopa, şi la fiul lor – să se întoarcă la familia şi la casa lui – se află într-un contrast absolut cu imobilitatea grecilor care au stat în faţa zidurilor Troiei de-a lungul celor zece ani de război. La fel este devotamentul reciproc al cuplului aflat în inima *Odiseei* – Odiseu, al cărui legământ faţă de soţia pe care nu o mai văzuse de douăzeci de ani rezistă în faţa atenţiei seducătoare a diferitelor zeiţe şi nimfe pe care le întâlneşte pe drumul său spre casă, şi Penelopa, care-i rămâne fidelă dinaintea atenţiilor agresive ale Peţitorilor, zecile de tineri care s-au stabilit în palatul ei, fiecare dintre ei hotărât s-o ia de soţie –, aflat într-un contrast plin de ironie cu aventura adulterină dintre Paris şi Elena, ce a fost cauza războiului de la bun

început: *arkhe kakon*.

Majoritatea clasiciştilor au convenit că proemul *Odiseei e* alcătuit din primele zece versuri:

„Cântă-mi, o, Muză, bărbatul cu gând iscusit, care-ntruna Dus fu pe mare, când, sfântă, a Troiei cetate luat-a Şi, printre mulţi muritori, a văzut şi cetăţi, şi-obiceiuri! Multe-a avut el de tras şi pe mare, cu sufletu-i ager, Viaţa păzindu-şi mereu, şi întoarcerea soţilor mândri! Dar, nici aşa, pe tovarăşi să-i scape, oricât a dorit-o, N-a izbutit, căci smintirea i-a dus, fără leac, la pierzare, Bieţii de ei, când mâncară-ale Soarelui falnic cirede – Hyperion, care lor le-a răpit a întoarcerii clipă.

Despre acestea, Zeiţă, fiică-a lui Zeus, ne grăieşte!” 1.

E un mod ciudat de a începe. După ce-şi prezintă cu modestie personajul drept, pur şi simplu, „un bărbat” – numele lui Odiseu nu este menţionat poetul pare a se îndepărta de acest „bărbat” spre alţi bărbaţi: adică tovarăşii de arme pe care i-a condus şi care, după cum ne spune proemul, au murit în urma propriei nesăbuinţe. Proemul rătăceşte la fel de mult pe cât rătăcise şi personajul lui.

Probabil că era inevitabil ca, în cazul acestei opere întortocheate despre o întoarcere acasă prelungită în mod neaşteptat şi plină de întorsături, anumiţi învăţaţi să argumenteze că şi proemul *Odiseei* deviază: că, de fapt, el e alcătuit din primele *douăzeci şi unu* de versuri ale poemului. Cele unsprezece versuri suplimentare descriu împrejurările în care divinitatea tutelară a lui Odiseu, Atena, zeiţa înţelepciunii, îşi conjură tatăl, pe Zeus, regele zeilor, să-l conducă până la urmă pe Odiseu spre casă, în ciuda opoziţiei implacabile a mâniosului zeu al mării:

„… ne grăieşte!

Dară ceilalţi, chiar cu toţii, câţi grelei pierzări îi scăpară,

Bine acasă ajuns-au, ieşiţi din război şi talazuri,

Numai pe el, plin de dorul întoarcerii şi al soţiei,

Nimfa stăpână-l ţinea, Calypso, o zeiţă-ntre zâne, în grota ei poleită, poftind ca de soţ să îl aibă.

Dar când şi anul trecut-a, în curgerea vremilor lină,

Sorţii i-au tors Cei din ceruri spre casă din nou să se-ntoarcă în al Ithacei pământ, nici atunci scos din necazuri, Nici cu toţi soţii săi dragi! Dară zeii de el aveau milă, Nu însă şi Poseidon, ce se-afla-ncrâncenat fără seamăn Pe Odysseu cel zeiesc, până s-ajungă în ţara lui dragă” 1.

Şi iată că, iarăşi foarte asemănător lui Odiseu, proemul nu doar că rătăceşte, ci ar putea rătăci în continuare mai departe decât intenţionase.

Iliada şi *Odiseea* sunt cele mai faimoase epopei ale tradiţiei occidentale, dar sunt departe de a fi singurele ce ne-au parvenit din vremea Greciei şi Romei antice. Peisajul literaturii clasice greceşti şi latine, de la cele două poeme homerice din secolul al VIII-lea î.Hr. şi până la epopeile creştine compuse în versuri din secolul al V-lea d.Hr., este împânzit de poeme epice ce se înălţau în acel peisaj la fel cum probabil se ridica Troia din câmpia ei lină, deasupra mării, aparent inexpugnabilă şi eternă. Chiar în cazurile în care poemele în sine s-au pierdut, aşa cum s-a întâmplat cu multe dintre ele, adesea proemele au supravieţuit, tocmai datorită caracterului lor succint şi captivant.

Un proem poate comemora alte poeme. Luaţi, de exemplu, proemul *Eneidei* lui Vergilius, care trimite în mod intenţionat la versurile ce deschid atât *Iliada*, cât şi *Odiseea*:

„Armele cânt şi bărbatul ce primul din Troia venit-a

Soarta să-şi afle-n Italia şi pe Lavinice ţărmuri, Multzbuciumat, pe uscat şi pe-a mării adâncuri, asemeni, Sub a Cereştilor vrere şi-urgie, prin ura Iunonei Crâncenă, neiertătoare, ducând şi-n război multă jale, Până oraşul durat-a şi zeii în Laţiu-i aduse,

Neamul latin de unde vine, şi-Albanii, şi-a Romei tari ziduri”[5].

---

5 Publius Virgilius Maro, Eneida, introducere, traducere în hexametri, bibliografie și indici de Dan Slușanschi, Editura Ratio et Revelatio,

Eneida revizitează lumea poemelor lui Homer, dar mută în mod radical perspectiva spre învinşi: povesteşte aventurile lui Eneas, unul dintre puţinii troieni ce au supravieţuit distrugerii Troiei de către greci. După ce a scăpat dintre ruinele cuprinse de flăcări ale cetăţii sale, purtându-şi (iar acesta este unul dintre cele mai celebre şi emoţionante pasaje ale epopeii) tatăl legat cu curele în spate şi trăgându-şi băieţelul de mână, Eneas rătăceşte mai întâi printr-o serie de trasee alambicate (meandre ce ne amintesc dş *Odiseea*) înainte de a se stabili în Italia, tărâmul care i-a fost promis drept baştină a noului stat pe care-l va întemeia, unde va avea de purtat câteva bătălii crunte împotriva localnicilor (războaie ce ne amintesc de *Iliada*) pentru a se putea aşeza acolo, împreună cu ai săi, pentru totdeauna. Deşi îi lipseşte strălucirea plină de cruzime a lui Ahile din *Iliada* ori şiretenia seducătoare a lui Odiseu, Eneas e întruchiparea unei perseverenţe a îndatoririi filiale, o calitate foarte preţuită în cultura romană şi semnalată prin adjectivul latinesc cel mai utilizat de către eroul lui Vergilius: *pius*, care nu înseamnă „pios”, aşa cum ar suna firesc unui vorbitor de limbă engleză1, ci „supus, ascultător” Proemul *Eneidei* are şapte versuri; primul dintre ele, în care poetul anunţă că va cânta despre arme şi un bărbat, *arma virumque*, este în sine atât o trimitere la *Iliada*, care e mai mult decât orice despre „războaie” sau „arme”, *arma*, cât şi la *Odiseea*, al cărei prim vers, după cum ştim, ne anunţă că se va povesti despre un „bărbat”.

Un proem, aşadar, poate nu doar să rezume propria acţiune, să privească în propriul viitor şi să prevadă, în miniatură, ceea ce va urma, ci poate să se şi încline cu recunoştinţă spre trecut, în faţa epopeilor ce-l precedă, a arhetipurilor cărora le este îndatorat.

Pe când eram copil, tata obişnuia să povestească despre o lungă călătorie pe care o făcuserăm noi doi, poveste legată de o ghicitoare. *Cum*, întreba în mod

---

Oradea, 2014, p. 29.

inevitabil tata la un moment dat în cursul relatării, evitând oarecum să-şi privească în ochi interlocutorul în timp ce vorbea – obicei pe care mama nu-l suporta şi în legătură cu care îl certa câteodată pentru că, spunea ea, *te face să arăţi ca un mincinos*, reproş ce ne amuza pe noi, copiii, dat fiind că un lucru pe care-l ştia toată lumea despre tatăl nostru era că acesta nu minţea niciodată – *Cum*, întreba tata în timp ce-şi spunea povestea, *poţi călători pe distanţe mari fără a ajunge nicăieri*? Dat fiind că eram un personaj din această poveste, ştiam răspunsul şi, cum eram doar un copil pe vremea când tata a început s-o spună, mă bucuram sincer să-i stric naraţiunea divulgând răspunsul înainte să ajungă la capătul ei. Dar tata era un om răbdător şi, deşi putea fi sever câteodată, mă certa arareori.

Răspunsul la ghicitoarea lui era acesta: *dacă mergi în cerc*. Tata, care era matematician de formaţie, ştia totul despre cercuri şi bănuiesc că dacă aş fi catadicsit să-l întreb, mi-ar fi spus tot ce ştia despre ele; dar, pentru că întotdeauna am fost intimidat de aritmetică şi geometrie şi ecuaţii de gradul doi, sisteme neiertătoare ce nu lasă loc umbrelor şi înfrumuseţărilor, eschivelor sau minciunilor, am simţit încă de atunci o aversiune faţă de matematică. Oricum, nu respectul lui faţă de cercuri era motivul pentru care îi plăcea să spună această poveste. Motivul pentru care o spunea era faptul că dezvăluia ce fel de băiat fusesem eu odată; totuşi, acum când sunt adult şi am la rândul meu copii, cred că povestirea era despre el.

O călătorie lungă pe care am făcut-o odinioară noi doi. De dragul preciziei, o calitate pe care tata o admira foarte mult, ar trebui să spun că acea călătorie pe care am făcut-o împreună era o întoarcere acasă. Povestea începe cu un fiu care pleacă să-şi salveze tatăl, dar, aşa cum se întâmplă câteodată când la mijloc e o călătorie, drumul spre casă a sfârşit prin a eclipsa drama care l-a declanşat.

Fiul în cauză era tata. Eram la mijlocul anilor 1960, aşa că el trebuie să fi avut treizeci şi ceva de ani; tatăl lui,

trecut bine de şaptezeci de ani. Eu trebuie să fi avut patru ani, sau ceva în genul ăsta; în orice caz, ştiu că nu eram încă destul de mare să merg la şcoală, şi din cauza asta am fost cel ales să-l însoţească pe tata. Era ianuarie: Andrew, cu patru ani mai mare decât mine, era în clasa a doua, iar Matt, cu doi ani mai mic, era încă în scutece, aşa că mama a rămas acasă cu ei. *Ce-ar fi să-l iau pe Daniel cu mine, Marlene*? îmi amintesc că întrebase tata, o întrebare care m-a marcat pentru că până atunci nu cred că făcuserăm ceva vreodată doar noi doi. Andrew era cel care mergea în diferite locuri cu Taţi şi făcea diverse lucruri cu el, îi dădea sculele când stătea întins pe pardoseala din beton a garajului, sub Chevy-ul mare şi negru, stătea alături de el în faţa bancului de lucru din pivniţă când descifrau instrucţiunile de asamblare a unui model de avion. Pe-atunci mă consideram pe de-a-ntregul fiul mamei mele. Dar Andrew era la şcoală, aşa că am mers cu Taţi în Florida atunci când bunica ne-a sunat şi a spus: Veniţi repede!

Pe vremea aia părinţii tatălui meu locuiau la etajul al nouălea al unui bloc de apartamente cu vedere la mare din Miaini Beach – o clădire situată, întâmplător, în imediata vecinătate a celei în care trăiau tatăl mamei mele şi soţia lui. Mă îndoiesc că cele două cupluri petreceau prea mult timp împreună. Tatăl mamei mele, *Bunicul*, era guraliv şi amuzant, un mare povestitor şi linguşitor; vanitos şi dominator, îşi dedica zilnic o îndelungată reflecţie alegerii hainelor pe care urma să le poarte şi stării tractului gastrointestinal. Deşi avea un singur copil, pe mama mea, avusese patru neveste – şi, aşa cum şuierase odată tatăl meu spre mine, *o amantă*. Durata medie a acestor căsnicii era de unsprezece ani.

Prin contrast, tatăl tatălui meu – Bunelu, ţelul călătoriei noastre din acea lună ianuarie când aveam patru ani – abia dacă vorbea. Spre deosebire de tatăl mamei mele, Bunelu nu era genul care să ofere sau să ceară dovezi de afecţiune. Un bărbat mărunţel – la un metru

şaizeci, părea un pitic pe lângă bunica mea cea înaltă, Buna Kay –, părea mereu întru câtva uimit atunci când ne duceam să-i luăm cu maşina de la aeroportul Kennedy şi-i întâmpinam cu o îmbrăţişare. Îi plăcea să fie singur şi nu suporta zgomotul. Fusese electrician şi membru de sindicat. *Stricaţi instalaţia electrică*! obişnuia să strige cu vocea lui subţire, cumva spartă, atunci când ne alergam prin sufragerie; aşa că, în următorul sfert de oră, mergeam pe vârfuri, chicotind. Îşi organiza micile plăceri, emisiunile comice de la radio sau pescuitul de pe digul din spatele blocului, cu o grijă silenţioasă – de parc-ar fi crezut că, fiind prudent chiar şi în plăcere, ar reuşi să nu atragă atenţia Furiilor tragice care, ştiam noi, îi devastaseră tinereţea: sărăcia atât de lucie, încât tatăl lui fusese obligat să-i dea pe cei şapte fraţi şi surori ale sale la orfelinat, mama lui şi toţi acei fraţi, dar şi prima lui soţie morţi pe când era încă tânăr. Toate aceste pierderi fuseseră atât de catastrofale, încât îl lăsaseră „în stare de şoc" – cuvinte pe care am auzit-o pe Buna Kay cum le şoptea, bârfind cu mama şi cu mătuşile mele sub o salcie, într-odupă-amiază de vară pe când aveam vreo paisprezece ani şi trăgeam cu urechea prin apropiere. *A rămas în stare de şoc*, spusese Buna suflând fumul uneia dintre ţigările ei lungi, explicându-le nurorilor ei de ce era soţul ei atât de tăcut, de ce nu-i plăcea să vorbească prea mult cu soţia, cu fiii, cu nepoţi lui; un obicei al tăcerii care, precum ştiam prea bine, putea fi transmis din generaţie în generaţie, aidoma ADN-ului.

Pentru că şi tatălui meu îi plăceau liniştea şi pacea, îi plăcea să caute un loc unde să poată citi sau urmări meciul fără a fi întrerupt. Şi nu-i de mirare. Am aflat de la mama cât de mic fusese apartamentul familiei lui din Bronx şi întotdeauna îmi imaginasem că dorinţa lui de a găsi liniştea şi pacea era o reacţie la acea existenţă înghesuită: împărţise canapeaua extensibilă din sufragerie cu fratele lui, Bobby, care fusese ologit de poliomielită (*îmi amintesc sunetul pe care-l scotea când i se atingeau ortezele*

metalice de la picioare de calorifer când ne băgăm în pat, mi-a povestit ani mai târziu, clătinând din cap), cu părinţii la câţiva metri distanţă în singurul dormitor micuţ al casei, cu Bunu care-l asculta pe Jack Benny la radio în timp ce Buna fuma şi-şi dădea pasienţe. Cum se descurcaseră înainte ca Howard, fratele cel mai mare, să plece şi să se înroleze în armată, în 1938? Nu-mi pot imagina... Şi totuşi, dat fiind că el însuşi a avut cinci copii, a trebuit să mă gândesc că tatăl meu, în mod paradoxal, tânjea totodată după activitate şi zgomot şi viaţă în propria casă. Altfel de ce, mă întrebam câteodată, ar fi făcut atâţia copii? Odată, pe când vorbeam despre toate astea cu Lily – băieţii erau mici, Peter avea probabil cinci sau şase ani, iar Thomas, care nu a avut niciodată un somn liniştit şi se zvârcolea neîncetat în pătuţul de bebeluş, scoţând mici scâncete în somn, avea doi ani –, mi-am pus întrebarea asta despre tatăl meu cu voce tare. Lily s-a uitat la mine şi mi-a spus: „Păi, *şi tu* ai crescut într-o casă aglomerată cu o mulţime de fraţi, şi tot ai vrut să ai copii, nu-i aşa? Iar pentru tine a fost mult mai complicat!” Am rânjit, gândindu-mă la cum a început totul şi la cât de departe ajunseserăm: întrebarea ei timidă, când a început să se gândească prima oară că ar vrea să aibă un copil, dacă aş accepta să fiu un fel de figură paternă pentru copil; cât de înfricoşat fusesem la început şi totuşi cât de mesmerizat, în acelaşi timp, când s-a născut Peter, cum nu mă mai trăgea inima să mă întorc în Manhattan după câteva zile petrecute cu ei în New Jersey; adaptarea treptată, de-a lungul lunilor, apoi anilor, la programul care presupunea să petrec jumătate de săptămână în Manhattan, jumătate în New Jersey; şi apoi naşterea lui Thomas, care într-un fel a cimentat această situaţie. *Primul tău copil, pe el îl simţi ca pe un miracol, aproape ca pe o surpriză*, spusese tata când i-am zis de Thomas. *După asta, e viaţa ta*. Toate astea se întâmplaseră cu cinci ani în urmă; acum, când mă întrebam cu voce tare de ce avusese tata atâţia copii, Lily şi-a înclinat capul într-o parte. Am crezut că ascultă respiraţia lui Thomas, dar ea

se gândea. E amuzant, a spus ea încetişor, că ai ajuns să faci exact ce a făcut şi tatăl tău.

Din acest motiv – pentru că bărbaţii din familia aia nu vorbeau prea mult între ei, nu-şi împărtăşeau sentimentele şi dramele aşa cum o făceau rudele din partea mamei – mi s-a părut ciudat că într-o zi pur şi simplu a trebuit să gonim spre Florida pentru a fi cu Bunu, bunicul meu micuţ şi tăcut. Am înţeles treptat doar motivele ce stăteau în spatele apelului panicat al Bunei: era grav bolnav. Aşa că ne-am dus la aeroport şi ne-am urcat într-un avion şi apoi am petrecut o săptămână şi ceva în Florida, în rezerva de spital, aşteptând, presupun, ca el să moară. Patul de spital era înconjurat de o perdea ce avea un model cu peşti roz şi verzi, iar ideea că Bunu trebuie să fie ascuns mă umplea de oroare. Nu îndrăzneam să mă uit după perdea. În schimb, am stat pe un scaun portocaliu din plastic şi am citit sau m-am jucat cu jucăriile mele. Nu-mi amintesc nimic din ce a făcut tata la spital în zilele acelea. Nici când tatăl lui era bine, ştiam asta, nu-şi vorbeau prea mult; principalul, am înţeles cumva, era că Tăticul se afla acolo, că venise. *Tata e tata*, mi-a spus el un deceniu mai târziu, când Bunu se afla cu adevărat pe moarte, de data asta într-un spital din apropierea casei noastre din Long Island. Multe dintre enunţurile tatălui meu luau această formă, de tipul *x este x*, lăsând mereu să se înţeleagă că a gândi altfel, a admite că x ar putea fi orice altceva decât x, înseamnă să abandonezi codurile stricte ce-i guvernau gândirea şi făceau ca lumea să existe: *Excelenţa este excelenţă, punct*, sau *să fii deştept înseamnă să fii deştept, nu există ceva de genul „să nu fii bun la teste*” Tata e tata. În fiecare zi din tăcutul declin final al lui Bunu, din vara lui 1975, tata conducea până la spital în timpul pauzei de masă, un drum de vreo cincisprezece minute, şi îşi mânca sandvişul în tăcere lângă patul înalt în care zăcea tatăl lui, ce părea să se micşoreze în fiecare zi, uscat şi imobil ca o mumie, inconştient, visându-şi probabil soţia moartă şi celelalte rude moarte. *Tata e tata,* mi-a răspuns Tăticul pe

când aveam cincisprezece ani şi l-am întrebat de ce, dacă tatăl lui nici măcar nu ştia că el e acolo, continua să meargă la spital. Dar asta avea să fie mai târziu. Acum, în Miami Beach, în 1964, stătea în spaţiul înghesuit de după perdeaua cu peşti, vorbea în şoaptă cu mama lui şi aştepta. Şi apoi, bătrânul mărunt care era tatăl tatălui meu şi care avusese un atac de cord nu a murit; iar drama s-a încheiat.

Abia când am zburat spre casă a început ciudata întoarcere, drumul circular.

Care-ntruna dus fu pe mare.

Limba engleză are câteva substantive care denumesc acţiunea de a te mişca prin spaţiul geografic dintre două puncte. Provenienţa acestor cuvinte, locurile din care ne vin pot fi interesante; ne pot spune ceva despre ceea ce am gândit, de-a lungul secolelor şi al mileniilor, că ar alcătui această acţiune şi despre semnificaţiile ei.

„Voyage”[6], de exemplu, provine din *voiage*, din franceza veche, cuvânt ce a ajuns în engleză (asemenea multora) din latină, în cazul de faţă cuvântul *viaticum*, „provizii pentru călătorie”. În *viaticum* stă la pândă substantivul feminin *via*, „drum”. Aşa că se poate spune că „voyage” este saturat de materialitate: ceea ce iei cu tine atunci când te deplasezi prin spaţiu („provizii pentru călătorie”) şi materia pe care păşești atunci când o parcurgi: drumul.

„Journey”[7], pe de altă parte – alt cuvânt pentru aceeaşi activitate –, este ancorat în temporalitate, derivând ca atare din vechiul franţuzesc *jornee*, un cuvânt ce-şi trage rădăcinile din latinescul *diurnum*, „porţia pentru o zi”, ce vine la rândul său din *dies*, „zi”. Nu e greu de imaginat cum „porţia pentru o zi” a devenit cuvântul pentru „călătorie”: pe vremuri, când o călătorie putea dura luni sau chiar ani de zile – să zicem, de la Troia, acum o ruină din Turcia, până la Itaca, o insulă stâncoasă din Marea Ionică, un loc lipsit de orice ruine care s-o scoată

6 Călătorie (eng.).

7 Idem.

din anonimat – aşadar, pe vremuri era mai sigur şi mai la îndemână să vorbeşti nu despre „voyage”, *viaticum*, ci despre ceea ce-ţi trebuia ca să supravieţuieşti mişcării tale prin spaţiu, despre progresul făcut în cursul unei singure zile. În timp, partea a ajuns să ţină loc pentru întreg, mişcarea din cursul unei singure zile pentru oricât ţi-ar fi luat să ajungi acolo unde trebuia – lucru care ar fi putut însemna o săptămână, o lună, un an, ba chiar (după cum ştim) zece ani. Ceea ce e înduioşător în legătură cu termenul „journey” este gândul că în acele zile de demult, când cuvântul era nou-născut, mişcarea cuprinsă într-o singură zi reprezenta o activitate destul de importantă, o iniţiativă îndeajuns de trudnică pentru a primi un nume numai al ei: *journey*.

Discuţia asta despre zel mă duce la un al treilea mod de a ne referi la activitatea despre care vorbim aici: „travel” Astăzi, când auzim cuvântul, ne gândim la plăcere, la ceva ce faci în timpul liber, titlul unei secţiuni din ziarul cu care îţi pierzi vremea într-o zi de duminică. Care e legătura cu zelul? „Travel”[8], de fapt, este văr primar cu „travail”, pe care burduhănosul dicţionar Merriam-Webster cumpărat de tata cu aproape patruzeci de ani în urmă, în ajunul primei călătorii importante din viaţa mea – din suburbia noastră newyorkeză până la University of Virginia, de la nord la sud, de la liceu la facultate –, îl defineşte drept „un efort chinuitor sau anevoios”. Chinul poate fi într-adevăr întrezărit, ca într-un palimpsest, plutind obscur în spatele literelor ce alcătuiesc TRAVAIL, graţie ciudatei etimologii a cuvântului: ne vine, via Evul Mediu şi după o oprire ca să-şi tragă sufletul în franceza veche, din latinescul medieval *trepalium*, „instrument de tortură”. Aşadar, „travel” sugerează dimensiunea emoţională a călătoriei: nu accesoriile ei materiale, nici cât de mult ar putea dura, ci cum este ea resimţită. Pentru că în zilele când aceste cuvinte şi-au căpătat forma şi sensul, călătoria era mai presus de orice dificilă, chinuitoare,

8 Idem.

trudnică, ceva evitat cu îndârjire de majoritatea oamenilor.

Singurul cuvânt din limba engleză care combină toate semnificaţiile diverse ce ţin fiecare separat de „voyage” şi „journey” şi „travel” – distanţa, dar şi durata, durata, dar şi emoţia, greutăţile şi pericolul – ne parvine nu din latină, ci din greacă. Acel cuvânt este „odyssey”[9].

Acest cuvânt se trage din două substantive proprii. Cel mai recent a derivat din *odysseia*, termen din greaca veche: titlul unui poem epic despre un erou pe nume Odiseu. Foarte mulţi oameni ştiu că povestea lui Odiseu e despre călătorii: a călătorit îndelung pe mări, iar în cele din urmă a pierdut (în mod ironic) nu doar tot ce avusese de la început, ci şi tot ce acumulase pe parcurs. (S-a zis cu „proviziile pentru călătorie”.) Oamenii ştiu de asemenea că a călătorit şi prin timp: deceniul în care el şi grecii i-au asediat pe troieni, cei zece ani plini de încercări în care s-a zbătut să se întoarcă acasă, acolo unde oamenii chibzuiţi stau locului.

Aşa că ştim despre feluritele tipuri de călătorii, despre spaţiu şi timp. Ceea ce ştiu foarte puţini oameni, asta dacă nu au studiat greaca veche, este că cel de-al treilea element magic – emoţia – e zidit în numele acestui erou straniu. O poveste spusă în cadrul *Odiseei* descrie ziua în care bebeluşul Odiseu şi-a primit numele; povestea, la care mă voi întoarce, ne furnizează în mod convenabil etimologia numelui. Tot aşa cum puteţi vedea cuvântul latin *via* stând la pândă în *viaticum* (şi, prin urmare, în *voiage* şi „voyage”), cei care ştiu greaca veche pot vedea, chiar sub suprafaţa numelui „Odysseus”, cuvântul *odyne*. Aţi crede că nu-l recunoaşteţi, dar mai uitaţi-vă o dată. Gândiţi-vă, de exemplu, la cuvântul „anodyne”, pe care dicţionarul dăruit de tata îl defineşte drept „medicament ce opreşte durerea; care nu produce niciun rău”. „Anodyne” este de fapt compus din două cuvinte greceşti care împreună înseamnă „fără durere”; aneste „fără”, aşa că – *odyne* trebuie să fie „durere”. Aceasta este rădăcina

9 Odisee (eng.).

numelui lui Odiseu, dar şi a titlului acestui poem. Eroul acestui mare poem epic despre călătorie, rătăcire şi peregrinare este, literalmente, „bărbatul durerii”. El este cel ce călătoreşte; el este cel ce suferă.

Şi cum altfel? Pentru că o poveste de călătorie este neapărat şi una despre despărţire, despre cum eşti separat de cei pe care-i laşi în urmă. Chiar şi cei care nu au citit *Odiseea* trebuie să fi auzit legenda bărbatului care a încercat timp de zece ani să ajungă acasă la soţie; şi totuşi, aşa cum aflăm din scenele de deschidere ale epopeii, când Odiseu a plecat de acasă spre Troia, el şi-a abandonat un copil sugar şi un tată în putere. Structura poemului subliniază importanţa acestor două personaje: începe cu fiul care acum s-a maturizat şi care pleacă în căutarea tatălui pierdut (patru Cânturi întregi, aşa cum sunt numite capitolele sale, sunt dedicate călătoriei fiului, înainte chiar să îi cunoaştem tatăl); şi se încheie nu cu reîntâlnirea triumfătoare dintre erou şi soţia sa, ci cu una înlăcrimată dintre el şi tatăl lui, care acum e un bătrân prăpădit.

În aceeaşi măsură în care e o poveste despre soţi şi soţii, deci, această poveste este – poate chiar în mai mare măsură – despre taţi şi fii.

Şi, printre mulţi muritori, a văzut şi cetăţi, şi-obiceiuri!

De la Miami am zburat înapoi acasă, la New York. Era noapte. Pe când ne aşezam pe locurile noastre, însoţitoarea de zbor ne-a anunţat că acasă ne aştepta „vreme rea”. Taţi abia şi-a ridicat privirea din cartea pe care o citea, a înregistrat informaţia şi apoi s-a întors la citit. Imediat ce ne-am ridicat, însă, pilotul a anunţat că, din cauza vremii, vom avea o lungă întârziere înaintea aterizării; eram obligaţi să „ne rotim în aer” Avionul a început să se încline uşor şi pentru multă vreme am tot dat rotocoale în aer. Acolo sus unde ne aflam, nu era niciun fel de vreme: noaptea era la fel de densă şi de mată ca o bucată de catifea pe care un giuvaiergiu o foloseşte pentru a-şi expune pietrele preţioase – un giuvaiergiu precum cel

de la care, cum mi-a şoptit odată mama, propriul ei tată îi cumpărase inelul de nuntă, târguindu-se într-o cămăruţă dosnică de pe Forty-Seventh Street cu un bătrân evreu, unul dintre numeroşii prieteni ai Bunicului, care a rostogolit câteva briliante neşlefuite pe materialul negru în timp ce se certa în idiş cu bunicul meu, totul din cauza faptului că tatăl meu nu avea destui bani să cumpere genul de piatră considerat de tatăl ei potrivit pentru ea –, cerul era ca o bucată de catifea neagră, iar stelele erau asemenea acelor briliante sclipitoare. Ştiam că mergem în cerc pentru că luna, rotundă şi uşor luminescentă ca opalul, tot dispărea şi reapărea la geamul meu. Aveam şi eu cartea mea în noaptea aia, dar am abandonat-o când am început să ne rotim, uitându-mă cu bucurie la lună pe când trecea pe lângă noi, o dată, de două, de trei, de patru ori, până la urmă m-am oprit din a număra de câte ori şi-a întors faţa prietenoasă spre mine.

Tata nu privea luna. El citea.

Dar el părea să citească întotdeauna. Tata, ai cărui părinţi n-au trecut niciodată de liceu, mi-a spus odată o poveste despre cum a ajuns el un cititor avid. Fiind diagnosticat greşit cu febră reumatică în clasa a şaptea, a trebuit să stea în pat câteva luni şi în perioada aceea s-a ataşat de cărţi. *Nu există lucru imposibil dacă ai cartea potrivită*, obişnuia să le spună celor cinci copii ai săi, iar el, cel puţin, a trăit după această regulă proprie. Nu era niciodată mai fericit decât atunci când îşi bătea capul cu teancul de cărţi împrumutate de la biblioteca publică, volume despre cum să cânţi jazz la chitară, să cânţi la tobe, la piculină, la vioară şi la pian, să scrii versuri pentru melodii pop, să-ţi construieşti propriul bar în casă, să construieşti un accelerator pentru cărbunele de grătar, să clădeşti o movilă de compost, să faci mobilă colonială sau o harfa. La finalul Cântului V al *Odiseei*, când nimfa înnebunită de iubire, Calypso, îi îngăduie în cele din urmă lui Odiseu să părăsească insula ei şi să se îndrepte spre casă, ea aduce nişte unelte pe care până atunci le ţinuse

ascunse şi i le înmânează naufragiatului; cu aceste câteva unelte şi cu arborii şi plantele care-i sunt la îndemână, eroul îşi construieşte pluta pe care-şi va parcurge ultima parte a călătoriei spre casă. De fiecare dată când citesc acest pasaj, mă gândesc la tata.

Parţial datorită faptului că părea mereu aplecat deasupra unei cărţi, că mereu îşi folosea propria minte şi încerca să absoarbă conţinutul minţii altora, când eram copil îl consideram pe tata a fi tot numai creier. Impresia că mintea e partea lui cea mai importantă era sporită de faptul că începuse să chelească încă de tânăr, în mod sigur din anii când eu eram încă mic, iar senzaţia mea era că acel creier masiv de sub craniul lui se mărise până în punctul în care, cumva, îndepărtase părul de pe scalpul lui. Multe dintre amintirile mele cu el pornesc nu de la imaginea feţei – ovalul pământiu cu sprâncene arcuite şi ochii apropiaţi de un căprui închis, nasul lunguieţ şi coroiat al cărui vârf elastic era puţin strâmb, gura cu buze subţiri ce tindeau mereu să se strângă pungă, ca la supărare –, ci de la capul lui care, lipsit de păr, părea aproape înduioşător de vulnerabil, predispus la răniri. Nişte şuviţe ce supravieţuiseră desenau un U în jurul bazei craniului, acest U fiind închis la culoare în timpul copilăriei mele, grizonant mai târziu, apoi ras şi mai apoi, în mod bizar, un pic învolburat din cauza medicamentelor pe care trebuia să le ia. Şi mai era fruntea lui, aproape mereu brăzdată de concentrare în timp ce se gândea la rezolvarea unei probleme, a unei ecuaţii, la mama, la unul dintre noi.

Acesta era capul aplecat asupra unei cărţi, în timpul acelei lungi nopţi în care ne roteam în aer.

Oare ce citea tata? Nu e imposibil să fi fost o gramatică a limbii latine, sau poate *Eneida* lui Vergilius, epopeea romană ce face o elegantă reverenţă dinaintea arhetipurilor sale greceşti. Deşi tata şi-a trăit întreaga viaţă profesională printre oameni de ştiinţă şi ecuaţii şi cifre – mai întâi cu slujba sa de la Grumann, o corporaţie aerospaţială, unde orice ar fi făcut era tainic şi tăinuit de

noi, dat fiind că institutul unde lucra avea cel mai înalt grad de secretizare şi, pe lângă asta, aşa cum mi-a explicat mai târziu, oricum nu am fi înţeles; şi apoi, după ce s-a pensionat în anii ’90, într-o a doua carieră, de un deceniu, de profesor de informatică la o universitate locală –, se mândrea cu faptul că studiase odată, de mult, limba latină. *Ah*, spunea câteodată, pe când eram la colegiu şi mă pregăteam să-mi iau licenţa în limbi clasice, *Ah, în liceu îl citeam pe Ovidiu în latină, ştii*?! Iar eu, în loc să fiu impresionat, aşa cum spera el, de această dovadă timpurie a erudiţiei sale, remarcam doar că pronunţa numele poetului cu *o* lung: *Ou-vidiu*. Pronunţiile defectuoase ale tatălui meu, care m-au făcut să-mi fie ruşine la un moment dat în viaţă, erau rezultatul inevitabil al faptului că fusese copilul studios al unor părinţi lipsiţi de orice educaţie; bănuiesc că multe dintre numele proprii şi cuvintele pe care le întâlnise până când eu ajunsesem destul de mare încât să-i dispreţuiesc erorile erau cuvinte pe care nu le auzise niciodată pronunţate cu voce tare. Abia acum realizez cât de mult îi face cinste faptul că era primul care să glumească pe seama acestor gafe. *Foarte târziu mi-am dat seama că nu există flori numite „maniolii*”! spunea el cu un mic rânjet şi, dacă se întâmpla să fiu de faţă când spunea gluma asta pe seama propriei persoane, aşteptam, cu plăcere sofisticată, ca cel căruia i-o spunea să realizeze că este vorba despre „magnolii”.

Aşa că tata se lăuda că fusese îndeajuns de bun la latină încât să-l citească pe *Ou-vidiu* în original, deşi am ajuns, cu timpul, să înţeleg că unul dintre marile lui regrete era că se oprise din studiul latinei înainte de a fi apucat să-l citească pe Vergilius. Faptul că tata nu terminase studiul latinei, că nu citise *Eneida* îmi dădea o uşoară satisfacţie plină de cruzime, dat fiind că eu însumi urmasem şi în cele din urmă încheiasem studiul limbilor clasice şi-l citisem, aşadar, pe Vergilius în latină; iar latina lui Vergilius, aşa cum îmi făcea plăcere câteodată să-i spun tatălui meu, era mai densă, mai complicată, mai dificilă

decât a lui Ovidiu.

De-a lungul anilor copilăriei mele, tata a făcut câteva încercări de a recupera ceea ce pierduse cu atâta vreme în urmă, începând cu anii 1940. Câteodată, când veneam acasă în vacanţa de primăvară sau de toamnă, găseam exemplarele lui din *Latina pro populo* (*Latina pentru toţi*) şi *Winnie iile Pu* aruncate lângă canapeaua din piele neagră aflată în pivniţa unde încerca, şi arareori reuşea, să găsească solitudinea după care tânjea. Când aveam şapte sau opt ani, deja citeam cărţi despre greci şi despre mitologia lor, atras, fără îndoială, de forma trupurilor goale şi de actele pline de lascivitate, de eroi, de armuri şi de zei, de templele în ruină şi de comorile pierdute, şi, deşi nu mi-am dat seama la momentul respectiv, acum realizez că tatălui meu îi surâdea ideea că aş avea aplecare spre studiul Antichităţii.

Ani mai târziu, după ce nu reuşisem, în liceu, să stăpânesc la matematică materia ce mi-ar fi permis să merg mai departe şi să studiez algebra, tata făcea din când în când observaţia că e păcat, pentru că e imposibil să înţelegi bine lumea dacă nu ştii algebră. Nu spunea asta pentru a mă răni ci, cred, regretând sincer. *E păcat*, spunea el; tot aşa cum, în alte ocazii, spunea că *e păcat* că nu pot aprecia „dimensiunea estetică” a matematicilor, o frază ce nu avea niciun înţeles pentru mine pentru că eu asociam matematicile cu obligaţia de a face exerciţii inutile, lipsite de finalitate, şi doar mult mai târziu am realizat că ele sunt doar aparent lipsite de finalitate, pentru că nu lucrasem destul sau pentru că nu avusesem parte de profesori suficient de buni (*De ce nu-ţi explică profesorul mai bine lucrurile astea*? exclama el, dând stupefiat din capul lui lucios, deşi, când îl rugam să-mi explice aceleaşi lucruri dădea iarăşi din cap, consternat de incapacitatea mea de a pricepe ceva ce pentru el era foarte limpede), aşa că am trecut prin liceu fără a avea idee de matematică, copiind fără a înţelege diagrame şi forme geometrice şi ecuaţii de gradul doi, fără a pricepe în

ruptul capului la ce puteau să ducă acestea, asemenea cuiva care e obligat să exerseze gamele la chitară, pian sau clavecin fără a bănui că ar exista ceva numit concert. Mult mai târziu, pe când eram în primii ani de colegiu şi studiam greaca veche, stăteam în clasă împreună cu alţi trei colegi, în fiecare dimineaţă din timpul săptămânii, la ora nouă, şi recitam, exact ca şi cum am fi exersat gamele, paradigmele substantivelor şi verbelor, fiecare substantiv cu cele cinci posibile întrupări ale sale, în funcţie de rolul pe care îl are în propoziţie, fiece verb cu formele sale înspăimântător de metastazante, timpurile şi modurile care nu există în engleză, diatezele activă şi pasivă, da, pe acelea le ştiam de la franceza din liceu, dar şi strania diateză „medie”, un mod în care subiectul este şi obiect, o ciudată suprapunere sau dedublare, ca şi cum o persoană ar fi tată şi totodată fiu. Şi totuşi suportam cu plăcere toate aceste exerciţii riguroase pentru că aveam o idee foarte clară despre locul înspre care mă purtau. Aveam să citesc în greaca veche *Iliada* şi *Odiseea*, *Istoriile* atât de elaborat desfăşurate ale lui Herodot, tragediile construite la fel de frumos precum nişte ceasuri, la fel de implacabile ca nişte capcane… Ani buni după această perioadă, de fiecare dată când tata făcea comentariul despre cum nu poţi vedea lumea cu limpezime fără să ştii algebră, invariabil îi răspundeam spunând că nu poţi vedea lumea limpede şi cu adevărat nici fără să fi citit *Eneida* în latină. Iar atunci el făcea micuţa grimasă pe care i-o ştiam cu toţii, pe jumătate zâmbet, pe jumătate încruntare, schimonosindu-şi faţa, şi râdeam cu amărăciune, apoi ne retrăgeam fiecare în colţul lui.

Aşa că e posibil ca el să-şi fi exersat latina, poate făcând o tentativă de a-l citi pe Vergilius, în noaptea în care ne-am rotit cu orele în avionul care ne aducea din Florida, unde tatăl meu cel devotat se grăbise să fie alături de tatăl lui cel tăcut. După ani, când mi-a spus că vrea să asiste la cursul meu despre *Odiseea*, mi-am dat seama că e posibil să te dedici unui text din vinovăţie, din sentimentul

că ai lăsat o treabă neterminată, aşa cum te-ai simţi obligat faţă de o persoană. Tata era un om care-şi resimţea responsabilităţile acut, motiv pentru care, când i-am pus o anumită întrebare după mulţi ani, mi-a răspuns sec: *Pentru că un bărbat nu pleacă*.

În noaptea aceea, când aveam patru ani, am stat acolo în tăcere alături de tatăl meu cel tăcut, în timp ce avionul se lăsa greoi pe o aripă pentru a-şi desena marele lui cerc aerian, deloc departe de felul în care, în epopeile lui Homer, un vultur uriaş dă roată pe cerul de deasupra capetelor unei armate neliniştite sau al unui om solitar aflat într-un mare pericol, vulturul fiind un semn prevestitor a ceea ce va să vină, victorie sau înfrângere pentru armată, salvare sau moarte pentru om; stăteam pe locul meu în timp ce avionul se învârtea în cerc, iar tata citea. Nu-mi amintesc cât de mult timp am făcut acele rotocoale, dar tata insista mai târziu că a durat „ore întregi” Acum, dacă asta ar fi o poveste spusă de tatăl mamei mele, aş fi înclinat să mă îndoiesc. Dar tata ura exagerările, aşa cum ura orice exces, drept care-mi imaginez că ne-am rotit, într-adevăr, cu orele. Două? Trei? Nu voi şti niciodată. În cele din urmă am adormit. Ne-am oprit din aceste rotiri şi ne-am început coborârea, apoi am aterizat şi am condus vreo treizeci de minute prin frig şi am ajuns cu bine acasă.

Când tata spunea această poveste, el scurta ceea ce mie mi se părea partea cea mai interesantă – atacul de cord, goana înfrigurată (în ochii mei) la căpătâiul bunicului, *drama* – şi insista asupra a ceea ce mie, la vremea aia, mi se părea partea cea mai plictisitoare: rotitul în aer. Îi plăcea să spună povestea asta pentru că, în mintea lui, dezvăluia ce copil bun fusesem eu: cum suportasem fără să mă plâng toată plictiseala acelei rotiri, a acelei distanţe parcurse fără a înainta niciun pic. *N-a făcut deloc scandal*, spunea tata, căruia îi displăcea scandalul, şi chiar şi atunci, aşa mic cum eram, înţelegeam vag că accentul moale, dar coroziv pe care-l punea pe

cuvântul „scandal” era direcţionat, cumva, spre mama mea şi spre familia ei. *N-a făcut deloc scandal*, spunea Taţi, dând aprobator din cap. *A stat acolo, pur şi simplu, citind, fără să scoată un cuvânt*.

Călătorii lungi, niciun scandal. Au trecut mulţi ani de la lunga şi circulara noastră întoarcere acasă, şi în cursul acestor ani eu însumi am călătorit cu avionul însoţit de copii mici, motiv pentru care, când mă gândesc acum la povestea tatei, două lucruri mă izbesc. Primul ar fi că de fapt povestea e despre cât de bun era tata. Cât de bine stăpânise el toată situaţia, mă gândesc acum: cum o făcuse să pară mai puţin gravă decât era, cum se prefăcuse că nu se întâmplă nimic deosebit, dând un exemplu personal prin faptul că stătea liniştit şi rezistând – aşa cum eu însumi nu aş fi putut, dat fiind că sunt într-adevăr, în multe feluri, mai mult fiul mamei mele şi nepotul Bunicului – impulsului de a face vâlvă sau de a se plânge.

Al doilea lucru care mă izbeşte când mă gândesc acum la această poveste este că, în tot timpul cât am stat alături în avion, nu ne-a trecut prin minte să vorbim unul cu celălalt.

Eram mulţumiţi cu cărţile noastre.

Cu întortocheri şi întorsături

Nu e întâmplător că, în originalul grec, primul cuvânt al primului vers din cele 12.110 ce alcătuiesc *Odiseea* este *andra*: „bărbat” Epopeea începe cu povestea fiului lui Odiseu, un tânăr aflat în căutarea de mult pierdutului său tată, eroul acestui poem; apoi se concentrează asupra eroului propriu-zis, mai întâi în timp ce-şi rememorează fabuloasele aventuri prin care a trecut după ce a părăsit Troia, apoi pe măsură ce se chinuie să se întoarcă acasă, unde-şi va recâştiga identitatea de tată, soţ şi rege, răzbunându-se cumplit pe Peţitorii care încercaseră să-i fure soţia şi să-i uzurpe căminul şi regatul; apoi, în cântul de încheiere, ne oferă o viziune asupra felului în care „un bărbat” ar putea să arate odată ce aventurile vieţii sale au luat sfârşit: tatăl vârstnic al eroului, ultima persoană cu

care se regăseşte Odiseu, acum un bătrân singuratic şi decrepit, stând în livada sa, plictisit de viaţă. Băiatul, bărbatul, bătrânul: cele trei vârste ale omului. Adică putem spune că, printre călătoriile pe care le cartografiază acest poem, se află, totodată, călătoria unui om prin viaţă, de la naştere şi până la moarte. Cum se ajunge acolo? Cum e această călătorie? Şi cum spui povestea ei?

Răspunsurile sunt profund legate de caracterul lui Odiseu. Primul adjectiv folosit pentru a descrie omul cu care debutează proemul – primul „modificator" din toată *Odiseea* – este un termen grecesc bizar, *polytropos*. Sensul literal al acestui cuvânt este „cu multe ocolişuri": *poly* înseamnă „multe", iar un *tropos* este „un ocoliş, o cotitură" Cuvintele englezeşti ce conţin elementul – *tropei* derivă, de fapt, din *tropos*. „Heliotrope"[10], de exemplu, este o floare care se întoarce după soare. „Apotropaic", pentru a da un exemplu mai puţin vesel, este un adjectiv ce înseamnă „a face răul să se întoarcă şi să dispară": este folosit în legătură cu riturile superstiţioase menite să îndepărteze ghinionul – precum obiceiul, comun în rândul evreilor din Estul Europei din epoca bunicilor mei, de a lega o fundă roşie la încheietura unui bebeluş pentru a preveni deochiul. *Vai, mama mea te iubea aşa de mult,* îmi spune mama câteodată chiar şi acum, *încât atunci când te scotea în parc îţi lega o fundă roşie la mână*! apoi plescăia din limbă cu tristeţe, *dane*! şi ofta. Anecdota, sunt conştient de asta, nu e doar despre marele devotament al bunicii faţă de mine: sentimentele profunde arătate de ea în această poveste sunt menite a contrasta cu relativa lipsă de interes manifestată de părinţii tatălui meu, care nu m-au cunoscut decât când aveam doi ani, ca rezultat al tăcerilor înverşunate ce se năşteau în mod ocazional între tatăl meu şi fraţii sau părinţii săi.

Este greu să rezişti ideii că e ceva sugestiv, programatic în stabilirea acestui adjectiv anume, „cu multe ocolişuri", primul modificator al primului vers dintr-un

10 Heliotrop (eng.).

poem de 12.000 de versuri despre o călătorie spre casă. Odiseu, o ştim prea bine, e un personaj înşelător, celebru pentru căile lui dubioase şi eschivele şi minciunile lui şi, mai presus de orice, pentru iscusinţa lui în a mânui cuvintele; el este, în fond, cel care a visat Calul Troian, o deghizare ce era simultan o ambuscadă. Aşa că, într-un anumit sens, *polytropos* este folosit la figurat: acesta este un poem despre un om a cărui minte urmează căi ocolite şi întortocheate, dintre care nu toate sunt strict legitime. Şi totuşi mai există un sens, propriu, al termenului *polytropos*. Pentru că acele „căi întortocheate” se referă de asemenea la forma luată de mişcarea eroului în spaţiu: el este bărbatul care ajunge acolo unde trebuie călătorind în cercuri. În mai multe dintre aventurile sale, el părăseşte un loc doar pentru a se întoarce acolo, câteodată în mod necugetat. Şi apoi, bineînţeles, este şi cel mai mare dintre cercuri, cel care-l conduce înapoi în Itaca, locul pe care l-a părăsit cu atât de mult timp în urmă, încât atunci când ajunge în cele din urmă acasă, el şi cei dragi lui nu se mai pot recunoaşte.

Chiar naraţiunea *Odiseei* se mişcă pe axa timpului în acelaşi fel sinuos în care Odiseu însuşi se mişcă prin spaţiu. Epopeea se deschide într-un prezent în care fiul lui Odiseu, ajuns bărbat în absenţa tatălui său, pleacă în căutarea veştilor despre părintele de mult pierdut (de la Cântul I până la Cântul IV); apoi îl abandonează pe fiu în favoarea tatălui, concentrându-se asupra lui Odiseu în momentul când zeii, hotărând că i-a ajuns cât a rătăcit şi că ar trebui să i se îngăduie să meargă acasă, îl eliberează în sfârşit din ghearele lui Calypso şi îl duc pe insula unde se află regatul unui popor ospitalier, al Feacilor (de la Cântul V şi până la Cântul VIII); apoi, într-o secvenţă retrospectivă ce se întinde pe patru cânturi întregi (de la Cântul IX până la Cântul XII), Odiseu însuşi le deapănă Feacilor toate aventurile prin care trecuse de când părăsise Troia. Apoi povestea se întoarce la fiu, în prezent, punându-ne pe scurt la curent cu aventurile tânărului,

numai pentru a se întoarce iarăşi la Odiseu însuşi, care ajunge în cele din urmă acasă; apoi, în sfârşit, îi aduce pe tată şi pe fiu laolaltă când aceştia se străduiesc să recapete stăpânirea asupra casei lor şi să-i pedepsească pe Peţitori şi pe complicii lor (de la Cântul XIII la Cântul XXII). Abia după toate acestea îi reuneşte poemul pe soţ cu soţia sa (Cântul XXIII) şi se încheie, în cele din urmă, cu o imagine a bărbaţilor familiei, fiul, tatăl, bunicul, stând împreună după ce i-au învins pe Peţitori şi pe familiile acestora (Cântul XXIV): viitorul, prezentul şi trecutul juxtapuse într-un unic moment de climax, iar epopeea se îndreaptă spre sfârşit.

Aceste cercuri elaborat trasate prin spaţiu şi timp sunt oglindite într-o anumită tehnică identificabilă în multe opere din literatura greacă, numită *compoziţie circulară*. În compoziţia circulară, naratorul începe să spună povestea doar pentru a se opri şi a sări înapoi într-un moment anterior ce ajută la înţelegerea unui aspect al poveştii pe care o spune – un fragment de istorie personală sau de familie, să zicem –, după care poate sări chiar şi mai departe în urmă, într-un moment şi mai îndepărtat, sau la un obiect ori incident ce va ajuta la elucidarea momentului mai puţin îndepărtat în timp, parcurgând aşadar, treptat, calea întoarsă înspre prezent, momentul din poveste pe care l-a părăsit pentru a crea tot acest fundal. Herodot, de exemplu, îşi bazează adesea pe această tehnică, în *Istoriile* sale, ampla relatare a marelui război dintre greci şi Imperiul Persan (un conflict pe care însuşi Herodot l-a văzut ca pe un succesor târziu al Războiului Troian). La un moment dat, de pildă, istoricul face o digresiune în cadrul epopeii sale militare pentru a vorbi într-o carte întreagă despre istoria Egiptului, a cârmuirii, culturii, religiei şi obiceiurilor sale, pentru că Egiptul făcea parte din Imperiul Persan, a cărui invazie a Greciei, în 490 î.Hr., cât şi evenimentele ulterioare formează subiectul extins al *Istoriilor*. Marea întindere a digresiunii sale egiptene sugerează că cei vechi ar fi putut

avea o idee foarte diferită de a noastră despre ce înseamnă ca o carte să fie „despre” ceva.

Dar compoziţia circulară a apărut fără îndoială cu mult înaintea lui Herodot şi a *Istoriilor* sale, în mod evident dinainte chiar ca scrisul să fi fost inventat. Cea mai celebră ilustrare a tehnicii poate fi, de fapt, găsită chiar în *Odiseea*: un pasaj din Cântul XIX, pe care o să-l analizez mai târziu mult mai detaliat, care începe cu cineva care observă o cicatrice plină de semnificaţie de pe piciorul lui Odiseu într-un moment când acesta încearcă să rămână incognito. Dar când rana este observată, Homer face o pauză pentru a ne spune cum Odiseu, în tinereţe, s-a ales cu rana ce avea să devină acea cicatrice; apoi merge şi mai adânc în timp pentru a reda un episod din copilăria eroului (în care apare tatăl mamei sale, un celebru poznaş); apoi se întoarce la incidentul în timpul căruia a fost rănit Odiseu şi încheie cercul în punctul în care rana lui Odiseu a fost observată. Doar atunci, după toate poveştile acestea, descrie el reacţia personajului care observase rana dintru început. Pe cât de complexă ar fi descrierea acestei tehnici, spiralele asociative ce formează marca ei recrează de fapt felul în care spunem poveşti în viaţa cotidiană, sărind de la o poveste la alta în timp ce încercăm să clarificăm şi să explicăm povestea cu care am început, poveste la care în cele din urmă ne vom şi întoarce – chiar dacă este nevoie, câteodată, să ni se tragă un ghiont, să ni se reamintească să revenim în punctul de plecare. Din acest motiv, compoziţia circulară v-ar putea aminti, mai mult ca orice, de o plimbare lejeră spre casă, întreruptă de ocoluri şi de atracţii atât de tentante, încât poţi uita să te ţii de traseul obişnuit.

Şi aşa, compoziţia circulară, ce ar putea părea la o primă privire o digresiune, se dezvăluie drept o cale eficientă prin care o poveste să-şi includă propriul trecut, prezentul şi câteodată chiar viitorul – asta din moment ce anumite „cercuri” pot sări înainte, anticipând evenimente care au loc *după* încheierea firului narativ principal. Astfel,

o singură poveste, chiar o singură scenă poate conţine întreaga biografie a unui personaj.

De aici concluzia că ocurenţa cuvântului *polytropos*, „cu multe ocolişuri”, în primul vers al *Odiseei* este o aluzie nu doar la natura eroului acestui poem, ci chiar la natura poemului în sine, sugerând că cea mai bună cale de a spune o anumită poveste nu este de a merge drept înainte, ci în cercuri largi şi încărcate de istorie.

Cu întortocheri şi întorsături.

Smintiţi!

Tăcerea mea şi a tatălui meu, de acum atâţia ani, din avionul cu care ne întorceam de la Miami Beach avea să devină tipică pentru ceea ce s-a întâmplat între noi doi vreme îndelungată, în prima jumătate a vieţii mele – până spre treizeci de ani – între noi a existat o tăcere foarte lungă. Poate pentru că-l privisem odinioară ca pe un mare cap, un craniu, cuvântul care-mi venea în minte când mă gândeam la el era „dur”, iar duritatea lui mă făcea să-mi fie frică de el în copilărie, în adolescenţă şi, într-adevăr, în tinereţea de până la vârsta de treizeci de ani. Putea să fie *dur cu oamenii*, spuneau anumiţi oameni din familia mea. Avea, într-adevăr, standarde exigente pentru practic orice. Notele, în mod cert, în ceea ce ne privea pe noi, copiii; dar mai erau şi alte lucruri. Pe măsură ce creşteam, am ajuns să înţeleg că pentru el totul făcea parte dintr-o mare, aproape cosmică înfruntare între calităţile pe care le invoca atunci când explica de ce o anumită piesă muzicală care ne plăcea sau un film care era popular în acel an nu erau de fapt „extraordinare”, nu erau demne de timpul pe care îl pierdeam cu ele – acele calităţi fiind tăria şi rezistenţa şi, ceea ce cred că încerca să spună de fapt, *autenticitatea* – şi calităţile mai slabe, sentimentale cu care alţi oameni se mulţumeau, fie că era vorba de muzică, maşini, romane sau soţii. Versurile muzicii pop pe care o ascultam în secret, de exemplu, erau „slabe”. *O rimă e o rimă, n-o poţi aproxima*! Pentru el, cu cât ceva era mai greu de obţinut sau de apreciat, cu cât mai neplăcut de

realizat sau de priceput, cu atât mai mult avea toate şansele să deţină această calitate care în accepţiunea lui reprezenta marca valorii.

X este x. Ideea lui că ar exista o esenţă profundă şi indiscernabilă a lucrurilor, o duritate ireductibilă pe care el o intuise, dar care le scăpa multora, dacă nu majorităţii oamenilor, îi afecta şi relaţiile cu celelalte persoane. Pentru că avea aceste standarde dure – sau, mai curând, pentru că foarte puţini oameni se ridicau vreodată la înălţimea lor –, în viaţa lui existau anumite goluri, goluri ce fuseseră odinioară ocupate de oameni: părinţii lui, la un moment dat, în cursul acelor primi doi ani din viaţa mea, când el şi mama încetaseră să mai vorbească cu mama şi tatăl lui; de asemenea, cu fiecare dintre cei trei fraţi ai lui, pentru perioade variabile de timp, de la săptămâni la ani, apoi până la decenii întregi, perioade în care pur şi simplu nu vorbea cu vreo rudă ce călcase strâmb. Abia după vârsta de treizeci de ani am avut o conversaţie reală cu Unchiul Bobby, pe care o presupusă ceartă violentă cu tata (aşa ne imaginam: Taţi nu deschidea niciodată subiectul) îl exilase din vieţile noastre până când cei doi s-au împăcat, în anii 1990, când amândoi aveau peste şaptezeci de ani. Şi nici măcar n-am ştiut că mai avea un frate mai mare, rezultat din primul mariaj, de scurtă durată, al lui Bunu, până când bunicul meu nu era pe patul de moarte, iar acest ciudat nou unchi vitreg, Milton, a apărut într-o bună zi la spital. *Milton, Milton, unde-ai fost până acum*? a cârâit Bunu de pe patul înalt de spital, în timp ce tata privea dezgustat în altă parte.

Atât de obişnuit eram cu obiceiul tatălui meu de a tăcea, încât nu mi-a trecut prin cap decât destul de recent să-l întreb de ce, pentru el, calea evidentă de a-i trata pe cei care-i înşelaseră aşteptările era să se poarte ca şi cum aceia nu ar mai exista.

Drept urmare, mi-a fost frică de el foarte mult timp. Când eram la şcoala primară şi în cea generală şi aveam greutăţi în a înţelege tema la matematică, stăteam

emoţionat în cadrul uşii ce dădea-n camera lui, unde el şedea la micul birou din lemn de tec, analizând facturi sau citind documentele aduse de la birou, făcându-mi curaj pentru a-i cere ajutorul; după ce reuşeam, uimirea lui în faţa incapacităţii mele de a înţelege ceva atât de evident pentru el cum erau problemele de matematică pe care nu le puteam rezolva mă umplea de ruşine. Acest sentiment de ruşine a dat culoarea relaţiilor cu el de-a lungul primei părţi a vieţii mele, făcându-mă să-mi doresc să mă feresc de el. E adevărat că mă ascundeam de multe lucruri în vremurile acelea: eram un adolescent homosexual, erau anii 1970 şi trăiam în suburbii. Trăiam cu precauţie. Dar adevărul este că bâjbâielile mele tainice, angoasate în domeniul propriei sexualităţi alcătuiau partea cea mai mică din frica faţă de tatăl meu pe vremea aceea. Ştiam foarte bine că el şi Mama erau deschişi şi lipsiţi de prejudecăţi în privinţa acestui subiect. Când eram la liceu şi o serie de profesori homosexuali carismatici mi-au devenit mentori, părinţii mei au făcut eforturi să-mi demonstreze că ştiau ce sunt aceşti bărbaţi şi că nu aveau o problemă cu asta. Într-adevăr, tata a reacţionat cu o blândeţe surprinzătoare atunci când, în primii ani de colegiu, le-am făcut în cele din urmă dezvăluirea părinţilor mei. (*Lasă-mă pe mine să vorbesc cu el, ştiu câte ceva despre asta*, i-a spus mamei, deşi aveau să treacă mulţi ani – de fapt, abia când eram amândoi îmbarcaţi pe croaziera *Odiseei* – până să-mi explice ce a vrut să spună.) Nu: nu era vorba despre faptul că eram homosexual. Pur şi simplu simţeam că tot ce avea legătură cu mine era sentimental şi imprecis, condamnat să pice testul lui *X este x*. Nici măcar nu ştiam *ce era x* – nu ştiam ce sunt şi nici ce vreau, nu-mi puteam ţine în frâu sentimentele furtunoase, entuziasmul fierbinte şi frica inhibantă la care eram predispus. Aşa că mă ascundeam – de multe lucruri, dar mai presus de toate de el, cel care ştia atât de limpede ce înseamnă orice lucru.

Acesta a fost motivul, cel puţin din partea mea,

pentru lunga perioadă de tăcere dintre noi. Care vor fi fost motivele lui, nu am întrebat niciodată.

Resentimentele mele faţă de duritatea tatălui meu, de insistenţa lui că dificultatea era indiciul calităţii, că plăcerea era suspectă şi travaliul lăudabil, mi se par acum paradoxale, dat fiind că bănuiesc că acestea au fost calităţile ce m-au atras de la bun început înspre studiul limbilor clasice. Chiar de când eram destul de tânăr şi absorbit pentru prima oară de miturile grecilor şi romanilor, bănuiam că sub carnaţia poveştilor luxuriante pe care le citeam, cu acuplările lor lascive şi metamorfozele lor neaşteptate, exista un schelet dur ce reprezenta o calitate fundamentală atât a culturii care produsese miturile, cât şi a studierii acelei culturi. Când aveam paisprezece ani, profesorul meu de engleză din liceu ne-a dat ca temă să memorăm o pagină dintr-o piesă de teatru. Printre seturile de cărţi austere, aşezate în casete pe rafturile din camera de jos, lângă balansoarul din lemn de stejar, îmbrăcat în piele neagră, în care-i plăcea tatălui meu să citească, se afla unul intitulat *Integrala tragediilor Greciei antice*; majoritatea celorlaltor erau culegeri de matematică. Am deschis la întâmplare unul dintre volumele din setul de patru şi am citit un discurs ce s-a dovedit a fi din *Antigona* lui Sofocle, o piesă despre conflictul dintre o tânără încăpăţânată şi unchiul ei, regele, care dăduse un nou decret aspru pe care fata are de gând să-l sfideze. În discursul la care deschisesem întâmplător cartea, Antigona susţine că legile de care ascultă ea nu sunt cele făcute de muritori, ci legile eterne ale zeilor; ea declară că va urma acele legi divine chiar dacă asta îi va aduce moartea. „Nu Zeus mi-a dat atari porunci! Şi-atare legi / Nu dat-a omului nici Nike – ea, ce stă / Cu zeii din Infern.”[11] îmi amintesc că, la citirea acestor cuvinte, mi-am zis că în sfârşit dădusem peste

11 Sofocle, Antigona, în Tragicii greci, antologie, studiu introductiv și comentarii de D.M. Pippidi, traducere de George Florin, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958, p. 450.

oasele de sub carne: o piesă în care *x era* x, o dramă a cărei acţiune se învârte în jurul unor alegeri pure, între care nu exista niciun pic de teren neutru. Nimic moale *aici*. Când, după câţiva ani, am început să studiez greaca veche, am găsit o severitate la fel de satisfăcătoare nu doar în miturile şi dramele propriu-zise, ci chiar în propriile lor oase, limba în sine: o sintaxă la fel de pură precum alegerile Antigonei, ce nu permitea niciun pic de dezordine sau de aproximare. Paradigmele de substantive sau de adjective care se scurgeau de-a lungul paginii manualului negru şi subţire pe care-l foloseam la cursul introductiv de greacă erau la fel de stricte şi neîndurătoare ca nişte teoreme.

Mult mai târziu m-am bucurat să aflu că instinctul meu legat de „duritatea" clasicilor fusese întemeiat. Originile disciplinei datează de la finele secolului al XVIII-lea, când un învăţat german pe numele lui Friedrich August Wolf a decis că interpretarea textelor literare – o întreprindere pe care mulţi oameni, printre ei şi tatăl meu, o consideră lejer ca fiind subiectivă, impresionistă, o treabă ce ţine de opinie – ar trebui, de fapt, să fie tratată ca o viguroasă ramură a ştiinţei. Pentru Wolf, multe dintre teoriile despre educaţie care circulau în vremea aceea erau deplorabil de sentimentale şi de duioase – de exemplu, cele promovate de John Locke în Anglia şi de Jean-Jacques Rousseau în Franţa, care puneau accentul pe scopurile practice ale educaţiei, pe rolul ei de a pregăti studenţii pentru „viaţa reală". Ce anume, se întrebau aceşti filosofi, i-ar putea învăţa studierea clasicilor pe studenţii zilelor noastre? Locke, asemenea multor părinţi din prezent, se întreba în mod ironic de ce ar trebui un muncitor să ştie latină. Răspunsul lui Wolf a fost Natura Umană. Pentru el, obiectul noii sale „ştiinţe" literare – „filologia", din grecescul „iubire pentru limbă" – nu era nimic altceva decât calea spre o profundă înţelegere a „puterilor intelectuale, senzuale şi morale ale omului". Dar, pentru a putea studia aşa cum se cuvine textele şi culturile

antice, trebuia să le abordezi la fel de ştiinţific precum o faceai când studiai universul fizic. Întocmai ca în matematică sau fizică, a argumentat Wolf, studiul profund al civilizaţiei clasice putea fi încununat de succes doar prin stăpânirea multor discipline esenţiale interconectate: el presupunea imersiunea nu doar în greaca veche şi în latină (şi, adesea, în ebraică şi sanscrită), în vocabularele şi gramatica şi sintaxele şi prozodia lor, ci şi în istoria, religia, filosofia şi arta culturilor în care se vorbeau şi în care se scriau ele. Acestei imersiuni, a continuat el, trebuia să i se adauge stăpânirea unor abilităţi specializate, precum cele cerute pentru a descifra papirusuri antice, manuscrise şi inscripţii, aceste abilităţi fiind la fel de necesare, în fond, studiului literaturilor antice precum sunt necesare geometria plană şi cea în spaţiu, aritmetica şi algebra şi, bineînţeles, analiza matematică studierii adecvate a domeniului pe care-l numim matematică.

Şi aşa a luat naştere filologia clasică. Când am aflat toate acestea la cursurile masterale, i le-am împărtăşit tatălui meu. A tresărit, a dat din cap şi a spus *Doar ştiinţa e ştiinţă*.

Tăcerea dintre tatăl meu şi mine a prins să se topească în momentul în care mi-am început cursurile postuniversitare în literatura clasică, când aveam douăzeci şi şase de ani. Da, doar ştiinţa era ştiinţă; dar, pe măsură ce trecea timpul, simţeam cum caracterul dificil al obiectului de studiu căruia mă devotasem parcă îi eroda rezistenţa. Oricare ar fi fost părerea lui despre componenta sentimentală, subiectivă a interpretării literare, avea însă un respect feroce pentru limbile clasice propriu-zise, pentru gramaticile lor impermeabile la emoţii sau subiectivitate ca nişte ecuaţii matematice; pentru că le stăpâneam, crescusem în ochii lui. A început să mă întrebe, cu real interes, despre progresele pe care le faceam în studiu, despre ce citeam şi despre cum se desfăşurau seminarele. În acea perioadă, de fapt, şi-a amintit despre propriile cursuri de latină din urmă cu

atâţia ani şi mi-a povestit cum îl citise pe Ovidiu în liceu, dar cum renunţase înainte de a-l putea citi pe Vergilius.

În cursul primului meu an de facultate am ales un seminar despre *Eneida*. Tata m-a rugat să-i xeroxez câteva pagini din Cartea a II-a şi să i le trimit; ar fi vrut să facă o încercare, spunea el. Acum, întâmplarea face ca în Cartea a II-a să se afle repovestirea în detalii înfiorătoare a căderii Troiei: cumplitul climax la care fac aluzie *Iliada* şi *Odiseea*, dar pe care nu-l descriu în întregime, prima epopee privind în viitor, înspre evenimentul devastator, cea de-a doua scrutând trecutul spre el. Vergilius, romanul, este cel care ne oferă în cele din urmă întreaga poveste: grecii ascunşi în giganticul Cal Troian, pe care troienii l-au introdus între zidurile oraşului lor; apoi ambuscada din noapte, fumul oraşului cuprins de flăcări, panica şi vâlvătăile; imaginea trunchiului decapitat al Regelui Troiei, Priam, un bătrân demn de toată mila, chintesenţa tatălui epopeic, care e ucis în faţa altarului, unde se roagă cu disperare pentru salvarea oraşului, chiar de Neoptolemus, fiul lui Ahile, acum mort – un tânăr care, prin uciderea bătrânului rege, vrea să-şi depăşească tatăl în vitejie şi cruzime. Tata voia să se uite pe câteva pagini din Cartea a II-a pentru că, spunea el, era curios să vadă dacă mai înţelegea latina versurilor. Dar trecuse prea mult timp de la acele zile, din urmă cu decenii, când îl citise pe *Ou-vidiu* cu atâta fluenţă.

Nu merge, mi-a spus la telefon într-o seară, pe tonul acela încordat şi trist pe care-l avea câteodată, echivalentul vocal al cuiva care se încruntă şi dă din mână a lehamite, parcă pentru a spune *La ce bun*?

N-am ce face. Pur şi simplu nu mai sunt bun la treaba asta, mi-a spus după ce şi-a încercat puterile cu Priam şi Neoptolemus. E prea târziu.

Ei, am zis. A trecut atâta timp. Nimeni nu şi-ar mai putea aminti toate astea.

La care tata a răspuns: E în regulă. Acum o să-mi citeşti tu.

Un răspuns drăguţ. Deşi tata era tare, era *dur*, din

când în când spunea lucruri sau lăsa să-i scape câte o remarcă atât de neaşteptat de blândă sau de generoasă sau de poetică, încât te zăpăcea – te găseai în starea pe care grecii o numeau *aporia*, „neajutorare” (Sensul prim al cuvântului este „fără cale”; „sentimentul de a fi abandonat” ar fi una dintre modalităţile de a-l traduce.) Dar acesta era părintele care, în ciuda durităţii sale, în ciuda severităţii care-şi săpase urmele chiar în carnea lui – ridurile aspre, orizontale ce-i străbăteau fruntea precum liniamentul caietelor de compunere cu coperte marmorate, alb-negru, în care ne luam notiţe atât de conştiincioși, pereţii prăbuşiţi ai obrajilor lui, sub pomeţii brăzdaţi şi arcele simetrice, înalte ale găvanelor ce umbreau sferele aflate sub ele precum ilustraţiile dintr-un manual de geometrie căpătase cumva porecla comic de nepotrivită de „Taţi Loopy” *Taţi Looopyyyy*! strigam în rarele ocazii când ne gâdila sau se hăhăia cu noi, *Cine-i Taţi Looopyyy al tău*? făcea el, uşor stânjenit, dar şi bucuros în secret când mă înfaşa strâns în aşternuturi, o *super-mumie-bine-bine-înfăşată*! cum îmi plăcea când aveam patru sau cinci ani şi venea în camera mea, stând grijuliu pe marginea patului îngust pe care-l meşterise pentru mine şi citindu-mi din *Winnie-de-Pluş*.

E în regulă, o să-mi citeşti tu, l-am auzit spunând lucrul ăsta drăguţ într-o seară de toamnă, acum o jumătate de viaţă, şi m-am întrebat, nu pentru prima oară, *Cine e omul ăsta*?

Aşa că am reînceput, datorită lui Vergilius, să vorbesc cu tatăl meu. îl sunam de-a lungul semestrului şi recapitulam cu el discuţiile de la seminar, şi câteodată el scotea paginile pe care i le trimisesem şi parcurgeam împreună, telefonic, obositorul drum al câte unui pasaj din poem şi uneori simţeam o uşoară mândrie în vocea lui când identifica un principiu gramatical pe care-l învăţase cu şaizeci şi cinci de ani în urmă, ca de exemplu atunci când citeam câteva versuri din Cartea a II-a, cartea cu descrierile groaznice ale Căderii Troiei, versuri dintr-o

scenă în care bătrânul Rege Priam îşi îmbracă cu greutate armura în speranţa că-şi va apăra preaiubitul oraş pentru ultima oară. Da, sigur, înţeleg, *sumptis armis* e ablativ absolut acolo, a spus tata, iar eu am răspuns, Da, exact!; şi am discutat despre cum, în versul *ipsum autem sumptis Priamum iuvenalibus armis*, „El, cel mai vârstnic, îşi pune pe umeri uitatele-i arme”[12], detaliul că armele pe care bătrânul rege se sileşte să le poarte – pentru că dorea din tot sufletul să-şi apere palatul de grecii care ţâşniseră din burta calului de lemn, celebrul şiretlic visat de Odiseu – erau chiar cele pe care le purtase pe când era tânăr şi puternic, adăuga o tristeţe deosebită scenei. Iar tata a spus că da, înţelegea asta. Am purtat multe conversaţii asemănătoare în toamna primului meu an de studii aprofundate, care nu semănau deloc cu niciuna dintre conversaţiile pe care le purtaserăm până atunci.

Din acest motiv pot spune că nu am simţit că-mi cunosc tatăl până când n-am început să-i studiez pe clasici la modul serios.

Dintr-un loc în altul.

Spre deosebire de proemul foarte concentrat şi bine ţintit al *Iliadei*, proemul *Odiseei* hoinăreşte şi e plin de ambiguitate. În primul vers al *Iliadei*, poetul apelează la muză pentru a-i cânta marea temă, care e rezumată prin primul cuvânt al acelui prim vers: „mânie”. Mânia cui? Mânia lui Ahile, fiul lui Peleu. Comparaţi asta cu deschiderea *Odiseei*, care începe prin a cere Muzei să urmărească povestea „unui bărbat”, dar nu-i dă acestuia numele: ar putea fi oricine. Pe măsură ce versul continuă, primim, bineînţeles, mai multe informaţii de la propoziţiile subordonate ce încep să se îngrămădească: bărbatul care *întruna* fu dus pe mare, *după* ce a prădat citadela sacră a Troiei, *care* a fost un om supus la multe suferinţe, *care* a încercat şi nu a izbutit să-şi salveze oamenii. Dar atenţia proemului începe să alunece dinspre „bărbatul” înspre acei bărbaţi, complăcându-se în detalii ciudat de elaborate

12 Eneida, ed. cit., p. 69.

ale unui anumit episod care se pare că i-a sortit pierzaniei: consumarea cărnii interzise a Cirezilor lui Hyperion. Până când ajungi la finalul proemului, eşti foarte conştient de discrepanţa dintre bogăţia şi specificitatea anumitor informaţii pe care le-ai primit despre acest bărbat şi golurile care rămân, dintre care nu cel din urmă este chiar numele său: o omisiune izbitoare, eufemistic vorbind, într-un pasaj al cărui scop este să-l prezinte. Bineînţeles că noi ştim că „bărbatul" este Odiseu: şi atunci de ce nu spune Homer chiar aşa? Un posibil răspuns la această întrebare este că, atrăgând atenţia asupra tensiunii dintre ceea ce îşi permite să spună („bărbatul") şi ceea ce ştie şi ştim şi noi (Odiseu), poetul introduce o temă importantă ce va continua să se dezvolte de-a lungul poemului, şi anume: Care e diferenţa dintre cine suntem şi ceea ce ştiu ceilalţi despre noi? Această tensiune între anonimitate şi identitate va fi un element major al intrigii *Odiseei*. Asta pentru că viaţa eroului ei va depinde de abilitatea sa de a-şi ascunde identitatea de duşmani – şi de a o dezvălui, la momentul potrivit, prietenilor, celor de care el vrea să fie recunoscut: mai întâi fiului său, apoi soţiei şi, în cele din urmă, tatălui.

Refuzul viclean al proemului de a se angaja în faţa unui nume este oglindit într-o altă evaziune bizară. *Iliada* începe cu o cerere foarte precis pusă-n cuvinte, adresată Muzei, de a începe să cânte dintr-un anumit moment al poveştii – „Când, mai întâi, se-nfruntară cu sfadă fruntaşii de vază, / însuşi Atridul, stăpân de popoare, şi mândrul Ahile" Poetului *Odiseei,* din contră, nu pare să-i pese în mod deosebit de unde ar trebui să înceapă epopeea lui. Îi cere Muzei să-şi înceapă povestirea „dintr-un punct sau altul", *hamothen* – de oriunde i-ar conveni din călătoria lui Odiseu. Dar *hamothen* mai are, de asemenea, şi un suprasens temporal: „de la un anumit punct în timp sau de la altul", „din orice moment al povestirii". În versurile de deschidere ale *Odiseei,* spaţiul şi timpul sunt chiar şi ele vagi, în mod sugestiv, nediferenţiate unul de celălalt.

Această încercare stranie de a glisa între detalii concrete şi generalităţi inutile ne oferă o senzaţie familiară: senzaţia de a şti cum e când te pierzi. Câteodată e ca şi cum te-ai afla într-un teritoriu cunoscut; câteodată te simţi purtat de valuri, pe mare, în derivă într-un vid lichid, indistinct, fără a avea vreun reper în faţa ochilor. Astfel, deschiderea acestui poem despre rătăcire şi despre cum să găseşti drumul spre casă oferă o replică precisă oscilaţiilor ca de talaz între plutirea în derivă şi călătoria cu ţintă precisă ce caracterizează aventura eroului său.

Recrearea de către proem a senzaţiei de mişcare, de *călătorie*, ne aduce înapoi la înseşi rădăcinile cuvântului „proem”. Cuvântul înseamnă literalmente „înaintea cântecului”: *pro* –, „înainte”, plus *oime*, „cântec” Acest lucru are foarte mult sens: proemul este partea ce vine înaintea cântecului propriu-zis, „cântecul” fiind chiar epopeea. Şi totuşi *oime* are o provenienţă sugestivă. Vine dintr-un cuvânt mai vechi, *oimos*, care înseamnă „cărare” sau „cale” – pentru că, probabil, o expresie străveche precum „calea cântecului” a fost în cele din urmă redusă, pur şi simplu, la „cale” şi cu timpul a ajuns să însemne „cântec” Ca termenul „cântec” să provină din „cale” pare firesc: orice fel de cântec, de la baladă la o epopee de 15.000 de versuri, te poartă de la început înspre sfârşit, îşi croieşte drum prin poveste înspre un climax, o concluzie. Este „o cale” spre ceva.

Şi totuşi, dacă vom călători chiar mai departe în inima istoriei acestor cuvinte, ni se vor dezvălui şi mai multe lucruri. Pentru că *oimos*, „cărare”, duce până la urmă către *oima*, un cuvânt ce sugerează ceva de genul „avântului” nostru – un salt în faţă, o lansare, o mişcare înainte, cu totul intenţionată.

Această etimologie a cuvântului „proem” mi s-a părut întotdeauna interesantă, pentru că te poartă pe un drum ce pleacă de la introducerile cântecelor la ideea elementară de mişcare în sine: la ideea de, pur şi simplu, „a merge”. Pentru greci, poezia era mişcare.

Ea trebuie să te mişte, în toate sensurile cuvântului.

Cântă-mi, o, Muză într-o noapte de miercuri din luna ianuarie, la jumătate de secol după plictisitoarea noastră planare circulară, la întoarcerea acasă, despre care tatălui meu, Taţi Loopy, îi plăcea să povestească, mă gândeam din nou la călătorii lungi şi la tăceri îndelungate.

Mă regăseam iarăşi alături de tatăl meu fără să vorbim. De data aceasta nu ne aflam într-un avion. Tata zăcea imperturbabil ca un faraon mort înfăşurat în bandajele sale, într-un pat complicat din unitatea de terapie intensivă a secţiei de neurologie dintr-un spital aflat la douăzeci de kilometri de casa în care se mutase cu cincizeci şi doi de ani înainte, casa în care continuase să trăiască cât timp aceasta se umpluse cu cinci copii, apoi se golise din nou, lăsându-i pe el şi pe mama să-şi trăiască viaţa, care era, în mare, liniştită şi prudentă, cel puţin din cauza faptului că mamei, de fapt, nu-i plăcea să călătorească.

Aşteaptă-te la lucruri neaşteptate. Tata căzuse, şi devenise clar că nu aveau să mai fie alte călătorii educative. Dar avuseserăm odiseea noastră – călătoriserăm împreună, ca să zic aşa, prin acest text de-a lungul unui semestru, un text care pentru mine, aşa cum stăteam privind chipul nemişcat al tatălui meu, părea să fie din ce în ce mai mult despre prezent decât despre trecut. Este, până la urmă, o poveste despre familii ciudate şi complicate, despre doi bunici – cel matern este excentric, limbut, un poznaş fără seamăn, celălalt, tatăl tatălui, e taciturn şi încăpăţânat; e despre o căsnicie lungă şi despre scurte flirturi, despre un soţ ce călătoreşte departe şi o soţie ce rămâne acasă, la fel de înrădăcinată în casa ei cum este un copac în pământ; despre un fiu ce vreme îndelungată nu e recunoscut şi e de nerecunoscut pentru tatăl lui, până târziu, foarte târziu, când îşi unesc forţele într-o mare aventură; o poveste, în momentele ei de final, despre un bărbat aflat la vârsta mijlocie, un bărbat ce este, trebuie să ne amintim, atât fiu, cât şi tată, şi care, la

sfârşitul acestei poveşti, cade în genunchi şi plânge pentru că s-a confruntat cu imaginea bătrâneţii tatălui său, cu spectrul morţii lui inevitabile, o privelişte atât de copleşitoare, încât acest bărbat, care este la rândul său un povestitor neîntrecut, iscusit la ocolirea adevărului şi la spus minciuni sfruntate, un manipulator al cuvintelor şi, aşadar, al altor oameni – acest bărbat este atât de devastat de imaginea tatălui şubrezit, încât nu se mai poate mobiliza să-şi spună minciunile şi trebuie, în cele din urmă, să spună adevărul.

Aceasta este *Odiseea*, pe care tata se hotărâse că vrea s-o studieze cu mine acum câţiva ani; acesta este Odiseu, eroul pe urmele căruia călătoriserăm odinioară.

TELEMAHIADA

(Educaţia)

IANUARIE-FEBRUARIE 2011

„… pretextul călătoriei lui Telemah este căutarea tatălui său; dar, pentru Atena, care-l povăţuieşte, scopul este educaţia. Fiul nu ar fi devenit demn de tatăl său dacă nu ar fi aflat de la tovarăşii tatălui său despre faptele acestuia; el ştie cum să se comporte cu tatăl său pe baza poveştilor pe care le-a auzit despre el”.

Comentariu antic la *Odiseea*, Cântul I, versul 284

(„Ci mai întâi mergi la Pylos, întreabă-l pe Nestor, zeiescul”)

I. Paideusis

(Taţi şi fii)

Una dintre puţinele poveşti pe care-i plăcea tatălui meu să le spună despre tinereţea lui – puţine, într-adevăr, pe când eram mici, însă pe măsură ce a îmbătrânit, a devenit mult mai deschis în legătură cu trecutul lui, deşi trebuie spus că stocul de anecdote nu putea concura sub nicio formă poveştile amuzante şi dramatice pe care le spuneau mama mea şi tatăl ei – era despre cum s-a pus capăt educaţiei lui clasice.

Într-o bună zi, începea el să povestească, într-o zi de primăvară de pe la finele războiului (tata numea

întotdeauna cel de-al Doilea Război Mondial „războiul”, aşa cum un bard antic ar fi spus „război” referindu-se la „războiul troian”), trebuie să fi fost sfârşitul clasei a unsprezecea, profesorul meu de latină, care era un tip foarte spilcuit, un refugiat din Europa – un neamţ, din câte-mi amintesc, care scăpase la mustaţă –, profesorul meu de latină ne-a întrebat pe câţiva dintre noi ce vrem să facem în anul următor. Eram în al patrulea an de liceu, faceam latină din clasa a şaptea şi în acel an citiserăm fragmente din Ovidiu.

Ou-vidiu.

De obicei, în acest moment, tata îşi dregea vocea. Era neamţ, repeta el. Îmi amintesc că mereu încerca să se îmbrace bine, deşi se vedea că hainele îi fuseseră spălate de foarte multe ori, gulerul îi era uzat, iar coatele sacoului erau lucioase. Deci în ziua aceea ne-a întrebat cine are de gând să continue cu latina în anul terminal. Vezi tu, latina din anul terminal era climaxul cursului de latină, când ajungeai în sfârşit să-l citeşti pe Vergilius. *Eneida*.

În cursul unor repovestiri mai recente am băgat de seamă cum obişnuia să stăruie asupra detaliilor legate de hainele profesorului: gulerul ros, coatele lucioase. Chiar faptul că observase asemenea lucruri mi s-ar fi părut, cu ani în urmă, ciudat, dat fiind că tata era celebru pentru indiferenţa lui faţă de haine; avea un talent deosebit la a purta lucruri nepotrivite aşa cum anumiţi oameni îl au pe acela de a se îmbrăca bine. În prima seară din croaziera „Pe urmele *Odiseei*”, când ne îmbrăcam pentru cocktailul oferit de căpitan, s-a apucat să-şi pună o cămaşă maro lucioasă, iar eu i-am spus, Taţi, suntem într-o croazieră pe Mediterana, nu poţi purta poliester maro, apoi i-am luat cămaşa din mână, m-am dus în balcon şi am aruncat-o în mare. *Cuuummmm*!?! a strigat el, era o cămaşă scumpă! A străbătut camera cu paşi repezi spre balcon şi a privit în jos, oropsit, la cămaşa care în contact cu apa căpătase o lucire densă, ca de animal, ca pielea unei foci, şi care pentru scurt timp a săltat pe lângă navă până când s-a

scufundat în cele din urmă, trasă la fund de propria greutate. Abia când intrase în faza lui târzie, nostalgică – eram trecut bine de treizeci de ani la vremea aceea –, m-a luat prin surprindere cu o anecdotă care explica atenţia lui fastidioasă pentru hainele profesorului său de demult. Pe când era student la NYU, mi-a spus într-o bună zi (universitate la care, după cum îi plăcea să ne reamintească, putuse să se înscrie pentru că se înrolase în armată la şaptesprezece ani, cu scopul precis de a putea merge ulterior la facultate, de a primi o educaţie superioară graţie GI Bill), deci pe când mergea la colegiu, lucrase pentru Brooks Brothers. Mi-a oferit rânjetul lui încordat când mi-a văzut reacţia în faţa acestei noutăţi. *Ei, am lucrat doar la împachetare, dar tot am învăţat ceva*! Când spunea asta, am simţit prezenţa unei mândrii timide, încăpăţânate chiar sub suprafaţa acelei autobagatelizări, o vagă vanitate legată de accesul lui temporar la lumea rarefiată a gustului patricienilor americani: era de parcă ar fi spus, *Vezi unde-am ajuns*? *Nu-i rău pentru un băiat din Bronx*. Când a zis *dar tot am învăţat ceva*, am avut o viziune fulgerătoare a lui, un tânăr de douăzeci de ani, incredibil de slab, cum era atunci, cu pantalonii crâmpoţiţi în mod ridicol în jurul taliei înguste, ţinuţi acolo de o curea, fofilându-se prin marile săli cu lambriuri de mahon de pe Madison Avenue, ţinând strâns în mâini un pachet învelit în hârtie în timp ce ţopăie pe sub tavanele casetate şi pe sub candelabre, holbându-se la vitrinele strălucitoare cu armăturile lor faţoase din aramă – deloc diferit, cum îmi place să cred, de felul în care, în Cântul IV al *Odiseei*, tânărul fiu al lui Ulise se holbează la podoabele luxoase din palatul regelui spartan Menelau, atât de încercatul soţ al Elenei din Troia, atunci când Telemah îl vizitează în cadrul misiunii lui de a aduna veşti despre tatăl său cel dispărut. „Aşa va fi ea fiind chiar şi curtea, n Olymp, a lui Zeus”[13], exclamă tânărul naiv, care în poem are douăzeci de ani, vârstă la care tatăl meu lucra la Brooks Brothers.

---

13 Odiseea, ed. cit., p. 52.

Aşa că, repeta tata când îşi amintea de profesorul lui de latină, german refugiat, cel care încerca să se îmbrace cu gust chiar dacă hainele lui erau atât de sărăcăcioase, aşa că ne-a întrebat cine vrea să continue cu latina în cel de-al cincilea an, să-l citească pe Vergilius.

Aici, tata făcea o pauză. Recrea tăcerea ce se lăsase asupra clasei, în Bronx-ul de acum atâţia ani.

Nimeni n-a răspuns, spunea el, evitându-mi cumva privirea. Profesorul a întrebat o dată, apoi a mai întrebat o dată, şi nimeni n-a răspuns.

La şaizeci şi cinci de ani după ce a avut loc acest eveniment, cu mult după ce profesorul şi gulerele lui dispăruseră, după ce mulţi dintre băieţii care se foiseră în tăcerea stânjenitoare din Bronx deveniseră bărbaţi şi apoi taţi şi mai apoi bunici şi, asemenea tatălui meu, bătrâni ce căpătaseră, brusc şi improbabil, o nostalgie pentru greşelile vechi şi de neiertat – după şaizeci şi cinci de ani, tata clătina din cap şi-şi strângea buzele subţiri, adunându-le în dunga aceea fermă, atât de familiară.

Încă-mi amintesc încăperea aceea, spunea el, pentru că era atâta linişte. Eram prea jenaţi ca să vorbim. Iar profesorul ne-a privit dintr-odată şi, arătându-ne pe fiecare cu degetul, exact aşa – (aici tata adopta un accent german teatral) ne-a spus, „Respingeţi bogăţiile lui *Fergiliusl* Hasta o veţi regreta!” Apoi şi-a închis servieta şi a părăsit clasa.

După o clipă, tata a spus, Din câte-mi amintesc, ăsta a fost sfârşitul predării latinei în şcoala aceea. Ia aminte, adăuga el, nu era *cel mai bun* liceu, dar era un liceu bun.

Îmi aminteam, vag: o poveste pe care ne-o spusese cineva odată, mama sau mătuşa mea, nu ţin minte cine, poate unul dintre unchii mei, despre cum Taţi fusese *cel mai deştept puşti în gimnaziu*, un talent la matematică, dar, dintr-un motiv obscur, nu continuase studiile la cel mai competitiv liceu, unul numit Bronx Science, locul unde se duceau cei talentaţi la ştiinţe şi la matematică. Dar nu-mi aminteam restul poveştii, şi nu ştiam de ce nu mersese la şcoala cea mai bună.

Aşa, deci era o şcoală foarte bună, spunea tata. Nu eram mulţi care aleseserăm latina, aşa că programul de predare depindea de noi! Dar noi n-am continuat pe termen lung. Şi cred că, la vreo doi ani după acea primăvară, cursul de latină a dispărut pur şi simplu.

Se vedea că pe tata încă-l deranja, după toţi acei ani – felul în care el şi colegii lui respinseseră învăţătura manieratului evreu german care venise de la o asemenea depărtare înarmat doar cu ştiinţa lui rară. Puteai vedea, când îşi spunea povestea, că încă se învinovăţea pentru felul în care, după ce ajunsese atât de departe cu studiul limbii străvechi, eşuase în a parcurge ultima parte a călătoriei sale în tărâmul limbilor clasice şi a citi opera cea mai măreaţă scrisă în acea limbă – o operă despre un bărbat care-şi salvează tatăl din ruinele cuprinse de flăcări ale oraşului său înfrânt şi apoi rătăceşte departe, într-un tărâm nou şi necunoscut, târându-şi grijuliu după el atât tatăl, cât şi fiul, pentru a putea să-şi refacă viaţa alături de ei în acel loc. *Eneas*, emblema fidelităţii filiale; calitate ce, după cum bine ştia tata, nu e deloc una neglijabilă.

Când eram copil şi am auzit pentru prima oară povestea eşecului tatălui meu de a continua studiile de latină – şi chiar mai târziu, când eram la facultate, iar apoi la masterat şi în discuţie apărea subiectul educaţiei înalte şi al studiilor avansate de limbi clasice, ocazie cu care el îşi spunea iarăşi povestea, vorbind cu aerul acela uşor meditativ al lui, de parcă spunând-o iar şi iar ar fi reuşit în cele din urmă să înţeleagă de ce restul vieţii sale se desfaşurase aşa cum o făcuse –, pe când eram tânăr şi auzeam povestea asta, eram atât de fascinat de dramatismul şi patosul ei, de bietul evreu german şi de felul cum scăpase el la mustaţă, de adolescenţii distraţi ce priveau cu jind pe fereastră într-o zi călduroasă din New York, imediat după sfârşitul războiului, indiferenţi la bogăţiile trecutului, şi mai presus de toate de imaginea aproape insuportabilă a unui profesor doldora de o învăţătură pe care n-o dorea nimeni, încât nu mi-a trecut

prin cap să întreb de ce tata renunţase să mai studieze o materie la care excelase, la care fusese o vedetă; tot aşa cum nu-mi trecuse prin cap să întreb de ce o asemenea vedetă ajunsese la a doua şcoală ca valoare.

Un băiat singuratic stă la marginea unei săli pline de oameni, visând la tatăl său absent.

Acest băiat e Telemah, fiul lui Odiseu. Au trecut două decenii de când tatăl lui a plecat spre Troia şi nu s-a mai auzit nimic despre el. De atunci, palatul a fost invadat de zeci de tineri din Itaca şi din insulele vecine care, presupunând că Odiseu a murit de mult, îi fac curte încă frumoasei Penelopa, fiecare sperând să-i devină soţ şi să ajungă rege în Itaca. Dar prezenţa lor acolo constituie o încălcare grotescă atât a legilor curtării, cât şi a mariajului: pentru că, în loc să se adapteze tradiţiei locale, în loc să aducă ofrande şi daruri de curtare Penelopei, s-au instalat în palatul ei, secătuindu-i rezervele de mâncare şi băutură, chefuind zi şi noapte şi seducându-le pe tinerele servitoare. Ţesătura socială a insulei-regat s-a şubrezit şi ea, iar guvernarea a ajuns într-un impas. Unii cetăţeni sunt încă loiali regelui absent, dar alţii aleg să-şi ofere loialitatea Peţitorilor; între timp, nu se ţinuse niciun sfat al cetăţenilor încă de la plecarea lui Odiseu.

Familia regelui absent se destramă. Regina, abătută, s-a retras în camerele ei de deasupra sălii de banchet, după ce şi-a epuizat de mult întregul repertoriu de tertipuri inventate pentru a-i ţine pe Peţitori la distanţă: pe măsură ce presiunile puse asupra ei zi de zi pentru a lua o hotărâre se amplifică, ea se simte mai sfârşită şi plânge neîncetat. Cât despre tatăl ros de griji al lui Odiseu, Laertes, el e atât de dezgustat de haosul de la palat, încât

„… spun unii că nu mai

Vine acum în cetate, ci rabdă din greu, pe la ţară Stând, cu o slujnică veche, ce hrana şi cu băutura I le aduce, când zăcerea de la genunchi îl apucă, De osteneşte, urcând pe costişa livezii cu vie” 1.

Deci nu doar tatăl lui Telemah a dispărut, ci şi tatăl

tatălui său. Tânărul melancolic şovăie la graniţa dintre adolescenţă şi bărbăţie, fără ca cineva să-l poată îndruma.

Aşa începe *Odiseea*: eroul însuşi nu e nicăieri, iar criza precipitată de absenţa lui ocupă poziţia centrală. Oricât de lung ar fi de fapt proemul *Odiseei* – fie zece, fie douăzeci şi unu de versuri –, se dovedeşte înşelător: în ciuda promisiunii sale de a ne vorbi despre un „bărbat”, adevărul este că acest bărbat apare la început doar sub forma amintirii, un strigoi despre care ascultăm poveşti, amintiri, bârfe. E pe drumul spre casă, spune cineva; altcineva îşi aminteşte că l-ar fi zărit în Troia, deghizat în cerşetor, într-o misiune de spionaj. O altă poveste, mai curând neplăcută, iese la suprafaţă: A, da, Odiseu – a venit odată să caute nişte săgeţi otrăvite. (Acestea, înţelegem noi, nu sunt deloc arme pe care un nobil războinic ar trebui să le folosească.) Zvonurile se învârtejesc şi clocotesc, dar eroul însuşi – „bărbatul” – nu e nicăieri

1. Op. cit., p. 11.

vizibil, nici în Itaca, nici în povestea lui Homer. Şi, în tot acest timp, soţia plânge, poporul clocoteşte, fiul lipsit de speranţă visează cu ochii deschişi. Totul e de parcă Muza ar fi ales cu viclenie să ia cuvintele proemului la propriu – să înceapă la întâmplare, „dintr-un punct sau din altul”[14], iar acel punct de plecare se dovedeşte a fi cu totul altul decât cel la care ne aşteptaserăm.

E greu să nu intuieşti că hotărârea lui Homer de a ascunde, de a bruia şi de a amâna apariţia personajului principal al epopeii este menită să ne aţâţe curiozitatea în legătură cu acest personaj dubios care, în aceste prime pagini esenţiale, pare să pândească de la marginile îndepărtate ale propriei poveşti, straniu de minuscul şi de greu de distins, ca una dintre acele siluete micuţe dintr-o pictură olandeză pe care rişti să n-o observi deloc pentru că ochiul tău e atras spre subiectul aparent al picturii,

---

14 Acest vers, tradus de autor din greacă, diferă substanțial de cel oferit în traducere românească de Dan Slușanschi, dar și de George Murnu, care spun, pur și simplu, „Despre acestea, Zeiță, fiică a lui Zeus, ne grăiește!“

figura din prim-plan, şi doar după ce priveşti mai de aproape realizezi că această formă mai mică, mai îndepărtată, chiar parţială este până la urmă de mai mare interes, este elementul care va răsplăti privirea cea mai atentă – este, probabil, adevăratul subiect al picturii. Cel mai celebru exemplu al acestei scamatorii vizuale este un tablou intitulat *Peisaj cu prăbuşirea lui Icar*, al maestrului olandez Pieter Brueghel, care se află expus într-un muzeu din Bruxelles şi care are ca subiect o altă dramă din paradigma antică a relaţiei tată-fiu: mitul marelui inventator Dedal şi al fiului său, Icar, care au încercat să zboare cu aripi artificiale, meşteșugite din pene lipite cu ceară. În versiunea cea mai cunoscută a mitului, ce apare într-un poem de Ovidiu, Dedal îşi avertizează fiul să nu zboare prea sus, pentru că razele fierbinţi ale soarelui vor topi ceara; dar fiul cel nechibzuit, îmbătat de exaltare, nu-şi ascultă tatăl, se înalţă prea mult, îşi pierde aripile şi se prăbuşește în mare. Cu o ironie muşcătoare, pânza lui Brueghel ilustrează fracţiunea de secundă ce urmează imediat prăbuşirii lui Icar: spaţiul picturii este aproape în întregime ocupat de ţărm şi de mare şi, mai ales, de trei ţărani care-şi văd de treabă, arând, mânând turmele şi pescuind, ignorând cu totul catastrofa care a avut loc – al cărei unic semn este un detaliu minuscul în colţ, care se dovedeşte a fi reprezentarea picioarelor bietului Icar, zbătându-se ridicol chiar la suprafaţa apei. În mâinile lui Brueghel, povestea lui Ovidiu despre cum un fiu respinge cu bună ştiinţă înţelepciunea tatălui devine o poveste despre nevoia de o anumită umilinţă – de, s-ar putea spune, perspectivă; un avertisment legat de ceea ce pierdem când suntem absorbiţi de propriile noastre poveşti, despre pericolele ce apar atunci când confundăm prim-planul cu întregul.

Personajul care stă în centru şi în prim-plan la începutul *Odiseei* şi care rămâne obiectul atenţiei noastre de-a lungul primelor patru cânturi este persoana care adună încet toate zvonurile, bârfele şi poveştile: fiul lui

Odiseu. Când îl cunoaştem, puţin după încheierea proemului, Telemah se prezintă ca o figură melancolică. El e, după cum spune Homer, „cu inima-i greu sfâşiată”, cum stă izolat în marea sală a palatului regal din Itaca, privind neputincios la Peţitorii care râd şi petrec gălăgios în jurul său. Neavând nicio idee cum să se impună, unicul copil al lui Odiseu e redus la fantezii neajutorate,

„Gându-i zărindu-l mereu tot pe tata, că poate-o să vină la să împrăştie-odată pe-acei peţitori din palatu-i” 1.

Problema nu e doar aceea că nimeni nu ştie unde se află nobilul său tată; dilema mai mare e aceea că nimeni nu ştie măcar dacă e în viaţă. Această incertitudine atrage după sine alte întrebări: dacă Penelopa este soţie sau văduvă, încă măritată sau de măritat; dacă fiul eroului poate, dacă e cazul, să fie regele

1. Op. cit., p. 9.

şi bărbatul care fusese tatăl său. În prezent, răspunsul la această ultimă întrebare este foarte limpede nu.

Suspansul chinuitor în care familia regală, Peţitorii şi populaţia lânceziseră este descris foarte viu prin intermediul unei poveşti pe care o ascultăm de-a lungul acestor prime patru cânturi ale *Odiseei*, cânturi din care Odiseu însuşi lipseşte. Povestea, care evocă cele mai celebre şiretlicuri folosite de Penelopa pentru a a-i ţine pe Peţitori la distanţă, are o evidentă încărcătură simbolică. Regina, după cum se plânge mânios unul dintre Peţitori, promisese odinioară să se mărite în cele din urmă cu unul dintre ei, dar asta numai după ce ar fi terminat de ţesut un linţoliu pentru socrul ei, Laertes, bătrânul decrepit care acum îşi vede cu tristeţe de ferma lui, departe de scena umilirii fiului său absent. Peţitorii au fost de acord cu planul ei; dar în fiecare noapte, în taină, şireata regină deşira ceea ce ţesuse în timpul zilei, amânând astfel, la infinit, încheierea lucrului ei de mână, înşelătoria aceasta a funcţionat câţiva ani, până când una dintre slujitoarele Penelopei, o fată necredincioasă care se culca cu unul

dintre Peţitori, a demascat-o. Peţitorii au pus-o pe regină în faţa faptului, iar aceasta a fost astfel obligată să termine giulgiul. De atunci – toate acestea, vom afla, au avut loc cu trei ani înainte de începerea *Odiseei*, cu trei ani înainte de momentul în care prinţul stă neajutorat şi izolat în sala palatului, dorindu-şi ca tatăl lui să apară în mod miraculos – regina a dispărut în camerele ei.

Povestea aceasta ne spune foarte multe despre disperarea Penelopei – şi despre viclenia ei, care este pe măsura celebrelor şiretlicuri ale soţului. Ba mai mult, ţesutul şi destrămarea, înnodarea şi dezlegarea, iuţeala şi amânarea, toate redau superb toropeala, imobilitatea ce caracterizează viaţa în Itaca din timpul îndelungatei absenţe a lui Odiseu. Acest balans pe loc, înainte şi înapoi, asemenea resacului, este totodată şi ritmul *Odiseei*: înaintarea intrigii, analepsele amintirilor, ale poveştilor secundare şi ale digresiunilor fără de care naraţiunea principală ar părea inconsistentă, lipsită de substanţă.

Aşadar, marea epopee a călătoriei, a drumeţiei, a voiajării începe cu personajele încremenite pe loc. Senzaţia nesănătoasă de blocaj ce caracterizează situaţia politică din Itaca ridică şi o serie de probleme care sunt, în fond, literare. Cum să începi poemul? Unde începe o poveste? Cum pui capăt trecutului şi-l transformi în prezent?

Unul dintre răspunsurile la această întrebare este: prin pură voinţă. După încheierea proemului, acţiunea se mută pe piscurile impunătoare ale Muntelui Olimp, casa cerească a zeilor, unde Atena, înduioşată de mila pentru muritorul ei preferat, îl imploră pe tatăl ei, Zeus, să rupă blestemul de zece ani. Amintindu-şi afecţiunea pe care i-o purtase şiretului muritor, regele zeilor este de acord. Planul divin de aducere acasă a lui Odiseu va avea două părţi. Mai întâi, Hermes, zeul mesager, se va repezi spre insula unde nimfa Calypso, îndrăgostită, îlţ inuse captiv pe Odiseu în ultimii şapte ani şi îi va porunci să-şi elibereze prizonierul. Dar această scenă este amânată, de fapt, până

în Cântul V – cânt în care acţiunea îl va ajunge din urmă pe Odiseu. Până atunci, însă, poemul este preocupat de cealaltă parte a planului divin, care se desfăşoară în Itaca şi-l are în centrul său pe fiul eroului.

După ce zboară spre insula-regat, Atena se infiltrează în palat luând forma unui vechi prieten de-al lui Odiseu, pe nume Mentes; se strecoară în sala banchetului unde Peţitorii petrec şi dansează şi face astfel încât să-l întâlnească pe Prinţul Telemah. (Numele tânărului înseamnă „războinicul îndepărtat”: fiul ce se defineşte prin absenţa tatălui său are un nume ce aminteşte atât absenţa, cât şi motivul ei.) Pe când conversează politicos cu Atena cea deghizată, Telemah îşi trădează propria nesiguranţă cu amărăciune, o nesiguranţă foarte profundă: la un moment dat, el spune, plin de tristeţe, că, deşi mama lui, Penelopa, a insistat mereu că Odiseu este tatăl lui, el nu poate fi sigur de asta. După o pauză în care remarcă obrăznicia comportamentului insultător al Peţitorilor, Atena încearcă să aline anxietăţile tânărului. îl asigură, mai întâi, că Odiseu nu e mort, ci trăieşte pe o insulă unde e ţinut captiv de „sălbatici” (cu o delicateţe amuzantă, ea o elimină pe superba nimfa Calypso); ea vorbeşte, de asemenea, despre asemănarea fizică izbitoare a tânărului cu tatăl său: figura, ochii aceia frumoşi…

Dar medicamentul cel mai bun pentru el, precum ştie bine Atena, este acţiunea, aşa că ea începe să-l călăuzească. Mai întâi, spune ea, el ar trebui să-i strângă la sfat pe cetăţenii Itacăi şi să le spună ce are pe suflet: „Cum ai să-i faci pe aceşti Peţitori ca să-ţi plece din casă!”[15]. Apoi îi spune să facă rost de o corabie şi să călătorească spre casele a doi dintre tovarăşii de luptă ai tatălui său, Nestor, bătrânul rege din Pylos, şi Menelau, soţul Elenei şi rege al Spartei:

„De vei afla despre-acela că-i viu, către-ntors că se află, Chiar de te-a roade, mai rabdă un an, şi iar rabdă, cu vlagă!

15 Op. cit., p. 13.

De-i auzi c-a murit şi pe lume că nu se mai află,
Ia şi-ntoarce-te-apoi îndărăt, iar, în ţara ta dragă,
Şi să-i ridici o movilă şi cele cerute-mplineşte-i,
Tot din belşug, cum se cade: şi după bărbat să-ţi dai mama!”[16].

Acest pasaj sintetizează de fapt acţiunea următoarelor trei cânturi ale *Odiseei*. În Cântul II, Telemah va convoca atât de întârziatul sfat al cetăţenilor din Itaca şi-i va înfrunta pe Peţitori în prezenţa poporului. În Cântul III el îşi părăseşte casa pentru prima oară în viaţă şi navighează spre Pylos, unde-l întâlneşte pe Nestor şi află câte ceva despre faptele de arme ale tatălui său din timpul războiului; în Cântul IV, el călătoreşte de la Pylos la Sparta, unde-i găseşte pe Menelau şi pe Elena, care trăiau în mare splendoare, amândoi plini de amintiri despre înţelepciunea şi dibăcia lui Odiseu.

Mai trebuie adăugat şi că, de-a lungul primelor patru cânturi ale epopeii, fiul lui Odiseu va avea parte, în sfârşit, de propriile aventuri. Aceste călătorii îi vor permite să aibă parte de aceleaşi experienţe pe care, după cum spune proemul, le-a avut şi Odiseu: „printre mulţi muritori, a văzut şi cetăţi, şi-obiceiuri!” 1. Astfel, poemul îl reasigură în mod ingenios pe Telemah că este fiul tatălui lui.

Acestei părţi introductive, neaşteptate, dar foarte sugestive, ca şi în cazul altor episoade din *Odiseea*, tradiţia i-a dat un nume. Aşa cum *Ilias*, *Iliada*, este un cânt despre Ilion (un alt nume al Troiei), aşa cum *Odysseia*, *Odiseea*, este un cânt despre Odiseu, tot aşa *Telemakheia*, *Telemahia* – titlul primei mari părţi a epopeei –, este un cânt despre Telemah. După cum sugerează traiectoria acestor patru cânturi, ele vorbesc despre cum copilul unui tată absent începe să înveţe despre părintele său şi despre lume, în general.

Este povestea educaţiei unui fiu.

Pur şi simplu nu înţeleg de ce se spune că ar fi aşa un mare erou!

---

16 Idem, p. 14.

Era ora 11: 15, în dimineaţa zilei de 28 ianuarie 2011, cam la o oră după ce începuse primul nostru curs, Clasice 125: *Odiseea* lui Homer. De când ne aşezaserăm, tata nu încetase să se plângă în legătură cu Odiseu.

Ajunsese la mine acasă la nouă. Deşi vremea era urâtă, insistase să vină cu maşina. Era mai uşor să vină cu maşina decât să schimbe două trenuri, îmi spusese la telefon cu câteva zile înainte, lucru fals, bineînţeles: dar tatălui meu nu-i plăcuse niciodată să fie pasager. În aceeaşi dimineaţă, mai devreme, pe când îl aşteptam să sosească, mi-l imaginam înaintând cu precauţie prin ninsoarea abundentă, în maşina lui mare, albă, purtând unul dintre puloverele lui lălâi, albe, care-i plăceau. Pentru a ajunge în campus cu puţin înainte de începerea cursului, la zece fără zece, ar fi trebuit să plece de acasă, din Long Island, cu mult înainte de ora şapte; şi, deşi n-o spusese textual, eram conştient de faptul că această dificultate suplimentară, acest disconfort, făcea ca ideea de a conduce să i se pară şi mai atrăgătoare. *Dacă*

1. Idem, p. 6.

nu e greu, *nu merită*. Parcă-l vedeam cum se va plânge, plin de lăudăroşenie, săptămâna viitoare, prietenilor săi, Ralph şi Milton şi Lenny şi celorlalţi, la Town Bagel, stând cu toţii la mesele portocalii din plastic laminat, cu paharele lor uriaşe de cafea din polistiren scoţând aburi în faţa lor în timp ce stau de vorbă, aşa cum o făceau în fiecare dimineaţă de mulţi ani, despre lucrurile obişnuite: despre neveste şi despre copii, despre divorţuri şi nepoţi, despre Mets şi Giants[17], despre artrită şi despre prostate. *A trebuit să mă scol la cinci şi jumătate*! *Doamne*! avea să le spună Taţi.

În felul lui, şi tatăl meu era un om al durerii.

Mi-l imaginam conducând încruntat, vorbind singur în barbă, cu buzele lui subţiri mişcându-se peste dinţii mici care erau gri-gălbui după ani întregi de fumat, obicei pe care-l abandonase brusc într-o zi din 1970, pentru că,

17 Celebre echipe de baseball din New York.

bănuiesc, „să te laşi deodată” era forma cea mai severă de renunţare, cea mai dureroasă, îmi văzusem tatăl conducând de mii de ori de-a lungul vremii: strecurându-şi maşina de-a lungul străduţelor tăcute ale cartierului în care locuiam, umbrite de arţari şi stejari de mlaştină, casele părând a trage suspicios cu ochiul prin ferestrele lor oblonite; mergând în coloană de-a lungul şoselelor interstatale şi autostrăzilor blocate de ambuteiaje, spre grătare de vară şi petreceri de vacanţă, spre clădirile de apartamente din Brooklyn sau Queens, unde trăiau rude misterioase de-ale mamei mele, bătrâni pe care îi auzeam slab, după ce sunam la uşă, pe când se moşmondeau să răspundă din spatele uşilor din oţel vopsite-n maro, cu multiplele lor zăvoare cloncănitoare şi vizoarele prin care trăgeau precaut cu ochiul după ce sunam, cu un ochi gigantic iscoditor, comic, aplecându-se prin oglinda convexă, precum singurul ochi al unui monstru mitic. îl vedeam cum conduce spre concerte organizate de şcoală, orchestre, formaţii, coruri *a capella*, madrigale, toamna, iarna şi primăvara: ne conducea la taberele de vară, la lecţiile de pian şi violoncel şi chitară, ne conducea la *bar mitzvah-uri* şi la nunţi şi, pe măsură ce anii au trecut, iar bunicii mei şi părinţii prietenilor Mamei şi ai lui Taţi au început să moară (şi apoi, mai târziu, pe măsură ce propriii lor prieteni au început să moară), conducea şi în procesiuni funerare, în timpul cărora îi plăcea să se plângă amar în legătură cu motocicliştii care nu cedau trecerea cortegiului ce înainta lent, pentru că, pe cât de mult ura ceremoniile de orice fel, avea un enorm respect pentru cei morţi, chiar şi pentru cei pe care nu-i apreciase prea mult pe când erau în viaţă – din respect, presupun, pentru faptul că făcuseră într-un final lucrul cel mai greu, cel mai dureros dintre toate.

Când conducea, tata obişnuia adesea, spontan, să-şi ridice umărul stâng, îngust, osos precum aripa unui pui de găină, spre ureche, ca-ntr-un spasm, iar când făcea asta, buzele i se strâmbau într-o grimasă, gestul inconştient pe

care-l faci de obicei când te cerţi cu tine însuţi în legătură cu ceva, poate ceva ce are de-a face cu numeroşii tăi copii, cu planurile lor de călătorie frecvent amânate sau cu banii de care spun că au nevoie pentru a face lunga călătorie ca să te vadă; poate este încă o reluare a unor străvechi certuri cu soţia, poate legate de ezitările ei de a călători (motiv pentru care tu însuţi, atât de curios în legătură cu lumea, dornic s-o vezi, nu mergi niciodată nicăieri); poate legat de altceva, ceva şi mai vechi, cu replici deja atât de familiare, încât poţi juca ambele roluri la fel de bine în timp ce-ţi conduci maşina ta mare şi albă, una dintre puţinele extravaganţe pe care ţi le îngădui – un fel de compensaţie, poate, pentru toate acele locuri în care n-ai ajuns.

Nu contează ce ai spus, ci cum ai făcut-o.

Hai, încetează cu scenariile tale!

Ei bine, Taţi nu i-ar fi lăsat niciodată să-mi vorbească aşa.

O, taică-tu, taică-tu! *Crede-mă, nu era chiar aşa, un erou. Ştiu eu nişte lucruri…*

Silueta subţire a tatălui meu se încorda pe măsură ce derula în minte aceste conversaţii străvechi, umărul stâng îi zvâcnea spre ureche, mâna dreaptă ţeapănă la ora 12 pe volan, buzele i se mişcau fără un sunet.

Bănuiam că exact aşa i se mişcau buzele când a parcat în faţa casei mele în acea zi de ianuarie, manevrând vehiculul acela amuzant de mare cu precauţie exagerată, de parcă ar fi spus: *Nu mi-a fost uşor să ajung aici*. Iar primul lucru pe care l-a spus, de fapt, pe când îşi sălta ambele picioare prin portiera deschisă de la locul şoferului şi se întindea spre mânerul de deasupra geamului pentru a se extrage din scaunul moale, ca o găleată – o mişcare pe care nu-l văzusem s-o facă decât până de curând – a fost, după cum ştiam c-o să fie, „Nu-ţi imaginezi cum e traficul!”

Îi plăcea la nebunie să se plângă despre cât de greu e să ajungi în diverse locuri. *Nu-ţi imaginezi cum e traficul*! era refrenul ce străbătea toată copilăria, adolescenţa,

chiar şi perioada matură a vieţilor noastre, chiar după ce lăsaserăm în urmă casa albă şi îngrijită şi maşina albă şi dichisită şi puloverele albe, lălâi; propoziţia îi exploda din gură imediat ce ajungea undeva, formulă atât de invariabilă şi de ineluctabilă precum clişeele la care recurge Homer atunci când descrie anumite scene sau acţiuni tipice, răsărituri de soare, banchete sau certuri, „Când se ivi, de cu zori, Aurora cea trandafirie”, sau „Dară când ei de băut şi mâncare se mai săturară” sau „O, fiul meu, au ce vorbă putut-a să-ţi scape din gură?!” Tot aşa era şi cu tata şi condusul lui. *Autostrada a fost un coşmar*! obişnuia să spună când intra pe uşa cuiva, sau *Autostrada Long Island este o parcare gigantică*! striga când ajungeam, târziu, ca de obicei, la vreo activitate, iar noi toţi încuviinţam din cap, deşi, în anumite cazuri, ştiam că nu era chiar adevărat, nu era tocmai motivul pentru care întârziaserăm. (De exemplu, dacă destinaţia noastră era un serviciu religios de orice fel, el pleca de acasă chiar la ora când serviciul trebuia să înceapă şi apoi se prefăcea, când ajungeam cu o oră întârziere, că am fost blocaţi în trafic pe drum.) Chiar şi atunci când voia să ajungă undeva la timp – la prietenul lui, Nino, de exemplu, cu care fusese coleg pe când erau amândoi tineri şi-şi făceau doctoratul în matematică, sau ca să joace tenis marţi seara cu prietenul lui de la muncă, Bob McGill se părea că un implacabil zeu al traficului avea ceva cu el. Ne îngrămădeam în maşină toţi şapte, Andrew pe scaunul din faţă pentru că avea „rău de maşină” dacă stătea în spate, Matt, Eric şi Jennifer stăteau în portbagajul mare al break-ului, iar eu, pe bancheta din spate, lângă Mama (căreia îi plăcea să stea în spate pentru că aşa îşi putea ţine piciorul drept, mov din cauza varicelor pe care i le lăsaseră multiplele sarcini, pe scaunul din faţă, între umărul drept al tatei şi umărul stâng al lui Andrew, *fiindcă aşa-mi odihnesc piciorul cu probleme*), şi ieşeam din locul de parcare cu destul timp înainte şi chiar şi atunci traficul se dovedea cumva îngrozitor, autostrada ca o parcare, şi întârziam.

Nu-ţi imaginezi cum e traficul! a exclamat tata în timp ce se extrăgea din maşină în acea dimineaţă de ianuarie, izbind cu ambele picioare pulberea albă, urmele lăsate fiind ca nişte semne de exclamare în zăpadă. Cum stăteam pe verandă aşteptându-l, am observat cu câtă grijă urca scările, din marea lui temere ca nu cumva să cadă. Când s-a apucat de balustradă, a privit în sus, spre mine, şi m-a întrebat despre ce o să discutăm în prima zi de curs, iar eu i-am spus „Despre început”.

Acum, după ce se scursese o oră din primul curs, era evident că nu are o părere prea bună despre Odiseu.

Cu o săptămână înainte de începerea cursurilor, le-am trimis un e-mail studenţilor care se înscriseseră cerându-le sa citească Cântul I înaintea primei întâlniri şi să vină pregătiţi pentru a-şi expune propriile păreri legate de motivul pentru care epopeea începe aşa. Grupa avea să se întâlnească în fiecan zi de vineri pentru mai puţin de două ore şi jumătate, de k 10: 10 dimineaţa la 12: 30, cu o scurtă pauză de cafea pe la 11: 15 în această primă zi a semestrului, le-am scris eu, vom discuta în prima jumătate a cursului, despre Cântul I. După pauză aveam să le predau bazele poeticii homerice: istoria dezbaterii legate de cum au fost compuse la origine poemele homerice natura poeziei orale, elemente ale tehnicii epice şi aşteptările mele legate de acest curs.

Am menţionat, de asemenea, că tata avea să asiste la curs. Mai bine să-i avertizez, m-am gândit, astfel încât prezenţa sa la primul curs să nu-i distragă.

Aţaaa, am spus privind în lungul mesei de seminar, la 10: 15, v-am rugat să vă gândiţi la felul în care începe *Odiseea*. Nu putem discuta tot cursul de azi doar despre Cântul I – săptămâna viitoare vom discuta amănunţit despre I şi II –, dar putem cel puţin să începem. Ce vă şochează imediat la începutul poemului nostru – ceva ciudat, ceva demn de reţinut?

Un băiat care stătea în capătul celălalt al mesei a rânjit şi a spus: E lung! Avea gropiţe adânci care-i

subminau orice încercare de a părea cool, inclusiv prin ascunderea lor sub o barbă tunsă cu grijă. Când mi-am dat ochii peste cap, fata subţire, cu ochi negri, care stătea lângă el i-a dat scurt un cot. Iubiţi. Ochii ei erau atât de negri, încât nu puteai distinge irişii de pupile.

Străduieşte-te mai mult, i-am zis sec. Cum vă cheamă?

Băiatul cu barbă a răspuns Jack. Fata a spus Nina.

Pe masa din faţa mea se afla lista cu numele lor, pe care mi-o dăduseră cei de la secretariat. Le-am căutat numele. Lângă al lui am scris „Jack cel cu Gropiţe” Lângă al ei am scris „Nina Ochi-Negri”.

Căpătasem acest obicei în urmă cu douăzeci de ani, pe când eram doctorand preparator. În prima zi de curs, pe când studenţii îşi spuneau numele, notam câte o trăsătură fizică distinctivă în dreptul numelor lor pentru a putea să mi-i amintesc. Ca rezultat al acestui obicei, mi se întâmpla adesea, chiar după ce-i cunoşteam bine pe studenţi, să continui să mă gândesc la ei ca la Zack-celcu-rame-subţiri-metalice sau la Maureen Ochi-Verzi, de parcă acele obiecte şi trăsături fizice ar fi fost de fapt dovezi ale esenţei interioare inalienabile mai curând decât lucruri superficiale, cum ar fi înclinaţia spre exactitate sau o nevoie irepresibilă de a face pozne. Acest obicei nu e deloc diferit de felul în care, în epopeile lui Homer, anumite personaje sunt identificate prin epitete-clişeu ce se referă la caracteristici şi atribute fizice („Ahile cel iute de picior”, sau „Atena cea cu ochii verzi”) sau printr-o anumită poziţie ori un anumit gest. De exemplu, de fiecare dată când Penelopa coboară din dormitoarele sale în marea sală a palatului unde petrec Peţitorii, scena este descrisă în exact acelaşi fel, începând cu primul asemenea moment, ce are loc în Cântul I:

„Şi coborât-a pe scara înaltă, de sus, către sală,
Nu numai ea, ci alături veneau două slujnice mândre.
Iar când ajunse pân’* la peţitori, o zeiţă-ntre doamne,
Stete chiar lângă uşorul intrării în sala frumoasă,

Vălul subţire lăsându-şi pe faţă, s-ascundă obrajii, Tot de o parte şi de-alta cu-o slujnică mândră alături” 1.

Unor cititori moderni, repetiţiile unor expresii identice, recurenţa stranie, mecanică a gesturilor şi atitudinilor li se par deranjante. Dar unii învăţaţi au argumentat că, pe lângă cine ştie ce funcţie tehnică ar fi îndeplinit aceste versuri şi fraze prefabricate, ele simt o cale de acces spre felul de a gândi al poeţilor arhaici – nu mai puţin decât spre credinţa lor în constanţa ce străbate natura, oamenii şi obiectele, în ciuda distorsionărilor provocate de istorie, violenţă şi timp – credinţa într-o asemenea constanţă fiind de o importanţă majoră în acest poem, ale cărui personaje se căznesc să se recunoască unele pe celelalte după decenii de îndepărtare şi de traume. Această concepţie asupra funcţiei epitetelor este întru câtva încurajatoare; şi, într-adevăr, recurenţa lor ajunge să fie reconfortantă. Ca nişte pitoane înfipte în suprafaţa vastă a epopeii, ele oferă cititorilor un sprijin pe măsură ce străbat textul răsfirat.

M-am uitat prin sală şi am repetat întrebarea despre ce au găsit ei interesant la deschiderea poemului.

După o pauză stânjenitoare, un băiat înalt, cu mărul lui Adam proeminent şi o claie de păr negru, ce părea să devină prea mare pentru hainele lui chiar în timp ce-l priveam – în acea dimineaţă

1. Op. cit, p. 15.

din miez de ianuarie încheieturile îi ţâşneau bine de tot din mânecile bluzei a spus: „Mi se pare interesant că Odiseu nici nu apare în Cântul 1”.

Un desenator l-ar putea reprezenta pe puştiul ăsta ca pe o pată neagră la capătul unei singure linii verticale. Arăta, de fapt, exact ca Don Quijote dintr-un desen de Picasso pe care-l aveau părinţii mei undeva prin casă, una dintre reproducerile de la Metropolitan Museum pe care-i plăcea mamei mele să le înrămeze.

Bun, am zis. Da. Atenţia e orientată la început în altă direcţie.

L-am întrebat cum îl cheamă.

Tom, a spus el.

În dreptul numelui lui am scris „Tom Don Quijote”.

Bun, am spus din nou. Odiseu este un fel de strigoi în Cântul I. Dar unde e concentrată atenţia cărţii de fapt?

O fată cu ochi cenuşii, care stătea lângă mine, a ridicat privirea şi a spus, înclinând din cap: Eu sunt Trisha. O mulţime de bucle blonde au fremătat când a vorbit.

Am notat în listă: Trisha-cea-cu-păr-din-Botticelli.

Cartea e despre situaţia din Itaca, a spus ea.

Da, am spus, bine. Şi care e situaţia, mai exact?

E, aşa… o stagnare, la început, a continuat ea.

Bine, am spus. Şi de ce crezi tu că Homer se concentrează asupra stagnării din Itaca, în Cântul I, şi nu trece direct la Odiseu?

Am făcut ocolul mesei cu o privire încurajatoare, însă nimeni nu spus nimic.

Din când în când, atunci când eşti profesor – nu des, doar câteodată –, ai parte de un grup cu care nu poţi crea nicio legătură. Vorbeşti, vorbeşti, pui întrebări ajutătoare, le dai jumătăţi de răspuns ca să-i stârneşti, dar ei pur şi simplu stau acolo, luând politicoşi notiţe şi făcând foarte rar câte un comentariu şoptit, cu intonaţia lipsită de încredere, ascendentă a unei întrebări. Interacţiunile sunt inerte, unilaterale, lipsite de schimburile spumoase de replici care sunt marca unui seminar cu adevărat reuşit. Era prea devreme ca să-mi dau seama, însă mă îngrijora că acest grup părea un pic reticent. O, *Doamne*, mi-am zis atunci, *şi bineînţeles că ăsta va fi grupul cu care mă va observa tata*.

În cele din urmă, un puşti mare şi blond, cu faţa rotundă şi ochi albaştri, cu privire tăioasă în spatele ochelarilor cu rame mari, a ridicat mâna.

Şi pe mine mă cheamă tot Tom, a spus el.

Am scris în listă: „Tom Sancho Panza”. Apoi am tăiat şi am scris „Tom Blondul”.

E un fel de schemă? Vrea să-ţi arate cât de rău stau

lucrurile, pentru ca întoarcerea lui Odiseu să pară ca un punct culminant?

Interesantă idee. Dar dă-mi voie să te întreb următorul lucru: bazându-te pe ce ai întrevăzut din Odiseu în Cântul I, cât de probabil ţi se pare acel punct culminant?

O fată suplă de pe rândul din dreapta a ridicat o mână cu pielea albă la vreo zece centimetri deasupra hiatului mesei şi a dat uşor din ea, asemenea cuiva care ar încerca să atragă atenţia unui prieten în timpul slujbei, la biserică. Avea un păr extraordinar: de un roşu închis, aproape ca şi cum ar fi fost vopsit cu henna, ce-i cădea drept pe umeri într-un val scânteietor.

Nu prea probabil! a spus ea. Mie de fapt mi s-a părut cam abătut…

Scuză-mă, am spus. Cum te cheamă?

Ea roşit şi a spus: îmi cer scuze.

Nu ai de ce să-ţi ceri scuze. Continuă.

Mă cheamă Madeline?

I-am găsit numele pe listă: „Madeline-cea-cu-părul-roşustrălucitor”.

OK, Madeline. Cum adică abătut?

E foarte *deprimat*, a continuat ea. Când Atena vorbeşte cu Zeus, la început, când se hotărăsc ce să facă cu Odiseu, care e blocat pe insula lui Calypso, ea-l descrie cum umblă abătut pe insulă, plângând.

Buclele Trishei săltau în ritmul cu care scria în caiet. Privind în sus, spre mine, a spus: Cred că primul cânt e menit să fie un fel de surpriză. iată-ne la începutul unei mari epopei despre un mare erou, iar în prima referire la el ni se spune că e un fel de *ratat*. E naufragiat, e prizonier, nu are nicio putere şi n-are cum să ajungă acasă. E ascuns de tot ce iubeşte. Aşa că e ca şi cum mai jos de atât nu s-ar putea prăbuşi, de aici nu poate decât urca.

Grozav, am spus. Da. Ne oferă o fundaţie pentru traseul narativ al eroului.

Chiar în acest punct tata a ridicat capul şi a spus:

Erou? Eu cred că nu e deloc erou.

Ca la un semn, capetele tuturor studenţilor s-au răsucit înspre el. În loc să stea cu ceilalţi studenţi la masa de seminar, luase loc într-un colţ al sălii, undeva în stânga şi puţin în spatele meu, la ora 8 faţă de poziţia mea, într-un scaun pătrăţos din lemn, sub o fereastră ce dădea înspre o întindere deprimantă de pietriş curăţat de zăpadă. Avea să stea în acelaşi scaun pentru următoarele cincisprezece săptămâni, în fiecare zi de vineri.

O să vă spun eu ce mi se pare interesant la Odiseu!

M-am întors şi m-am uitat lung la el. Când am discutat cu el pentru prima oară despre posibilitatea de a asista la curs, îmi promisese să nu vorbească în timpul orelor. *Nooo*, spusese el nu la mult timp după ziua aceea de noiembrie din 2010, când mă sunase şi-mi spusese: Am citit *Odiseea* pe iPad, dar sunt o grămadă de chestii pe care *nu le pricep*. Nu ziceai că o s-o predai în semestrul următor? – şi aşa a început totul. La început am ezitat. Chiar voia să vină în fiecare săptămână, făcând două ore şi jumătate la dus şi tot atât la întors şi să stea acolo încă două ore şi jumătate cu nişte boboci? Sigur că da, a zis el. De ce nu? Nu uita că şi eu am fost profesor. Ştiu cum să mă port cu studenţii! M-am gândit pentru o clipă. Bine, am spus în cele din urmă. Dar aminteşte-ţi: e un seminar, nu un curs – o să fie acolo o mână de puşti care vor sta în jurul unei mese şi vor discuta despre text. N-ai unde să te ascunzi. O să te simţi în largul tău în cadrul ăla? Nooo, a răspuns tata, o să stau acolo pur şi simplu şi o să *ascult*.

Acum, de la prima oră de seminar, deja vorbea. O să vă spun *eu* ce mi se pare interesant, a repetat.

Stătea în scaun, cu mâna pe sus. Un efect ciudat al prezenţei lui acolo, în sală, cu toţi tinerii ăia, era că, pentru prima oară, mi s-a părut dintr-odată foarte bătrân, mai mic decât mi-l aminteam, mai alb la faţă. Şocul de a-mi percepe tatăl ca pe un bătrân nu era cu totul nou pentru mine în momentul acela, dar câteodată felul în care arăta, datorat luminii, ori circumstanţelor, încă avea puterea de a

mă surprinde. Cu câteva luni mai devreme, în septembrie, luasem trenul din Manhattan spre suburbii pentru a petrece câteva zile alături de părinţii mei, cu ocazia aniversării vârstei de optzeci de ani a tatălui meu. *Nu*, îmi spusese el, când îl sunasem să-i spun ce tren am de gând să iau, nu lua taxi de la gară, o să vin eu să te iau. Când am coborât pe peronul de la Bethpage, am scrutat mulţimea de maşini din parcarea de jos şi m-am întrebat de ce-mi face cu mâna un bărbat uscat, îmbrăcat cu haine prea mari, şi, brusc, am spus *Taţi*. Cu un soi de stânjeneală, am coborât treptele care duceau de la peron spre parcare, iar el şi-a ţuguiat buzele aşa cum făcea câteodată când îl exaspera prostia inexplicabilă a cuiva – un şofer care-i tăia calea, casiera care nu-i dădea bine restul – şi mi-a spus *Eram chiar aici, îţi făceam cu mâna*! şi eu i-am spus lartă-mă, îmi intrase soarele-n ochi.

Bine, îi spuneam eu acum tatălui meu. Ce crezi că e atât de interesant? De ce nu-l consideri „erou”?

Tata şi-a dres vocea şi a arătat spre Trisha. În primul rând, sunt de acord cu ea că e un ratat – dar nu doar pentru că e un prizonier neajutorat!

Studenţii păreau să se amuze.

Doar pe mine mă deranjează, a continuat tata, faptul că Odiseu e *singur* la începutul poemului?

Cum adică „singur”?

Nu înţelegeam încotro se îndreaptă.

Ei bine, a plecat acum douăzeci de ani să lupte în Războiul Troian, da? Şi se presupune că era conducătorul forţelor armate ale regatului său?

Da, am spus. În Cântul II al *Iliadei* există o listă a tuturor armatelor pe care grecii le-au adunat împotriva Troiei. Spune acolo că Odiseu a pornit pe mare cu o escadrilă de douăsprezece nave.

Vocea tatălui meu răsună triumfătoare. Corect! Asta înseamnă sute de oameni. Aşa că eu mă întreb, Ce s-a întâmplat cu aceste douăsprezece corăbii şi cu echipajele lor? De ce este el singurul care ajunge acasă în viaţă?

O parte dintre studenţi s-au uitat unii la alţii. Alţii au foşnit paginile exemplarelor lor din *Odiseea* şi au început să privească fix în carte, de parcă astfel ar fi putut smulge un răspuns din partea ei.

Am spus:

De fapt, asta e o întrebare foarte bună. Vrea cineva să încerce un răspuns?

Mă priveau în tăcere, în timp ce scanam sala, sperând cu înfrigurare ca unul dintre tineri să răspundă corect la întrebarea tatălui meu.

După câteva clipe am spus: Bun, cred că există două căi de a răspunde la această întrebare. Prima din ele este legată de intriga epopeii. Dacă aţi citit proemul cu atenţie, vă amintiţi că acolo tovarăşii lui sunt numiţi „smintiţi” – ne spune că „smintirea i-a dus, fără leac, la pierzare” Pe măsură ce parcurgem poemul, ajungem la evenimentele în care au pierit oamenii lui, grupuri diferite, în momente diferite. Şi apoi o să-mi spuneţi voi dacă au murit din cauza propriei lor nesăbuinţe.

Tata s-a strâmbat, parcă sugerând că el s-ar fi descurcat mai bine decât Odiseu, ar fi putut aduce acasă, în siguranţă, cele douăsprezece corăbii şi echipajele lor. A spus:

Deci recunoşti că şi-a pierdut toţi oamenii?

Dap, i-am răspuns, cumva sfidător. Mă simţeam de parcă aş fi avut din nou unsprezece ani, iar Odiseu ar fi fost un coleg obraznic pe care mă hotărâsem să-l apăr, chiar dacă asta ar fi însemnat să fiu pedepsit alături de el.

În mod evident, el nu era convins.

Nina, fata cu ochii negri, m-a privit de vizavi. Aţi spus că sunt două căi de a răspunde la întrebarea de ce a ajuns doar el acasă. Care e cealaltă?

Ei bine, am spus, răspunsul are de-a face cu principiile „naratologice”, sincer să fiu. Dacă vă gândiţi bine, el *trebuie* să fie singurul care ajunge acasă.

M-am uitat prin sală.

Gândiţi-vă puţin, am continuat după o clipă. Dacă el e

singurul rămas în viaţă – atunci?

Trisha a ridicat capul din caiet. Atunci el devine eroul cărţii.

Corect, am spus şi m-am gândit: tipa asta e brici.

Gândiţi-vă, am spus întregii clase, gândiţi-vă cum ar arăta *Odiseea* dacă el s-ar întoarce cu doisprezece bărbaţi sau cu cinci – chiar şi cu un singur tovarăş. N-ar funcţiona deloc. Ca să fii eroul unei epopei, trebuie să scapi de concurenţă, ca să zic aşa.

La care tata a spus din nou: Ei bine, *eu* nu cred că e aşa un mare erou!

A dat roată cu privirea în jurul mesei. Ce fel de conducător îşi pierde toţi oamenii? Asta numeşti tu erou?

Studenţii au izbucnit în râs. Apoi, parcă temându-se să nu fi încălcat vreo regulă, au privit întrebător, în lungul mesei de seminar, spre mine. Pentru că voiam să le arăt că sunt de gaşcă, am zâmbit cu toată gura.

Dar ceea ce gândeam cu adevărat era: *O să fie un coşmar*.

S-au întors de la autoservirea campusului cu puţin înainte de 11: 30, ţinându-şi paharele de cafea cu ambele mâini şi bătând din picioare ca să-şi scuture încălţările de zăpadă. După ce s-au aşezat iarăşi la locurile lor şi s-au liniştit, am început să ţin cursul. Am sfârşit prin a vorbi doar eu pentru tot restul orei rămase.

Este pentru ultima oară când o să vorbesc atât de mult în acest curs, am început să spun. Scopul unui seminar este ca voi să vorbiţi. Nu mă plătesc destul ca să vorbesc atâta!

S-au auzit câteva chicoteli nervoase.

Am început cu acea controversă numită Problema Homerică, o controversă veche de câteva secole legată de felul în care au luat fiinţă epopeile homerice – dacă au apărut ca texte scrise sau compoziţii orale. Era important ca studenţii să cunoască bazele controversei, dat fiind că diversele tipuri de interpretare depind de teoria căreia i te afiliezi.

Grecii înşişi credeau că existase un poet pe nume Homer, care-şi scrisese poemele. Herodot credea că Homer trebuie să fi trăit în jurul anului 800 î.Hr., cu patru sute de ani înaintea lui; la câteva secole după Herodot, Aristarh, custodele Bibliotecii din Alexandria (cea mai mare instituţie academică a Antichităţii) şi o autoritate recunoscută în materie de Homer, a presupus că poetul trăise în jurul anului 1050 î.Hr., la un secol şi jumătate după anii în care se presupunea că ar fi avut loc Războiul Troian. Exista credinţa că Homer ar fi scris atât *Iliada*, cât şi *Odiseea*; dar unii învăţaţi antici, numiţi Separatişti, susţineau că cele două poeme fuseseră scrise de persoane diferite. Nu mai puţin de şapte oraşe îşi disputau paternitatea lui Homer.

Aceasta era întreaga cunoaştere transmisă peste veacuri până la 1700, când un învăţat francez, pe numele lui Villoisin, a descoperit un manuscris al *Iliadei* din secolul al X-lea, care mucegăia într-o bibliotecă din Veneţia. Acest manuscris era diferit de cele care circulaseră de-a lungul secolelor: pe lângă textul grecesc al epopeii, el conţinea şi transcrieri ale însemnărilor făcute pe margine de comentatori antici, de la înţelepţi bizantini şi până hăt departe, chiar la bibliotecari din Alexandria, care scriau prin 200 sau 100 î.Hr. Însemnările au dezvăluit faptul că acei comentatori avuseseră acces la versiuni diferite şi câteodată rivale ale poemului. Agăţându-se de această revelaţie, un învăţat german care studia opera lui Villoisin – întâmplător nimeni altul decât Friedrich August Wolf, marele apărător al filologiei, studiul ştiinţific al literaturii – a ajuns la o revelaţie revoluţionară: textele *Iliadei* şi *Odiseei* pe care le deţinem noi nu au putut fi conservate ca text decât relativ târziu în istorie. Wolf a înaintat ipoteza – în mod şocant pentru mulţi dintre contemporanii lui – că Homer trebuie să fi fost analfabet. În loc să-şi scrie poemele, aşa cum se crezuse înainte, el compusese o serie de cânturi (cunoscute drept balade), îndeajuns de scurte încât să fie memorate şi care au fost transmise oral din

generaţie-n generaţie, probabil de către ghildele recitatorilor profesionişti, într-un anumit moment ulterior, aceste balade de mici dimensiuni au fost puse cap la cap în poemele imense şi complexe pe care le avem astăzi de către un compilator/editor sofisticat care, spre deosebire de predecesorii săi, ştia să scrie.

Ipoteza lui Wolf a deschis în cele din urmă calea spre ceea ce astăzi e cunoscută drept teoria compoziţiei homerice orale, la care aderă majoritatea clasiciştilor din zilele noastre. Conform acestei teorii, nu e existat un unic Homer: mai curând, barzii care interpretau epopeile – actori-cântăreţi itineranţi ce erau depozitarii unei tradiţii seculare – reproduceau materialul care fusese compus de poeţii dinaintea lor şi, în acelaşi timp, îl şlefuiau şi adăugau material propriu, câteodată improvizând în timp ce interpretau. (Din comoditate, majoritatea clasiciştilor se referă la autorul colectiv al epopeilor ca la „Homer”, aşa cum o fac şi eu aici.) Această creaţie-în-interpretare, după cum au argumentat mai târziu cei care au preluat ideea lui Wolf, a fost înlesnită de existenţa unor anumite trăsături convenţionale ale poeziei homerice. Luaţi, de exemplu, prefabricatele epitete-clişeu homerice, precum „Agamemnon, Stăpân de popoare” sau „Aurora cea trandafirie” Imaginaţi-vă că improvizaţi în timp ce spuneţi o poveste în versuri; dacă ştiţi că următorul vers care trebuie cântat se va încheia cu „… spuse Agamemnon, Stăpân de popoare”, vă puteţi concentra asupra începutului acelui vers – partea unde trebuie investită energia voastră creativă.

Un avantaj al teoriei oralităţii a fost acela că a explicat unele inconsecvenţe şi ciudăţenii din textele *Iliadei* şi *Odiseei*. Unele dintre ele sunt mai curând de natură tehnică: de exemplu, uneori poemele juxtapun în aceeaşi scenă unelte, obiecte şi chiar tehnici militare ce datează din perioade extrem de diferite din istoria Greciei. (Altele sunt mai puţin abstruse: câteva personaje mor de două ori.) Alte anomalii vizibile sunt prezente în structura

epopeilor. Un exemplu, oferit atât de susţinătorii lui Wolf, cât şi de cei care insistau că Homer ar fi scris epopeile, a fost, de fapt, chiar Telemahia. Pentru aceia care doreau să vadă epopeile ca pe produsul multistratificat al multor poeţi de-a lungul generaţiilor, aparenta discontinuitate dintre primele patru cânturi ale *Odiseei*, centrate în mod premeditat asupra lui Telemah şi a încercării sale de a aduna informaţii despre tatăl său de mult pierdut, şi povestea propriu-zisă a lui Odiseu şi a întoarcerii lui acasă, care începe în Cântul V, era dovada faptului că prima parte, de la Cântul I la Cântul IV, constituise la un moment dat un strat separat, adăugat în cele din urmă la povestea mare de către un editor ulterior, lăsând la vedere „îmbinările evidente şi imperfect închegate" (după cum a spus Wolf) dintre cele două secţiuni. Dimpotrivă, cei care doreau să vadă poemele drept un produs al aceluiaşi geniu creator au atras atenţia asupra a ceea ce ei numeau o serie de continuităţi evidente între Telemahia şi restul poemului. Pentru ei, călătoria pe mare a prinţului, din Cânturile III şi IV, întâlnirile lui cu străini fascinanţi care spun poveşti interesante sunt versiuni miniaturale ale aventurilor tatălui din cânturile următoare. Aceşti învăţaţi au subliniat, de asemenea, faptul că descrierea situaţiei groaznice din Itaca în primele patru Cânturi este necesară pentru a crea scenografia întoarcerii lui Odiseu de mai târziu. Toate acestea, au argumentat ei, trebuie să fi fost parte dintr-o viziune artistică unică ce-şi croieşte drum prin multiplele episoade şi teme ale epopeii.

Orice altă semnificaţie ar mai avea, faptul că cele două tabere ostile pot folosi aceleaşi exemple pentru a sprijini interpretări diametral opuse sugerează un adevăr despre felul în care citim şi interpretăm cu toţii textele literare – un adevăr care este, probabil, înrădăcinat în înseşi misterele naturi umane. Acolo unde unii oameni văd haos şi incoerenţă, alţii vor găsi înţeles, simetrie şi plenitudine.

E totul limpede? am întrebat la finalul lungii mele

prelegeri despre Problema Homerică, în primul seminar de Clasice 125: *Odiseea* lui Homer. Ştiu că e mult de asimilat, dar e important să avem o idee despre cum aceste poeme s-au închegat în timp ce parcurgem *Odiseea*, pentru că ar trebui să fiţi cu băgare de seamă la neconcordanţele şi continuităţile pe care le-au argumentat aceşti învăţaţi.

Au dat cuminţi din cap.

Î-hî, am spus, la care au râs nervos.

Ştiţi, chestia asta cu improvizaţia în timp ce interpretezi pare imposibilă, dar o practicăm cu toţii, în diferite măsuri.

Apoi le-am spus o poveste.

Când erau mici băieţii mei, partea lor preferată din *Odiseea* era episodul în care apărea o nimfa vrăjitoare pe nume Circe, pe a cărei insulă naufragiază Odiseu în timpul călătoriilor lui şi care, la un moment dat, îi transformă tovarăşii în porci. Probabil datorită acestei transformări comice, Peter şi Thomas adorau partea aceasta şi insistau să le-o povestesc iar şi iar. Asta se întâmpla cam pe când Peter avea şapte ani; Thomas era încă la creşă. În timpul săptămânii, dimineaţa, după ce Lily pleca la serviciu, îi aşezam pe băieţi în maşină, prinşi cu centurile de siguranţă, şi, conducând pe drumurile întortocheate de ţară ce duceau spre şcoală, le născoceam câte o variantă a poveştii cu Circe: sosirea pe insulă, transformarea bărbaţilor în porci, despre cum un zeu binevoitor îi dă lui Odiseu o buruiană rară care dezleagă vraja lui Circe. (Episodul se încheie cu Odiseu şi Circe culcându-se unul cu altul, dar partea asta o lăsam pe dinafară.) Tocmai treceau printr-o fază mofturoasă atunci; într-o încercare disperată de le face prânzul mai atractiv, introduceam alimente din pachetele lor de şcoală în versiunea poveştii pe care le-o spuneam. *Iar când Odiseu şi tovarăşii săi au pus piciorul pe insula Aiaia, ce au văzut ei oare în luminişul din pădure, dacă nu chiar un delicios sos de mere*?!!! Şi, pe măsură ce mormăiam calculând timpul rămas până la sfârşitul poveştii – *Iar când a văzut că a fost învinsă, i-a lăsat pe*

Odiseu şi pe oamenii lui să stea în palatul ei timp de un an şi au devenit prieteni foarte buni, cooperând unii cu ceilalţi! –, puteam simţi intensitatea atenţiei lor în ceafa, dorinţa lor fierbinte ca eu să găsesc o cale de a încheia povestea chiar când parcam în faţa şcolii, ceea ce eu bineînţeles că făceam mereu.

Repede, Nano, repede! şoptea Peter pe când ne strecuram pe aleea acoperită cu pietriş, folosind porecla pe care mi-o dăduse cum începuse să vorbească, când încă nu putea spune „Daniel”... Ani mai târziu, pe când era la liceu, a urmat un curs de mitologie, ceea ce m-a bucurat, bineînţeles – deşi, când le-am spus prietenilor noştri, m-am grăbit să adaug că nu pusesem niciun fel de „presiune” asupra lui ca să-i placă Clasicii. Într-o seară m-a strigat râzând. *Nano*! Povestea pe care ne-o spuneai, cu Circe şi cu mandarinele şi cu sandvişurile cu unt de arahide, în carte nu e *deloc* aşa! Am rânjit. Hei, nu fac altceva decât a făcut Homer. Adică? a întrebat Peter, iar eu am răspuns: Improvizez!

Le-am relatat povestea asta studenţilor care zâmbeau şi le-am zis: Vedeţi? Aţi fi surprinşi să ştiţi de câte ori improvizăm atunci când evoluăm în faţa unui public.

Chiar când rosteam aceste cuvinte, mă gândeam: *exact ca atunci când predai*.

Am continuat să cataloghez trăsăturile speciale ale poeziei lui Homer, începând cu metrul lung, de şase picioare, de tipul buum-pam-pam, numit hexametru dactilic, pe ritmul căruia dansează fiecare dintre cele 12.110 versuri ale Odiseei:

BUM-bu-bu BUM-bu-bu BUM; bu-bu BUM-bu-bu BUM-bu bu BUM BUM

Am vorbit despre epitetele-clişeu, atât de utile la identificarea rapidă a personajelor, crucială compoziţiei orale. Le-am spus să fie cu ochii-n patru după „sinonimii epice”: pasaje în care poetul se opreşte pentru a compara, câteodată foarte amplu, un personaj sau o acţiune din povestea lui fabuloasă cu ceva ce aparţine lumii cotidiene

a publicului său – *lumii noastre*. (Preferata mea apare într-o scenă de luptă din *Iliada*, când poetul compară un războinic care împlântă lancea în capul unui inamic şi-l doboară pe bietul om din carul său de război cu un pescar îndemânatic care trage la mal un peşte.) Scopul acestor comparaţii ample este totodată acela de a face ca acţiunea ficţională să pară actuală, mai plină de viaţă şi mai recognoscibilă cititorilor, dar şi, întorcându-se pentru scurt timp la realităţile familiare ale vieţilor noastre obişnuite, la arat, pescuit şi gătit, de a oferi cititorilor un respiro în lumea poemului, neiertător de violentă şi de stranie precum adesea este.

Am vorbit despre compoziţia circulară, acea tehnică narativă remarcabilă ce împleteşte laolaltă prezentul şi trecutul, ce permite ca redarea unui anumit episod din viaţa unui personaj să-i cuprindă întreaga viaţă.

Am făcut o pauză. Întrebări?

Jack, puştiul rufos, m-a privit şmecherește. Ăăă, ne puteţi vorbi despre programa cursului?

Câţiva dintre puşti au izbucnit în râs.

Le-am explicat cum avea să arate cursul. După seminarul de astăzi aveam să discutăm câte două Cânturi din epopee pe curs, unul în prima oră, celălalt după pauză; le-am reamintit că săptămâna viitoare urma să terminăm discuţia despre Cântul I şi să trecem la Cântul II. Le-am spus cum să acceseze website-ul cursului, unde înfiinţasem câte o pagină de discuţii pentru fiecare şedinţă. Li se cerea să contribuie cu câte un paragraf sau două despre subiectul fiecărui curs, care să fie gata nu mai târziu de miezul nopţii dinaintea zilei în care ne întâlneam. Experienţa trecutului mă învăţase că aceasta e o metodă bună de a stârni conversaţia, de a-i face să-şi articuleze ideile despre ceea ce au citit înainte de curs. Le-am explicat criteriile mele de notare – întotdeauna obiectul unui interes enorm – şi am răspuns la inevitabilele întrebări despre subiectele examenelor parţiale şi finale şi despre cât de mult vor cântări la nota finală examenele,

lucrările şi participarea lor la curs.

Când terminasem cu toate astea, era douăsprezece şi un sfert. Mai rămăseseră cincisprezece minute.

Altceva? am întrebat. Întrebări?

Băiatul înalt, care părea să-şi schimbe măsura la haine în timp real, a ridicat o mână lungă. Tom Don Quijote.

Ăăă, am o întrebare? a spus.

Mă întrebi pe mine sau chiar ai una?

Ticul acesta al studenţilor m-a iritat întotdeauna şi eram hotărât să-l strivesc din faşă.

Tom a râs nervos.

Deci, OK, ne-ai scris că tatăl tău o să participe la curs, dar putem afla şi *de ce*?

Au râs cu toţii.

Deschisesem gura pentru a răspunde, pentru a explica şi a scăpa de ceva ce începusem să mă tem că avea să devină o diversiune destul de serioasă, când tata a ridicat şi el mâna.

Ăăă, domnule profesor *Mendelsohn*, a făcut el uşor teatral, pot să iau cuvântul?

Am tresărit la fel de teatral, spre amuzamentul studenţilor.

Daaa, Tată?

Câţiva dintre ei au râs din nou, dar îmi dădeam seama că sunt curioşi.

În timp ce tata a făcut o pauză pentru a privi prin sală, m-am trezit întrebându-mă cum fusese el ca profesor. Nu înţelesesem niciodată cum îşi petrecuse toţi acei ani la Grumman, dat fiind că tot ce făcea el era strict secret şi nimic nu era inteligibil pentru mine, care eram atât de slab la matematică şi la ştiinţe exacte, deşi câteodată se referea la câte un proiect la care lucra şi încerca să ni-l explice: de exemplu, la începutul anilor ’80, când ne spusese că lucrează în domeniul „opticii digitale”, care, după cum mi-a explicat el cu multă răbdare, „încerca să înveţe computerele să vadă” (mult mai târziu am înţeles că acela

era începutul imagisticii digitale, o tehnologie care, într-o corporaţie aerospaţială, însemna sisteme de recunoaştere a ţintei); sau, mai înainte, în anii ’70, un deceniu în care el a lipsit de acasă cu treabă pentru perioade lungi de timp – perioade în timpul cărora, nu am putut să nu observăm, atmosfera din casă se relaxa, iar Mama îşi recupera din umorul ei spumos –, când ne-a spus că Grumman se desprinde de domeniul aerospaţial şi că el lucra la un proiect de dezvoltare a unei inimi artificiale. Eram în plină adolescenţă; relaţia mea cu Tata era încordată. *Inimă artificială*, m-am gândit eu cu amărăciune, *minunaţi* Şi înainte de asta, în anii ’60, pe când eram copii, avusese loc expediţia pe lună. Grumman construise modulul selenar şi de-a lungul săptămânilor pline de entuziasm ce au precedat aselenizarea, noi toţi – nu doar familia noastră, ci zeci de prieteni de-ai noştri, şi familiile lor, pentru că Grumman era cel mai mare angajator din Long Island – am simţit cu mândrie că era realizarea „noastră”. Nouă, copiilor, ni s-a permis să stăm treji până noaptea târziu pentru a urmări aselenizarea la TV. Mai târziu, în barul pe care-l construise în camera de jos, tata ne-a arătat plin de sine paharele de cocktail cu modulul selenar pe care Grumman le produsese, cu celebrul vehicul desenat cu albastru pe cristal. Ni se păreau jenante, dar nu s-au mai mişcat niciodată de pe raftul unde le aşezase el.

Dat fiind că ajunsesem să predau la facultate, mi se părea ciudat că tata se dovedise la fel de reticent în privinţa celei de-a doua cariere ale sale, de profesor de informatică, cum fusese şi în cazul celei dintâi; dar asta era probabil pentru că simţise că materia predată nu prezenta niciun interes pentru mine. După ce s-a pensionat, pe când era trecut bine de şaptezeci de ani, am remarcat în timpul unei vizite acasă că luase placa groasă din plastic alb pe care era scris numele lui şi care-i împodobise uşa biroului la Hofstra University şi o lipise pe uşa biroului său de acasă, care fusese pe vremuri camera pe care o împărţeam eu cu Andrew, cu paturile ei identice,

înguste, cele pe care le meşterise tata, puse cap la cap. Paturile fuseseră de mult înlocuite cu un birou în formă de L, unde tata îşi ţinea hârtiile lui, printre care se aflau cinci plicuri groase, câte unul pentru fiecare dintre copiii lui şi, în cele din urmă, şi pentru familiile noastre, pe care le ţinea cu religiozitate la zi, adăugând fotografii şi decupaje. Pe acest birou uriaş se înghesuiau imprimantele şi scanerele şi laptopurile, pentru care avea un soi de afecţiune, de parcă ar fi fost animale de companie; în timp ce dedesubt computerul pătrăţos bâzâia şi bipăia, cablurile lui lungi se încolăceau în mănunchiuri groase sub blat. În partea cealaltă a camerei se găsea ultima rămăşiţă a zilelor petrecute de mine şi de Andrew acolo: micul birou din lemn de stejar la care ne făcuserăm temele. Deasupra lui prinsese în perete cu şuruburi un dulap pentru CD-uri plin până la refuz de carcase transparente, Ella Fitzgerald şi *Integrala Simfoniilor lui Mahler*, în interpretarea lui Bernstein, şi Django Reinhardt, în timp ce pe pereţi, spre consternarea mamei mele, lipise fotografii cu noi şi copiii noştri şi cu personalităţi pe care le admira, Billie Holiday şi Einstein şi Bach. Aşadar, camera noastră devenise biroul lui. PROF. JAY MENDELSOHN, asta scria pe plăcuţa din plastic alb de pe uşă.

Îmi era greu să-mi imaginez cum fusese stilul lui de predare. Ştiam doar cum trebuie să fi fost mama când era educatoare de grădiniţă şi învăţătoare de şcoală elementară, mai întâi în anii ’50, la puţin timp după ce se căsătoriseră, şi apoi din nou, după interludiul de două decenii în care ne crescuse pe noi, în anii ’80 şi ’90. Mama era plină de viaţă şi extravertită şi deşteaptă; era, după cum spunea toată lumea, o învăţătoare înnăscută. Fraţii mei, sora mea şi cu mine am profitat şi noi de acest lucru, deşi sunt convins că la vremea aceea nu am ştiut s-o apreciem. Veneam după-amiaza de la şcoală, iar pe masa din bucătărie găseam un singur trandafir într-o vază îngustă, ori o portocală tăiată cu grijă în două sau un ardei gras, iar ea ne aduna pe toţi în jur şi spunea: *Copii, uitaţi*

cât de minunată e natura, uitaţi cum petalele, secţiunile, tecile sunt perfect geometrice!

După ce am crescut, iar ea s-a întors la meseria de învăţătoare, obişnuia să ne sune şi să ne spună poveşti amuzante despre colegii şi elevii ei, copiii de la şcoala unde predase pe când era o tânără nevastă, in Queens, care obişnuiau să vină la şedinţele cu părinţii însoţiţi de „mătuşile” lor, pentru că nu aveau părinţi, sau despre băieţelul evreu din altă clasă care, rugat să deseneze un peşte, în cadrul unui proiect colectiv despre fauna lacurilor şi a râurilor, dăduse o bucată de hârtie de împachetat pe care desenase un oval perfect cu o singură aripioară dorsală, iar când mama mea l-a întrebat, uimită, în faţa clasei, ce fel de peşte e acela, el a răspuns *Gefilte*. Era uşor să ţi-o imaginezi, cu veselia ei energică şi cu simţul nestăvilit al umorului, cu talentul ei de a face decoraţiuni de sărbători uimitoare şi pline de inventivitate, cu gesturile ei teatrale şi imaginaţia debordantă ca pe o învăţătoare fantastică pentru copii foarte mici.

Dar când era vorba despre tatăl meu, mi se golea mintea. Mă gândeam la felul în care se uita la testele şi problemele de matematică pe care le aduceam acasă, la X-urile scrijelite cu roşu precum o broderie furioasă de-a lungul albiturii paginii, şi trebuia să mă întreb ce fel de profesor fusese PROF. JAY MENDELSOHN.

Acum stătea în clasa mea la prima oră dedicată *Odiseei*, cu mâna ridicată-n aer. *Da*, a spus el, sunt *tatăl* lui.

Spre deosebire de mama, tatei nu-i plăcea să fie în centrul atenţiei; de fiecare dată când se afla-n lumina reflectoarelor, când era unicul vorbitor într-o sală plină de oameni, obişnuia să accentueze la întâmplare anumite cuvinte, de parcă aceste accentuări ar fi dat prestanţă discursului său.

Urmez cursul lui *Dan*, spunea el acum (vreo doi dintre ei s-au amuzat când l-au auzit spunându-mi pe numele mic), pentru că m-am gândit să încerc să-i citesc

pe *clasici* din nou, pe care nu i-am mai citit din liceu. Asta era în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în anii 1940.

Buzele i s-au strâns într-un zâmbet discret.

Majoritatea părinţilor voştri nici măcar nu se *născuseră* atunci.

Tata a dat din capul lui cu ţeasta lucioasă înspre mine şi a adăugat, eu ştiam toate lucrurile astea înaintea lui.

Studenţii chicoteau.

1. Peşte umplut, specialitate evreiască (idiş).

Ei, ştiam *multe* lucruri, a continuat după o clipă, bătând uşor cu degetul în iPad-ul unde-şi descărcase textul *Odiseei*. îl citeam pe Ouvidiu în *latină*. Ştiam miturile. Am citit *Iliada* şi *Odiseea*, însă doar fragmente. Aşa că m-am gândit ca acum să citesc toată chestia.

Câţiva studenţi ne fixau. Le plăcea la nebunie situaţia.

Tata a spus: m-am gândit că acum e şansa mea s-o citesc din nou înainte să *mor*.

Apoi a arătat din nou spre mine, iar pe faţa lui s-a întipărit o expresie – ochii mijiţi ca nişte fante, buzele strânse pungă, cu colţurile lăsate în jos, încuviinţând uşor din ţeasta îngustă şi lucioasă în timp ce vorbea, de parcă s-ar fi asigurat de adevărul a ceea ce spune sau aude – ce ar fi putut părea cuiva care nu-l cunoştea drept plină de umor. Dar eu îl cunoşteam.

Dacă tipul *ăsta* e clasicist, a spus el, împungând cu un deget alb-cenuşiu spre mine, păi *de la mine* i se trage.

Am încercat să par amuzat în timp ce închideam fermoarul genţii cu cărţi, gest pe care studenţii l-au luat ca pe un semn că pot pleca. Dar, pe măsură ce începeau să se vânzolească şi să se ridice, înghesuindu-şi caietele şi cărţile în rucsacuri, tata a mai şuierat o dată şi şi-a dres vocea. M-am întors spre el şi brusc am ştiut ce urmează să spună.

A spus: Ascultaţi la mine. Niciodată nu e prea târziu ca *să înveţi*.

De la mine i se trage.

Mai târziu, în aceeaşi seară, după ce tata a adormit – suindu-se în patul îngust pe care-l meşterise pentru mine cu cincizeci de ani în urmă şi aranjându-se în aşternuturi, cu un oftat lung şi un geamăt, lucru pe care-l făcea adesea când rămânea singur după ce fusese înconjurat de oameni pentru prea multă vreme, de parcă efortul de a sta împreună cu alţi oameni ar fi fost o greutate fizică pe care reuşise în cele din urmă s-o dea jos – mai târziu, în seara aceea, pe când îmi goleam geanta cu cărţi pe masa de lucru din biroul meu, m-am gândit la vorbele lui: *De la mine i se trage*. Poate, m-am gândit; dar fuseseră şi alţii.

Am scos cu grijă din geantă cărţile pe care le dusesem la curs şi pe care le pusesem una peste alta pe masa de seminar din faţa mea, nu neapărat pentru că aş fi crezut că mă voi referi la ele din prima zi, ci pentru că-mi aducea mângâiere să le ştiu aproape. Erau cărţile pe care le folosisem chiar eu când citisem pentru prima oară în mod serios *Odiseea*.

Mai întâi, erau cele două TCO ale poemului: Textele Clasice Oxford, publicate de Oxford University Press. TCO sunt ediţiile autorilor clasici pe care le folosesc în genere cărturarii englezi şi americani. Sunt patru volume din Homer în această serie, câte două pentru fiecare epopee: volumele 1 şi 2 pentru *Iliada* şi volumele 3 şi 4 pentru *Odiseea*. TCO oferă textele originale în greacă şi latină: nu există comentarii, nici traduceri. Copertele bleu-pal ale operelor în greacă, cerneala albastru-închis a titlurilor – care întotdeauna în seria aceasta sunt date în latină (*Homeri opera*, *Tomus III*, *Odysseae libros I-XII continens* – *Operele lui Homer*, *Volumul 3*, *Conţine Cânturile I-XII ale Odiseei*) –, lipsa oricăror ilustraţii care să îmblânzească textul au o severitate feroce. Între formidabilele coperte se află o introducere, tot în latină, scrisă de cărturarul care a editat volumul, şi apoi textul în sine, pagină după pagină de rânduri în greacă defilând pe hârtia lăptoasă, un nimb de accente ascuţite şi grave şi circumflexe plutind

deasupra fiecărui cuvânt asemenea unui roi de ţânţari furioşi. Şi, în subsolul fiecărei pagini, cu un corp de literă minuscul, aşa-zisul *apparatus criticus*, o listă de propuneri de substituiri, modificări şi amendări aduse textului de către diverşi cărturari de-a lungul veacurilor, acolo unde un cuvânt sau o propoziţie sau un vers din original nu păreau autentice, sau unde ceva din original părea să fi dispărut.

În seara aceea, pe când îmi goleam geanta de cărţi, am deschis primul volum din TCO-ul *Odiseei*, sărind peste introducerea în latină direct la prima pagină a Cântului I, care arată aşa:

ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ Α

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε·
πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω,
πολλὰ δ' ὅ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν,
ἀρνύμενος ἥν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἑταίρων.
ἀλλ' οὐδ' ὣς ἑτάρους ἐρρύσατο, ἱέμενός περ·
αὐτῶν γὰρ σφετέρῃσιν ἀτασθαλίῃσιν ὄλοντο,
νήπιοι, οἳ κατὰ βοῦς Ὑπερίονος Ἠελίοιο
ἤσθιον· αὐτὰρ ὁ τοῖσιν ἀφείλετο νόστιμον ἦμαρ.
τῶν ἁμόθεν γε, θεά, θύγατερ Διός, εἰπὲ καὶ ἡμῖν.
Ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες, ὅσοι φύγον αἰπὺν ὄλεθρον,
οἴκοι ἔσαν, πόλεμόν τε πεφευγότες ἠδὲ θάλασσαν·
τὸν δ' οἶον, νόστου κεχρημένον ἠδὲ γυναικός,
νύμφη πότνι' ἔρυκε Καλυψώ, δῖα θεάων,
ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι, λιλαιομένη πόσιν εἶναι.
ἀλλ' ὅτε δὴ ἔτος ἦλθε περιπλομένων ἐνιαυτῶν,
τῷ οἱ ἐπεκλώσαντο θεοὶ οἶκόνδε νέεσθαι
εἰς Ἰθάκην, οὐδ' ἔνθα πεφυγμένος ἦεν ἀέθλων,
καὶ μετὰ οἷσι φίλοισι. θεοὶ δ' ἐλέαιρον ἅπαντες
νόσφι Ποσειδάωνος· ὁ δ' ἀσπερχὲς μενέαινεν
ἀντιθέῳ Ὀδυσῆϊ πάρος ἣν γαῖαν ἱκέσθαι.
Ἀλλ' ὁ μὲν Αἰθίοπας μετεκίαθε τηλόθ' ἐόντας,
Αἰθίοπας, τοὶ διχθὰ δεδαίαται, ἔσχατοι ἀνδρῶν,
οἱ μὲν δυσομένου Ὑπερίονος, οἱ δ' ἀνιόντος,

1 πολύκροτον quidam ap. schol. Ar. Nub. 260. Eust.; υἱὸς Λαέρταο πολύκροτα μήδεα εἰδώς Hes. fr. 94. 2 πολλὰ πάντων o 3 νόμον Zen. 7 αὐτοὶ a Eus. Praep. Ev. vi. 8. 3, Porph. qu. Od. 5. 9 12 ἔσαν a (ἐπορεύθησαν gl. H³) 19 σὺν ἑοῖσι e: οἷς ἑτάροισι b e 21 ἱδέσθαι e, cf. β 152 ε 408 κ 175 ρ 448, Batr. 72 23 Αἰθίοπες Strab. 6, 30, Apoll. Dysc. synt. 93. 10. Steph. Byz. in v., schol. Z 154. coni. Bentley coll. Z 396 24 ἡμὲν . . . ἠδ' Crates ap. Strab. 30, 103 (ex Posid. fr. 68)

Pe când scrutam pagina, m-a fulgerat brusc amintirea vie a primei şedinţe din seminarul despre *Odiseea* pe care îl urmasem în cel de-al doilea an de facultate. Profesoara era Froma Zeitlin, cea care mai târziu avea să devină o prietenă apropiată şi care m-a îndemnat să mă îmbarc pe croaziera *Odiseei*. Era începutul toamnei, în 1987, şi în această primă zi de curs Froma stătea în capul unei mese dreptunghiulare foarte

asemănătoare cu cea la care stătusem eu mai devreme. Ţinea într-o mână, ridicat în aer, *Homeri opera*, *Tomus III*, *Odysseae libros I-XII continens*, în timp ce parcurgea câteva dintre cele mai importante titluri din bibliografia pe care ne-o pregătise pentru acel semestru. Bibliografia avea opt pagini pline, tipărite la un rând. *Acesta* este textul pe care-l vom folosi, a spus, vânturând spre noi TCO-ul, ţintuindu-ne peste lentilele în semilună, cu rame albastru-cobalt, cu inelele ei uriaşe, groase sclipind în aer. Froma era cunoscută în acea vreme ca o pionieră în aplicarea criticii feministe asupra textelor clasice, în special în studierea tragediilor greceşti, care erau specialitatea ei. Prima oară când am intrat în biroul ei, care era atât de învăluit în fumul ţigărilor maronii, subţiri pe care le fuma pe atunci, încât ea însăşi, aşezată în spatele biroului enorm pe care se ridicau turnuri imense de cărţi, ca nişte stalagmite, era greu de distins la început, conturul molatic al trupului ei, chipul rotund cu ochi căprui, pătrunzători răsărind din umbre şi fum aşa cum o divinitate apare unui muritor într-un mit; bijuteriile ei artizanale la care îi plăcea să se refere ca la „obiectele” ei (*îţi place noul meu obiect*? te întreba când treceai pe lângă ea pe holurile departamentului de limbi clasice, în timp ce flutura un medalion din aramă sau o broşă emailată în formă de clovn, ori brăţări de argint ce i se înfaşurau pe braţe ca nişte şerpi), toate scânteind printre fuioarele de fum precum decoraţiunile unei statuete divine – prima oară când am intrat în biroul ei nu am putut să nu observ cum străluceau cuvintele Femei, Feminin, Feminism pe cotoarele multora dintre sutele de cărţi sub care îndoiau rafturile metalice. Şi totuşi, în ciuda atenţiei pe care a acordat-o feminismului şi tragediei, Froma a continuat să se întoarcă la *Odiseea* în cursul îndelungatei sale cariere, de parcă i-ar fi fost imposibil să se desprindă din câmpul ei magnetic. Şi, într-adevăr, cea mai vie amintire din facultate este cea a seminarului despre *Odiseea*, câte trei ore o dată, în fiecare săptămână, de-a lungul unui semestru de

paisprezece săptămâni, de la fiecare întâlnire noi, studenţii, ieşind cu chipurile răvăşite de încântare epuizată, atât de *insultător de sclipitoare*, după cum îi plăcea Fromei să exclame (o expresie pe care am preluat-o şi pe care o folosesc atât de des, încât studenţii presupun că-mi aparţine), atât de *insultător de sclipitoare* erau dialogurile pe care le aveam cu ea sau între noi, controversele pe marginea unor interpretări subtile sau explicaţiile pe care ea ni le dădea.

Am petrecut şapte ani vrăjiţi sub îndrumarea Fromei, o perioadă plină de plăcere şi de frustrare în timpul căreia am vrut să rămân, dar şi să plec, să trec mai departe, o perioadă de timp ce a cuprins strania evoluţie ce se petrece între clipa în care intri la facultate şi cea în care o părăseşti ca *doctor* („persoană autorizată să predea”), atât de greu de recunoscut precum e fluturele de omida care a fost odinioară.

Mi-am trecut mâna peste hârtia bleu-pal şi am zâmbit când mi-am amintit în seara aceea de Froma, de *insultător de sclipitor*, de atât de multe alte lucruri pe care le asimilasem de la ea de-a lungul anilor. Care dintre tinerii ce stătuseră în faţa mea mai devreme în acea zi, m-am întrebat, va ajunge să absoarbă, să digere, să predea? Sau vor fi asemenea tatălui meu şi prietenilor lui din clasa aceea din Bronx cu atâţia ani în urmă, *cei care nu rezistaseră până la capăt*? Vor eşua, din varii motive, să preia ştafeta?

Apoi, cu blândeţe, aproape cu duioşie, am scos alte două cărţi din geantă. Şi ele făceau parte dintr-un set de două volume: ediţia roşie Macmillan. Ieşind în evidenţă prin pânza roşie în care era îmbrăcată, această ediţie a *Odiseei* este destinată uzului liceenilor şi studenţilor: la sfârşitul fiecărui volum, după textul grecesc, sunt foarte multe note despre structura gramaticală şi pronunţia fiecărui vers al poemului. Exemplarele mele din ediţia roşie Macmillan erau mult mai uzate decât cele albastre Oxford; le aveam de mult mai mult timp. Pânza de legătură

de un roşu aprins se decolorase până ajunsese roz, cotoarele erau rupte şi lipite cu scotch, care, pierzându-şi de mult adezivul, era la fel de farâmicios acum precum celofanul vechi, copertele atât de dezlipite, încât s-au bălăbănit în mod periculos când le-am deschis. Dar, când am făcut-o, am văzut iniţialele mele şi o dată: D.A.M. 1979.

În toamna celui de-al doilea an de facultate am citit pentru prima oară fragmente din *Odiseea* în greacă. În acel moment, aveam deja ca principală specializare limbile clasice; studiam greaca din toamna primului an. La un an după acea primă întâlnire cu Homer, a apărut un nou profesor, prima femeie din departament, cineva care, după cum spunea toată lumea, era o mare expertă în *Odiseea*, în special. Cineva menţionase că o chema Clay şi ceva din monosilaba telurică[18] m-a făcut să-mi imaginez o femeie îndesată de vârstă mijlocie, spre bătrâneţe, probabil cu un coc grizonant. Eu şi ceilalţi doi studenţi care aveam ca specializare limbile clasice ne-am înscris imediat la cursul ei: avea să fie dedicat în întregime *Odiseei*. Şi aşa, într-o zi caniculară de la finele lui august, ne-am prezentat toţi trei în micuţa sală de clasă. Acolo, sprijinindu-se de catedră, cu un zâmbet discret pe figura ei de felină, cu o ţigară atârnându-i de buză, se afla celebra specialistă în Homer.

Jenny Strauss Clay. Încă nu împlinise patruzeci de ani pe atunci. Pentru că peste acea primă amintire cu ea s-au suprapus atâtea altele, e greu să invoc acum surpriza pe care am avut-o când am păşit în clasă. Silueta mlădioasă, ca un fuior, un calm de felină, tunsoarea bob *à la* Louise Brooks, ţigările. Timp de un an şi jumătate Jenny mi-a predat greacă şi latină, bineînţeles, Homer şi Herodot, Horaţiu şi Catul, dar, pe măsură ce ne apropiam, odată ce a început să mă invite alături de alţi vreo doi studenţi acasă la ea, la cină, au apărut şi alte revelaţii, alte lucruri despre care m-a învăţat. Proust, de exemplu, al cărui prim volum l-am citit împreună cu voce tare de-a lungul unei veri înăbuşitoare, când aveam douăzeci şi unu de ani,

18 Clay = lut (eng.).

stând amândoi pe podeaua cu parchet masiv, lucios, în părţi opuse ale sufrageriei ei, fiind aproape prea cald pentru a putea vorbi. Poezie greacă modernă, în special un poem de Giorgios Seferis ce conţine versul: „Primul lucru pe care l-a făcut Dumnezeu a fost dragostea”. Îl *ritorno d’Ulisse în patria*, al lui Monteverdi, pe care-l punea adesea când intram noi pe uşă, strania combinaţie barocă de clopoţei şi tristeţe plutind în aerul mirosind a tutun, venind dinspre o combină suedeză de fiţe pe care-o puteai atârna pe perete ca pe un tablou (un obiect-aluzie la posibilitatea fantastică ca un profesor de limbi clasice să fie *cool*), în timp ce ea tăia felii de limetă în bucătărie. Într-adevăr, m-a învăţat şi despre mâncare: a fost o scenă în care m-am holbat tâmp la un castron cu linguini acoperite cu un sos care – în mod miraculos pentru mine, care nu mâncasem niciodată paste care să nu provină dintr-o conservă – era nu roşu, ci verde, ceva cu nume italienesc pe care ea-l prepara din frunze pe care tocmai le smulsese din propria grădină, o mică parcelă din spatele casei prin care obişnuia să se plimbe, rupând buruieni şi mormăind ceva, ca o vrăjitoare din nu ştiu ce legendă străveche.

Dar dincolo de opulenţă, de generozitate, de sofisticarea dobândită într-o viaţă întreagă de călătorii – şi, după cum aveam să aflu, de strămutări –, puteai simţi o anumită rigoare, la fel de rigidă şi de imobilă precum o paradigmă gramaticală. Jenny a fost cea care mi-a spus pe un ton relaxat, când am intrat în biroul ei într-o zi dinspre finalul cursului despre *Odiseea* să o întreb despre bibliografia secundară pentru o lucrare pe care voiam s-o scriu despre un anumit pasaj din Cântul IV, în care un soţ şi-o soţie se ceartă amarnic, *Ei bine, nu te poţi apuca să scrii nimic până când nu ai citit tot*. Era o afirmaţie pe care o găseam ciudat de atrăgătoare, cu promisiunea ei de rigoare şi dificultate academică; simţeam că dacă m-aş fi dedicat unei cariere pentru care pregătirea era chinuitor de grea, tata ar fi putut fi încântat. În timp ce vorbea, m-am uitat în jur prin biroul ei: rafturile din lemn erau pline

cu cărţi în greacă, latină, franceză şi germană, în italiană şi-n engleză, în perfectă ordine, bustul greoi din ghips al Atenei încruntate aşezat pe o bibliotecă înaltă, un strop de umor oferit de numeroase reprezentări şi figurine de bufniţe, păsările Atenei, pe care Jenny le adora. *Nu te poţi apuca să scrii nimic până când nu ai citit tot*. Am auzit această frază pe când mă uitam prin birou, am înghiţit în sec şi m-am gândit: bine.

Deşi nu aveam de unde să ştiu atunci, dat fiind că nu cunoşteam prea multe despre familia sau despre istoria personală a lui Jenny la acea vreme, fraza trăda prezenţa unei certe moşteniri intelectuale la fel de inconfundabile precum strania formă circumflexă a unei sprâncene sau arcuirea edwardiană plină a unei falei sunt expresia unor date genetice transmise din generaţie-n generaţie. ADN-ul intelectual, în acest caz, înclinaţia spre rigoare, erau o moştenire de la tatăl lui Jenny, care la un moment dat fusese şi profesorul ei, un bărbat pe nume Strauss, un profesor de limbi clasice şi de filosofie politică crescut în Germania şi un produs al învăţământului clasic deosebit de riguros pentru care ţara aceea era renumită; şi de acolo, urcând spre profesorul lui Strauss, apoi spre profesorul aceluia, până la Friedrich August Wolf însuşi, întemeietorul german al filologiei clasice. Aceste înlănţuiri între studenţi şi profesorii lor – germanii, cu amestecul lor de sentimentalism şi respect în faţa autorităţii intelectuale, îi numesc pe drept cuvânt pe aceşti mentori moderni *Doktorväter*, „taţi-doctori” – şerpuiesc înapoi în timp la fel de precis precum braţele din ce în ce mai subţiri ale unui arbore genealogic, o descendenţă de studiu şi erudiţie, de gusturi intelectuale şi de idiosincrazii, care se manifestă, aşa cum o fac înrudirile de sânge, prin asemănări ce persistă de la o generaţie la alta.

S-ar putea urmări, mă gândeam în timp ce aşezam ediţiile roşii Macmillan la locul lor pe raft în seara aceea, aceste genealogii intelectuale aproape neîntrerupte chiar până în Antichitate: în cazul meu, de la Jenny la tatăl ei, la

profesorii lui şi apoi la Wolf; iar apoi, de la Wolfla umaniştii italieni ai Renaşterii care au colecţionat cu aviditate pergamentele şi manuscrisele textelor clasice ce fuseseră copiate şi recopiate timp de o mie de ani pentru a le încredinţa tiparului pentru prima oară, creând primele variante tipărite şi punându-le astfel la dispoziţia unui public mult mai larg decât avuseseră vreodată; de la acei umanişti renascentişti şi mai departe în timp şi spaţiu, la învăţaţii de limbă greacă ai Bizanţului care în cei aproape o mie de ani dintre 700 şi 1500 d.Hr. au păstrat cunoaşterea limbii greceşti în estul Mediteranei la mult timp după ce dispăruse din Europa, odată cu prăbuşirea Imperiului Roman de Apus, aceşti cărturari copiind şi recopiind cu grijă texte precum cel abundent adnotat al *Iliadei* pe care Villoisin l-a găsit în biblioteca din Veneţia; de la bizantini la învăţaţii perioadei cunoscute drept Antichitatea târzie, secolele IV şi V d.Hr. şi dincolo de ei, înspre entuziaştii literaturii greceşti ce a înflorit odată cu expansiunea Imperiului Roman, un ghiveci de critici snobi şi de popularizatori mai puţin snobi (un exemplu notoriu este cel al unui învăţat poreclit Bibliolathos, „cel care uită cărţi”, pentru că scrisese atât de multe tratate, încât nu le mai ţinea minte); şi, în cele din urmă, la primii şi cei mai încărcaţi de autoritate specialişti în Homer, învăţaţii care, începând cu secolul al III-lea î.Hr., au condus măreaţa Bibliotecă din Alexandria şi care s-au dedicat, mai presus de orice, studiului *Iliadei* şi *Odiseei*, primii cărturari profesionişti ce şi-au pus întrebările la care încearcă să răspundă *apparatus criticus* de la subsolul fiecărei pagini din Textele Clasice Oxford: Care au fost mai exact cuvintele pe care „Homer” chiar le cânta?

Dacă eşti clasicist, simpla deschidere a unui exemplar din *Iliada* sau din *Odiseea* înseamnă să-ţi reaminteşti această întreagă genealogie de cărturari, de imensul travaliu, ca-ntr-un stup de albine, ce a adăugat încetul cu încetul picături de cunoaştere, de-a lungul a două mii cinci sute de ani, la înţelegerea noastră legată de

natura acestor poeme şi de ceea ce ne comunică ele.

Toate aceste lucruri, mi-am dat seama în timp ce stingeam lumina în biroul meu după ce-mi pusesem cărţile la loc, cea bleu-pal, cea roşu-şters, fuseseră în mintea lui Jenny în acea zi din urmă cu treizeci de ani, când murmurase *Păi, nu te poţi apuca să scrii nimic până când nu ai citit tot*. Ce noroc avusesem cu profesorii mei care mă invitaseră să devin o verigă din lanţul ce leagă trecutul de prezent! Şi cât de mult pierduse tatăl meu, înţelegeam eu abia acum, când respinsese invitaţia profesorului său.

Cum e tatăl, aşa şi fiul. Nu mereu, m-am gândit. Nu toate genealogiile, mi-am spus eu în acea seară de ianuarie, după prima oră de curs, sunt de natură genetică.

Cu trecerile lui imprevizibile de la mândria plină de curaj la naivitatea absolută, Telemah cel din primele Cânturi ale *Odiseei* ne poate aminti de un student în primul an. În Cântul I, de exemplu, el dă dovadă de o mojicie respingătoare faţă de mama lui. Rănit, probabil, de cuvintele Atenei deghizate („Amar mânia-s-ar bărbatul, acasă / Care-ar veni, de ruşinea de care ar da, pricepând-o!”[19], exclamă zeiţa spre el, privind în jur în sala în care Peţitorii se îndoapă cu mâncarea şi cu vinul lui Odiseu), tânărul prinţ îi atacă nu pe Peţitori, ci pe mama sa, pe Penelopa, care, la prima sa apariţie în poem, coboară din odăile sale pentru a-i cere bardului casei, care cântase o baladă despre întoarcerea eroilor greci din Războiul Troian, să aleagă un subiect mai puţin dureros. (Acesta este momentul când adoptă poziţia care, de acum înainte, îi va fi obişnuită, în cadrul uşii, ţinându-şi vălul pe faţă, cu câte o slujitoare de-a dreapta şi de-a stânga).

„Mergi dar în casă şi vezi de-ale tale măiastre priceperi, Pe la război şi la furcă: la slujnice dă-le poruncă

Munca să-şi facă! Povestea rămâne-va-n grijă doar nouă, Pentru bărbaţi, dară mai ales mie, puterii din casă!”[20].

---

19 Op. cit., p 12.
20 Op. cit., p. 16.

Şocată, Penelopa se retrage în camerele ei de sus, unde Atena pogoară somnul asupra ochilor ei înlăcrimaţi. Aceasta este una dintre multele scene în care regina umilită este adormită de zeiţă – atât de multe, de fapt, încât mi s-a întâmplat ca studenţii să mă întrebe dacă nu cumva Penelopa suferă de depresie, o întrebare care mie nu mi-a trecut prin cap în studenţie. E adevărat că această primă întâlnire cu regina lui Odiseu schiţează un personaj al cărui comportament pare să fie diametral opus epitetului său clişeu, „cea cu gândul statornic”: blazată şi şovăielnică, mai întâi este intimidată, apoi se prăbuşește în lacrimi, iar în cele din urmă e anesteziată prin somn. Dar aceasta ar putea fi la fel de bine o strategie narativă vicleană de-a lui Homer. Până la urmă, dacă o prezinţi pe soţia eroului tău, celebră pentru puterea şi înţelepciunea ei, ca pe o epavă timidă şi neajutorată – adică un personaj problematic –, publicul tău nu poate fi decât plăcut surprins, pe măsură ce epopeea înaintează, de trăsăturile pozitive ce apar pe parcurs.

Peţitorii, însă, sunt mult mai greu de intimidat. Când Telemah îi anunţă că a doua zi are de gând să-i convoace la sfat pe cetăţenii din Itaca, ei se arată oarecum surprinşi în faţa curajului său recent descoperit, chiar dacă continuă să-l trateze cu superioritate şi condescendenţă. „Cutezător în cuvinte!”, îl caracterizează Antinou, conducătorul peţitorilor şi cel mai odios dintre ei. (Numele lui înseamnă „anti-minte”: de la bun început, este însemnat nu doar ca super-nemernicul epopeii, dar şi ca inamic anume al lui Odiseu, cel care în mod repetat demonstrează puterea vicleniei, a minţii.) „O, Telemah, numai zeilor stau pe genunchi aste lucruri”[21], adaugă mieros Eurymah, cel de-al doilea în rang Peţitor, în mod evident mai puţin odios decât Antinou, dar la fel de plin de ură sub aparenţa lui calmă.

Oscilarea adolescentină a lui Telemah între timiditate şi fanfaronadă este iarăşi pusă în evidenţă în timpul scenei adunării din Cântul II. Odată ce oamenii din Itaca s-au

21 Idem, p. 17.

strâns la locul sfatului, crainicul care conduce ceremonia îi înmânează prinţului un sceptru, oferindu-i astfel dreptul de a lua cuvântul – lucru pe care, ne spune Homer, tânărul se grăbeşte să-l facă. Începe prin a răspunde la întrebarea unui cetăţean vârstnic legată de motivul adunării: Este posibil, se întreabă bătrânul, ca soldaţii din Itaca ce au plecat spre Troia cu atâta timp în urmă să se întoarcă în cele din urmă acasă? Vai, nu, răspunde Telemah: a convocat adunarea nu pentru o treabă de mare interes public, ci pentru una de interes personal. Regele Odiseu – care, subliniază el, „peste voi, luminăţii, şi tot ca un tată, domnit-a" – a murit de mult. Telemah, pentru care acest părinte dispărut a fost întotdeauna puţin mai mult decât o abstracţie, declară că se confruntă acum cu o problemă chiar mai mare: casa lui a fost cotropită de Peţitori, care îi peţesc în mod agresiv mama cea deloc doritoare de aşa ceva, fără a respecta ritualurile tradiţionale de curtare, trândăvind prin palatul ei, consumându-i toată mâncarea. Pe măsură ce Telemah continuă, însă, începe să-şi piardă controlul. Lipsit de înţelepciune, el stăruie asupra faptului ruşinos că nu se ridică la înălţimea sarcinii de a-şi apăra casa de Peţitori („Căci lipseşte bărbatul, / Nu-i Odysseu, ce putea ca s-alunge blestemul din casă. / Iar noi nu suntem în stare de fapte"[22]), îşi dezvăluie scopurile ascunse atacând deschis comportamentul revoltător al Peţitorilor şi lipsa de reacţie a cetăţenilor („Şi ruşinaţi-vă voi"); se scufundă în autocompătimire („Ţineţi aşa, oameni buni, şi lăsaţi-mă-n jale amară / Să mă înec"[23]); şi termină izbucnind în lacrimi şi azvârlind la pământ sceptrul statului. Nici după ce-şi revine, mai târziu, şi începe să planifice călătoria spre Pylos şi Sparta pe care l-a îndemnat s-o facă Atena cea deghizată, nu face mare lucru: de fapt, Atena e cea care se ocupă de corabie şi îi găseşte un echipaj de încredere. Tot ce-i mai cade-n sarcină lui Telemah este aprovizionarea: din nou, la îndemnul zeiţei,

22 Op. cit, p. 21.
23 Idem, p. 22.

el goleşte în secret cămările tatălui său cu ajutorul unei bătrâne servitoare loiale, Eurycleia. Ea, avem să aflăm, fusese doica lui Odiseu şi urmează să joace un rol crucial în epopee odată cu întoarcerea eroului.

Poate pentru că-şi dă seama cât de prost a decurs sfatul, Atena se întoarce spre finalul Cântului II pentru a-l încuraja pe tânăr. De data aceasta, îşi face apariţia sub forma altui vechi tovarăş de-al tatălui său, un bărbat pe nume Mentor. (De fapt, această scenă a *Odiseei* a lansat îndelungata carieră a cuvântului „mentor" ca sinonim pentru „sfătuitor experimentat, de încredere".) Mentor susţine că băiatul are toate şansele de izbândă pur şi simplu pentru că e fiul tatălui său: „Dar, de nu eşti tu sămânţa din el şi fecior Penelopei, / Nu am nădejde să poţi împlini ce cu gândul gândit-ai… Bună avea-vei nădejde-a-mplini cu noroc aste fapte!"[24].

De ce acordă poetul atâta spaţiu scenelor în care Telemah nu reuşeşte să vorbească bine, încurcă spaţiul privat cu cel public ori îşi pierde stăpânirea de sine sau controlul asupra situaţiei? Există câteva explicaţii posibile. Scena adunării, de exemplu, arată cât de fragilă e situaţia politică în Itaca – un fapt ce poate fi neglijat de cititori, pus în umbră, cum este, de drama familială. Mai mult chiar, accentul pus pe lipsa de talent oratoric a lui Telemah evidenţiază, prin contrast, importanta temă a vicleniei verbale, unul dintre talentele majore ale lui Odiseu.

Dar mai e un motiv, unul care mă frapează puternic acum, când recitesc poemul. Scoţând în evidenţă inadecvarea fiului, poetul ne face şi pe noi să tânjim după apariţia tatălui, ale cărui autoritate şi competenţă sunt incontestabile. Astfel, *Odiseea* pune în scenă adevărul unuia dintre cele mai celebre şi tulburătoare versuri ale sale, pe care poetul le aşază în gura Atenei la finalul scenei sfatului: „Căci sunt puţini acei fâi ce cu tatăl la fel se arată: / Cei mai mulţi sunt mai prejos, doar câţiva sunt ca tatăl

24 Op. cit., pp. 27-28.

mai vajnici!”[25].

A doua întâlnire din cadrul seminarului despre *Odiseea* a avut loc vineri, pe 4 februarie. Cu câteva zile înainte, tata mă sunase să-mi spună că va veni de joi după-amiază în acea săptămână, în loc de vineri dimineaţa devreme, aşa cum făcuse cu o săptămână înainte.

Aşa, n-o să am de-a face cu *traficul* de vineri, mi-a tuşit în telefon. E *oribil* să conduci spre oraş dimineaţa! O să ajung acolo joi, după-amiaza târziu, apoi putem să luăm cina undeva şi să ne întoarcem la tine şi să ne relaxăm, iar eu o să petrec noaptea acolo. Aşa, o să am mai multă energie vineri dimineaţa, la oră. Apoi plec acasă după prânz.

Okay, am spus, sună bine. Apoi m-am gândit la pătuţul îngust din biroul care devenea cameră de oaspeţi când soseau oameni în vizită. Eşti sigur că nu te deranjează să dormi în pătuţul ăla?

Să mă *deranjeze*? a întrebat, tărăgănând jucăuş cuvintele, aşa cum făcea când glumea. Simţeam prin telefon cum se înmuia. De ce m-ar deranja? Eu am făcut patul ăla!

Prima oară când m-au vizitat părinţii mei după ce mă mutasem în casa din campus, tata nu-şi putuse ascunde plăcerea văzând că patul din birou era, sub cuvertura lui şi multele perne, cel pe care-l făcuse el dintr-o uşă*. Încă e destul de solid*! spusese el aplecându-se şi zgâlţâindu-l uşor. *N-am fost nici pe departe un tâmplar prost*. La care mama a oftat teatral şi a spus: *Of Jay. Încă am o cutie plină cu lucruri care aşteaptă să le repari de patruzeci de ani*.

Şi astfel, pentru restul semestrului, a venit în seara dinaintea seminarului şi a dormit în patul pe care-l făcuse el. Găseşte un loc bun unde să mâncăm, a spus spre finalul convorbirii în care m-a anunţat că vrea să vină joia în loc de vinerea dimineaţa; şi de aceea, seara dinaintea celui de-al doilea seminar ne-a găsit pe amândoi într-un restaurant specializat în fripturi, numit Flatiron, certându-ne în

---

25 Idem, p. 27.

legătură cu Cântul II – scena adunării şi comportamentul ciudat al lui Telemah.

Lipsit de răbdare, a respins orice argument legat de faptul că Telemah ar fi fost în plină maturizare, că ar fi învăţat ceva de-a lungul primelor cânturi ale *Odiseei*.

Mă laşi, a spus pe când ospătăriţa venea cu mâncarea noastră. Telemah *merjeu* primeşte ajutor. Atena mereu se repede să-i sară-n ajutor. În Cântul I îi spune să plece să-şi caute tatăl. *Ea* îi dă sfatul. *Ea* îi spune să convoace adunarea în Cântul II, iar apoi, când el se încurcă în timpul întrunirii, ea-I susţine. *Ea* îi spune să meargă în Pylos şi-n Sparta, ceea ce el face numai după ce *ea* îi aranjează tot.

După o clipă a adăugat încruntându-se. Îi vine totul aşa de uşor.

Aşa, şi? am spus, deşi ştiam care avea să fie răspunsul. Ce e aşa de rău în asta?

Pentru că viaţa nu-i *aşa*.

Deşi sunt conştient, bineînţeles, de rădăcinile lui psihologice adânci, cred că respectul tatălui meu pentru luptă, pentru lucrurile dificile se datorează în mare parte circumstanţelor în care a crescut. Primii ani ai copilăriei au coincis cu începutul Marii Crize Economice. Vremurile erau grele în mod special pentru tatăl lui, electricianul sindicalist. *Eram mereu doar cu un pas în faţa proprietarului care venea să încaseze chiria*, mi-a spus Taţi o dată, pe jumătate ironic, pe jumătate cu amărăciune, apropo de nenumăratele adrese pe care le schimbase familia lui în anii ’30. Privea lumea ca pe un loc dur, ostil fericirii oamenilor obişnuiţi. Nu era uşor să fii *cel mic*, după cum îi plăcea să spună. Fraza aceasta, inevitabil murmurată într-un mod ce îmbina solidaritatea plină de admiraţie cu resemnarea obosită, intervenea adesea când discutai cu el politică, pe care, cu rare excepţii, o vedea, aşa cum vedea orice, drept jocul omului bogat împotriva celui sărac. Acest fel de-a gândi îi influenţa observaţiile asupra a orice, de la alegerile prezidenţiale la meciurile de

baseball, sportul pe care-l îndrăgea mai mult decât pe oricare altul. Îi plăcea „geometria” lui; savura lungile pauze de gândire dintre scurtele izbucniri de acţiune. *E sportul omului care gândeşte*. Pentru că îşi trăise copilăria în Bronx, oamenii presupuneau că e fan Yankees, dat fiind că Yankees sunt echipa din Bronx; însă el îi ura pe Yankees, pentru că îi considera echipa celor bogaţi. *Ei îşi cumpără succesul*, obişnuia să spună peremptoriu. De-a lungul copilăriei mele, însă, a fost un susţinător al celor de la Mets, a căror tendinţă de a pierde în acea perioadă îndepărtată, în anii ’60 şi ’70 – în pură contradicţie cu sclipitoarea invincibilitate homerică a celor de la Yankees – i se părea atrăgătoare, cred eu acum, pentru că, oricât ar fi clătinat din capul lui chel în faţa jocului rasolit sau al alegerilor greşite, eşecurile echipei pe care o alesese ca favorită îi confirmau credinţa că lumea era cumva împotriva lui şi a celorlalţi oameni mici. (A fost consternat când băieţii mei s-au dovedit amândoi a fi fani Yankees; odată, cred că glumind doar pe jumătate, i-a oferit lui Peter o sută de dolari ca să-şi schimbe echipa de suflet. Când Peter, care atunci avea cam paisprezece ani, a refuzat rânjind, şi a spus *Nu prea cred*, tata a spus: *Ce-ţi lipseşte în materie degust recuperezi prin caracter, băieţaş*! apoi s-a întors spre Lily şi i-a spus: *Ceva, ceva tot ai făcut tu bine*!)

Lui Telemah îi vine totul prea uşor, spunea el în seara aceea, la Flatiron. Nu trebuie să facă nimic altceva decât să îndeplinească ordinele Atenei.

I-am spus: Păi, de ce nu vrei să te gândeşti la ea ca la o învăţătoare? îl instruieşte.

Tata mi-a zis, Pentru că un bun învăţător nu-ţi spune pur şi simplu ce să faci sau ce să gândeşti. Un bun învăţător îţi *arată* cum, îţi explică lucruri. Un bun învăţător nu-ţi dă ordine ca un şef, ci trebuie să te ajute să ajungi la propriile concluzii.

Mi-am amintit de mine la doisprezece ani, stând în faţa biroului de lemn din camera lui, cu o problemă de

matematică în mâna întinsă, ca şi cum ar fi fost ceva viu şi înspăimântător.

Acum era rândul meu să ridic din sprânceană.

L-am privit şi l-am întrebat: Zău?

Vinerea următoare, pe 11 februarie, analizam Cânturile III şi IV, în care Telemah îi vizitează pe vechii prieteni ai tatălui său în căutarea unor dovezi. În Cântul III face o vizită la curtea lui Nestor, care se întorsese de mult de la Războiul Troian şi reluase stăpânirea unui oraş de la malul mării, din vârful peninsulei Peloponez, pe nume Pylos. Bătrân, dar aflat încă la conducere, înconjurat de numeroşii săi fii arătoşi, el se arată mai mult decât fericit să rememoreze vremurile trecute când (iar aceasta este morala multora dintre poveştile lui şi, ar fi probabil onest s-o spunem, morala multora dintre poveştile spuse de bătrâni fiilor lor) bărbaţii erau mai curajoşi şi eroii mai măreţi. Nu-i de mirare că grecii, care auzeau asemenea poveşti atât de des, erau bântuiţi de anxietatea faptului că puţini fii îşi egalau taţii.

După o primire călduroasă din partea bătrânului şi piosului rege – la sosirea lui Telemah, pe plajă are loc un sacrificiu magnific, la care asistă mii de cetăţeni –, Telemah stă şi ascultă poveştile de război ale bătrânului. Nestor începe prin a-şi reaminti anumite evenimente care s-au desfăşurat la sfârşitul Războiului Troian, apoi relatează ceea ce ştie despre drumul spre casă al unor greci familiari publicului lui Homer din *Iliada*. Printre cele mai interesante dintre aceste întoarceri este cea a lui Agamemnon, generalul grec a cărui ceartă cu Ahile pune în mişcare prima epopee a ciclului. De la Nestor, Telemah află cum Agamemnon, imediat după întoarcerea acasă, a fost ucis de soţia sa necredincioasă, Clitemnestra, şi de iubitul acesteia, Egist, o crimă ce are să fie în cele din urmă răzbunată de fiul ascultător al lui Agamemnon, Oreste. Întoarcerea lui Nestor, prin contrast, s-a desfăşurat în mod mai puţin dramatic: îşi aminteşte că a ajuns de la Troia la Pylos în câteva zile. Cât despre informaţiile după

care a venit Telemah, bunul şi bătrânul rege nu ştie, vai, nimic sigur.

Poveştile spuse de Nestor sunt exemple a ceea ce numim naraţiuni *nostos*. *Nostos* este termenul grec pentru „întoarcere acasă”; forma de plural a acestui cuvânt, *nostoi*, a fost, de fapt, titlul unei epopei pierdute dedicate întoarcerii acasă a regilor şi comandanţilor care luptaseră în Războiul Troian. Chiar *Odiseea* este o naraţiune de tip *nostos*, una care se abate adesea de la relatarea călătoriei pline de peripeţii a lui Odiseu spre Itaca pentru a vorbi, pe scurt, despre nostos-ul altor personaje, aşa cum face Nestor aici – de parcă ar fi străbătută de teama că celelalte poveşti de tip *nostoi* nu vor putea ajunge cu bine în viitor. Cu vremea, acest cuvânt plin de alean, *nostos*, cu rădăcini adânci în temele *Odiseei*, a fost combinat cu alt cuvânt din vastul vocabular grec al durerii, *algos*, pentru a ne oferi o cale simplă şi elegantă de a vorbi despre acea senzaţie dulce-amară pe care o avem câteodată în legătură cu o anumită stare specială de dor tulburător. Literal, acest cuvânt înseamnă „durere asociată cu dorul de casă”, dar, aşa cum ştim, „acasă”, mai ales pe măsură ce înaintăm în vârstă, poate fi la fel de bine un moment ca şi un loc. Cuvântul este „nostalgie”.

În Cântul IV, Telemah, însoţit de tânărul fiu al lui Nestor, Peisistratus, ajunge la curtea lui Menelau şi a Elenei, în Sparta. Omenosul rege şi regina sa de o frumuseţe ce a rezistat trecerii vremii s-au împăcat de mult; parcă pentru a sugera că acest cămin odinioară tulburat este din nou propice căsniciei, Homer face ca Telemah şi Peisistratus să sosească în ziua unei duble nunţi, a căsătoriei a doi dintre copiii lui Menelau. Identitatea lor fiind încă necunoscută gazdelor, Telemah şi noul său prieten sunt acceptaţi la ospăţul regal; când Menelau îi surprinde admirând opulenţa palatului, se apleacă înspre ei şi le explică cum a adunat majoritatea averii în timpul îndelungatei şi aventuroasei sale călătorii de la Troia spre casă, când a rătăcit din Cipru până-n

Fenicia şi Egipt. (Menelau îşi povesteşte pe larg nostos-ul său, care e aproape la fel de presărat cu incidente precum călătoria lui Odiseu.) Totuşi nu se poate bucura de bogăţiile sale, afirmă el cu tristeţe, ştiind cum a pierit bietul său frate, Agamemnon, ca urmare a perfidiei unei soţii necredincioase. Şi apoi ar mai fi fost şi mult iubitul său tovarăş, Odiseu!... Pe măsură ce Menelau îşi descrie afecţiunea pentru vechiul său prieten, Telemah izbucneşte în lacrimi, dezvăluindu-şi astfel identitatea. Menelau şi regina lui se lansează atunci într-o serie de poveşti despre Odiseu cel din timpul Războiului Troian, poveşti ce, chipurile în beneficiul lui Telemah, aruncă lumină asupra caracterului şi isteţimii tatălui său.

Dar pe tatăl meu nu-l interesau toate lucrurile astea. Ceea ce-l deranja în acea săptămână era faptul că drumurile lui Telemah în Pylos şi Sparta nu aduc de fapt nicio informaţie folositoare despre Odiseu.

Vremea era neobişnuit de blândă în acea dimineaţă de la mijlocul lui februarie; la ora când am plecat de acasă spre clădirea unde se ţinea seminarul, termometrul arăta 16 grade. Taţi fusese bine dispus cât îşi băuse cafeaua în apartamentul meu. Săptămâna trecută îi aruncase espressorului meu, cu lucirea lui şmecheră ca de automobil, o privire suspicioasă. Ştii că nu-mi plac cafelele astea *micii* Nu ai o cafea normală? Săptămâna asta eram pregătit. Cu câteva zile înainte, traversasem râul până la mall, unde era un magazin Bed Bath & Beyond şi cumpărasem un aparat Mr. Coffee. Pe când stăteam la coadă, văzusem o cană de ceramică de jumătate de litru pe care scria WHO’S YOUR DADDY[26]? şi o cumpărasem şi pe aia. Apoi m-am dus la supermarket şi am cumpărat o cutie uriaşă de cafea măcinată Maxwell House. Acum, în dimineaţa dinaintea seminarului în care aveam să discutăm călătoriile educative în străinătate ale lui Telemah, tata a intrat în bucătărie. Am arătat înspre aparatul Mr. Coffee ca şi cum aş fi fost gazda unei

26 Cine-i tăticul tău? (eng.).

emisiuni-concurs şi i-am înmânat cana cu o mică plecăciune. De pe suprafaţa lichidului maroniu, apos se ridica abur.

Ooo, *Daaannnlll* a exclamat. Era, ca de multe alte ori, o parodie delicată în accentuarea tărăgănată a acelei singure silabe. Ce *băiat* bun eşti tu! S-a uitat la Mr. Coffee şi a întrebat, De unde l-ai luat?

Patul Morţii şi Dincolo de El[27], am zis.

Nici măcar n-am mai râs, atât de obişnuiţi eram cu gluma asta. Mama mea era celebră pentru malapropismele ei, multe dintre ele trecând în vocabularul privat al familiei. Unele, cred, erau autentice. Eram cu ea atunci când a mers la brutăria cartierului şi, neatentă, a cerut doisprezece *lafayeţi*, iar brutarul s-a holbat la ea cu o privire goală până când s-a luminat brusc şi a zis: *Vreţi să spuneţi „napoleoni*”?! Dar altele erau calculate, bănuiesc, pentru a-l amuza pe tata, căruia, la fel ca ei, îi plăceau jocurile de cuvinte, cuvintele încrucişate, calambururile şi – corolarul – ura imprecizia verbală de parcă limba ar fi fost şi ea un fel de matematică, neadmiţând nicio aproximare. („*Pe caaare am cumpărat-o*!”, obişnuia ea să spună, trăgând cu urechea când unul dintre noi vorbea la telefon. Nu „*care am cumpărat-o*”.) în fiecare duminică, Taţi trudea la marele careu de cuvinte încrucişate din *Times*, privind crunt indiciile de parcă le-ar fi intimidat să-şi divulge secretele, iar în cele din urmă mama întindea mâna şi spunea, Of, Jay, lasă-mă *pe mine*, apoi completa cuvântul lipsă cu pixul ei roşu Flair, scriind cu delicateţe deasupra mâzgălelii nervoase, albastre ce marca eşecul lui.

Tata a mormăit rezervat la prima gură de cafea şi a scos un *mmmmmmmm* exagerat, ca un actor într-o reclamă. Abia *asta-i* o cană de cafea!

Am băut cafeaua într-o tăcere prietenoasă. După un minut sau două s-a uitat la iPhone-ul lui. 15 grade! a

---

27 în original, „Deathbed and Beyond“ - joc de cuvinte bazat pe pronunția asemănătoare a termenilor bath și death.

exclamat. A privit pe fereastră şi a clătinat dubitativ din cap.

N-are cum să ţină prea mult, a adăugat abătut. Doamne, urăsc iarna. Mi-aş dori ca mama ta să mă lase să iau un apartament în Florida.

Aproape părea că ar vorbi singur.

Să te „lase”?

Te rog, nu pot intra-n amănunte.

Am făcut o scurtă pauză. Ce mai face, aşa, în mare?

A, e bine, a spus tatăl meu. Doarme *tot timpull* Doarme până târziu dimineaţa, apoi trage un pui de somn de două ore după-amiaza.

A închis ochii. După o clipă, i-a deschis şi a mai sorbit o dată apreciativ din cafea. O cafea grozavă, Dan. Mulţumesc.

Când ne-am luat locurile în clasă, era deja într-o dispoziţie combativă. Clătinând din cap, a spus că nu vede ce mare educaţie primeşte Telemah în aceste cânturi. Nu află nicio informaţie utilă despre tatăl lui, deci ce învaţă el cu adevărat?

S-au auzit câteva murmure aprobatoare, apoi un puşti care părea ca scos din cutie, pe nume Brendan, a spus: înainte de a discuta despre asta, eu am de fapt o altă problemă cu Telemah.

Ca în multe alte mici campusuri dedicate artelor liberale, o mare parte dintre studenţii de la Bard afişau un aspect murdar, neigienic. Acest Brendan, însă, era aranjat ca într-o reclamă la cămăşile Arrow. Era ceva precis, aproape geometric la el: cercurile gemene ale ochelarilor, verticalele perfecte ale cărării din părul lui des, castaniu şi ale dungii de la pantaloni.

Ce problemă? am întrebat.

Păi, a spus Brendan încet, ce mi-a sărit în ochi în aceste prime Cânturi a fost că Telemah are o atitudine şovăitoare legată de tatăl lui. Cântul I începe cu el foarte sigur că Odiseu e mort – insistă în faţa Atenei că tatăl lui a murit de mult. Apoi, în Cântul II, la adunare, el le spune

Peţitorilor că pleacă să adune informaţii despre tatăl lui pentru a stabili dacă trăieşte sau e mort. *Apoi*, în Cântul III, Atena ia forma lui Mentor şi îi spune că Odiseu se poate întoarce oricând, dar el nu crede. E interesant pentru că nu e o progresie directă pornind de la starea de deznădejde. Telemah începe prin a fi descurajat, pare a prinde speranţă, apoi se întoarce la starea de descurajare. De ce această răsturnare?

Oare de ce am senzaţia că o să ne spui chiar tu?

Câţiva dintre ei au râs, dar Brendan a rămas serios.

Cred că din punct de vedere psihologic e realist, a spus el. Încep să mă întreb dacă nu cumva el îi preferă pe Mentes, Mentor sau pe alţii lui Odiseu. Poate, pentru el, figura paternă e preferabilă tatălui real.

Nu am răspuns. Nu mă gândisem niciodată la asta.

Eu mă gândesc la următoarea treabă, a continuat Brendan. E posibil ca Telemah să-şi *dorească* inconştient ca Odiseu să fi murit?

Ceilalţi studenţi, am observat, se opriseră din foială şi ascultau cu atenţie.

Continuă, am spus.

Bun, a zis Brendan. Pentru un băiat care nici nu şi-a cunoscut vreodată tatăl, întrebarea care se pune e asta: Care dintre crize e mai importantă – să-ţi trăieşti viaţa fără tată sau să-l întâlneşti după douăzeci de ani şi să ajungi să-l cunoşti?

M-am uitat la el şi am spus: Ei, *iată* ceva insultător de sclipitor.

Exact în acest moment a intervenit tata. Eu pur şi simplu nu înţeleg de ce se spune că Telemah ar primi o „educaţie” Tot ceea ce face e să îndeplinească ordine. Nu gândeşte deloc cu capul lui.

M-am uitat în lungul mesei de seminar, dar nimeni n-a spus nimic.

Ei bine, am spus eu în cele din urmă, totuşi există o valoare educaţională în ceea ce se întâmplă aici, nu-i aşa? Telemah călătoreşte şi cunoaşte culturi străine şi

întâlneşte oameni noi, iar din toate astea învaţă. Şi aminteşte-ţi că şi *noi* învăţăm – auzim poveşti care umplu câteva dintre golurile lăsate de *Iliada* la finalul Războiului Troian. Deci, ce anume aflăm din aceste Cânturi?

Privirea Ninei a întâlnit-o pe a mea. Cred că e interesant că atunci când Telemah şi Atena ajung la Pylos, în Cântul III, acolo tocmai are loc o mare ceremonie. Telemah şi Atena sunt doi străini, dar sunt trataţi cu cel mai adânc respect. E un contrast izbitor cu Itaca, unde se petrece, se mănâncă foarte mult şi se bea, dar totul nu e decât o mare parazitare. Nu se menţionează niciun sacrificiu adus zeilor în Itaca.

Excelent, am spus. Da. În regatul lui Nestor există respectul cuvenit pentru zei, ceva ce lipseşte în mod dureros acasă.

Trisha şi-a ridicat ochii spre mine.

Descrierea curţii lui Menelau şi a Elenei oferă şi ea un contrast izbitor cu cea a lui Odiseu, a spus ea.

Spre deosebire de alţi studenţi, ale căror intervenţii la ore erau întrerupte în mod invariabil de „ăăă" şi de „deci", specifice vorbirii adolescenţilor, şi care se încheiau, adesea, pe un ton înalt, interogativă, vocea Trishei era în mod invariabil rece, declamatorie. Vorbea încheindu-şi propoziţiile.

Când Telemah ajunge în Sparta, familia regală serbează două căsătorii. Acest ospăţ face parte dintr-o moment fericit de familie, adică exact opusul praznicului Peţitorilor din Itaca. Acolo, ei se ospătează *în ciuda* dorinţei gazdei lor, încălcând regulile de politeţe şi ospitalitate, îmbuibându-se cu alimentele din cămările regelui absent.

Foarte bine, am spus. Începutul Cânturilor III şi IV oferă modele de ospitalitate radical diferite de ceea ce a cunoscut el până atunci în viaţă. Aşa că, da, poţi afirma cu certitudine că el primeşte o oarecare educaţie de la Nestor şi Menelau.

Am rezistat tentaţiei de a privi spre tata. Apoi am

adăugat: Şi mai aflăm despre cineva în Cânturile astea, nu-i aşa?

Una din mâinile Trishei s-a ridicat, în timp ce cu cealaltă termina de notat ceva în caiet.

Da, a spus ea. De fapt, pentru mine, cea mai interesantă informaţie pe care o aflăm în aceste două cânturi nu are nimic de-a face cu Nestor sau cu Menelau. Are de-a face cu Agamemnon.

Bun, am spus. Atât Nestor, cât şi Menelau îl menţionează pe când îşi deapănă poveştile întoarcerii acasă. De ce tot apare el în discuţie?

Madeline a început să dea din mână în aer. Pentru că aflăm că a fost ucis în timpul banchetului de bun-venit la întoarcerea din Războiul Troian?

Aşa, şi?

Trisha şi-a ridicat ochii ei cenuşii spre mine şi a spus: E povestea întoarcerii acasă pe care *nu ţi-o doreşti*.

Povestea dezastruoasei întoarceri acasă a lui Agamemnon e un soi de *Odisee* negativă, se întreţese în materialul epopeii noastre de la început şi până la sfârşit: de la Cântul I, când Zeus, nemulţumit de nesăbuinţa muritorilor, pomeneşte cu regret de prostia iubitului Clitemnestrei, care a stăruit în îndeplinirea planului său necinstit chiar sub nasul zeilor care aveau alte intenţii, şi până la Cântul XXIV, ultimul cânt al epopeii, când veştile despre triumful violent al lui Odiseu asupra Peţitorilor face ca spiritul lui Agamemnon din Lumea de Dincolo să tresalte de bucurie pentru „fericele Odiseu” şi să o ridice-n slăvi pe Penelopa, soţie „cuminte”, cu „preamărită fire”, a cărei slavă nu se va stinge. (Spre deosebire de Clitemnestra, va adăuga el cu răutate.)

Manipularea plină de dibăcie a paralelismului întoarcerilor acasă ne readuce în minte un adevăr psihologic: acela că o înţelegere solidă a propriei familii, a slăbiciunilor şi punctelor ei forte, a gradelor relative de convenţionalism şi excentricitate pe care le posedă, a normalităţii şi patologiei ei, este adesea imposibil de

stabilit până când nu suntem destul de în vârstă pentru a o compara în mod inteligent cu familiile altora; ceva ce putem face doar când începem să percepem, pe la sfârşitul copilăriei, faptul că familia noastră nu este, de fapt, întreaga lume.

Majoritatea oamenilor cu care am socializat în copilărie au fost numeroşii prieteni ai mamei mele şi rudele acestora. Lucrul ăsta ni se părea normal. Până la urmă, mama era cea „exteriorizată” – cu zâmbetul ei de vedetă şi cu poveştile ei amuzante, cu telefoanele pline de hohote de râs, în timp ce-şi dădea unghiile cu ojă şi-şi vopsea părul la masa din bucătărie, pălăvrăgind cu una dintre membrele Găştii celor Patru, aşa cum numeam noi, copiii, nucleul dur de prietene pe care le păstrase din facultate. Toate aceste femei primeau titlul onorific de „mătuşă”, Mătuşa Alice şi Mătuşa Mimi şi Mătuşa Marcia şi Mătuşa Irma, iar cercul s-a lărgit de-a lungul anilor pentru a include anumite prietene de-ale celor din grupul original, drept care, cu timpul, le-am avut şi pe Mătuşile Zita şi Iris. Grătarele, cinele şi petrecerile de revelion au avut loc de-a lungul anilor, prin rotaţie, în casele lor din suburbii, vechile glume şi tachinările rodate de vreme, fotografiile din vacanţe proiectate pe pereţii albi din sufragerii, bărbaţii certându-se de la sport sau politică în bârlogul cu covoare zdrenţuite al vreunuia dintre ei, în timp ce femeile spălau vase în bucătărie, împărtăşindu-şi secrete una alteia. La sinagogile de care aparţineau aceste femei şi familiile lor, la ceremoniile de bar mitzvah ale copiilor lor, din anii ’60 şi 70, planifica tatăl meu să ajungă cât mai târziu posibil, dând întotdeauna vina pe *trafic*.

Dar existau şi ocazii în care se străduia să nu ajungă niciodată târziu, ocazii când plecam să vizităm pe vreunul „dintr-ai lui”.

Ajungea, de exemplu, la timp, ori de câte ori îl vizitam pe fratele lui mai mare, Howard. Nici nu era foarte greu; Unchiul Howard locuia în orăşelul învecinat, la cel mult zece minute de condus. Mergeam până la el cu

bicicleta, pedalând de-a lungul Haypath Road în zilele de vară, pe când aveam cincisprezece sau şaisprezece ani, ca să petrec două ore cu Howard în sufrageria duplexului în care trăia cu Mătuşa Claire, Vărul Michael şi Verişoara Lorri. Îi plăcea să mă invite din când în când să ascultăm muzică atunci când Claire era la muncă, iar verişorii mei mai mari la slujbele de după şcoală; în absenţa lor, peste casă se aşternea o linişte stranie, uşor melancolică. Mă aşezam pe canapeaua din pluş din sufrageria întunecoasă, privind la reproducerea înrămată, de mari dimensiuni, a *Băiatului în albastru* de Gainsborough, atârnată pe un perete, şi ascultam discuri cu muzică de chitară clasică – Andrés Segovia, Julian Bream, încă văd numele de pe copertele discurilor. Când fiecare dintre fraţii mei şi cu mine am împlinit cinci ani, a trebuit să luăm lecţii de muzică. Acestea, decretase tata, făceau parte din educaţia *adevărată*, şi era de la sine înţeles că suntem liberi să le abandonăm odată ajunşi la liceu (*După aia, nu vă mai pot spune eu ce să faceţi*) – deşi era la fel de limpede că a face aşa ceva, a renunţa la ceva, ar fi fost un eşec îngrozitor, nedemn de principiile perseverenţei şi dăruirii pe care tata încerca să ni le inculce, o abatere cu atât mai groaznică cu cât tata nu renunţase niciodată la nimic. Unica excepţie, majoră, de la această regulă, din câte ştiam cu toţii – abandonarea studiului limbii latine în liceu nu se prea punea –, era dizertaţia pe care nu reuşise s-o termine, motiv pentru care nu avea titlul de doctor, ci doar de master în matematică. Dar acel eşec solitar nu părea să-l deranjeze prea mult, dat fiind că ceea ce-l împiedicase să termine dizertaţia eram, într-un fel, noi. Din când în când, pe când eram copil, ne reamintea că terminase studiile doctorale, dar nu putuse să scrie teza pentru că Mama rămăsese însărcinată cu Andrew chiar când Taţi se pregătea să înceapă lucrul la dizertaţie şi, cum trebuia să câştige pâinea familiei, fusese obligat să abandoneze şcoala doctorală şi să se întoarcă la muncă, motiv pentru care dizertaţia neterminată era singurul lucru, din ce ştiam

eu, pe care harnicul meu tată l-a lăsat vreodată neîncheiat.

Aşa că ne-am primit lecţiile noastre de muzică, cu instrumentele pe care ni le distribuise el.

Instrumentul despre care tata hotărâse că mi se potrivea, când aveam cinci ani, era chitara clasică. Poate că deja mă considera un singuratic, cineva care nu-şi putea găsi locul într-un ansamblu. Totuşi, deşi nu am fost niciodată mai mult decât mediocru – nu am îndrăgit niciodată cu adevărat lecţiile săptămânale la care tata m-a dus cu maşina de-a lungul anilor ’70, adesea în tăcere, el ascultând la radio ştirile cumplite despre războiul din Vietnam, interminabilele transmisiuni de la „Tratativele de pace de la Paris”, iar eu mă uitam, nefericit, pe geamul din dreapta, dorindu-mi să mergem oriunde alt undeva, ei bine, în ciuda acestor lucruri, îmi plăceau acele sesiuni muzicale liniştite, pe canapeaua din catifea a fratelui tatălui meu, vizavi de *Băiatul în albastru*, nu în ultimul rând pentru că mi-am dat seama că-mi surâde ideea, pe atunci nouă pentru mine, că aş putea avea cu o rudă o relaţie care să se bazeze pe altceva decât pe obligaţie.

Unchiul Howard era cu aproape un deceniu mai mare decât tata. Un pic cocârjat, aşa cum sunt uneori oamenii înalţi şi nu foarte expansivi, se mişca prin propria casă cu precauţie, de parcă s-ar fi aflat doar în vizită, iar gazda ar fi urcat la etaj să tragă un pui de somn. Ca şi în cazul tatălui meu, era ceva uşor viclean pe chipul lui, de parcă ar fi existat un aspect ironic al vieţii de care numai el ar fi fost conştient. Ochii lui apropiaţi erau căprui, ca ai tatălui meu, şi sub nasul proeminent, coroiat, pe care-l moştenise de la tatăl său, Bunu Al cel tăcut, se afla o mustaţă spilcuită ce-i dădea acestui bărbat plin de modestie o eleganţă neverosimilă. Dacă stau să mă gândesc, avea ceva dintr-un pilot RAF dintr-un film de război. Şi de ce nu? Ştiam că se înrolase în aviaţie la optsprezece ani, în 1938, şi că zburase în misiuni de-a lungul întregului război, aşa că probabil asta era – probabil că văzuse şi făcuse lucruri ce-i dăduseră aerul acela uşor şmecheresc

pe care-l remarcam la el din când în când. Faţa asta, la care trăgeam câteodată cu ochiul pe furiş, pe când stăteam şi-l ascultam pe Segovia sub privirea umedă, feciorelnică a *Băiatului în albastru*, purta cicatricele şterse, fruste ale acneei care-o devastase pe când era adolescent.

Aşadar, Howard era tăcut şi părea să se bucure de perioadele de linişte. Cât de diferit era de stridenta Mătuşă Claire! La fel de diferit pe cât era tatăl meu de mama.

Claire. *Clairesie*! după cum îşi spunea ea însăşi hohotind, dându-şi capul pe spate şi scoţând un râs gutural, gros, ce ar fi putut fi natural, dar, la fel de bine, ar fi putut fi rezultatul pachetelor de ţigări pe care le fuma zilnic, neverosimil de lungile ţigarete cu filtru „pentru femei" din anii '60 şi 70. Claire nu era una dintre acele femei care închid ochii când trag primul fum; mai curând, se uita direct la tine, împungând aerul cu ţigara în direcţia ta în timp ce relata disputa pe care o avusese cu cineva la salonul de frumuseţe (pe care, în mod inevitabil, o câştigase) sau expunându-şi una dintre combinaţiile ei, o oportunitate de investiţii despre care-i vorbise cineva la birou, prăjitoarele de pâine şi blenderele gratis pe care le puteai primi dacă îţi mutai nişte bani de la o bancă la alta, o metodă sigură de a câştiga la loto. Tatăl meu, care în general ura extravaganţa de orice fel, părea să se simtă bine în prezenţa lui Claire, să-i fi acordat ei, dintre toate femeile pe care le cunoştea, un fel de indulgenţă morocănoasă. Mă întrebam câteodată dacă nu cumva împărtăşeau un secret ce-i unise cu mult timp în urmă.

Casa în care am crescut era extraordinar de bine organizată, conţinutul fiecărui dulap, al fiecărui raft, frigider şi congelator fiind atârnat, aranjat şi stocat cu o raţionalitate rigidă. Casa lui Claire era la fel de incitantă şi de imprevizibilă precum erau combinaţiile şi intrigile ei. Pivniţa ei, plină ochi cu obiectele rămase în urma unor rude moarte de mult, era un adevărat paradis pentru mine, lampadarele din os şi candelabrele vechi din alamă şi

îndesatele trenuri-machetă marca Lionel sclipind şi lucind în întuneric la fel de promiţător precum conţinutul mormântului lui Tutankhamon. Erau multe animale de companie zgomotoase, printre care trei câini nervoşi, dintre care unul era un chihuahua hiperactiv pe nume Benny B. Boychickl. Acest câine îl chinuia pe bietul tata care, o ştiam cu toţii, fusese muşcat de un câine turbat în copilărie şi trebuise să facă injecţii în burtă timp de două săptămâni după aceea. Din cauza acelei traume din copilărie, nu se simţea în largul lui nici măcar în preajma celui mai prietenos câine; traversa strada doar pentru a evita pudelul pitic al vecinei noastre. Aşa că pentru el era o tortură să meargă la Mătuşa Claire şi la Unchiul Howard acasă. Stătea chinuit pe canapeaua de sub *Băiatul în albastru* în timp ce câinii săreau şi clănţăneau şi mârâiau pe undeva pe la picioarele lui, el cu capul dat pe spate, cu gâtul arcuit, deasupra acelor hămăituri, ca un om care se îneacă deasupra apei, cu gura strânsă într-o linie orizontală, ochii mijiţi, obrajii supţi căzuţi sub pometţii proeminenţi. Atunci Claire intra în cameră cu o cană de cafea, cu o ţigară lungă atârnându-i de buza dată cu *gloss* roz, iar câinii amuţeau brusc şi, după o clipă de incertitudine în care se uitau de la tata la ea, tropăiau spre ea atât de tăcuţi de parcă i-ar fi vrăjit, gingaşi ca nişte balerine, şi lingeau mâinile întinse spre ei. Niciunul nu era atât de gingaş ca Benny B. Boychickl… *Boychickl*, care în idiş înseamnă „băieţel”, îmi spunea Claire şi mie. *Boychickl*! striga ea când intram în cameră, chicotind gutural în timp ce mai punea de-o cafea, folosind marca ei specială, „Spaniolă” (după cum îi ziceam noi), de cafea măcinată – o cafea atât de neagră şi de tare, încât era aproape ca un drog. Cu ambele mâini în aer, ca o ilustrare de desen animat a *uimirii*, cu ochii ei luminoşi, conturaţi cu tuş, larg deschişi, şi cu sprâncenele perfect conturate ridicate în mod comic, striga *Boychickl*! şi-şi arunca căpşorul pe spate, cu tot cu coama roşcată şi hohotea cu o încântare hârâită. Dintr-o simplă toană, am căutat de

curând pe Internet cuvântul *boychick*. Când am făcut asta, a apărut o sursă wiki care oferea o definiţie („cuvânt de alint pentru un băiat sau pentru un tânăr”), urmat de o propoziţie exemplificatoare: „Boychik, tatăl tău ar fi mândru de tine dacă ar mai. «· «trai.

În afară de Unchiul Howard, cealaltă persoană la casa căreia tata era nerăbdător să ajungă la timp era Unchiul Nino. Nino, care locuia şi mai departe, spre estul Long Island (la doar o oră distanţă – bun, asta dacă traficul era fluent), nu era un unchi „adevărat”. Era italian şi catolic, dar un prieten atât de bun de-al tatălui meu, încât a devenit unul dintre numeroşii unchi şi mătuşi onorifice, fenomen mult mai des întâlnit în cazul prietenilor mamei mele. Dar mama, o ştiam, fusese singură la părinţi şi era de înţeles că, spre deosebire de tata, ea „avea nevoie” de aceşti falşi fraţi. Ca şi tata, Nino era matematician, iar fraţii mei şi sora mea şi cu mine am presupus mereu că matematica era cea care-i unea, dat fiind că cea mai superficială asemănare, cele mai mici interese sau gusturi comune se opreau acolo. Pentru că noi crescuserăm ştiind că tatăl nostru e matematician, am dedus inevitabil că el ar trebui să fie calapodul tuturor matematicienilor: hanoracele gri cu glugă, cămăşile cu mânecă scurtă, din poliester, cravatele fie prea subţiri, fie prea late sau pur şi simplu aiurea, jenanţii pantofi lucioşi „confortabili” cu talpă din cauciuc, maşinile exasperante din care începeau să cadă bucăţi imediat după ce le cumpăra, lucru ce părea să nu se întâmple niciodată cu maşinile taţilor prietenilor noştri. Şi iată-l pe Nino, cu decapotabilele lui micuţe, feline, şi suavii lui mocasini italieneşti sau sacourile lui sport şi frumoşii lui pantofi fără şireturi, enorma lui enotecă din pivniţă şi priceperea lui la mâncăruri, şi Mătuşa Irene, superba lui nevastă grecoaică cu părul lung, care ne aştepta cu platouri cu aperitive ciudate când ajungeam în cele din urmă la ei, frunze de viţă-de-vie şi anşoa proaspete – ceva inimaginabil pentru noi, care nu cunoşteam alt habitat natural pentru peşti în afara

conservelor micuţe din metal. Nino, bunul prieten al tatălui meu, un bărbat despre care ştiam, mai mult decât orice, că este un mare călător, care mergea în Europa aşa cum mergeam noi la petreceri de bar mitzvah în New Jersey, care trăise în străinătate, care îşi dusese nevasta cu părul lung şi copiii cu ochi negri în Italia, unde predase la o universitate timp de un an, şi care se întorsese din sejurul său încărcat cu cadouri şi mâncare şi poveşti, istorii despre catedrale şi podgorii şi mese care ţineau toată ziua, anecdote pe care le spunea cu ochi strălucitori, cu faţa lui amuzantă, vicleană, cu obraji roşii încreţiţi de râs, cu gura lui plină de vioiciune deschizându-se pentru a lăsa să-i scape un *Ah*! în staccato, sunet inevitabil însoţit de o clătinare şi o aplecare a capului şi de un mic gest discret, îşi întindea braţele desfăcute în faţă, apoi le lăsa să cadă în poală a neputinţă: modul lui tipic de a-şi exprima încântarea în faţa unei plăceri rememorate, prea intensă şi prea complexă pentru a fi descrisă. *Dar Jay, Jay*! *Trebuie să mergi şi tu o dată*! spunea Nino la întoarcerea dintr-o călătorie de-a lui, iar tata privea în pământ dând din cap şi zicea, *Nu înţelegi*. Iar noi ştiam că ceea ce nu înţelegea Nino era faptul că Mama nu voia să călătorească – de fapt, nici nu voia să iasă din cartier dacă nu conducea Taţi. Aşa că nici Tata nu mergea nicăieri.

Totuşi, oricât de diferiţi ar fi fost cei doi bărbaţi, tata îl iubea pe Nino. *Taică-tu îl adoră pe unchiul Nino*! îi plăcea mamei să spună în fiecare an, pe când ne pregăteam de vizită, rostind cuvintele fără a le adresa cuiva în mod special, în timp ce împacheta cu grijă pentru el cadourile pe care le alesese cu atâta atenţie – lucruri rare, speciale pe care nici n-am fi visat să le dăruim altor prieteni: decantoare italieneşti de sticlă suflate cu praf de aur, cu gâturi neverosimile ca de lebădă, şi pahare vesele din cristal de Orrefors în culori stinse, gri-fumuriu sau albastru-cobalt; *Taică-tu îl adoră pe Nino*, spunea mama cu voce tare pe când ne pregăteam de plecare, de parcă acea călătorie pentru care ne pregăteam ar fi fost atât de

exotică, atât de dificilă, încât necesita o justificare atât de dramatică, de grandioasă, deşi ceea ce ne şoca prin ciudăţenie nu era atât enunţul în sine, cât alăturarea cuvintelor „tata” şi „adoră”. Nu eram obişnuiţi să ne gândim la tata ca la o persoană a marilor pasiuni, nici măcar ca la una a sentimentelor puternice. Avea cel mult o mână de prieteni apropiaţi, al căror număr relativ mic contrasta jenant cu vastitatea cercului mamei mele, care ar fi putut fi – sau nu – rezultatul extravaganţelor ei emoţionale, ea care era atât de amuzantă şi de hazlie, ea care le aducea flori culese din grădină casieriţelor de la supermarket şi recepţionerelor de la cabinetele medicale sau stomatologice, ea care avea atât de mulţi prieteni. Când eram tânăr, acest contrast părea confirmarea sentimentului că tata era cumva reversul mamei mele… Câţiva dintre puţinii prieteni apropiaţi ai tatălui meu, e adevărat, erau oameni pe care-i cunoştea de mult mai mult timp decât pe Nino. Era, de exemplu, Eugene Miller, un contabil de gaşcă, cu voce plăcută şi nas ca un cioc de pasăre, care putea fi văzut la marile reuniuni familiale, la nunţile şi bar mitzvah-urile la care se aduna „gaşca din Bronx”, prelingându-se pe lângă pereţi ca o pasăre pe picioroange, cineva care nu-şi găsea locul printre colegii de la muncă ai tatălui meu, din lumea ştiinţifică, şi cu care tata era, în mod cu totul necaracteristic, foarte afectuos la nivel gestual. Din când în când tata, fără un cuvânt, îşi arunca braţul pe după umerii cocârjaţi ai lui Eugene, sau îl îmbrăţişa dintr-o parte, iar noi ne imaginam că această apropiere fizică reflecta locul special pe care-l ocupa Eugen în micuţa constelaţie a prietenilor lui Taţi, dat fiind că, după cum spuneau oamenii, şopocăind aprobator, *Taţi se ştie cu Eugene de când aveau cinci ani*!

Deci, da: tata avea câţiva oameni de care se simţea apropiat. Dar să „adore”? Cu siguranţă el însuşi nu rostise niciodată cu voce tare cuvântul *ador*; sau, din câte ştiu eu, *iubesc*.

Cântul IV este cel mai lung cânt al *Odiseei* – de două

ori mai lung decât majoritatea celorlaltor cânturi. Asta se datorează parţial faptului că în el se găsesc câteva poveşti lungi cu ajutorul cărora Homer îi predă cu ingeniozitate tânărului său erou o anume lecţie importantă.

La începutul cântului, nu la mult timp după ce Menelau se referă la marea dragoste pe care i-o poartă vechiului său tovarăş Odiseu, lucru ce aduce în ochii lui Telemah lacrimi revelatoare, Elena din Troia intră spre a-şi lua locul la ospăţul de nuntă. Spre deosebire de soţul ei, ea îl recunoaşte imediat pe tânărul musafir:

„... nu prea cred ca asemenea altul s-arate

Nici fată şi nici fecior – ci sfiala-mi cuprinde privirea!

Căci tare mult el cu fiul cel drag al lui Odysseu, măritul, Cu Telemah, se aseamănă, vezi, cel pe care acasă

El îl lăsase, un prunc nou-născut, când sub Troia Aheii

Toţi pentru mine, netrebnica, voi la război greu venit-aţi!”[28].

Stăruind asupra asemănării fizice dintre tânăr, care-i e străin, şi bărbatul pe care l-a cunoscut odinioară, asemănare pe care doar ea a perceput-o, Elena îi oferă lui Telemah confirmarea identităţii după care tânjeşte încă de la prima lui apariţie, în Cântul I. Se pare că Elena încă e o femeie care ştie să ofere bărbaţilor ceea ce-şi doresc.

Începe o mare boceală când Menelau, Elena şi Telemah îşi amintesc de Odiseu cel absent. Chiar şi tânărul Peisistratus, fiul lui Nestor, stoarce câteva lacrimi – nu pentru Odiseu, bineînţeles, din moment ce nu l-a cunoscut –, ci pentru un frate pe care l-a pierdut sub zidurile Troiei; plânsul, după cum grecii o ştiau, poartă în sine o anumită plăcere. În mare măsură pentru că aceste lacrimi devin copleşitoare, Elena se hotărăşte, înainte de a se lansa în rememorarea lui Odiseu, să îndoaie vinul cu o poţiune puternică. Această poţiune – despre care ni se spune că regina Spartei a obţinut-o din Egipt, patria celor mai mari vraci şi tămăduitori din lume – are efectul de a tăia

28 Op. cit., p. 54.

legătura dintre emoţiile interioare şi expresia lor exterioară: dacă o bei, îţi pierzi puterea de a lăcrima, de a vărsa măcar o lacrimă, chiar dacă mama sau tatăl tău sunt pe moarte, chiar dacă fratele sau fiul tău preaiubit sunt ucişi sub ochii tăi. Poţiunea se numeşte *nepenthe*, adică „fără durere sufletească”, acel *penthe* din *nepenthe* fiind derivat din substantivul *penthos*, „suferinţă”. Este, într-adevăr, un cuvânt format în mare parte la fel ca *anodyne*, „fără durere”, cuvântul ce trimite spre originile numelui lui Odiseu.

Talentul remarcabil al Elenei de a recunoaşte oamenii este, de fapt, şi subiectul poveştii pe care începe acum s-o spună, aparent pentru a satisface dorinţa lui Telemah de a afla mai multe despre tatăl pe care nu l-a cunoscut niciodată. Ea îşi aminteşte cum, spre finalul războiului, Odiseu s-a furişat în Troia deghizat în cerşetor, purtând nişte zdrenţe împuţite şi, ceea ce e şi mai ieşit din comun, după ce s-a biciuit mai întâi, de dragul verosimilităţii. Ea e singura, le spune acum soţului şi oaspeţilor pe care i-a drogat, care a reuşit să-l recunoască şi după asta l-a îmbăiat şi l-a îmbrăcat în haine curate, iscodindu-l tot timpul despre planurile grecilor. Îşi încheie povestea amintindu-şi cum, la sfârşitul întâlnirii ei ciudate cu Odiseu, el reuşise s-o convingă să jure că nu-i va divulga identitatea până când nu va fi scăpat din Troia şi nu va fi ajuns în siguranţă în tabăra aheilor. S-ar deduce din asta că nu avea prea mare încredere în ea; dar acum, în faţa soţului şi a oaspeţilor, ea lasă să se înţeleagă că jurământul nu ar fi fost necesar. Pentru că, în acel moment din cursul războiului, îi asigură Elena pe ascultătorii narcotizaţi, ea îşi dorea „tot acasă” să fie: regreta că fugise în Troia cu Paris şi nu-şi dorea decât să plece alături de victorioasa armată ahee. Îşi încheie povestea referindu-se cu graţie la inteligenţa şi frumuseţea lui Menelau şi deplângând „nebunia” care-o făcuse să-l uite.

Menelau pare să aplaude lunga poveste a soţiei sale – „Da, chiar aşa, tu, femeie, că bine grăitu-le-ai toate!” –,

apoi se lansează în propria lui poveste de război. În noaptea în care el şi alţi războinici greci se ascunseseră în Calul Troian, începe el, aşteptând să dezlănţuie ambuscada împotriva troienilor, Elena a coborât din palatul regal şi a înaintat spre centrul oraşului, unde fusese tras Calul. De trei ori, povesteşte Menelau, a dat ea roată construcţiei gigantice din lemn şi, pe când făcea asta, striga numele războinicilor greci care se ascundeau înăuntru, de parcă ar fi încercat să vadă dacă era cineva acolo; pe când făcea acest lucru, ea-şi schimba propria voce, imitându-le pe cele ale nevestelor de mult părăsite ale războinicilor. Între timp, în interiorul Calului (îşi aminteşte Menelau), unii dintre greci erau gata să strige la rândul lor, să răspundă celor despre care credeau că sunt glasurile soaţelor lor; erau, în fond, plecaţi la război deja de zece ani, bolnavi de dorul de casă. Dar vicleanul Odiseu nu s-a lăsat înşelat: şi-a pus mâna la gura acelor bărbaţi mai slabi pe care şiretlicul Elenei îi înmuiase. Şi aşa, conchide Menelau, Odiseu „ne-a salvat pe toţi” – cu un mic ajutor din partea Atenei, care în cele din urmă a ademenit-o pe Elena înapoi în palat.

În timpul celei de-a jumătăţi a seminarului nostru despre Cânturile III şi IV, cum se apropia amiaza, iar ziua aceea cu vreme bizar de blândă se încălzea şi mai tare, am rezumat succint aceste două poveşti şi apoi am întrebat: Deci, ce se întâmplă aici?

În clasă era un belgian pe care-l botezasem Damien Jumătate – de Barbă cu un an în urmă, când era boboc şi participa la cursul meu despre Marile Cărţi. Parcă dintr-o dorinţă perversă de a se masca – avea figura ovală, marmoreeană şi expresia solemnă a portretului unui diplomat de secol XIX –, îi plăcea să-şi facă diverse lucruri la faţă. Din când în când îşi lăsa să-i crească favoriţi victorieni opulenţi doar pe-o parte, pe stânga sau pe dreapta, efectul fiind acela că arăta câteodată ca ambele jumătăţi ale unei ilustraţii de tipul înainte-şi-după: *Băiatul·*, *Bărbatul*.

Acum, când discutam Cântul IV, Damien a ridicat mâna.

Pentru mine, partea amuzantă e când Elena le pune poţiuni în vin.

Şi de ce e amuzant? am întrebat.

Jack a strigat bucuros:

Grecii se drogau!

Pentru că spun poveşti triste despre Războiul Troian? a zis Madeline.

Din colţul lui, tata a murmurat: *Toate* poveştile de război sunt triste.

Damien a zis:

E amuzant! Menelau e sarcastic cu Elena când îi spune: „Da, chiar aşa, tu, femeie, că bine grăitu-le-ai toate!"

Da, am spus, ai dreptate, dar în legătură cu ce e sarcastic?

E, pur şi simplu… amuzant, a spus Damien. Ca şi cum n-ar crede-o cu adevărat.

Dar de ce n-o crede?

Nimeni n-a mai spus nimic.

Le-am zis: N-aţi citit cu destulă atenţie dacă nu înţelegeţi care e de fapt problema între Menelau şi Elena în scena asta. Nu luaţi pur şi simplu de bun ce spun personajele; citiţi printre rânduri. Trebuie să smulgeţi sensul din text. Ce se întâmplă aici cu adevărat – poţiunea, poveştile, sarcasmul?

Dar adevărul e că scepticismul meu nu era real. Nici eu nu înţelesesem de la bun început.

Prima dată când am citit acest pasaj din Cântul IV în greacă a fost la seminarul despre Homer pe care-l ţinea Jenny când eram în anul al treilea la University of Virginia. Într-o zi, după ce terminaserăm de desţelenit textul discursurilor Elenei şi lui Menelau, după ce a tras din ţigară, Jenny ne-a pus aceeaşi întrebare: Ce află de fapt Telemah din acest pasaj?

Mai erau doar doi studenţi în clasă: David, un

doctorand care-şi scria teza despre poezia latină, dar care avea nevoie să-şi îmbunătăţească greaca veche pentru a-şi putea da doctoratul, şi un băiat înspăimântat care într-o bună zi a dispărut de la curs şi, din câte ştiu, de la universitate. Din nu ştiu ce motiv, amândoi au răspuns în ziua aia înaintea mea. David, care crescuse lângă Boston şi care afecta, mai curând înduioşător, un aer de dur, gen Humphrey Bogart, a spus: Află că tatăl lui era priceput la deghizări şi că era dispus să se rănească singur dacă asta îi garanta succesul.

Băiatul înspăimântat a spus: Află că tatăl lui i-a salvat pe greci în noaptea aceea cu calul de lemn, că a fost un erou.

Jenny s-a uitat pe rând la fiecare dintre noi aşa cum făcea câteodată când aştepta o traducere sau un comentariu şi apoi, folosind numele de alint pe care, până atunci, îl folosise doar tata, a spus: *Dan*?

Nu ştiu în ce fel de familii crescuseră ceilalţi doi studenţi, dar, bănuiesc acum, am putut să-i răspund atunci corect lui Jenny pentru că fusesem crescut în casa mamei şi a tatălui meu, ascultându-le în fiecare seară contrele rapide din timpul cinei şi, după aceea, aluziile fragmentate la adresa Bunicului (*Ei, taică-tu, taică-tu n-a fost aşa mare erou, crede-mă*); şi, într-o perioadă anume din timpul adolescenţei mele, învăţasem să interpretez şi tăcerile îngheţate, când tata se furişa după cină şi se aşeza la birouaşul din camera lui, cu capul în mâini, iar mama freca duşumelele în patru labe, boscorodind pentru sine, iar noi toţi ne încuiam în camerele noastre ca să ne facem temele. În acea perioadă, aproape puteai mirosi ozonul din atmosfera casei de parcă o furtună teribilă ar fi ameninţat în permanenţă să izbucnească. Te făcea să mergi pe vârfuri.

Aşa că am răspuns:

În aparenţă, ei îşi împărtăşesc toate aceste amintiri fericite despre Odiseu, dar de fapt sunt foarte încordaţi.

Jenny a zâmbit şi a făcut către mine un semn cu

capul ei cu păr castaniu, lucios. Purta un inel din argint pe degetul arătător, făcut dintr-o monedă antică ateniană şi meşteșugit astfel încât puteai să întorci moneda ca să se vadă fie faţa, fie reversul, profilul Atenei sau bufniţa, animalul totemic al zeiţei.

Continuă, Dan, mi-a spus.

Păi, am spus, ideea din spatele poveştii Elenei este că deja îi pare rău că a fugit cu Paris. Vrea să-i convingă pe toţi că s-a alăturat cauzei aheilor, că acum îl ajută pe Odiseu în misiunea lui de spionaj.

Jenny a încuviinţat din cap.

Dar adevăratul scop al poveştii lui Menelau este să arate că ea minte.

Cum aşa?

Pentru că încerca să-i facă pe grecii care se ascundeau în interiorul calului să se dea de gol. Ceea ce înseamnă că de fapt încă era de partea troienilor.

Părea mulţumită. Acum spune-mi de ce le toarnă poţiunea în vin.

M-am îndreptat brusc de spate în scaun. E ca şi cum ea şi Menelau ar mai fi spus aceste poveşti înainte, iar ea ştie că povestea lui o demască drept trădătoare, aşa că pune drogul în vin pentru că, după *nepenthe*, nimeni nu se poate înfuria, nimeni nu poate face nimic în privinţa a ceea ce dezvăluie poveştile… ei beau şi mănâncă şi pare a fi un ospăţ reuşit, dar sub aparenţele astea ei de fapt se luptă.

Dându-şi iarăşi capul pe spate, Jenny a expirat zgomotos. Apoi ne-a cercetat cu privirea. O să repet prima întrebare, atunci. Ce învaţă Telemah în Cântul IV?

În tăcerea care s-a lăsat, a spus, în cele din urmă: Nu uitaţi, acesta e primul cuplu de adulţi pe care l-a întâlnit el vreodată.

Şi atunci mi-a picat fisa. Învaţă despre *căsnicie*, am spus.

Tata nu e singurul care să fi pus la îndoială valoarea educativă a călătoriilor lui Telemah în Pylos şi Sparta. Anumiţi comentatori din Antichitate nu au fost convinşi

nici ei. „E absurd”, a izbucnit un înţelept în notele lui marginale la Cântul I, versul 284 – versul în care Atena îl îndeamnă pe prinţ: „Ci mai întâi mergi la Pylos, întreabă-l pe Nestor, zeiescul”. Printre alte lucruri, înţeleptul a făcut observaţia că, procedând astfel, Telemah îşi lasă casa neprotejată şi mama mai vulnerabilă în faţa pericolului ca niciodată. Acelaşi învăţat a obiectat mai departe că expediţiile de investigaţie s-au dovedit oricum inutile dat fiind că Telemah se întoarce din călătoriile sale fără nicio informaţie palpabilă despre locul în care s-ar afla tatăl său. Ca replică la aceste obiecţii, alţi învăţaţi din vechime au înaintat ipoteza că scopul Telemahiei şi al altor digresiuni ar fi acela de a adăuga „varietate” intrigii *Odiseei*, s-o împiedice a deveni prea uniformă – prea (pentru a folosi cuvintele unuia dintre aceşti comentatori) *monotropos*: adică opusul lui *polytropos*.

Asemenea obiecţii ar putea să ni se pară ciudate, obişnuiţi cum suntem cu clişeul călătoriei ca „experienţă educativă” pentru tineri; aşa că noi, modernii, tindem să nu punem la îndoială înţelepciunea poveţelor Atenei pentru Telemah din Cântul I al *Odiseei*. Majoritatea cititorilor au luat de bun faptul că aceste călătorii la Pylos şi Sparta vor fi, cumva, într-un fel sau altul, educative – că (aşa cum se întâmplă când faci facultatea în alt oraş sau când îţi iei un an liber după liceu pentru a călători) simplul fapt de a părăsi casa şi de a se descurca de unul singur va juca un rol crucial în maturizarea lui Telemah. Şi într-adevăr, încă din vremurile străvechi, mulţi învăţaţi sau cititori obişnuiţi au văzut primele patru cânturi ale *Odiseei* ca pe o versiune timpurie, dacă nu chiar de pionierat, a genului pe care germanii aveau să-l numească mai târziu *Bildungsroman*, „roman de formare”: adică o poveste ce urmăreşte dezvoltarea etică şi morală a unei persoane tinere. Termenul a fost inventat de un literat german pe nume Johann Karl Simon Morgenstern, care s-a întâmplat să fie studentul eminent al lui Friedrich August Wolf, întemeietorul filologiei, până când cei doi s-au certat

amarnic: Wolf a considerat că Morgenstern, cu înclinaţia lui de a pune din ce în ce mai puternic accentul pe utilizarea textelor literare ca modele etice, devenise un popularizator vulgar, în timp ce Morgenstern considera că accentul pus de al său *Doktorvater* pe metoda ştiinţifică comporta pericolul de a ascunde vastele implicaţii umaniste ale literaturii, al cărei ţel ar trebui să fie „modelarea armonioasă” a sufletului unei tinere persoane.

Cei ce văd Telemahia ca pe un proto-bildungsroman îl citează aprobator pe un alt comentator antic al versului 284 din Cântul I, care observă că Atena îl trimite pe Telemah la Pylos

„Pentru a fi educat (dat fiind că [Nestor] avea experienţa pe care ţi-o aduce vârsta), apoi în Sparta, la Menelau (pentru că acesta s-a întors de curând după opt ani de rătăciri); în mare, pentru a obţine gloria pe baza căutării tatălui său”.

Un alt savant care a văzut în Telemahia o poveste despre maturizarea unui tânăr a fost filosoful grec Porfiriu, care a scris câteva tratate despre Homer. Într-unul dintre ele face observaţia că primele patru cânturi ale *Odiseei* constituie povestea unei *paideusis*, a „educaţiei” unui tânăr. Încorporat în *paideusis* se află cuvântul *pais*, „copil”, care este, într-adevăr, rădăcina verbului grecesc *paideud*, „a educa”. Educaţia, cu alte cuvinte, este ceea ce faci pentru copii.

Se-ntâmplă că acest cuvânt, *paideud* – fără îndoială pentru că este extrem de regulat în toate formele sale –, este folosit ca verb „eşantion” în tot cuprinsul unui volum subţirel intitulat *O nouă introducere în greaca veche*, manualul folosit la predare în cadrul cursului de Greacă 101-102, cursul introductiv de limbă oferit de Departamentul de Limbi Clasice la University of Virginia în timpul anului academic 1978-1979, primul meu an de facultate. Iniţial, venisem fără tragere de inimă la această facultate. La început, îmi dorisem să merg la altă facultate din Virginia, The College of William and Mary, care mi se

părea mai frumoasă şi a cărei asociere timpurie cu regalitatea britanică mi se părea incitantă într-un chip obscur. *Dar Daaan*! a strigat tata pe când faceam lungul drum spre sud în primăvara lui 1978 pentru a vizita campusurile celor două facultăţi. Ce *naiba*] U. Va. a fost înfiinţată de un *preşedinte* american! Uite-te la arhitectură, e tot ce-ţi place ţie – clasică, toscană, dorică, asta-i tot ce şi-a dorit el! Epoca *Raţiunii*]

Dar adevărul e că pavilioanele neoclasice din cărămidă-şi-stuc, grupate în jurul unei clădiri centrale inspirate de Panteonul roman, mă lăsau rece. M-am declarat admirator al lui Christopher Wren şi am pus în mod ostentativ o casetă cu *Funeral Music for Queen Mary* de Purceii în timp ce rulam pe autostrada ce străbate statul Virginia. Mai erau şi alte lucruri, lucruri pe care nu i le spusesem tatălui meu. Băieţii absolvenţi de şcoli particulare, ce râdeau ca nişte vechili pe lângă porticurile din stuc în cămăşile lor cu nasturi la guler şi pantaloni bej, şi cravatele lor cu dungi, care se plimbau pe cărările pavate cu cărămidă îmbinată după modelul oaselor de peşte, exhibau o siguranţă despre care ştiam că n-o voi avea niciodată. Eram hotărât să nu merg acolo.

Vrei să mergi dincolo pentru că e drăguţ! mi-a spus pe când ne înapoiam spre casă, cu umărul stâng zvâcnindu-i în timp ce goneam pe autostrada 1 – 95. În timp ce vorbea, am fost uimit să observ că depune eforturi reale să nu picure prea mult venin în propriile cuvinte. Dar nu totul trebuie să fie *drăguţ*, a continuat el. U. Va. e o facultate *importantă*, are un departament *mare* de Clasice, are tot ce ţi-ai dorit. Iar Charlottesville e un adevărat oraş universitar, să ştii.

(Stătuse posomorât cât timp am făcut turul Williamsburg-ului colonial, cu reconstituirea vieţii de secol al XVIII-lea, cu adolescente perfecte îmbrăcate în rochiţe cu crinolină, bătând untul. *Fals*, scuipase printre dinţi când un student cu perucă pudrată ne-a introdus într-o cameră cu tavan jos, vorbindu-ne despre lumânări din ceară de

albine.)

O să găseşti lucruri pe care... nu le găseşti într-un orăşel ca *Williamsburg*. A făcut o pauză. De data asta, tonul lui pusese mici ghilimele sarcastice înainte şi după numele oraşului.

Uite ce e, a spus câteva ore mai târziu, în restaurantul îngrozitor din popasul *Bine aţi venit în Maryland* unde hăpăiam sandvişuri cu carne de crab. Uite ce e, mergi un an la U. Va şi, dacă ţi se pare groaznic, poţi să te muţi la William and Mary. Iar dacă o să-ţi placă, poţi să-mi mulţumeşti. Cum ţi se pare?

Am fost surprins să văd cât de mult punea la suflet întreaga afacere. Forţa convingerii lui se izbea puternic în barierele pe care le ridicasem în toţi acei ani. Câteva zile mai târziu, după ce ne întorseserăm acasă, m-am dus la el în dormitor şi i-am spus: Bine.

A ridicat obosit privirea de la biroul lui de tec.

Bine, am repetat. O să fac ce-mi zici. O să încerc un an.

Şi a avut dreptate: la Virginia am găsit ce-mi doream, o facultate care era, după cum intuise el, îndeajuns de mare, îndeajuns de diversă pentru a-mi satisface toate interesele, fie ele intelectuale sau de alt gen; acolo am găsit-o pe Jenny şi i-am găsit pe alţii. Am rămas acolo.

M-am înscris entuziast la cursul Greacă 101-102 în timpul primului meu an la Virginia, după ani întregi de aşteptări înfrigurate.

Nici gimnaziul, nici liceul nu-mi oferiseră decât spaniolă şi franceză şi, deşi citeam deja cu aviditate cărţi de mitologie greacă, de arheologie şi istorie, nu putusem face nimic altceva decât să învăţ franceza şi să aştept până la facultate. Iată de ce, când m-am întors în cele din urmă în camera mea din cămin de la librăria universităţii, într-o după-amiază de la sfârşitul lui august 1978, şi am deschis O *nouă introducere în limba greacă*, cu supracopertele din pânză uşor aspre în palme, cu paginile la fel de răcoroase ca feliile de măr proaspăt tăiate, am făcut-o cu acea

bucurie specială pe care o poţi simţi doar atunci când eşti student şi începi un curs pe care l-ai aşteptat mult timp, o emoţie în care satisfacţia şi anticiparea plină de dorinţă, plenitudinea şi lipsurile se amestecă în mod straniu. Pe când săream de la un capitol la altul, ochii mei incapabili să înţeleagă se rostogoleau avizi peste şirurile de paradigme şi conjugări, în timp ce caracterele greceşti mărşăluiau de-a lungul paginilor ca nişte insecte. Dar, dat fiind că viteza predării era mare – faceam un capitol pe şedinţă, iar fiecare capitol acoperea un întreg principiu gramatical; cursul avea loc de cinci ori pe săptămână, de la 9 la 9: 50 în fiecare dimineaţă –, ceea ce păruse la început să fie o mâzgăleală aleatorie s-a coagulat în cuvinte, substantive, adjective, verbe, cu toate formele lor posibile.

Mai mult decât orice îmi plăcea bogăţia elaborată a sistemului verbal. Asta era parţial datorită trăsăturilor adiţionale ce trădau o obsesie minunată pentru precizie. De exemplu, grecii aveau o formă, nici singular, nici plural, numită „dual”, folosită doar pentru lucruri ce formează în mod obişnuit o pereche – boi, ochi, mâini – şi care făcea ca paradigmele familiare mie de la franceza din liceu (eu, tu, el/ea, noi, voi, ei/ele) să pară inexacte, deficiente. Şi mai era parţial fascinaţia exercitată de acea stranie diateză „medie”, nici cea activă, nici cea pasivă pe care le cunoşteam de la orele de engleză din şcoală, ci ceva care este amândouă simultan, un mod verbal în care subiectul este şi obiectul, o suprapunere pe care greaca o realizează în mod elegant în cuprinsul unui singur cuvânt, dar pe care engleza o poate realiza doar cu ajutorul adăugării stranii a pronumelui reflexiv („Eu m-am x”, „Ei s-au y”).

Ceea ce mă înfiora cu asupra de măsură erau timpurile verbale, în mod fantastic metastazate, schimbările temporale semnalate de prefixe ce se aglomerau ca nişte cristale, de sufixe ce se adunau la finalurile cuvintelor ca mierea ce picură dintr-o lingură în farfurioară:

paideu-o – Eu educ *e-paideu-on* – Eu educam *paideu-*

so – Eu voi educa *e-paideu-sa* – Eu educai *pe-paideu-ka* – Eu am educat *e-pe-paideu-ka* – Eu educasem

Mi se părea minunat că, prin aceste minuscule adăugări la fiecare capăt al rădăcinii – paideupot fi realizate asemenea salturi remarcabile în timp: prezentul se schimbă, prin simpla adăugare a unui *e* la începutul cuvântului, în trecutul ceţos al imperfectului, sau, la fel de uşor, şerpuiește în viitor prin inserarea unei sigma, s, între rădăcină şi sufixul personal; sau, mai degrabă amuzant, intră în sala oglinzilor a perfectului compus trecut prin metoda unei duble augmentări, mai întâi prin duplicarea bâlbâită a consoanei iniţiale, *p-p*, şi mai apoi prin anexarea crudului sunet *k* la final: *pepaideuka*, „am educat” şi, într-adevăr, s-ar putea spune că parcursul de la ezitantul prefix la autoritarul sufix mimează traiectoria pe care educaţia însăşi se presupune că ar urma-o.

Aşa că prima paradigmă a *paideuo* pe care am întâlnit-o a fost destul de palpitantă pentru mine. N-a fost la fel pentru toată lumea. Când a început cursul de Greacă 101, în ultimele zile din august 1978, un băiat cu trăsături solemne şi păr roşcat, lucios – în mod evident un puşti de şcoală particulară, m-am gândit eu cu invidie, cu sacoul lui albastru, cu cămaşa lui bleu şifonată, cu nasturi la guler şi cravata cu dungi albastre-portocalii, o uniformă purtată cu atâta încredere nestudiată, încât nici nu mai părea să fie încredere – s-a aşezat în partea cealaltă a clasei. După câteva cursuri, am găsit o modalitate de a intra în vorbă cu el pentru câteva clipe. *Am făcut greacă la şcoală, aşa că m-am gândit să încerc din nou*, mi-a spus cu aer şovăielnic, într-o după-amiază plină de umiditate, băiatul ăsta cu obrajii palizi, pe fiecare dintre ei având bujori de o culoare atât de intensă şi atât de distincţi, încât păreau pictaţi, precum cercurile roşii de pe obrajii unei păpuşi, *dar nu sunt foarte sigur…* Vocea i-a pierit pe când eu îl priveam consternat. În liceul lui se făcea greacă! Pe când stăteam acolo minunându-mă, ochii i-au alunecat spre capătul îndepărtat al holului, unde ardeau gazul câţiva puşti cu

sacouri albastre şi cravate şi cămăşi cu nasturi la guler. Îi făceau cu mâna. *A, uite-i pe prietenii mei*, a îngăimat şi a pornit spre ei, cu şoldurile ţepene şi câteva zile mai târziu a încetat să mai vină la curs… Prima paradigmă a *paideuo*, după cum am spus, a fost palpitantă pentru mine.

Iar asta a fost doar diateza activă, la modul indicativ! Dar mai erau şi modurile subjonctiv şi optativ, primul indicând, conform dicţionarului meu, „o stare de contingenţă sau de irealitate”, cel din urmă „o dorinţă sau rugăciune”, moduri verbale din care au supravieţuit doar urmele cele mai firave, de exemplu când spunem „fie ce-o fi” sau „Doamne-ajută”, dar care în greaca veche sunt ubicue şi indispensabile.

Şi tot aşa. În primul meu an de greacă în facultate am învăţat că, asemenea lui *paideuo*, toate verbele din greacă există în toate aceste moduri şi timpuri şi forme şi diateze, ceea ce înseamnă că fiecare verb are practic sute de forme, fiecare dintre ele frumos meşteșugită să descrie cu precizie fanatică acţiunea la care se referă verbul: cine o întreprinde, cum este realizată, în ce circumstanţe, cu ce scop. Dat fiind că am crescut într-o casă organizată în concordanţă cu dependenţa mamei mele de curăţenie şi ordine, toate acestea mi se păreau normale şi le-am absorbit cu voracitate; toată această precizie era liniştitoare. Era de parcă implacabila rigoare a gramaticii, cu ideea implicită că existau un loc şi o funcţie pentru orice dacă reuşeai să deprinzi sistemul, era un fel de armură care mă putea proteja de lucruri mai greu de clasificat şi ordonat.

Atât în rădăcina lui *paideud*, „a educa”, cât şi a substantivului corespunzător, *paideusis*, „educaţie”, cuvântul pe care Porfiriu, filosoful din secolul al III-lea d.Hr., l-a ales pentru a descrie tema primelor patru cânturi din *Odiseea*, se află cuvântul grecesc *pais*. Atunci când se compune cu alte cuvinte, *pais*, care înseamnă „copil”, şi câteodată doar „băiat”, devine *paed*- (sau *ped*), ca de

exemplu în cuvinte englezeşti precum *pedagogy*[29], „conducerea copiilor spre cunoaştere”, şi *pederasty*[30], „dorinţa de natură erotică pentru *paides*, băieţi” (copilăria băieţilor, la greci, fiind o stare ce lua sfârşit odată cu apariţia primelor fire de barbă) – cea din urmă fiind tipul de dorinţă care, după cum a dezvoltat Platon în unul dintre dialogurile sale, reprezenta nivelul cel mai de jos al unei scări ce, cu puţin noroc, putea urca până la dragostea faţă de conceptele cele mai înalte.

La un mileniu şi jumătate după Porfiriu, în secolul al XIX-lea – când, aşa cum le explicasem puştilor în lecţia mea introductivă, a apărut brusc moda de a împărţi *Iliada* şi *Odiseea* în mici episoade –, unii clasicişti au susţinut că primele patru cânturi ale *Odiseei* au format odinioară o mini-epopee ce a fost abia mai târziu adăugată *Odiseei*. Prea solid, au argumentat ei, era firul narativ al evoluţiei tânărului protagonist dinspre pasivitate spre acţiune, de la a fi doar un observator la a deveni un căutător plin de energie; prea puternică era traiectoria romanescă a Telemahiei, acel mini-bildungsroman în care caracterul tânărului fiu al lui Odiseu este modelat, *educat*, în timpul căutării tatălui său.

2. Homophrosyne

(Soţi şi soţii)

Un alt lucru care nu-i plăcea tatălui meu la Odiseu era faptul că acesta plânge.

Plânge tot timpul! a exclamat el pe când conduceam spre campus în a treia vineri din februarie. Urma să discutăm cânturile V şi VI în acea zi. *Plânge*! A clătinat din cap stupefiat. Ce-i aşa eroic în asta?

Era groaznic de frig în dimineaţa aceea; termometrul lipit pe exteriorul uşii din spatele casei indica – 7 grade când am plecat. Tata bombănea şi înjura în timp ce se chinuia cu nasturii de la geaca lui umflată.

Tata, am zis, poate ar trebui să faci asta *înainte* de a-

29 Pedagogie (eng.).

30 Pederastie (eng.).

ţi pune mănuşile?

Nu-mi spune tu *mie* ce să fac, a zis; încă un refren familiar din copilăria noastră. Ştiu eu ce fac. Fără să-şi ridice privirea de la nasturi, a adăugat: Câteodată parcă eşti *maică-ta*.

Abia în Cântul V îşi îndreaptă poetul, în cele din urmă, total atenţia asupra personajului său principal, abandonându-l pe Telemah (care nu reapare decât în Cântul XV) şi căutarea tatălui său, luându-şi el însuşi în vizor eroul rătăcit. Odiseu, după cum ştim din Cântul I, este naufragiat pe insula lui Calypso. Acum, când epopeea se concentrează asupra lui, eroul e descris ca „jelind" de durere în fiecare zi, în timp ce stă şi contemplă marea aparent nesfârşită ce-l desparte de casă, „oftând" din cauză că nu vede focurile de pe Itaca sa de baştină. Climaxul acestei portretizări a disperării este informaţia că Odiseu şi-a pierdut dorinţa de a trăi: el tânjeşte după moarte.

La începutul discuţiei noastre despre Cântul V, i-am întrebat pe studenţi ce părere au despre această mult amânată privire detaliată asupra personajului principal al epopeii.

Nina a ridicat mâna.

E chiar mai surprinzător decât în Cântul I, a spus. E total pasiv şi deprimat. E suicidar!

Jack a pufnit. Nu e prea eroic!

Aici a intervenit tata.

Sunt de acord cu ea, a spus, arătând spre Nina. (Le ştie măcar numele? m-am întrebat. Va face oare cel mai mic efort ca să-i cunoască?). E un plângăcios, spune că vrea să moară. Pur şi simplu nu înţeleg de ce se presupune că ar fi aşa un mare erou.

A pronunţat cuvântul „erou" cu un uşor dezgust, transformând „r"-ul articulat din a doua silabă într-un *rrrr* prelung: „errrrou" Făcea asta şi cu alte cuvinte, cu „bere", de exemplu. Îmi amintesc cum, la puţin timp după ce murise tatăl lui, după ce transportaseră înapoi cu avionul

la Miami cadavrul pentru a fi îngropat alături de bunica şi de surorile ei şi de soţii lor, după înmormântarea oribilă în timpul căreia nu îndrăznise să privească înspre sicriul deschis pentru că îi făcuseră bujori în obraji tatălui său, şi îmi dădeam seama cât de şocat şi de dezgustat era după felul în care pronunţase cuvântul „bujori” – îmi amintesc cum, după toate astea, tata s-a întors într-o zi către mine şi fraţii mei şi ne-a spus: *Când mor, vreau să mă ardeţi şi dup-aia, băieţi, vreau să mergeţi într-un bar şi să beţi un rând de beri şi să ţineţi un toast pentru mine, atâta tot*.

Un rând de *berrrri*.

Nu înţeleg de ce se presupune că ar fi aşa un mare errrou, spunea acum. Îşi înşală soţia, se culcă cu Calypso. Îşi pierde tot echipajul, deci e un conducător de doi bani. E deprimat, se vaită. Şade acolo şi vrea să moară.

A clătinat din cap. Deci de ce o ţine toată lumea cu „eroul” în sus, „eroul” în jos? Ar trebui să fie un luptător. Un tată! Un conducător! Un rege!

Păi, am spus după o clipă, chiar asta şi este. În *Iliada* sunt multe scene în care Odiseu este atât un conducător militar eficient, cât şi un luptător onorabil.

Ei bine, eu am făcut armata şi am cunoscut câţiva tipi care erau adevăraţi eroi. Şi pot să-ţi spun că *niciunul* dintre ei nu plângea.

Prin clasă au răsărit câteva zâmbete amuzate.

Am tuşit. De fapt, sunt bucuros că tata aduce treaba asta în discuţie, pentru că unul dintre scopurile secrete ale *Odiseei*, după cum vom vedea în cursul acestui semestru, este de a da o nouă definiţie noţiunii de erou. În *Iliada*, care e un poem despre război, mor eroi pe capete, dar ei sunt dispuşi să moară dacă această moarte pe câmpul de luptă le aduce un renume glorios, pe care grecii îl numesc *kleos*. Cea mai celebră ipostază a acesteia e alegerea lui Ahile, cel mai mare dintre eroi, care alege o viaţă scurtă şi glorioasă în defavoarea uneia lungi, lipsite de evenimente.

Unii dintre ei dădeau aprobator din cap.

Dar *Odiseea*, am continuat eu, este un poem despre

lumea de după război. Acţiunea se desfăşoară după încheierea războiului, iar unul dintre filoanele pe care le exploatează este felul în care ar arăta un erou odată ce n-ar mai exista războaie de purtat. Ahile e celebru pentru curajul lui de natură fizică, pentru viteza şi forţa lui. Odiseu, deşi un războinic valoros, este, mai presus de orice, renumit pentru stratagemele lui, pentru inteligenţa sa sclipitoare. Ahile moare, dar Odiseu supravieţuieşte. Una dintre întrebările puse de *Odiseea* este asta: Cum ar arăta eroismul *supravieţuirii*?

Studenţii, care reacţionaseră cu amuzament atunci când tata spusese *Am făcut armata şi acolo nimeni nu plângea*, tăcuseră. Am profitat de această mică biruinţă pentru a concluziona. Aşa că da, am spus, Odiseu plânge. Dar plânsul nu era o ruşine pentru personajele lui Homer din Epoca bronzului. Lacrimile curg şuvoi atât în *Iliada*, cât şi în *Odiseea*.

Am făcut o pauză, apoi am adăugat: şi nimeni nu consideră că personajele sunt lipsite de bărbăţie pentru că plâng.

M-am întors şi i-am aruncat o privire.

Nu l-am văzut niciodată pe tata plângând. În mod cert, de-a lungul tinereţii mele am trecut prin situaţii extreme pentru a evita exteriorizarea emoţiei. Tatălui meu îi displăceau semnele de slăbiciune – chiar şi de boală, faţă de care manifesta un soi de dispreţ, de parcă starea maladivă ar fi fost mai curând un eşec de natură morală, iar nu fizică. Dacă trebuia să lipsim de la şcoală din cauza bolii, îşi băga capul în camera noastră înainte de a pleca la muncă şi făcea o grimasă nemulţumită, oftând sastisit, de parcă acest caz de gripă sau de varicelă ar fi reprezentat începutul unui declin moral ireversibil. Simţeam în mod nedesluşit că această atitudine avea cumva de-a face cu copilăria lui şi cu poliomielita Unchiului Bobby. În mintea noastră de copii, cearta lui Taţi cu Bobby, oricare ar fi fost lucrul teribil care-l făcuse să nu mai vorbească cu fratele lui mai mare, se contopise cu boala care-l schilodise. Să fii

bolnav însemna să fii ca Bobby. Abia mult mai târziu am aflat toată povestea: cât de apropiaţi fuseseră în copilărie, cum tata, când încă era un copilaş, mersese împreună cu Bobby pe la toţi doctorii, se urcase în autobuze şi metrouri cu el pentru a ajunge la cabinete medicale şi la spitale; toate astea, corvoada şi doctorii şi dezamăgirea atunci când devenise evident că Bobby nu se va mai face bine niciodată, au devenit cu siguranţă sursa ororii sale în faţa bolii… Aşa că n-aveai voie să te îmbolnăveşti. Era cumva periculos să arăţi vreun semn de vulnerabilitate în faţa lui, o invitaţie la reproş. Odată, într-o după-amiază toridă de vară, pe când aveam vreo treisprezece ani, am fost trimis afară să tund gardul viu cu o maşină de tuns electrică, dar când tata a ieşit să vadă cât înaintasem, eu tocmai luasem o pauză şi stăteam la umbră. *E prea cald ca să faci ceva acum*, i-am spus eu, un pic provocator, iar tata mi-a replicat: *Nu mai fi aşa muierel* După asta, mi-am dat jos cămaşa şi am tăiat la gardul viu până am leşinat. Zăceam întins pe gazon, cu maşina bâzâind alături, când m-a găsit mama. Dintr-un motiv oarecare, pervers, asta m-a făcut să-i caut şi mai abitir aprobarea. Odată, când aveam în jur de cincisprezece ani şi începusem să scriu în secret povestiri pline de angoasă despre prietenii pasionale şi fragile între adolescenţi de sex masculin, dintre care unul murea în mod inevitabil până la final, am profitat de o breşă în atitudinea tatălui meu faţă de mine, de o îmblânzire, pentru a-i arăta, timid, cea mai recentă operă de ficţiune pe care o scrisesem, strecurând-o pe biroul din lemn de tec astfel încât s-o găsească atunci când vine de la muncă. Mai târziu, în acea seară, după cină, când tata se retrăsese la biroul lui, m-a chemat în dormitor şi mi-a spus: *E frumoasă*, *Dan*!

Am fost atât de surprins, încât nu am putut să găsesc nicio replică.

Apoi, brusc, a făcut una dintre feţele lui şi a spus, aproape ca pentru sine: *Dar ideea asta despre iubirea perfectă e un căcat,* şi a împins teancul de foi înapoi spre

mine.

Aşa că nu l-am lăsat niciodată pe tata să mă vadă cum plâng.

Tata n-a plâns nici măcar în ziua când a murit prietenul lui de la muncă, Bob McGill. Bob şi tata jucau tenis în fiecare seară de marţi, după serviciu; cu excepţia acestor partide săptămânale, din câte ştiam eu, tata nu se vedea prea des cu Bob în afara orelor de birou. Strania ceaţă alburie ce părea să ascundă substanţa vieţii lui profesionale îi învăluia de asemenea şi pe cei cu care lucra, motiv pentru care ştiam atât de puţine despre natura prieteniei sale cu Bob McGill.

Exista, ştiam noi, o mare durere în viaţa lui Bob, iar această tristeţe sumbră îl îndepărta şi mai mult de noi, făcându-l să ne pară atât special, cât şi înfricoşător. Bob era căsătorit cu o femeie micuţă pe nume Anne, care suferea de artrită reumatică. Înspre mâinile ei înfricoşătoare, cu degetele strâmbe ca nişte rădăcini de copac, aruncam iuţi priviri ruşinate în timpul rarelor petreceri pe care le dădeau părinţii mei în timpul adolescenţei mele. Picioarele îi erau, bineînţeles, acoperite, dar puteai lesne deduce cât de oribil de contorsionate erau şi ele, după felul agonizant de lent şi de împiedicat în care mergea. La călcătura asta poticnită ne-am gândit cu toţii în dimineaţa aceea din 1975 când Bob a murit pe neaşteptate după ce se întorsese acasă de la un meci de tenis ad-hoc în compania tatălui meu. Bob intrase în casă, le-a spus mai târziu Anne părinţilor mei, şi apoi a căzut imediat la pământ. Un infarct miocardic foarte puternic, avea să şoptească toată lumea mai târziu. Dar ei i-a luat prea multe minute ca să şontâcăie până la telefon, iar apoi era atât de surescitată, încât nu s-a descurcat cu mecanismul special de format numere pe care-l ataşase Bob la telefon, apoi au mai trecut câteva minute până când a reuşit să iasă din casă şi să strige după ajutor, şi, uite-aşa, el a murit.

Asta s-a întâmplat într-o dimineaţă pe când eram în

clasa a zecea. În seara aceea urma să fiu admis în National Honor Society[31]. Ceremonia fusese programată cu săptămâni înainte, iar după încheierea ei, toată lumea urma să meargă, ca de obicei, la Friendly's, la o îngheţată. Dar în ziua aceea, după ce am ajuns acasă de la şcoală, m-am dus neliniştit în dormitorul părinţilor mei, unde tata, care venise acasă devreme de la muncă, stătea la biroul lui, cu capul plecat, ţinându-se de creştet cu amândouă mâinile, privind fără să vadă spre un teanc de facturi şi hârtii, şi i-am spus cu glas gâtuit că e în regulă dacă nu mergem la ceremonie sau la petrecerea de după. Dar el a dat din cap cu tristeţe şi a spus, fără să mă privească, *Ai fost admis şi mergem. Onoarea e onoare*. Nu plângea atunci şi nu a plâns nici mai târziu, nici în timpul ceremoniei din auditoriumul de la şcoală, nici la Friendly's, unde eu şi colegii mei stăteam la mesele din plastic, sorbind milk shake-uri şi beri de ghimbir. Din când în când, timp de o oră sau aşa ceva cât am stat acolo, un grup de elevi de clasa a zecea care bârfeau şi hohoteau de râs, mai trăgeam cu ochiul înspre tata şi mama, care stăteau sprijiniţi de un perete, în linişte, şi observam că pe chipul lui nu părea să se străvadă nicio emoţie, ca să nu mai vorbim de lacrimi.

Acesta a fost momentul care mi-a venit în minte în acea dimineaţă friguroasă de februarie de acum câţiva ani când discutam Cântul V al *Odiseei*, iar tata a spus că el nu înţelege de ce se zice că Odiseu ar fi un ditamai eroul, când el plânge tot timpul.

M-am întors către clasă. În epopeile grecilor, eroii chiar plâng. Trebuie să acceptaţi ideea ca atare. Nu uitaţi că această carte este produsul unei alte culturi.

Buzele tatălui meu erau unite într-o linie orizontală. Ei bine, în cartea *mea*, a spus în cele din urmă, nu e deloc erou. Când am fost în armată, am cunoscut câţiva tipi care

---

31 Organizație națională în SUA destinată liceenilor. Selecția se face pe baza a patru criterii: realizări școlare, caracter uman, aptitudini de conducere și servicii în folosul comunității.

erau cu adevărat eroi şi nu plângeau niciodată.

În seara aceea, pe când îmi culegeam la computer notiţele luate la oră, m-am întrebat dacă nu cumva tata se dăduse mare în faţa studenţilor, în dimineaţa aceea. Să cunoască eroi în armată? în rarele ocazii când tata ne vorbise despre serviciul lui militar, o făcuse în glumă. *Am curăţat cartofi în Petersburg, Virginia*, îmi amintesc că ne-a spus o dată, *asta a fost armata mea*. Când tata vorbea despre armată, era de obicei despre serviciul militar neobişnuit de lung al unchiului Howard sau despre faptul că Bobby, din cauza poliomielitei, nu putuse să se înroleze în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. *Pe unchiul vostru Bobby l-a terminat faptul că n-a putut să se înroleze şi să lupte*, a spus odată, prin anii ’90, după ce el şi Bobby se împăcaseră... şi se certase cu Howard. Dată fiind tragedia situaţiei unuia din ei şi a eroismului celuilalt, serviciul lui militar plictisitor trebuie să fi părut jenant. Însă noi ştiam că singurul motiv pentru care se înrolase fusese Legea GI: În schimbul curăţării cartofilor, primea acces la universitate.

De curând, când mi-am întrebat rudele ce-şi amintesc să fi spus Taţi despre serviciul lui militar, s-a dovedit că fiecare îşi amintea cu totul altceva. „Credeam că a fost încartiruit la Fort Hamilton, la baza militară de la Verrazano Bridge”, mi-a spus Jennifer, adăugând apoi, într-un al doilea e-mail, „A, şi mi-a spus că fost un fel de funcţionar. Că tipii deştepţi erau separaţi de restul sau aşa ceva, iar el a fost selectat” Matt mi-a scris că era destul de sigur că Taţi fusese încartiruit la Centrul de Instrucţie Aberdeen din Maryland. Andrew, care întotdeauna a fost apropiat de Taţi în copilăria noastră (motiv pentru care, am crezut eu mereu în secret, Taţi l-a iertat că din cauza lui nu-şi terminase dizertaţia), a scris e-mailul cel mai lung:

„L-am întrebat odată ce a învăţat în armată şi mi-a răspuns că a aflat că e «persoana cea mai inteligentă din armată».

Mai era o poveste despre cum trebuia să gonească

căprioarele prin pădure ca să le împuşte ofiţerii, dar detaliile s-au estompat”.

Când am citit asta, nu m-am putut abţine să mă amuz la gândul că tata fusese implicat, practic, într-o scenă foarte homerică. În *Odiseea*, adesea, când Odiseu şi tovarăşii săi acostează pe o insulă necunoscută, primul lucru pe care-l fac este să plece la vânătoare sau în căutare de provizii. În Cântul X, de exemplu, când trag la ţărm pe insula Aiaia, misterioasa insulă unde trăieşte nimfa Circe, Odiseu – care este momentan sfâşiat între curiozitatea lui irepresibilă ce-l îndeamnă să investigheze terenul, pe de o parte, şi necesitatea de a căuta mâncare pentru el şi pentru echipajul său, pe de alta – vede un cerb uriaş. El doboară animalul cu o singură aruncare de suliţă şi-l cară înapoi în tabără, la tovarăşii lui. Aceste preliminarii îndelungate şi straniu de detaliate la întâlnirea propriu-zisă cu Circe sunt, probabil, justificate de faptul că ni-l arată pe erou cum decide să-şi hrănească tovarăşii înainte de a-şi satisface propriile nevoi, o prioritate ce, după cum se grăbea mereu tata să sublinieze, nu-i influenţa mereu hotărârile.

De asta referinţa la tata care trebuise să „gonească căprioare” m-a făcut să zâmbesc când am citit e-mailul de la Andrew. Am rânjit şi când am citit cealaltă chestie pe care o scrisese Andrew: *a aflat că e „persoana cea mai inteligentă din armat*a’. Numai Taţi ar putea, m-am gândit, să-şi transforme serviciul militar într-o poveste despre *intelect*.

Dacă întregul Cânt IV şi vizita la Elena şi Menelau ne oferă o privire confuză asupra uneia dintre cele mai notorii căsnicii cu probleme din literatura occidentală, Cânturile V şi VI par făcute pentru a genera întrebări asupra căsniciei în general – despre motivul care face ca anumite căsnicii să fie mai armonioase decât altele şi despre acele calităţi speciale care fac ca două persoane să se potrivească.

Cântul V începe cu partea a doua a prezentării planului zeilor de a-l aduce pe Odiseu acasă: salvarea lui

de Calypso. Îşi trimit zeul mesager, Hermes, pe insula ei, unde o găseşte pe nimfa în peştera ei întunecată, care e parfumată cu ierburi arse şi înconjurată de vegetaţie deasă. După ce-i comunică lui Calypso ordinele zeilor, ea are o ieşire furioasă, denunţând infamul lor dublu standard sexual: zeii bărbaţi, declară ea, îşi iau adesea drept iubite femei muritoare, dar nu le îngăduie niciodată zeiţelor să rămână cu iubiţii *lor* muritori – şi într-adevăr, adesea îi ucid pe aceşti tineri nenorociţi. Cedând voinţei lui Zeus, totuşi, Calypso îi promite lui Hermes că îl va elibera pe Odiseu. Când merge să-i dea vestea iubitului ei, îl găseşte pe plajă, plângând – plângând pentru că s-a săturat să se culce cu ea. (Studenţilor li se pare, invariabil, amuzant versul acesta; dar Homer se dă peste cap să menţioneze că zeiţa l-a „forţat” pe muritor să facă dragoste cu ea în fiecare noapte, detaliu menit a-l scăpa pe Odiseu din cârligul moral cu care tatăl meu voia neapărat să-l agaţe*.* *Îşi înşală nevasta*, *se cul*că cu *Calypso*!) în această scenă, mai exact, aflăm un detaliu crucial: Calypso îi oferise la un moment dat lui Odiseu nemurirea şi tinereţea veşnică, cu unica condiţie de a rămâne cu ea, dar el refuzase – pentru că vrea să se întoarcă la muritoarea Penelopa şi „casa din nou să mi-o văd”.

Marea întrebare care se pune aici, le-am spus puştilor când am început lecţia în acea dimineaţă de la începutul lui februarie, este: De ce nu rămâne Odiseu cu Calypso? E zeiţă, e mai frumoasă decât ar fi putut fi Penelopa vreodată, îi oferă divinitatea. Aşa că trebuie să ne punem întrebarea de ce refuză.

Jack a izbucnit: E o nebunie! Sexul trebuie să fi fost *grozavi* Au râs. Dar avea dreptate: chiar în noaptea dinainte ca eroul să se îmbarce în cele din urmă spre casă şi spre Penelopa, el şi iubita lui nemuritoare „se desfatară în dragostea lor, zăbovind împreună” – de data asta nu din obligaţie.

Asta păru să-l irite pe tata.

Întregul poem, e *evident*, a început el, va conduce la

reuniunea cu soţia lui. Bine, o ştim cu toţii. Dar el o tot înşală! Cum poate fi asta ceva eroic?

Când eram copil, mă luase odată deoparte ca să-mi spună că tatăl mamei mele avusese o amantă cândva, prin anii ’40. *Ooo, bunicul tău, bunicul tău*, a spus dispreţuitor într-o după-amiază de duminică după ce se certase cu mama, care în zilele acelea îl dădea de exemplu pe propriul tată ca pe un model de calităţi pline de civilitate şi de dedicare în căsnicie ce, credea ea, îi lipseau tatălui meu. *Bunicul tău nu-i tocmai vreun errrouu, crede-mă*. Şi apoi, luându-şi aceeaşi mutră ca patruzeci de ani mai târziu, când aveam să discutăm adulterele lui Odiseu la seminarul meu despre Odiseea, a spus, şoptind cu răutate*: Când eram de vârsta ta, mama mi-a spus că a auzit despre tatăl mamei tale că ar avea „o prietenă*”.

Am fost răvăşit. Serios? Dar de unde ştii că era adevărat?

S-a uitat la mine. *Pentru că-l cunoşteam pe bunicul tău*.

Şi tu? m-am gândit. Îmi cunoşteam tatăl şi eram sigur că nu călcase strâmb niciodată, nu căutase niciodată altă femeie pentru (sunt sigur că acesta era motivul care stătuse la baza aventurii bunicului meu) a-şi hrăni vanitatea – în parte pentru că nu era aproape deloc vanitos, dar m şi mai mare măsură pentru că a o fi trădat pe mama ar fi însemnat să trădeze ceva şi mai important pentru el, credeam: acel cod riguros care nu permitea zone gri, în care *x* era doar şi mereu *x*, căsnicia era căsnicie, soţia era soţie, oricât de încordată ar fi fost situaţia, indiferent de câte ori te-ai fi strecurat după cină căutându-ţi refugiul în micul tău dormitor, în timp ce ea spăla prin bucătărie plângând. Bărbaţii încercau adesea s-o agaţe pe Mama, noi ştiam asta – deşi eram destul de siguri că nici măcar nu observa; replicile de agăţat şi privirile pline de înţeles pe care i le aruncau în supermarketuri şi în cabinetele stomatologice şi (o dată) pe finalul slujbelor de Yom Kippur se evaporau în aburii foarte teatrali ai râsului

ei şi printre poveştile pe care le tot spunea. Imaginaţi-vă, spunea cu răsuflarea uşor întretăiată, venind acasă de la supermarket, m-a ajutat cu sacoşa de zarzavaturi un bărbat *atââât de drăguţ* şi, da, era atât de drăguţ că m-a invitat la el acasă, la o cafea, dar, desigur, i-am spus că nu pot, trebuie să ajung acasă să mai fac nişte fluturaşi (asta era pe când conducea o mişcare ecologistă pentru închiderea unei gropi de deşeuri toxice din vecinătate) şi să-l duc pe Matthew la frizeria aia nouă, ei, nu e frizerie, e un *salon*... Ea spunea poveştile astea, iar noi stăteam acolo rânjind, până şi tata, m-ai cărui ochi negri strălucea scânteia minusculă a unui soi de emoţie primitivă – mândrie? posesivitate?

Relaţia lui Odiseu cu Calypso îi deranja şi pe unii dintre studenţi. Jack a spus că l-a deranjat „maniera relaxată”, după cum s-a exprimat, în care se referă Odiseu la Penelopa în cursul unui dialog delicat cu Calypso odată ce ea-l înştiinţează că zeii au hotărât în cele din urmă să-l trimită acasă. Încercând să aline orgoliul rănit al nimfei chiar în timp ce-i spune răspicat că preferă să fie cu o muritoare, Odiseu recunoaşte în faţa lui Calypso că Penelopa este „mult mai firavă la trup şi la chip, cum arată, ca tine”.

E cam ciudat că Odiseu recunoaşte că Penelopa nu se compară cu Calypso, a spus Jack. Nu pare foarte loial.

Ei bine, este în mod necesar neloial să spui adevărul – să admiţi că soţia ta nu mai e fata frumoasă cu care te-ai căsătorit în urmă cu douăzeci de ani? Ideea e – şi e o idee *importantă* – că preferinţa lui pentru Penelopa, care nu ar putea fi niciodată la fel de frumoasă ca o zeiţă şi care oricum îmbătrâneşte, apropiindu-se de vârsta mijlocie, înseamnă ceva. Ce?

Madeline a început să-şi fluture mâna în aer spre mine; părul ei roşcat strălucea. Că frumuseţea fizică şi sexul nu alcătuiesc temeiul unei căsnicii?

Corect, am spus. Vă mai amintiţi de săptămâna trecută? Vă amintiţi de Menelau şi Elena, cum am convenit

că Telemah află cum arată o căsnicie cu probleme ca parte a educaţiei lui? Acum, în următorul cânt, îl vedem pe Odiseu însuşi prins într-o relaţie distructivă, unidirecţională. Întrebarea e: Cum arată o căsnicie fericită, potrivit celui care a compus *Odiseea*, oricine ar fi acela?

Răspunsul la această întrebare este oferit în Cântul VI. După ce Odiseu părăseşte în cele din urmă insula lui Calypso, el navighează în largul mării şi în cele din urmă eşuează pe ţărmul unei fabuloase insule luxuriante numite Scheria, locuită de poporul Feacilor – o rasă de navigatori pricepuţi care îl vor duce până la urmă pe Odiseu înapoi în Itaca. Pentru a înlesni acest deznodământ, Atena pune la cale o intrigă elaborată cu scopul de a-l aduce pe Odiseu în graţiile familiei regale a Feacilor. Zeiţa îi apare într-un vis fiicei lor, o tânără prinţesă fermecătoare pe nume Nausicaa, şi îi sugerează să coboare pe ţărm în acea dimineaţă pentru a spăla hainele familiei – genul de muncă, o admonestează ea, pe care ar trebui s-o facă o tânără fată de măritat. Nausicaa se supune. Însoţită de un grup de prietene, coboară la malul mării şi acolo dă peste Odiseu, abia naufragiat, care nu are nimic altceva decât o ramură de măslin cu care să-şi ascundă trupul gol, acoperit de un strat de sare uscată. El începe atunci, cu viclenie, s-o liniştească şi s-o vrăjească. Începe prin a-i declara că nu se poate hotărî dacă ea e o muritoare sau însăşi Artemis, un compliment căruia puţine fete i-ar putea rezista, şi apoi îi oferă indicii din care ar rezulta că nici el nu-i de fapt, vreun nimeni, un sărăntoc, ci un bărbat de o oarecare importanţă, un războinic cu un trecut glorios – genul de bărbat cu care s-ar putea gândi să se mărite… Bineînţeles că Nausicaa se topeşte toată, promiţându-i să-l ducă-n oraş și să-l prezinte părinţilor ei.

Şi acolo, la sfârşitul rugăminţii lui Odiseu către Nausicaa, ne dezvăluie Homer ce înseamnă o căsnicie reuşită: genul de potrivire, cu alte cuvinte, total opusă celor pe care le-am întâlnit până acum în *Odiseea*:

„Stăpână”, o imploră Odiseu pe Nausicaa,

„... ai milă! La tine noianul de rele,

Prima, la tine m-aduse, iar ceilalţi de-aicea eu nu-i ştiu – Pe muritorii din ţara de-aici, ce trăiesc în cetate.

Dară cetatea mi-arată, şi dă-mi şi o zdreanţă pe mine, De-i mai avea între rufe vreo cârpă, cu care venit-ai!

Iar ţie zeii să-ţi deie ce ai tu mai cald lângă suflet – Casă de piatră, bărbat şi frumoasă-nţelegere – vouă Bun preaslăvit: căci nimic nu-i pe lume mai bun şi mai trainic Decât atuncea când gândul îi duce să-şi ţină cu bine Casa, bărbatul şi soaţa: vrăjmaşilor ciudă de moarte, Dar celor dragi bucurie – din toţi ei o ştiu cel mai bine!”[32].

Cuvântul grecesc pe care l-am tradus prin „gândire asemănătoare”[33] este *homophrosyne*. Rădăcina *homo* vine de la adjectivul *homoios*, care înseamnă „acelaşi” şi care-şi face simţită prezenţa în limba engleză în cuvinte ca *homeopathy5* – a trata o boală, *pathos*, cu acelaşi, *homoios*, lucru care a cauzat-o – şi *homosexual*. Rădăcina *phron* are legătură cu intelectul, cu mintea; cuvântul englezesc *phrenology*[34] derivă din ea. (Cuvântul pe care l-am tradus prin „gândire asemănătoare” peste câteva rânduri este, în original, o formă a verbului legat de *homophrosyne*: *homophronein*, „a gândi la fel”.) Dată fiind poziţia centrală a *Odiseei* în tradiţia literară grecească, *homophrosyne* a devenit un concept canonic în studierea literaturii greceşti – o calitate *sine qua non* a unei relaţii reuşite între doi oameni.

Discutând Cânturile V şi VI şi meditând pe marginea cuplurilor cu probleme ale *Odiseei*, am vorbit despre *homophrosyne*. Le-am silabisit cuvântul cu voce tare: *ho-mo-fro-siu-ne*.

Gândiţi-vă, le-am spus. De ce credeţi că „gândirea asemănătoare” este lucrul cel mai important pe care-l poate avea un cuplu potrivit lui Odiseu, în Cântul VI?

---

32 Op. cit., p. 97.

33 Dan Slușanschi traduce homophrosyne prin „frumoasă-nțelegere“

34 Frenologie.

Tata a izbucnit, exclamând: E ca-n versul ăla din „That Old Black Magic”! Dintr-odată, spre uimirea tuturor, a început să cânte, vocea lui înaltă, gravă, de bariton, plutind în atmosfera searbădă a dimineţii. *Fiindcă tu eşti iubitul pe care l-am tot aşteptat / Tu eşti tovarăşul pentru care destinul m-a creat...*

Vocea i s-a stins şi a dat din cap cu o satisfacţie pur personală. E ca şi cum Johnny Mercer l-ar fi citit pe Homer. E o singură persoană hărăzită ţie de soartă şi nimeni altcineva nu-ţi e potrivit.

Studenţii se uitau la el cu privirea goală.

„That Old Black Magic!” a strigat el. Muzica de Harold Arlen, versuri de Johnny Mercer?! Dând din mână a lehamite înspre ei, a spus: Voi, copii, nu ştiţi *nimic* despre propria voastră cultură.

Gângurind ca un prezentator de radio, am spus: Mulţumim pentru interludiul muzical, Jay Mendelsohn. Şi acum, înapoi la programul nostru obişnuit.

M-am întors spre studenţi. Acum vreau să vă întreb din nou: De ce credeţi că „gândirea asemănătoare” este cel mai important lucru potrivit lui Odiseu în Cântul VI? Mai ales judecând în funcţie de ceea ce ştim despre relaţia dintre Calypso şi Odiseu, despre cum, după o vreme, ea a trebuit să-l oblige să se culce cu ea, cum dorinţa sexuală, chiar cu cea mai frumoasă femeie, se poate estompa cu vremea?

Madeline şi-a fluturat mâna în aer. Pentru că legătura de natură fizică nu e de ajuns? Odiseu şi Penelopa vor fi cu mult mai bătrâni în clipa reîntâlnirii decât atunci când el a plecat. Cred că întrebarea e: Cum vor putea să se recunoască, fizic, unul pe celălalt, când el se va întoarce acasă?

Da, am spus, şi *cum* crezi că vor putea să se recunoască?

Jack a spus: Alertă de dezvăluire!

Au izbucnit în râs. Am spus: Nu cred că e cineva aici care să nu ştie sfârşitul...

Trisha era serioasă. S-a oprit din notat în caiet şi a zis: Va fi ceva din mintea lor, nu ceva legat de corpuri?

Jack zise: *Homo*...?

Homophrosyne, am spus. Vedeţi cum sunt aranjate lucrurile? Vedeţi ce se întâmplă? Cu timpul, felul în care arătaţi se va schimba, dar nimeni nu vă poate lua... ce?

Mâna lui Brendan a ţâşnit în aer. Ceea ce ştii, a spus el.

Din colţul lui îndepărtat, din stânga, tata a redevenit serios. *Amintirile*, a spus el.

Studenţii şi-au băgat nasurile-n caiete şi au început să scrie frenetic.

Tatălui meu îi plăcea să se mai plângă în legătură cu ceva în timpul seminarului, ceva ce-i plăcea să descrie drept „o reală slăbiciune" a epopeii. Am ştiut de când a rostit cuvintele astea despre ce va fi vorba în plângerea respectivă, aşa că n-am fost surprins când a ridicat brusc mâna şi a început să vorbească în ultima zi de vineri din februarie, când discutam Cânturile VII şi VIII. Aceste Cânturi realizează un tablou extraordinar de detaliat al Scheriei şi al Feacilor, ultimul loc şi ultima seminţie pe care Odiseu la întâlneşte înainte de a ajunge în sfârşit acasă. Este descrierea cea mai extinsă a unui loc din întreaga epopee cu excepţia Itacăi, iar poetul nu se grăbeşte deloc, strecurând detalii şi ciudăţenii.

Cântul VII descrie circumstanţele stranii ale sosirii lui Odiseu la curtea Feacilor. După ce o vrăjeşte pe Nausicaa, el se îmbăiază într-un râu aflat lângă ţărm pentru „a spăla sarea fără de roade" şi a se face prezentabil; apoi prinţesa îi împrumută nişte haine de-ale unuia dintre fraţii ei. Apoi – şi nu pentru ultima oară în cadrul epopeii – Atena intervine pentru a-şi ajuta protejatul, oferindu-i un tratament divin de înfrumuseţare:

„Şi îl făcu să arate fiica lui Zeus, Athena,

Şi mai măreţ la vedere, mai plin, iar din creştetu-i plete Doar cârlionţi îi curgeau, de părea hyacinthul în floare.

Tocmai cum aur pe-argint, pe deasupra, un meşter de vază Toarnă, precum învăţatu-l-au bine Hefaistos şi-Athena,

Cu felurit meşteșug de-mplineşte lucrări negrăite,

Tot astfel ea îi turnă har pe creştet şi umeri – minune!”[35].

Imediat după aceea, Nausicaa se întoarnă-n cetate împreună cu soaţele ei. Odiseu va porni într-acolo doar mult mai târziu, ascuns cu totul într-o negură aşternută de Atena asupră-i; Feacilor, îi dezvăluie prinţesa, nu le plac străinii. Pe când se apropie de periferiile oraşului, Atena intervine din nou: luând de data asta forma unei fetiţe cu codiţe – o deghizare cel puţin nepotrivită pentru zeiţa războinică, dar nici *Odiseei* nu-i lipseşte simţul umorului –, ea se materializează şi îl călăuzeşte spre palatul regal, aşezat în mijlocul unor stranii grădini luxuriante şi al unor livezi mereu înflorite şi cu roadele-n pârg tot timpul. Detaliul este semnificativ: aici nu există anotimpuri. De parcă Timpul însuşi s-ar fi relaxat pentru a oferi abundenţă necontenită acestei seminţii apatice şi jucăuşe.

În acest decor paradisiac, Odiseu se bucură de o primire curtenitoare din partea familiei regale: regele, Alcinou, şi regina lui, Arete – numele ei seamănă cu termenul grecesc pentru „virtute” –, în ale căror favoruri Nausicaa l-a sfătuit în mod special să intre. (Regina, într-adevăr, nu e proastă deloc: nu poate să nu remarce că străinul care i se aruncă implorând la picioare poartă haine proaspăt spălate ce aparţin unuia dintre fiii ei.) La palat, Odiseu e distrat în cadrul unui ospăţ somptuos ce include, pe lângă alte lucruri, nu una, ci trei reprezentaţii oferite de bardul curţii, un orb pe nume Demodocus. Întâmplător, două dintre acestea sunt despre Războiul Troian şi, ascultând aceste recreeri artistice ale propriului trecut, eroul izbucneşte în lacrimi – aşa cum Telemah a izbucnit în plâns la vorbele spuse de Menelau despre tatăl său dispărut, la curtea din Sparta, în Cântul IV.

35 Op. cit, p. 98.

Aşchia nu sare departe de trunchi.

Aş fi vrut să subliniez nişte lucruri importante despre Cânturile VII şi VIII în acea zi. Nu în ultimul rând, voiam să le atrag atenţia studenţilor asupra celui de-al doilea cântec al lui Demodocus. Acest cântec, cunoscut drept balada lui Ares şi a Afroditei, este o mini-epopee ce ocupă o sută de versuri din Cântul VIII. La suprafaţă, cântecul lui Demodocus e o bagatelă amuzantă: el povesteşte cum Hefaistos, zeul fierar – soţul schiop şi încornorat al Afroditei, zeiţa iubirii –, şi-a prins odată soţia şi pe amantul acesteia, zeul războiului, Ares, *în flagrante delicto* cu ajutorul unei plase de aur, pe care o făurise chiar el, după un plan iscusit: invizibilă cu ochiul liber, dar imposibil de rupt chiar şi de către un zeu. După ce i-a prins în capcană pe cei doi adulterini, care se zbăteau jalnic în plasa fină, dar indestructibilă, Hefaistos i-a chemat pe toţi ceilalţi zei să fie martori la adulterul lor, făcându-i de râs în mod public. Oricâtă încântare le-ar produce pe moment această povestioară indecentă Feacilor (şi nouă), acest poem-în-poem constituie o paralelă cu elemente cruciale din *Odiseea* însăşi: încălcări ale regulilor ospitalităţii, anxietate produsă de adulter, superioritatea vicleniei asupra forţei brute, satisfacţia pe care ţi-o produce răzbunarea. Balada lui Ares şi a Afroditei este, aşadar, un exemplu perfect despre cum Odiseea foloseşte ceea ce ar putea părea iniţial digresiuni, materiale exterioare „intrigii”, pentru a sublinia cele mai importante teme.

Dar nu am ajuns să discut despre sosirea incognito a lui Odiseu la palat sau despre opulenţa sugestivă a peisajelor Scheriei – o altă distragere ademenitoare pentru eroul aflat pe drumul spre casă, încă o alternativă îmbietoare la Itaca, nu am ajuns să vorbesc despre cântecul ales de către Demodocus în acea ploioasă ultimă zi de vineri din februarie pentru că, imediat ce studenţii s-au aşezat pe scaunele de lemn şi am deschis cartea la Cântul VII, mâna tatălui meu s-a ridicat în aer.

Un alt motiv pentru care nu pot să-l consider pe

Odiseu *erou*, a spus el, în timp ce Tom Blondul l-a privit peste masă, dând din cap, este că primeşte întruna ajutor de la zei! Orice face, orice mică izbândă ar avea se datorează faptului că-l ajută *zeii*.

Nu sunt aşa de sigur, am spus. Poemul spune foarte limpede că şi fără sprijinul zeilor el e foarte deştept…

Nu, a spus tata, cu o vehemenţă care i-a făcut pe unii dintre studenţi să ridice capetele din caietele în care luau notiţe. *Nu*. Întregul *poem* se datorează faptului că zeii îl ajută mereu. Începe pentru că Athena se hotărăşte că e vremea să-l aducă acasă, nu? Mai apoi, reuşește să scape de Calypso pentru că Zeus îl trimite pe Hermes să-i spună să-l lase-n pace…

Da, aşa e, dar…

Lasă-mă să termin a spus pe un ton pe care l-am recunoscut de acum mulţi ani, deşi studenţilor li s-a părut doar amuzant. A luat o pauză de respiraţie, şi am observat că acum şi Trisha îl aproba din cap, alături de Tom Blondul şi de Jack.

Aşa că nu e vorba decât despre zei, a continuat tata ritmul plin de desconsiderare al argumentaţiei sale, cu accentul ca un pickhammer căzând pe anumite cuvinte, familiar mie din alte certuri, mult mai vechi, ale căror fraze culminante, concludente aveam să mi le amintesc ani mai târziu: *Of, ce ştii tu, ăsta e un argument de student* sau *Crede-mă că ştiu ce vorbesc, matematica nu-i chiar punctul tău forte*. Şi acum: *Nu e vorba decât despre zei*.

Şi Atena e cea care-l împopoţonează pentru vizita la palat, a continuat el.

A făcut o mică strâmbătură când a spus „îl împopoţonează”. Studenţii au chicotit.

E amuzant, a spus Damien. Acum are cârlionţi ca petalele de floare?

M-am uitat spre el; azi era proaspăt bărbierit. Mi-am înfrânat tentaţia de a-i spune că propriul lui aspect se schimba săptămânal.

Hyacint! a râs Jack zgomotos. Nu e prea bărbătesc!

Pare un pic artificială această transformare totală a lui, a spus Trisha pe un ton plat, uitându-se în sus, spre mine. De ce nu e de ajuns să se spele şi să-şi pună nişte haine bune, curate?

Îmi era greu să răspund. Eu însumi nu fusesem niciodată de acord cu aceste transformări de natură fizică ale eroului. De mai multe ori de-a lungul poemului Athena îmbunătăţeşte radical felul în care arată eroul – înaintea reîntâlnirii cu soţia şi fiul său, de exemplu – sau îl face irecognoscibil de urât şi de smochinit, ca atunci când Odiseu, ajuns în final în Itaca, trebuie să se infiltreze incognito în propriul palat. În povestea despre Odiseu, pe care o spune Elena oaspeţilor săi drogaţi în Cântul IV, ea îşi aminteşte cum acesta s-a furişat în Troia în timpul războiului prefacându-se că e cerşetor, aspect pe care-l obţinuse biciuindu-se. Dar acolo era cu totul altceva: un exemplu al talentului său plin de isteţime de a se deghiza şi al disponibilităţii sale de a suferi pentru ca stratagemele să-i reuşească. Dar să fie transformat prin magie de o zeiţă părea prea uşor.

Tata nu terminase cu lista lui reprobatoare de ocazii în care Odiseu primise ajutor de la zei.

Atena îl împopoţonează, a continuat el, apoi îl înveleşte într-un nor magic ca să se poată strecura în oraş, apoi îi dă indicaţii despre cum să ajungă la palat, nu? Aşa că e destul de evident că primeşte o grămadă de ajutor direct de la *zei*.

Vehemenţa lui i-a uimit pe unii dintre studenţi. Dar pe mine nu m-a surprins. *Chestia cu religia*, mi-am spus. *Uite-o că vine*.

Îi era scârbă de religie – adevărata cauză a urii sale faţă de ritualuri şi protocoale. A-l obliga să participe la ceremonii de orice fel îi aducea o bosumflare adolescentină. Se pleoştea prin strane la nunţi sau la ceremoniile de bar mitzvah la care se chinuia atât de tare să ajungă târziu, acoperindu-şi ochii cu degetele subţiri ale mâinii stângi aşa cum îţi acoperi ochii la un film sângeros,

tresărind ca un om chinuit de o migrenă, cu şanţurile orizontale ce-i brăzdau fruntea arsă de soare când şi-o încreţea; iar în tot acest timp îşi murmura invectivele atee către mine sau fraţii mei sau, câteodată, către nimeni în special, în timp ce rabinul sau preotul sau cantorul îşi continuau litania. *Ăştia nu pot dovedi nimic din căcaturile lor*! *E voodoo curat*! *Ăştia nu-s mai buni decât nişte doftoroaie*! pufnind şi strâmbându-se, frunzărea cărticelele de rugăciuni de parcă paginile lor ar fi fost dovezile unor crime, împungând cu degetul într-un pasaj al scripturii sau al vreunui imn, dând sceptic din cap, iar mama încerca să-l potolească ţistuindu-l. *Jayyy*! şuiera ea – cam fără tragere de inimă, trebuie spus, dat fiind că acesta fusese parţial motivul pentru care se măritase cu el: să scape de familia ei ortodoxă autoritară şi extravagantă emoţional. *Jayyy*! *Fă linişte*!

După ce a repetat că *Primeşte foarte mult ajutor de la zei*, tata s-a rezemat de speteaza scaunului şi s-a încruntat triumfător.

Tom Blondul a spus: Da, păi, eu sunt de acord cu ce a spus, ăăă, domnul Mendelsohn.

Aşa cum se mai întâmplase când fusese făcută o referinţă explicită la prezenţa tatălui meu în sala de clasă, prin încăpere a reverberat un val de amuzament.

Tom s-a uitat în partea cealaltă a clasei, la tata, cerându-i parcă ajutorul, şi a continuat: întrebarea mea e: toată agitaţia asta din jurul lui Odiseu e valabilă? A făcut el cu adevărat destule încât să fie considerat erou? Adică, tatăl dumneavoastră are dreptate de fapt, cred. Lucrul care mi-a sărit cel mai mult în ochi săptămâna aceasta este cât de mult intervine Atena în poveste, de parcă l-ar ţine pe Odiseu de mână chiar şi când nu e cazul. Până la urmă, dacă Odiseu se poate strecura în Troia, ca în povestea pe care o spune Elena despre el, de ce nu se poate strecura în propria casă *de unul singur*? Dacă totul e predestinat să se întâmple aşa, atunci de ce ar trebui să fiu impresionat de viclenia lui plină de măiestrie sau de calităţile lui fizice?

S-a uitat din nou înspre tatăl meu.

Tom continuă: E vorba despre faptul că atunci când *eu* citesc despre faptele marilor oameni, vreau să citesc despre cum ei îi înving pe zei – nu despre cum zeii fac ca totul să fie uşor pentru ei. Aşa că nu ştiu dacă nu se pune întrebarea, în acest punct, dacă Odiseu a supravieţuit până aici doar prin propriile sale merite sau dacă totul se datorează zeilor, iar Odiseu e la fel de neajutorat ca noi toţi.

Tata radia. Exact! Fără zei, e *neajutorat*.

Abia când a rostit cuvântul „neajutorat", am înţeles totul dintr-odată. De la începutul semestrului, crezusem că rezistenţa lui în faţa rolului jucat de zei în *Odiseea* e legat de ura lui faţă de religie în general – ură care, ajunsesem să înţeleg de-a lungul săptămânilor seminarului, se extinsese chiar şi la religiile dispărute. Dar când a rostit cuvântul „neajutorat" în acea dimineaţă din ultima zi de vineri din februarie, în timpul semestrului de primăvară din anul 2011, când discutam Cânturile VII şi VIII, am înţeles că problema pentru tatăl meu era că disponibilitatea lui Odiseu de a primi ajutor de la zei îl caracteriza drept slab, inadecvat. Am stat aşa, în faţa cărţii deschise, şi m-am gândit la toate momentele în care uriaşe: *Nu-i nimic imposibil de făcut de unul singur dacă ai o carte*! M-am gândit la fotoliile coloniale pe care le asamblase cu mare efort, cu ajutorul unor truse de scule din pivniţă, după ce aşternuse câteva straturi de ziare pentru ca baiţul în nuanţă Pin colonial sau Arţar de Salem să nu păteze podeaua din beton (*Ce contează că se murdăreşte*, *e un căcat de garaj*), la felul cum pufnea în reportofonul lui alb din plastic în timp ce se încrunta la foile cu portative întinse pe tejgheaua lui instabilă din oţel inoxidabil. Şi la toate acele după-amiezi când veneam acasă în timpul vacanţei de toamnă sau de primăvară şi-l găseam încruntat deasupra *Latina pro populo*, cartea de latină-fară-profesor pe care şi-o cumpărase când eu mă hotărâsem să-mi iau diploma în limbi clasice, tocind în

linişte paradigmele formelor substantivelor şi adjectivelor, listele de verbe pe care le ştiuse odinioară atât de bine. Şi i-am mai amintit pe toţi acei oameni despre care el credea, în mod evident, că nu pot face nimic fără *ajutor*, majoritatea fiind din familia dinspre partea mamei, nu în ultimul rând tatăl ei, cu ipohondria lui, cu doctorii şi medicamentele şi regimurile lui, cu fricile, anxietăţile şi depresiile lui, cu cele trei neveste pe care şi le luase într-o succesiune rapidă după moartea bunicii pentru că pur şi simplu *nu era genul de om care să stea singur*, după cum spusese mama.

M-am gândit la toate acestea, la toate lucrurile pe care le făcuse *fără niciun ajutor*, toate cu excepţia dizertaţiei, singurul lucru pe care nu reuşise să-l ducă la bun sfârşit de unul singur, dar care, până la urmă, nu era vina lui, *deja mama ta era însărcinată şi trebuia să muncesc*; m-am gândit la toate astea şi mi-am spus: Nu-i de mirare că nu suportă faptul că zeii intervin de partea lui Odiseu. Dacă ai nevoie de zei, nu mai poţi spune că ai făcut tu ceva. Dacă ai nevoie de zei, trişezi.

Şi singurul lucru pe care-l ştiam despre tata, lucrul care-l definea mai mult decât orice altceva, era că nu trişa şi nu minţea niciodată.

APOLOGOI

(Aventuri)

MARTIE/IUNIE

„E limpede că dacă vrem să examinăm cu atenţie rătăcirile lui Odiseu, vom observa că sunt alegorice”.

PseudoHeraclit, *Probleme homerice* (secolul I d.Hr.)

Câteva luni mai târziu, ne aflam la bordul unei nave în mijlocul Mării Egee, spunând poveşti şi cântând. Eram în croaziera „Pe urmele *Odiseei*”.

Câteodată, era ca şi cum tata devenise cu totul alt om la bordul navei. Pe măsură ce ne îndepărtam mai mult şi mai mult de casă – mai întâi zborul îndelungat de la New York la Atena, apoi drumul spre port, într-un autobuz care zăngănea, apoi călătoriile line pe Marea Egee, apoi

Dardanelele şi Asia Minor, apoi iarăşi Marea Egee şi ocolul spre Marea Tireniană şi înapoi în Adriatica, urmărind ţărmurile ondulate a cinci ţări, tăind-o printre insule mici, cea mai memorabilă fiind micuţa Malta, părând pierdută în mijlocul mării, precum ceva ieşit dintr-un vis, cu fortăreţele ei medievale mătăhăloase şi limba ei ciudată, plină de x-uri – pe măsură ce ne îndepărtam de casă, tata părea să năpârlească un soi de înveliş dur şi să se îmblânzească.

La începutul călătoriei fusese tensionat. Era aricios când a venit să mă ia din faţa blocului unde locuiesc în New York ca să mergem la aeroportul JFK şi de acolo mai departe, spre Atena. Eram în plină lună iunie – la cinci săptămâni după ce se încheiase seminarul despre *Odiseea* –, iar ziua era îngrozitor de călduroasă şi cu umiditate mare. Aranjasem să-l ia o maşină din Long Island şi să-l aducă-n Manhattan să ne întâlnim, ca să nu trebuiască să ia trenul. *Neahh*, nu e cazul, a spus, ştiu un tip aici, la o companie de taximetre, o să-l pun pe el să mă aducă. Când taxiul vechi şi hârbuit a tras în faţă, avea geamurile larg deschise. Nu are *aer condiţionat*? am gemut pe când mă aşezam alături de el. M-a privit cu coada ochiului şi a spus: Eşti exact ca *maică-ta*, apoi s-a uitat în altă parte.

Am aterizat la Atena târziu în dimineaţa următoare. Pe când ne întindeam şi căscam şi începeam să ne adunăm bagajele de mână, m-am uitat în iPhone. Duminică, 19 iunie. E Ziua Tatălui, am exclamat, iar el a zis: Nu, zău! şi a zâmbit. Dar după ce ne-am luat bagajele şi ne-am îmbarcat în autobuzul cu aer condiţionat care ne ducea la Pireu, în port, părea încordat ca un arc. Autobuzul s-a târât şi a şerpuit prin traficul care fusese îngreunat de demonstraţiile împotriva crizei economice teribile prin care trecea ţara. Un reprezentant al companiei ce organiza croaziera a profitat de viteza lejeră a autobuzului pentru a ne face o scurtă prezentare. Aveam să ne îmbarcăm pe navă după-amiaza; înainte de cină era programată să se desfăşoare o recepţie urmată de o lecţie introductivă

despre epopeile homerice, ţinută de unul dintre profesorii care aveau să fie ghizii noştri de-a lungul croazierei. După cină ne începeam călătoria de douăsprezece ore de-a curmezişul Mării Egee, spre Turcia, unde se afla Qanakkale, situl ruinelor Troiei. Urma să ne petrecem ziua următoare vizitând situl.

Când autobuzul a oprit pe chei, tata s-a uitat pe fereastră, la navă. CORINTHIAN II, stătea scris cu litere albe pe carena navei, care era scufundată greoi în apă, aproape invizibilă sub suprastructura albă care se legăna, cu cele trei punţi împânzite cu stâlpi de radar şi antene, bărci de salvare învelite-n prelate portocalii. E mai mică decât mă aşteptam, a zis tata.

Când ne cumpăraserăm biletele cu câteva săptămâni înainte, el insistase, spre surprinderea mea, să plătim pentru una dintre cabinele mai scumpe. Avea balcon propriu. Când am intrat în cabină pentru prima oară, s-a uitat în jur, analizând mobila lucioasă, şi apoi a trecut printre paturi, prin micuţa sufragerie şi a ieşit în balcon. Stând în balcon, a inspirat zgomotos aerul Mediteranei. Dar, deşi păreau să-i placă micile aspecte luxoase, orhideele şi cocktailurile care ne aşteptau pe o măsuţă lucioasă, simţeam în el un fel de împotrivire, de parcă ar fi urmat să-mi dovedească până la sfârşitul celor zece zile petrecute pe mare că *Odiseea* nu merita tot efortul ăsta, tot acest lux.

Spiritul lui combativ, pe care l-am recunoscut după anumite comentarii făcute la seminar, s-a făcut simţit din primele zile ale croazierei. Pe când *Corinthian* II aluneca alături de dig la Qanakkale, a doua zi de dimineaţă, noi doi stăteam la coadă în faţa bufetului cu micul dejun de pe puntea deschisă din spatele navei. Curios, am analizat mulţimea de călători. Cine mai exact merge într-o croazieră dedicată *Odiseei*? Pe lângă un contingent destul de numeros de cupluri de pensionari plini de bani – croaziera era genul de lucruri pe care le găseşti promovate pe coperta a patra a revistelor pentru foşti absolvenţi de

facultate –, erau, spre surprinderea mea, mulţi pasageri ca mine şi ca tata: perechi de părinţi şi copii, femei şi bărbaţi de patruzeci, cincizeci de ani însoţind oameni care nu puteau fi decât taţii şi mamele lor. I-am arătat lui Taţi un asemenea cuplu: o femeie blondă, frumoasă, care-i vorbea într-o limbă guturală, nordică tatălui ei fercheş, cu părul alb. Crezi că e o „chestie”? l-am întrebat glumind. Tata a mormăit şi a întrebat: Ce chestie? Am spus: Copii adulţi care-şi duc părinţii în croaziera *Odiseei*. A luat o mină gânditoare şi a spus pe un ton neutru: Poate.

Tendele de un albastru strălucitor plesneau şi fluturau în briza puternică a dimineţii. Pe când ne târşâiam picioarele de-a lungul bufetului, am observat un băieţel de vreo nouă ani, cu părul atent pieptănat cu cărare, cu tricoul lui alb, tip polo, bine călcat, care stătea lângă tata şi se mişca în perfectă sincronizare cu noi. Bălăngănindu-se pe colţul tăvii lui pentru mâncare se afla o traducere a *Odiseei* în ediţie broşată, groasă, unul dintre titlurile aflate pe lunga listă de recomandări, traduceri şi lecturi suplimentare, sugerate de organizatorii croazierei. Cu câteva săptămâni în urmă, când primise prin poştă pachetul „de orientare”, m-a sunat şi mi-a spus pe un ton aprobator: Asta-i o croazieră *serioasă*.

Odiseea de pe tava băiatului era impresionant de ferfeniţită. I-am zâmbit şi i-am spus: O, deci ai citit deja *Odiseea*?

Băiatul şi-a ridicat spre mine ochii de un albastru limpede. Sunt aici cu familia, suntem din New Orleans. În fiecare vară călătorim spre altă destinaţie. Bineînţeles, am citit toţi *Odiseea* înainte de călătorie. Mi-au plăcut multe lucruri din ea, dar e destul de evident că Homer ar fi avut nevoie de un redactor. E plin de repetiţii.

Tata era impresionat: Bravo! i-a spus.

Am presupus că aplauda faptul că băiatul îl citise deja pe Homer, dar apoi s-a întors spre mine.

E doar un puşti, dar nu se lasă intimidat de Homer. Gândeşte cu *capul lui*.

Apoi, aproape imperceptibil, Taţi a început să se relaxeze, în ritmul croazierei. Dimineţile erau rezervate excursiilor la ţărm pentru a vizita siturile legate de epopee. La multe dintre acestea nu se ajungea uşor: părea că ne căţărăm mereu pe o potecă pentru măgăruşi, sau că alunecăm în jos pe un terasament pietruit, sau că ne târâim picioarele pe un drum forestier plin de praf, ori că ne prăjeşte soarele pe suprafaţa dură a cimentului. Ne întorceam epuizaţi şi prăfuiţi din aceste călătorii, recunoscători pentru paharele înalte cu limonadă sau ceai rece care ne aşteptau mereu în zona pentru recepţii a navei, după ce urcam înapoi pasarela. Începutul serilor era dedicat îmbăierii şi schimbării hainelor; apoi urma cina. După câteva zile petrecute pe mare, după cină, în jurul orei nouă, a început să se adune un mic grup la barul navei, unde trăgeam câteva fotolii în semicerc, în jurul pianului, şi comandam cocktailuri.

Aceste sesiuni erau conduse de doi membri ai echipajului, care până la sfârşitul călătoriei au fost supranumiţi, cu afecţiune, „Regele şi Regina Croazierei”: Brendan, un profesor de limbi clasice, care era arheologul croazierei, şi Ksenia, directoarea croazierei, o ucraineancă blondă şi zveltă, căreia îi plăcea să râdă mult. Deşi trebuie să fi fost trecut de patruzeci de ani, Brendan avea un aer izbitor de băieţesc; cu siguranţa lui de sine naturală şi cărarea perfectă şi hainele de student, parcă era fratele mai mare al lui Brendan, studentul meu. Câteodată cânta la chitară, iar Ksenia îl acompania, cântând muzică folk, iar noi ceilalţi ne alăturam. Dar în cele mai multe dintre seri îl ascultam cântând pe pianistul navei, care avea un ochi de sticlă. Pianistul acesta accepta comenzi, şi tata îi solicita invariabil una dintre melodiile clasice din Great American Songhook[36], care-i plăceau atât de mult. Acest lucru a făcut, mai mult decât orice, cred, ca el să se îmblânzească pe măsură ce treceau zilele şi nopţile. Oricât

36 Canon muzical american neoficial, care cuprinde cele mai celebre melodii populare americane și de jazz dintre 1920 și 1950.

de departe am fi fost de casă, oricât de stranii ar fi fost unele dintre acele locuri, oricât de incomprehensibile limbile pe care le auzeam (*N-am mai văzut niciodată atât de multe x-uri în afara unei ecuaţii de gradul doi*, a exclamat pe când examinam amândoi un afiş dintr-o staţie de autobuz din Malta), aceste reminiscenţe de acasă, cuvintele pe care le ştia atât de bine, ecourile culturii trecutului său îl reconfortau. Părea să se destindă văzând cu ochii odată ce se aşeza în fotoliu cu un martini în mână, acompaniindu-l cu un glas răguşit pe pianistul cu un singur ochi.

În prima seară când ne-am aflat în salon, acompania cu jumătate de gură pe „My Funny Valentine”:

Trupul nu ţi-e mlădios?

Ai gura lăsată-n jos?

Când o deschizi să vorbeşti, eşti isteaţăăă?

Ah, ce melodie grozavă! A luat o gură din băutură şi a plescăit din buze.

Brendan a zâmbit: De ce-i grozavă?

Versurile! a strigat tata. Au exact ceea ce ne place nouă la matematică: simplitate şi eleganţă. Spune maximum cu un minimum de resurse.

Brendan a întrebat: Maximum despre ce?

Tata a dat din cap: Despre… ciudăţenia iubirii, a spus el în cele din urmă, privind în pahar. O persoană poate fi plină de defecte, ştii tot ce-i greşit la ea, dar o iubeşti. *Eşti un pic comică / Nefotogenică / Şi totuşi eşti opera mea de artă preferatăăă*…

Atât de frumoasă, a adăugat după o clipă. Îţi spune totul despre dragostea adevărată, despre cum e o relaţie cu adevărat. Nu-i deloc ceea ce vezi în *filme*.

Spre surprinderea mea, a devenit repede evident că-i plăcea croaziera în sine – ritualul îmbrăcării pentru cină, cocktailurile ceţ ineau până târziu în noapte şi pianul, conversaţiile întâmplătoare cu străinii la un pahar sau la micul-dejun – mult mai mult decât vizitarea siturilor arheologice. Mă temusem la început că eforturile fizice vor

fi prea mari pentru el; în fond, mai avea trei luni până să împlinească optzeci şi doi de ani, şi era foarte mult de mers – ceea ce de obicei în Grecia presupune să urci. Dar asta nu-l deranja. Sunt bine! îmi spunea când îi ofeream o mână de sprijin în timp ce ne chinuiam să urcăm un deal abrupt. Dar anumite situri, începând chiar cu Troia, l-au lăsat rece. *Nu e deloc aşa de impresionant*! a mormăit în ziua când am înconjurat Qanakkale, ascultând prelegerea lui Brendan despre istoria sitului. Cu lentilele rotunde ale ochelarilor săi cu ramă de oţel strălucind în soare, Brendan ne-a explicat că au existat mai multe cetăţi succesive ale Troiei de-a lungul mileniilor, fiecare dintre ele cunoscând înflorirea, apoi declinul la vremea ei. Printre ruinele acestora, a continuat el, se găseau dovezile unei „catastrofe majore” ce ar fi avut loc prin 1180 î.Hr. – data tradiţională a căderii Troiei. Când a spus asta, oamenii au murmurat cu subînţeles şi şi-au notat în carneţele.

Tata asculta cu atenţie, dar părea sceptic pe când urcam pe cărările prăfuite şi pe poteci, printre zidurile uriaşe înclinate spre interior, printre grămezile de pietre cenuşii ce se ridicau dintre peticele de iarbă pârjolită, îngălbenită. În soarele ucigător, pietrele păreau obosite şi poroase, la fel de imateriale ca nişte cuburi de zahăr.

Tata a privit în jur. Evident că e *interesant*, a spus. Dar… Vocea i-a pierit şi dat din cap.

Dar ce? am fost eu curios.

S-a uitat la mine şi apoi, spre surprinderea mea, m-a cuprins cu braţul şi m-a bătut pe umăr, zâmbind strâmb. Dar poemul pare mai real decât ruinele, Dan!

De-a lungul săptămânii ce-a urmat, acesta a devenit refrenul lui. *Poemul pare mai real*! spunea în fiecare seară, când oamenii discutau activităţile zilei ce trecuse. Când făcea asta, arunca o privire lungă, furişă, spre mine, ştiind ce mult îmi plăcea ideea respectivă. A spus-o când am navigat din Turcia spre vârful sudic al Peloponezului, când am hoinărit printre ruinele palatului pe care ghizii noştri îl botezaseră „Palatul lui Nestor” (Dar episodul Nestor apare

în Cântul III, a trâmbiţat Robert, băiatul pe care-l cunoscuserăm în prima dimineaţă, când am debarcat pe insula Pilos. Şi aflăm despre Odiseu la Troia abia în Cântul IV. Nu mergem în ordinea poemului! Brendan a râs: dacă am vizita aceste situri în ordinea în care apar ele în poem, am rămâne fără combustibil!) Erau aproape 38 de grade afară; aerul era atât de fierbinte, încât se simţea aproape ca o ţesătură. Cineva a glumit că s-ar băga în cada adâncă din piatră pe care ne-o arăta Brendan. Unii ghizi, a zis el, vă vor spune că aceasta este chiar cada în care s-a îmbăiat Telemah când a fost oaspetele lui Nestor, în Cântul III. Tata a aruncat un ochi spre cadă şi a spus în întuneric: mă îndoiesc. Îndreptându-se de spate, s-a întors spre mine. Nu am o părere grozavă despre Telemah, a spus, dar mă îndoiesc că era atât de mic.

În seara aceea, când ne-am aşezat în salon, pianistul a început să cânte „Where or When". Tata şi-a ridicat paharul de martini şi a fredonat cu voce răguşită: *Se pare că am mai stat şi-am vorbit aşa… / Dar nu-mi amintesc unde şi nici când… / Unele lucruri ce se-ntâmplă pentru prima oară par a se-ntâmpla din nou…*

E limpede, a spus el către tot grupul după o clipă, e limpede că sunt bucuros că am ajuns să văd locurile şi am putut să fac o legătură între locurile reale şi ce e la Homer.

Oamenii au încuviinţat.

Dacă aş citi Cântul III acum, de exemplu, a continuat el, aş ști exact cum arată ţărmurile „Pylosului plin de nisipuri" – a făcut semnul citării cu degetele pentru a indica faptul că citează verbatim – unde a acostat Telemah. Şi acum avem cu toţii o idee despre peisajele din jurul Troiei, unde era situată, cum arată pe fundalul mării din depărtare. E grozav. Dar pentru mine, toate astea sunt un pic goale în comparaţie cu povestea. Sau poate pe jumătate goale. E ca şi cum toate locurile astea pe care le vedem ar fi nişte decoruri de scenă, însă poemul este *piesa*. Simt că acesta este real.

Eu radiam şi am spus: Nu-mi zice că am făcut tot

drumul ăsta ca să mergem pe urmele *Odiseei* şi tu acum crezi că am fi putut sta acasă!

Ksenia a râs zgomotos: Nu-mi spune asta *mie,* a zis ea. Treaba mea e să fiţi cu toţii fericiţi!

Poate că e ca-n *Vrăjitorul din Oz,* a spus tata repede. „Nu-i niciun loc ca acasă…”

A urmat o mică pauză şi Brendan s-a întors spre mine. Eşti de părere că filmul ar putea fi de fapt o poveste bazată pe *Odiseea*?

Mai întâi a fost o carte, l-a întrerupt tata. L. Frank Baum!

M-am gândit o clipă. Sigur, am spus. Clar! Protagonista e smulsă de lângă casă, familie şi trăieşte experienţe fabuloase în locuri exotice unde întâlneşte tot soiul de fiinţe fantastice şi monstruoase. Dar în tot timpul ăsta ea tânjeşte după casă. E uimitor, de fapt, cât de similare sunt structurile celor două.

Femeia blondă, de vreo patruzeci de ani, pe care o văzusem de câteva ori în compania unui bărbat fercheş care trebuie să fi fost tatăl ei, a spus: Da, dar în film se dovedeşte că totul fusese un vis nu-i aşa? Totul se petrece în mintea ei. Toţi oamenii pe care-i întâlneşte acolo sunt doar fantezii inspirate de oamenii din viaţa ei plictisitoare de la fermă, nu? Dar aventurile lui Odiseu sunt toate *reale*. Aşa că lucrurile sunt diferite, nu crezi? El chiar întâmpină greutăţi ca să ajungă acasă, însă pentru ea totul a fost doar un vis.

I-am aruncat tatălui meu o privire amuzată, dar el se uita fix în paharul cu martini. Filmul ăla a apărut chiar înainte să izbucnească războiul, a spus el gânditor. Cu câteva săptămâni mai devreme, din câte-mi amintesc. Tata lucra la un proiect important în vara aceea, departe de casă, dar tocmai atunci era acasă şi ne-a dus pe mine şi pe Unchiul Bobby la Loews Theater, să vedem filmul. Doamne, în zilele alea, când vedeai un film, era cu adevărat o experienţă. A fost un spectacol pe scenă cu Judy Garland şi Mickey Rooney! Din podea a ieşit o orgă! Şi apoi filmul – ei

bine, nimeni nu mai văzuse aşa ceva.

Micul grup adunat în jurul barului amuţise treptat pe măsură ce el îşi depăna amintirile. Din când în când obişnuia să ne spună câte o poveste ca asta, mie şi fraţilor mei, câte o anecdotă despre copilăria lui care nu era despre luptă, nu era ţintită să construiască un contrast între greutăţile Marii Crize şi viaţa uşoară pe care o aveam noi, copiii, acum – ceva despre cercul de prieteni cartofori, deştepţi, ai mamei lui sau despre cum tatălui lui îi plăcea să stea pe un scaun lângă radio şi să-l asculte pe Jack Benny sau despre sărbătoarea de Thanksgiving petrecută la ţară, în casa unei mătuşi. Mie, aceste poveşti îmi erau cele mai dragi, pentru că erau rare; dar, în ceea ce-i privea pe oamenii din salon, astea erau singurele poveşti pe care el le spunea.

Pentru ei, am realizat dintr-odată, era un bătrân adorabil, plin de poveşti despre anii ’30 şi ’40, epoca de care ţinea muzica ce răsuna din pian, o epocă plină de inteligenţă, de încredere şi de tupeu. Era de parcă el însuşi ar fi fost Marea Carte a Cântecelor Americane. Mă străbătea un spasm de emoţii întunecate, ceva primitiv, copilăresc. Numai să-l fi cunoscut ei pe adevăratul tata, mă gândeam. Privind în jur la ceilalţi, în timp ce-l ascultau pe Taţi, la zâmbetul fermecat de pe chipul lui Brendan şi al Kseniei şi înapoi la chipul lui, relaxat şi deschis, înmuiat de puterea amintirilor, un chip atât de diferit de cel pe care-l arăta adesea, cel puţin familiei lui, m-am întrebat brusc dacă nu cumva ar putea exista oameni, străini pe care i-a cunoscut în călătorii de afaceri, băieţi de serviciu din hoteluri, însoţitoare de zbor ori participanţi la conferinţe cărora el le-a arătat doar acest chip blând şi care, prin urmare, ar fi uimiţi să-i vadă expresia plină de dispreţ pe care noi i-o cunoşteam atât de bine, aşa cum noi eram uimiţi de cealaltă, mult mai rară, plină de blândeţe. Câte feţe avea de fapt tatăl meu, m-am întrebat, şi care dintre ele era cea „reală”? Poate că această persoană expansivă şi fermecătoare, atât de diferită de bărbatul arţăgos şi

închis în sine pe care, cu doar o lună sau două în urmă, ajunseseră să-l cunoască studenţii mei de la cursul despre *Odiseea*, m-am gândit eu cu tristeţe, acest domn în vârstă care cânta şi care putea fi atât de afabil şi de hazliu cu străinii de pe o navă din mijlocul mării, era de fapt omul care fusese mereu menit să fie tatăl meu. Sau care, poate, fusese el însuşi de fapt tot timpul, deşi doar cu ceilalţi, băieţii de serviciu şi stewardesele. Copii îşi imaginează mereu că adevărata identitate a părinţilor este aceea de părinţi; dar de ce?

Cine-i cunoaşte cu adevărat pe cei ce l-au zămislit? se întreabă Telemah cu amărăciune la începutul *Odiseei*. Cine, într-adevăr? Părinţii sunt misterioşi pentru noi într-o măsură în care noi nu reuşim vreodată să fim pentru ei.

Sau, m-am gândit o clipă mai târziu, poate că amândouă feţele lui erau reale. Poate că şi Taţi era *polytropos*; poate că, aşa cum demonstrează cu atâta forţă acel adjectiv în *Odiseea*, identitatea nu are legătură cu opoziţiile binare, cea dispreţuitoare ori cea blândă, tatăl sau soţul, tatăl sau fiul, ci cu perspectiva caleidoscopică. Poate că e vorba despre ce porţiune a cercului, a buclei, se întâmplă să vezi de acolo de unde eşti poziţionat.

Tata s-a răsucit în scaun şi i-a făcut un semn pianistului.

Ce zici de „Over the Rainbow”? l-a întrebat. Bărbatul cu un ochi a rânjit şi a dat aprobator din cap, apoi a trecut cu graţie de la ceea ce tocmai cânta spre primele note ale celebrei melodii. Tata s-a răsucit la loc spre noi.

Harold Arlen! Şi Yip Harburg! Ce mare compozitor american. A închis ochii şi a început pe jumătate să îngâne, pe jumătate să cânte. *E un tărâm de care-am auzit odată-ntr-un cântec de leagăn…*

Apoi s-a uitat spre mine. Dan şi cu mine ştim toate cântecele vechi, nu-i aşa? Toţi copiii mei le ştiu, le cântam în jurul pianului la care interpreta fiul meu, Andrew. Rodgers şi Hart, Harold Arlen, George şi Ira – toţi cei mari! Astea-s de pe vremea când un cântec era un *cântec*.

A mai sorbit din martini şi a scos un sunet plin de satisfacţie*: Aaahhh*!

E fericit, mi-am zis.

În spatele lui, ferestrele uriaşe de sticlă dădeau înspre mare.

Cerul era sângeriu; apa era neagră.

Blonda a făcut un gest spre peisaj şi a spus: Trec zilele aşa cum apa alunecă pe lângă noi. Ce urmează să vedem mâine? Abia dacă ştiu ce zi e!

Ştiam ce urmează. Tata a început să cânte melodia lui Rodgers şi Hart, „Nici n-am ştiut cât era ceasul” *Nici n-am ştiut ce zi era*, a cântat cu glas răguşit, *tu mă ţineai de mânăăă*... Câţiva pasageri au aplaudat încântaţi.

Cineva a spus: Suntem în mijlocul mării, bem vin şi ascultăm muzică. Cui îi pasă ce zi e?

Taţi a zis: Mdea! *Noi* nu tânjim după casă.

În timpul marelui ospăţ de la curtea regelui Feacilor îşi va spune în sfârşit Odiseu povestea tuturor încercărilor la care fusese supus, în faţa gazdelor sale vrăjite, începând cu ziua în care el şi tovarăşii săi au lăsat în urmă ruinele Troiei şi încheind cu dimineaţa în care fusese descoperit, singur şi dezbrăcat, de prinţesa Nausicaa pe ţărmul insulei Scheria. Aceste poveşti ocupă aproape patru Cânturi ale *Odiseei*, de la Cântul IX la Cântul XII.

Numele grecesc pe care tradiţia l-a dat acestei părţi a poemului – mult aşteptata naraţiune a aventurilor lui Odiseu, care, pentru mulţi cititori, reprezintă partea cea mai memorabilă a *Odiseei* – este Apologoi, „Povestirile”. Acest titlu reflectă un fapt crucial: naratorul acestor poveşti este nimeni altul decât însuşi Odiseu. Până acum tot ceea ce ştim despre Odiseu, captivitatea la Calypso, naufragiul ce a urmat plecării de pe insula ei, descoperirea lui de către Nausicaa, sosirea la palatul regelui şi reginei Feacilor, este narat de către poetul *Odiseei*. Dar aventurile care au devenit atât de faimoase, încât le ştiu chiar şi oamenii care nu au citit *Odiseea* – întâlnirea lui cu Lotofagii dependenţi de un drog care-i face pe oameni să-şi

uite patria; înfricoşătorii monştri Scylla şi Charybda, care trăiesc pe versanţii opuşi ai unei strâmtori înguste, prădându-i pe marinarii care încearcă s-o străbată; întâlnirea lui cu Circe, care-i transformă tovarăşii în porci; monstrul Cyclop, cu un singur ochi – toate sunt povestite de el. De aici, „Povestirile”: un titlu care subliniază minunata pricepere a lui Odiseu la vorbe, competenţa lui plină de şiretenie în domeniul poveştilor şi fabulelor.

Parcă pentru a accentua acest rol, revelarea identităţii lui în faţa Feacilor are loc în clipa în care el începe să-şi spună poveştile. De-a lungul şederii sale în Scheria, Odiseu a trăit incognito, un oaspete distins al familiei regale, şi nimănui, datorită convenţiilor sociale, nu-i trecuse prin cap să-l întrebe cum îl chemă. Apoi, spre sfârşitul Cântului VIII, când e oaspete al banchetului în timpul căruia Demodocus a interpretat Balada lui Ares şi a Afroditei, eroul îi cere bardului să cânte despre sfârşitul Războiului Troian – mai precis, despre Calul Troian. În timp ce Demodocus cântă, Odiseu e copleşit de amintirea evenimentelor reale şi izbucneşte în lacrimi pline de mânie, pe care Homer le descrie în cuvinte frapante: ele sunt, spune el, precum lacrimile unei femei ce se aruncă peste trupul soţului ei, un războinic căzut în timp ce-şi apăra cetatea. (Când citeşti *Iliada,* întâlneşti femei care fac exact acest lucru: dar ele sunt troiene, jelindu-şi bărbaţii care au murit luptând împotriva grecilor – greci ca Odiseu.) Alarmat de suferinţa oaspetelui său, regele Feacilor îl roagă cu blândeţe să dezvăluie ce anume din această poveste l-a impresionat atât de tare; poate, se întreabă el, a avut o rudă care a căzut la zidurile Troiei?

Abia în răspunsul către blândul rege îşi va destăinui Odiseu în cele din urmă identitatea:

„Dară acuma ţi-oi spune întâi al meu nume, ca şi voi Bine să-l ştiţi, iară eu, dacă-a fi ca să scap de pieire, Gazdă să pot să vă fiu, chiar departe de-mi este sălaşul: Sunt Odysseu, lui Laerte fiu, cel ce mereu, printre oameni, Gând iscusit împletii, iară slava mi-ajunse la ceruri” 1.

La începutul cursului din prima zi de vineri a lunii martie, când ne-am apucat să discutăm despre Apologoi, am subliniat

1. Op. cit, p. 134. faptul că celebrele aventuri ale lui Odysseu sunt, de fapt, povestite de propriul lor erou. De ce, am întrebat în timp ce studenţii se aşezau în jurul mesei, nu au fost relatate aceste episoade de către naratorul poemului? Ce realizează poetul dacă-l face pe protagonistul povestirilor să le nareze?

Tata a ridicat mâna.

Oare sunt singurul de aici care crede că fanfaronada asta e ciudată?

Observasem, pe măsură ce săptămânile treceau, că tata începuse să-şi prefaţeze comentariile la curs în acest fel: *Oare sunt singurul de aici care crede*...? La început, îmi zisesem că e un semn de nesiguranţă; dar apoi am observat cum, atunci când a început aşa, vreo doi studenţi au aprobat din cap, parcă încurajaţi de acest început. Tom Blondul, de exemplu; şi Jack, destul de des.

Tom a dat din cap chiar atunci, de fapt, şi a spus: Mda, e cam ciudat că se schimbă total – acum zece minute era un nimeni, nu le spusese cine e tot timpul cât a stat acolo şi, brusc, începe: „Ăsta-i numele meu; a, şi, apropo, sunt incredibil de faimos, până şi zeii mă cunosc”.

Câţiva dintre puşti au râs.

De acord, am spus. E ciudat. Care credeţi că-i explicaţia?

Tata a spus: Nu-mi place. De ce trebuie să se laude cu cât de şmecher e? Dacă poveştile arată că e sclipitor şi inteligent, atunci ar trebui pur şi simplu să le nareze şi să lase poveştile să dovedească asta.

Pe măsură ce vorbea, în minte mi-a răsărit o imagine foarte limpede a lui, cel de la mijlocul anilor ’60. Trebuie că aveam şase sau şapte sau opt ani la vremea aceea, o vreme când unii dintre fraţii şi surorile bunicului meu din partea mamei trăiau încă şi veneau pe la noi pe acasă atunci când şi Bunicul ne vizita, în mod invariabil, punctul

culminant al acestor adunări ne găsea pe toţi îngrămădiţi în jurul mesei din sufrageria mamei, în timp ce Bunicul spunea una dintre poveştile lui, a căror temă comună era abilitatea lui de a încălca regulile, de a trişa câte puţin ici şi colo pentru a avea succes sau, câteodată, pentru a supravieţui: cea despre cum, pe când avea optsprezece ani, s-a furişat pe vaporul care l-a dus în America strigând *Foc*! *foc*! apoi strecurându-se pe pasarelă în zăpăceala care a urmat; despre cum, în adolescenţă, în timpul Primului Război Mondial, el şi familia lui trebuiseră să se ascundă în pădurea de lângă oraşul lor pentru că centrul era bombardat şi, cât campaseră în pădure, el împuşcase şi omorâse o căprioară, pe care o mâncaseră cu toţii, deşi carnea unui animal omorât astfel, ştiau cu toţii, nu era cuşer. *Dar în aceste condiţii*, spunea el când ajungea la punctul culminant al poveştii, *încalci regulile*, *iar Dumnezeu te iartă*. Noi presupuneam, bineînţeles, că în aceste poveşti exista foarte multă înfrumuseţare, că bunicul luase ceva ce se întâmplase cu adevărat, eroarea birocratică a unui ofiţer de la imigrări, un bombardament sporadic şi, probabil, câteva ore petrecute în pădurea deasă de lângă micul lui orăşel, pe care imaginaţia lui bogată o populase cu tot soiul de sălbăticiuni, şi dăduse tuturor acelor evenimente simple şi banale sclipirea irizată a dramei şi emoţiilor. Dar poveştile erau atât de bune, încât nimeni nu voia să le pună la îndoială, nimeni nu voia să sape destul de adânc încât să afle cât era invenţie în ele… Nimeni, cu excepţia tatălui meu. Îmi amintesc expresia de nerăbdare plină de scepticism pe care o afişa stând izolat într-o parte, cu scaunul tras departe de masă, cu chipul încremenit ca un perete, imobil şi impasibil, de parcă a reacţiona altfel la poveştile bunicului meu, a arăta plăcere sau încântare, ar fi fost o înfrângere, un eşec.

Acum, când discutam despre cum îşi începe Odiseu povestea uimitoarelor lui aventuri, tata întreba: *De ce trebuie să se laude cu deşteptăciunea lui*?

Dar, de fapt, lăudăroşenia lui Odiseu în privinţa

propriilor talente este cea care face ca întoarcerea lui acasă să dureze atât de mult, după cum aflăm din relatarea celei mai măreţe dintre aventurile lui din Apologoi: întâlnirea cu Ciclopii.

Mai sunt, cu siguranţă, şi alte aventuri importante în Cânturile IX şi X pe care le-am discutat în acea zi. După ce Odiseu şi tovarăşii lui părăsesc Troia, ei nimeresc pe tărâmul oamenilor numiţi Ciconi. Ceea ce urmează le va suna familiar tuturor celor care au citit *Iliada*: grecii iau cu asalt oraşul, omoară bărbaţii, înrobesc femeile şi copiii şi duc prada înapoi la corăbii. Supravieţuitorii Ciconi fug în interiorul continentului pentru a căuta întăriri şi sosesc când oamenii lui Odiseu, neatenţi la avertismentele lui, se ospătează şi beau pe ţărm în cinstea victoriei. („Smintiţi!”, exclamă Odiseu, relatând incidentul publicului său de Feaci: e acelaşi cuvânt pe care poetul îl foloseşte pentru a-i descrie pe tovarăşii lui Odiseu în proem, când naratorul aminteşte blasfemia uciderii şi mâncării Cirezilor Soarelui.) Grecii sunt surprinşi şi copleşiţi numeric şi suferă pierderi masive; supravieţuitorii se retrag în cele din urmă pe corăbii.

Asemănarea dintre această primă aventură şi tipul de luptă purtată de greci la Troia nu e accidentală: de parcă, la începutul călătoriei sale, Odiseu ar fi încă victima atracţiei gravitaţionale a Troiei şi a *Iliadei*. Dar, pe măsură ce timpul trece şi aventurile lui se adună, ele devin din ce în ce mai fantastice, mai supranaturale, mai nelumeşti. Următoarea aventură, de exemplu, este o întâlnire cu Lotofagii, un popor paşnic care se hrăneşte cu nişte plante ce sunt inofensive pentru ei, dar reprezintă un pericol mortal pentru Odiseu şi ai săi; pentru că floarea de lotus îl face pe cel care o mănâncă să nu mai ştie „nici de veste să deie, ba nici să se-ntoarcă”. Nu toate pericolele prin care trec Odiseu şi ai lui în anii lor de bejenie sunt de natură violentă.

În următorul Cânt, al zecelea, elementul supranatural predomină. Mai întâi, Odiseu navighează spre insula

plutitoare a lui Aiolos, stăpânul vânturilor, care-i dăruieşte eroului un burduf cu vânturi menite să-l duc acasă; dar, navigând spre Itaca, tovarăşii lui, suspectând că în acel burduf se găsesc comori pe care conducătorul lor le ascunde de ei, îl deschid când acesta doarme, iar vânturile sunt eliberate. Acesta este unul dintre incidentele care culminează cu uciderea şi mâncarea Cirezilor Soarelui, lucru interzis, ce sugerează existenţa unor tensiuni între Odiseu şi tovarăşii lui. Când am discutat acest episod la curs, tata a zis: Oare sunt singurul de aici care observă că are probleme cu oamenii lui?

După aceea, Odiseu şi tovarăşii lui acostează la un alt ţărm ciudat, aparţinând unei rase de giganţi numiţi Laistrygoni. Precum pe tărâmurile nefiresc de luxuriante ale Feacilor, unde copacii şi plantele sunt mereu în floare, teritoriul Laistrygonilor se distinge printr-o anomalie temporală: aici nu este noapte, amurgul preschimbându-se fără excepţie în răsărit. Acest episod este marcat şi de o altă, mult mai sinistră asemănare cu Feacii. După ce trage corabia la ţărm, Odiseu trimite înainte trei iscoade a căror primire de către familia regală oglindeşte în mod grotesc fericita întâmpinare a lui Odiseu de către Nausicaa şi părinţii ei: ei întâlnesc o prinţesă pe drumul spre cetate, apoi îi cunosc pe rege şi pe regină, dar această regină e monstruoasă, „cât un munte de-naltă”, iar regele e nerăbdător să mănânce carnea grecilor. În bătălia ce urmează, Laistrygonii distrug toate corăbiile grecilor, cu excepţia uneia singure, şi îi ucid pe majoritatea tovarăşilor lui Odiseu.

Cu această corabie supravieţuitoare, Odiseu, însoţit de tovarăşii care i-au mai rămas, îşi croieşte drum spre Aiaia, insula umbrită de arbori unde trăieşte Circe. Povestea lui Circe e populată de animale stranii: leii şi lupii umblă prin jurul palatului ei, după ce au fost îmblânziţi de ea cu ajutorul poţiunilor. Iar în cocinile învecinate se-nvârt porci care au fost odinioară oameni – tovarăşii lui Odiseu, asupra cărora şi-a exersat groaznica ei magie. În cele din

urmă, Odiseu îi salvează, înarmat cu un antidot pe care i l-a dat Hermes, o buruiană magică numită *moly*. Dându-şi seama, în acel moment, că Odiseu se bucură de favorurile zeilor, Circe îi oferă acestuia palatul şi patul său. El şi tovarăşii lui vor rămâne cu ea timp de un an.

Şi aşa, cele câteva aventuri povestite de Odiseu în Apologoi trasează o evoluţie de la violenţa pură la magie, de la natural la supranatural. Ele au în comun şi o estompare ameţitoare a limitelor dintre animal şi uman, dintre uman şi divin; încălcări ale ospitalităţii; şi motivul persistent al neroziei autodistructive de care dă dovadă echipajul lui lacom, incapabil la modul patologic să-şi stăpânească instinctele, dorinţa lor insaţiabilă de mâncare, băutură şi aur pentru a-şi asigura supravieţuirea.

Dar episodul Ciclopilor poate fi considerat cea mai importantă dintre aventurile lui Odiseu pentru că aruncă lumina cea mai puternică asupra personalităţii eroului, asupra virtuţilor şi carenţelor sale.

S-a dovedit a fi şi episodul care-i plăcuse cel mai mult şi tatălui meu.

După ce scapă de Lotofagi, Odiseu şi tovarăşii săi ajung pe pământurile unei seminţii numite Ciclopi, care sunt descrişi a fi

„… ţâfnoşi, fără lege,

[…] pe nemuritori lăsând seama,

Nici nu sădesc vreun răsad cu-a lor trudă, nici câmpul nu-l ară, Ci toate, fără arat, fără vreun semănat cresc, din fire, Grâne şi orz, ca şi struguri din viţa-de-vie, ce-duce Vinul cu gustul bogat; toate cresc doar sub ploaia lui Zeus. N-au ei nici sfat şi-adunare, nici legi şi nici juzi buni de pace, Ci locuiesc doar în creştet de munţi, sub înaltele vârfuri, în câte-o peşteră-adânc sfredelită, porunci fiecare Dând la copii şi neveste, şi nici între ei nu-şi ţin seama” 1.

Brutele acestea reprezintă partea inferioară a spectrului comportamentului civilizat a cărui parte superioară este ocupată chiar de Feaci – care, trebuie să

ne amintim, alcătuiesc publicul acestei povestiri –, cu politeţea lor plictisitoare, cu dragostea pentru dans, jocuri, poezie şi ospeţe. Violenţi, nelegiuiţi, fără să cunoască agricultura sau instituţia de căpătâi a vieţii politice greceşti, sfatul cetăţenilor (precum cel pe care îl convoacă Telemah în Cântul II), Ciclopii sunt, la propriu, oameni din peşteră, primitivi.

Ceea ce-i salvează viaţa lui Odiseu la întâlnirea cu una dintre aceste brute, un ciclop numit Polifem, este mintea lui; ceea ce-l bagă-n necazuri la finalul acestui episod este gura lui.

1. Op. cit, p. 137.

După ce ajung pe tărâmul Ciclopilor, eroul şi o mică echipă pleacă să investigheze o grotă întinsă care, vor observa ei imediat, este refugiul unui uriaş solitar. Un soi de „premoniţie”, după cum o va descrie mai târziu Feacilor, îl face să ia cu el un burduf plin cu un vin foarte tare pe care l-a primit în dar odinioară, tributul plin de recunoştinţă al familiei unui preot a cărui viaţă o salvase. (Iarăşi, tema ospitalităţii.) Vor intra îndată în grota lui Polifem, care întâmplător e goală în acel moment. Oamenii îl imploră pe Odiseu să fugă cu oile pe care le găsesc acolo şi să se întoarcă la corăbii, dar de data aceasta lăcomia lui Odiseu se dovedeşte a le fi fatală: el vrea să aştepte întoarcerea Ciclopului, le spune, pentru a vedea ce daruri de ospitalitate vor primi din partea locatarului peşterii. Dar orice aşteptări va fi avut el faţă de Ciclop să respecte regulile normale de ospitalitate, acestea vor fi încălcate imediat, în mod oribil. Când se întoarce Polifem, el blochează intrarea peşterii cu o stâncă uriaşă („nici douăzeci care, / Şi încă două, din prag, chiar cu patru roţi, n-ar fi mişcat-o”) şi începe să-i mănânce pe doi dintre tovarăşii lui Odiseu. Aici asistăm la o inversare grotescă a ospitalităţii normale: gazda îşi mănâncă oaspeţii în loc să-i hrănească.

E un pasaj în *Iliada* în care un bătrân care a fost odinioară învăţătorul lui Ahile declară că misiunea sa

educativă fusese aceea de a-l transforma pe băiat într-un bun vorbitor, precum şi într-un împlinitor de fapte măreţe: în episodul Ciclopilor din *Odiseea,* Homer îl portretizează exact aşa pe Odiseu. Înţelegând că nu se poate lăsa în voia propriei furii şi că nu-l poate ucide pe monstru drept răzbunare că i-a omorât tovarăşii – pentru că doar Ciclopul e destul de puternic încât să ridice stânca ce blochează intrarea în peşteră –, el îşi va învinge duşmanul atât cu ajutorul cuvintelor, cât şi al faptelor. Când Polifem părăseşte peştera pentru a se ocupa de turmele sale, Odiseu şi tovarăşii săi taie o bucată dintr-un par uriaş care zace în peşteră – trunchiul unui măslin pe care uriaşul îl foloseşte pe post de toiag – şi îl transformă într-o ţepuşă. Când monstrul se întoarce, Odiseu îl îmbie cu vinul pe care-l adusese cu el. Apoi urmează o batjocură penibilă care se dovedeşte esenţială. Când Polifem se îmbată şi încearcă să stoarcă informaţii despre identitatea oamenilor din peştera lui şi despre locul în care se află corăbiile lor, Odiseu îi răspunde că au naufragiat şi că numele lui este „Nimeni” Neobişnuit cu vinul – el aparţine, în fond, unei rase ce nu cunoaşte agricultura, nici viticultura –, creatura uriaşă adoarme vomitând bucăţi de carne umană.

Iar aici capcana, cu elementele ei încolăcite de fapte violente şi vorbe isteţe, se închide. Ridicând ţepuşa pe care au pregătit-o, Odiseu şi tovarăşii săi o înfig în ochiul Ciclopului. Când, la auzul urletelor sale de agonie, vecinii monstrului rănit se adună în faţa peşterii, întrebându-l ce s-a întâmplat – „Oare-i vreun muritor ce-ţi înşfacă şi-ţi duce din turmă, / Au cineva, vreun viclean sau tâlhar, dă să ni te ucidă?” –, tot ce poate răspunde el e „Nimeni mă ucide”, moment în care posibilii săi salvatori se întorc pe la case, sfatuindu-l să înalţe o rugăciune tatălui său, Poseidon, dacă are nevoie de ajutor. A doua zi, Odiseu şi oamenii lui scapă agăţându-se sub burţile flocoase ale oilor lui Polifem, când acestea se strecoară afară din peşteră, lăsându-l pe monstrul rănit şi umilit să se întrebe cum un biet om, „omuleţul cel bun de nimic şi nebleznic”, a putut

să-l învingă.

Imediat după acest triumf va face Odiseu greşeala lui mortală. Grecii ridică ancora îndepărtându-se de insula Ciclopilor, dar pe când se află încă la o distanţă destul de mică cât Polifem să-l poată auzi, Odiseu se răsuceşte şi începe să-şi bată joc de creatura pe care viclenia lui a nenorocit-o:

„O, tu, Cyclopule, nu-ţi era dat pe tovarăşii noştri – Nu cei ai unui tembel – să-i mănânci în bârlogu-ţi, cu sila! Ba zău că se cuvenea să te-ajungă chiar relele-ţi fapte, Afurisite, ce n-ai vreun obraz către oaspeţi, acasă,

Ci îi mănânci: pedepsitu-te-au Zeus şi cu toţi zeii ceilalţi!” 1.

1. Op. cit., p. 147.

Auzind acestea, monstrul îşi iese din minţi de furie. Rupând o stâncă ascuţită din vârful unui munte, el aruncă bolovanul enorm înspre corabia care se îndepărtează. Valurile ameninţă să aducă nava înapoi la ţărm. Dar, în ciuda rugăminţilor echipajului său terifiat, Odiseu continuă să-l batjocorească pe Ciclop:

„O, tu, Cyclopule, de-o fi cândva să te-ntrebe vreunul

Din muritori ce-i cu ochiu-ţi şi greaua lui caznă, ce-o suferi, Spune-i că eu, Odysseu, mândrul cuceritor, lui Laerte

Fiu multvestit, ţi l-am scos, eu, ce-mi am în Ithaca palatul!”[37].

Este singura dată în timpul aventurilor sale când Odiseu îşi dă impetuos în vileag întregul nume şi detalii privind identitatea sa, iar faptul acesta are urmări dezastruoase. Pentru că, odată ce are aceste informaţii despre duşmanul său – care nu mai e „nimeni” –, Ciclopul poate aduce un blestem teribil asupra lui. Ridicându-şi braţele uriaşe spre ceruri, el invocă numele tatălui său, Poseidon:

„Dă-mi ascultare, o, Poseidăon, tu, Crai pe pământuri, Plete-de-beznă, de sunt eu al tău, şi te ţii că-mi

37 Idem.

eşti tată! Dă-mi Odysseu, mândrul cuceritor, să n-ajungă acasă, Al lui Laerte fecior, ce îşi are-n Ithaca palatul!

Iar de-i e dat pe cei dragi să-i mai vadă la-ntorsul acasă,

Viu în palatu-i slăvit ajungând, până-n ţara lui dragă, într-un târziu să ajungă, sleit, fără dragii-i tovarăşi, Pe o corabie de prin străini, şi doar griji să găsească!”[38].

Ăsta e de fapt motivul pentru care îi ia zece ani lui Odiseu să ajungă acasă.

Combinaţia de isteţime, improvizaţie rapidă şi îndrăzneală scandaloasă de care dă dovadă Odiseu în peştera lui Polifem naşte întotdeauna o satisfacţie profundă în ascultători.

Jack a spus: Ce tare e! Parc-ar fi Hercule Poirot şi James Bond la un loc!

Până şi tata a avut ceva bun de spus despre Odiseu: îl bate cu un *calambur!* a strigat el fericit.

Dar jocul de cuvinte din acest pasaj remarcabil e mai complex decât poate reda orice traducere, am continuat eu să explic. Odiseu îi spune Ciclopului că numele lui e „Nimeni”. Dar cuvântul grecesc pentru „Nimeni” sau „niciunul” este *outis*: *ou* înseamnă „nici”, iar *tis* este pronumele nehotărât „unul”. *Ou-tis*, „nici-unul”. *Odysseus*, *outis*. Numele pe care i-l dă Odiseu Ciclopului este, de fapt, o versiune bălmăjită a propriului nume.

Nina a spus: Este un pseudonim, dar, într-un fel, este şi numele lui adevărat. Minte şi spune adevărul simultan.

Da, am spus. Excelent răspuns. Dar adevărul e şi mai tare de atât. Gândiţi-vă la cuvântul „nimeni”. În engleză, când pui o întrebare la care răspunsul este „nimeni”, trebuie să foloseşti pronumele *anybody*[39] – precum în „E cineva acasă?” „Nu, nu e nimeni acasă”[40]. Greaca are mai mult sau mai puţin aceeaşi structură sintactică. În greacă,

---

38 Idem, p. 149.

39 Oricine (eng.).

40 No, nobodys home - propoziție a cărei traducere literală ar fi „Nimeni e acasă“.

una dintre modalităţile de a reda pe „e cineva” este, de fapt, o propoziţie formată din două cuvinte, *me tis*, pronunţată *mei tis*. Acestea sunt de fapt cuvintele pe care le folosesc vecinii Ciclopului când vin în grabă şi îl întreabă dacă cineva îi fură oile sau încearcă să-l ucidă: „E cineva [*me tis*] care te omoară?” La care el răspunde: „Nimeni [outis] mă omoară”.

Am făcut o pauză şi am observat cu plăcere că şi ei îşi ţineau respiraţia, aşteptând răsplata unui răspuns, oricare ar fi fost acela.

Le-am cerut să se gândească la ceea ce spusese Nina, despre cum, numindu-se Outis, „Nimeni”, el spune adevărul şi minte în acelaşi timp. Asta nu doar pentru că *outis* şi Odysseus sună un pic la fel, ci pentru că în acest punct al epopeii el chiar este atât „cineva”, cât şi „nimeni”: el e Odiseu, dar şi un nimeni, un bărbat care trebuie să-şi revendice identitatea.

Începuseră să aprobe gânditori din cap. Bun, mi-am zis, au prins ideea.

De fapt, le-am spus, acelaşi dublu înţeles se regăseşte şi la *mé tis*, cuvintele folosite de vecinii Ciclopului când îl întreabă dacă cineva îi face rău. Pentru că în greacă *me tis* se pronunţă exact la fel ca *métis*, cuvânt care înseamnă „inteligenţă înşelătoare” Aşadar, există două înţelesuri duble în această scenă. Pe de o parte, Polifem a fost învins de *outis*, nimeni/Odiseu; dar el e învins şi de *metis*, cineva/şmecherie. Şi, după cum ştim, adevărata trăsătură distinctivă a lui Odiseu este *şmecheria*. Aşa că, iarăşi, aici el este atât nimeni, anonim, dar şi el însuşi, bărbatul vestit pentru şmecheria lui.

Când am ajuns la sfârşitul explicaţiei, Brendan a fluierat admirativ şi a spus: Uau! Asta a fost *super-tare*.

M-am întors spre studenţi. *Acum* vreţi să-mi spuneţi ceva despre motivul pentru care îşi începe recitarea aventurilor prin a se lăuda cu reputaţia lui de *şmecher*?

Madeline a ezitat, însă doar pentru o clipă. Pentru că aventura propriu-zisă are de-a face cu şmecheria? Şi e o

şmecherie învelită-n limbaj. Deci totul se reduce la şmecherii şi cuvinte.

Dai am spus. Cuvinte! Până la urmă, ceea ce-i aduce sfârşitul Ciclopului e neputinţa lui de a distinge omofoniile. E amuzant şi e aproape genial.

Mâna lui Brendan a ţâşnit în aer. Mă întreb dacă eşti de părere c-am putea spune că e o poveste despre ascultare? Despre cum propria ta perspectivă afectează felul în care auzi lucrurile? Adică, adevărata problemă în povestea asta e că, de la bun început, Polifem aude doar ce vrea să audă. Dacă ar veni cineva la tine şi ţi-ar spune „Mă numesc Nimeni”, te-ai gândi de două ori, nu? E atât de ciudat, e pe faţă! Dar el nu-i ia în serios pe greci, pentru că e mai mare şi mai puternic decât ei, aşa că de fapt nu aude ce spune Odiseu.

Nu mă gândisem niciodată la asta. Tocmai deschisesem gura să-i îmbrăţişez ideea când a intervenit tata.

Trebuie să recunosc că partea asta e *grozavă*. Intelectul îi învinge pe huligani! Tipul cel mic îl învinge pe cel mare cu ajutorul creierului.

Era aproape 12: 30, dar noi încă nu discutaserăm finalul episodului – ieşirea stupidă a lui Odiseu.

Aventura asta ni-l arată pe Odiseu în forma lui cea mai bună. Dar înainte de a încheia, vrea cineva să vorbească despre final?

Jack a spus: Se cacă-n pălărie!

Poooftim?

Scuze!… Dar adevărul e că o cam beleşte.

Da, ai dreptate. Ce anume îl face s-o belească?

Înainte ca vreunul dintre studenţi să aibă şansa de a spune ceva, tata a ridicat mâna. A spus:

Viclenia şi şmecheria îl salvează, dar, în final, lăudăroşenia lui despre cât de inteligent e îl pune în situaţia cea mai rea din câte a cunoscut vreodată. Înainte să înceapă să-şi spună toate poveştile, se laudă cu deşteptăciunea lui, iar asta îl nenoroceşte. E un fanfaron.

Indiferent cât de ingenios e şi cât de interesante sunt poveştile lui, *personalitatea* lui e o adevărată problemă.

Dădea din cap, aprobându-se singur în timp ce vorbea, simţind parcă o satisfacţie interioară, şi atunci am ştiut că nu la Odiseu se gândea.

Singura dată când tata n-a încununat o seară din cadrul croazierei spunând *Poemul pare mai real* a fost după ce vizitaserăm Gozo, lângă Malta, pentru a vedea peştera lui Calypso. Într-acolo ne îndreptam, de fapt, în seara când tata îngâna şi cânta „Over the Rainbow”.

Fuseserăm avertizaţi cu o zi înainte despre coborârea în peşteră, că este dificilă, plină de pietre, şi că pot intra doar câţiva oameni odată, într-atât de înghesuit este locul. Cei în vârstă şi persoanele „cu probleme de mobilitate” fuseseră sfătuite să nu viziteze locul.

Auzind toate astea, eram hotărât să nu merg. Sufăr îngrozitor de claustrofobie: simplul fapt de a mă afla într-un lift îmi strepezeşte dinţii. Când erau mici băieţii, Lily şi cu mine i-am dus la Disneyland, unde au insistat să se îmbarce într-un simulator complicat de navetă spaţială; abia prea târziu am înţeles că asta presupunea să fiu închis într-o cămăruţă care era învârtită într-o mişcare centrifugă pentru a crea senzaţia de lipsă de gravitaţie. Când cursa a luat sfârşit în cele din urmă şi ne-am târât afară din cabina minusculă, sfâşiat între teroarea de a mă fi aflat în chestia aia şi efortul de a fi trebuit să mă prefac că-mi place, am izbucnit în lacrimi. Thomas, care avea şase ani şi deja era neînfricat, m-a luat practic pe după umeri şi m-a liniştit: *Gata, gata*!

Aşa că nici prin cap nu-mi trecea să intru în peştera lui Calypso.

Cum adică? a exclamat tata când i-am spus. Trebuie să mergi! 70% din *Odiseea* se petrece acolo!

70%? N-aveam idee despre ce vorbeşte. Are douăzeci şi patru de cânturi, am început eu…

Matematică, Dan! *Matematică*. Lui Odiseu îi ia zece ani să ajungă acasă, da?

Am dat din cap.

Şi petrece şapte ani cu Calypso, da?

Am dat iarăşi din cap.

Deci, teoretic, 70% din Odiseea se petrece de fapt aici! N-ai voie s-o ratezi!

Păi, am protestat şovăielnic, de fapt nu e corect. Poemul nu e congruent cu viaţa lui. Sunt două lucruri diferite.

Dar nu l-am convins. Nu te poţi pune cu *numerele*, a spus el.

Ne-am suit în autobuz şi am plecat. În timp ce autocarul masiv zăngănea şi se hurduca pe drumurile pietruite, era înduioşător de limpede că tata încerca să-mi distragă atenţia. Ia uite florile alea albastre, ce frumoase sunt! spunea el, arătându-mi-le cu degetul. Geamurile erau atât de bine acoperite de praful drumului, încât cu greu se putea vedea ceva. Uau! Ia uită-te la tufişurile alea mov, cum le zice? Ia uite marea, e ca un ciob de sticlă! Dar eu mă uitam fără să văd ceva; mă gândeam la peşteră. Deja, pâlpâind la graniţele conştiinţei, pândea senzaţia familiară de panică. Aşa cum fac când aştept să se deschidă uşile liftului sau după ce-mi leg centura de siguranţă într-un avion de dimensiuni mici, mă concentram asupra respingerii acelei senzaţii acute. Era un efort aproape fizic. Transpiram.

Am ajuns la situl arheologic şi toată lumea a coborât din autocar. Stăteam în vârful unui deal cafeniu, lipsit de viaţă; din ţărâna fumurie atârnau tufişuri ca râia de pielea infestată. De unde ne aflam, o scară îngustă cobora abrupt până la o suprafaţă stâncoasă neregulată, aflată la vreo cinci metri mai jos. Dedesubt, intrarea-n peşteră arăta ca un simplu perete de stâncă, cu o despicătură joasă, întunecoasă la mijloc; era evident că trebuia să te apleci ca să treci prin ea. Câţiva pasageri coborâseră deja şi dispăreau în despicătură. Băiatul pe care-l cunoscuserăm în prima zi, cel care declarase că Homer avea nevoie de un redactor, tocmai intrase împreună cu un puşti mai înalt,

care trebuie să fi fost fratele lui.

M-a cuprins o groază cleioasă. Am scuturat din cap. Nu, i-am spus tatei. Nţ, îmi pare rău. Nu merg. Du-te tu, îmi spui pe urmă cum a fost.

Of, *haide*, Dan, a spus tata. Eşti cu mine, o să fie bine.

Mă simţeam de parcă aş fi avut iarăşi cinci ani. Am spus din nou: Nu. Du-te tu. Eu o să stau aici, sus.

Atunci tata a făcut ceva ce m-a uluit. S-a întins spre mine şi m-a luat de mână. M-am uitat la el şi am izbucnit în râs: *Taţi*!

O să fie *bine*, a spus, ţinându-mă de mână cu blândeţe, lucru pe care nu-mi aminteam să-l mai fi făcut de când eram băieţel. Mâna lui era uşoară, uscată şi slabă. Am privit-o uşor jenat.

O să fiu lângă tine la fiecare pas, spunea tata. Şi dacă n-o să suporţi, plecăm.

Am privit în jos, la mâinile noastre încleştate, şi, spre surprinderea mea, am realizat că mă făcea să mă simt mai bine. Pe când priveam în jur ca să văd dacă se uită cineva, mi-am dat seama, cu o senzaţie complicată de uşurare, că oricine ne-ar fi văzut ar fi crezut că eu îl conduceam de mână pe tatăl meu. Până la urmă, el era cel care risca cu adevărat; el era cel terifiat de ideea de cădere.

Şi uite-aşa am vizitat eu peştera lui Calypso, ţinut de mână de tata. M-a ţinut de mână cât am coborât cătinel scara. M-a ţinut de mână cât ne-am lăsat pe vine ca să ne strecurăm prin deschizătură; m-a ţinut de mână cât ne-am târşâit paşii prin peşteră, iar mie-mi bubuia inima atât de tare, încât m-am mirat că n-o auzeau şi ceilalţi; m-a ţinut de mână când am spus cu tărie că nu, nu vreau să trec printr-un tunel aflat în mijlocul stâncii pentru a vedea peisajul spectaculos al golfului de dedesubt, vizibil din partea cealaltă a cavernei; m-a ţinut de mână cât mi-am târşâit în cele din urmă paşii afară, în aerul fierbinte şi uscat, fără măcar a-mi mai bate capul să-mi ascund graba plină de panică. Doar când am ajuns din nou în capul

scărilor şi am luat-o spre autocarul care ne aştepta mi-a dat drumul.

Eşti bine, Dan?

Am rânjit tremurând. Cred că de data asta *nu* putem spune că poemul pare mai real, am zis.

Ha! a făcut tata. Apoi s-a uitat la mine şi a adăugat: Te-ai descurcat foarte bine, Dan.

În seara aceea, în salon, lumea vorbea despre peştera lui Calypso.

Deci? a întrebat Ksenia, întorcându-se spre mine. În dimineaţa aceea, pe când lumea se aduna în zona recepţiei pentru excursie, îi vorbisem despre claustrofobia mea. Ştii, spusese ea, chiar nu trebuie să mergi! O mulţime de oameni rămân pe navă pentru că le e prea greu să participe.

Valul de uşurare care m-a copleşit când a spus „O mulţime de oameni rămân pe navă” fusese atât de intens, încât mă simţeam vag ruşinat; amintirea ceţoasă a unui profesor de sport din şcoala elementară spunând „Nu trebuie să te caţări pe frânghie până sus dacă nu vrei” s-a ridicat dintr-un loc adânc îngropat în timp. Dar ceva m-a împiedicat să accept pretextul pe care mi-l oferise şi după o clipă am înţeles ce se întâmplase: nu voiam ca tata să vadă că-mi e frică. Mai târziu, după ce ne întorseserăm din excursie, am dat peste Ksenia pe punte şi i-am povestit ce se întâmplase: atacul meu de panică, cum măţ inuse Taţi de mână.

Minunat! strigase ea.

Acum, când pasagerii îşi beau cocktailurile în salon, ea ne privea pe amândoi cu căldură: Vezi? Ai supravieţuit!

Câţiva dintre cei din jur au privit-o întrebător. „Supravieţuit?”, a întrebat cineva.

Încercam să scornesc ceva amuzant, când a intervenit tata.

Ne-am distrat *de minune*, a spus el tare.

M-am uitat la el, dar se aplecase în faţă privind fotoliile dispuse în semicerc ca un profesor care se

adresează grupului de studiu.

Eu n-am vrut să merg, le-a spus tata. Mi-e greu pe scări. Am crezut că va fi prea mult, fizic vorbind. Dar m-a ajutat Dan şi sunt bucuros că am mers. Până la urmă, Odiseu petrece 70% din aventurile lui acolo.

A făcut o pauză şi a spus, fără să mă privească: A fost, de fapt, unul dintre cele mai impresionante lucruri pe care le-am văzut vreodată.

Pianistul cânta aceeaşi piesă pe care o cântase cu o seară înainte: „Nici n-am ştiut cât era ceasul” Taţi a închis ochii şi a început să fredoneze: *Nici n-am ştiut ce an era / Viaţa nu era deloc uşoară...*

Ksenia a zâmbit. Tatăl tău e un bărbat fermecător, a murmurat.

Ultimul curs dinaintea a ceea ce avea să fie o pauză de două săptămâni a picat pe 11 martie. În săptămâna următoare studenţii aveau să dea examenele parţiale, iar după asta venea vacanţa de primăvară, de o săptămână. Nu aveam să ne reunim decât pe 1 aprilie, când treceam la Cântul XIII şi la a doua parte a *Odiseei* – întoarcerea lui Odiseu în Itaca, complotul lui tainic împotriva Peţitorilor, răzbunarea violentă şi reîntâlnirile lui climactice cu fiul, soţia şi tatăl său. Aveam să acoperim toate acestea în şase seminare, din prima zi de vineri din aprilie şi până în prima zi de vineri din mai – o perioadă care, o ştiam din experienţă, va părea mult mai scurtă decât păruseră primele şase săptămâni ale semestrului.

Studenţii au remarcat şi ei acest lucru. Spre finalul semestrului, îmi amintesc, unul dintre ei – cred că era Tom cel înalt, Tom Don Quijote – a făcut observaţia că prima parte a *Odiseei* păruse de două ori mai lungă decât cea de-a doua. Ştiam ce vrea să spună. Intriga răzbunării oferă ultimelor douăsprezece cânturi ale epopeii un impuls ce-o propulsează înainte, în timp ce naraţiunea convulsionată a primelor douăsprezece cânturi, pline de reamintiri şi secvenţe retrospective, povestiri şi digresiuni, digresiuni *în* digresiuni o face să se mişte mult mai încet, să pară

mult mai densă. Însă niciunul dintre punctele culminante din cea de-a doua jumătate, nici atât de amânata izbucnire plină de violenţă, nici emoţiile reunirilor şi recunoaşterilor nu ar fi satisfăcătoare dacă nu ar fi fost pregătite atât de laborios, atât de atent în prima parte.

În a doua zi de vineri din martie, deci, urma să terminăm prima jumătate a epopeii, care se încheie cu un dublu climax, în Cântul XI, Odiseu le descrie Feacilor fascinaţi cea mai sfâşietoare dintre aventurile sale – vizita sa în Infern, tărâmul unde locuiesc sufletele celor morţi şi unde, după cum l-a instruit Circe, trebuie să vorbească cu spiritul unui celebru profet, Tiresias, care urmează să-i ofere informaţii vitale despre călătoria sa spre casă. În Cântul XII, după ce duce la bun sfârşit seria de Apologoi, el se îmbarcă pe corabia Feacilor care îl va duce în fine în Itaca. Acest dublu climax, cu alte cuvinte, indică în mod dramatic spre trecut, în timp ce deschide drumul viitorului.

În a doua săptămână din martie era o vreme blândă, iar tata părea bine dispus când l-am luat de la gară.

Acum venea deja cu trenul. Am fost puţin surprins, cunoscând dragostea lui secretă pentru traficul îngreunat; dar până la începutul lui martie renunţase cu totul la condus. Bănuiesc că nu voia să recunoască faptul că fusese învins de vreme.

Aşa mă pot relaxa şi pot să recitesc câte ceva pe iPad-ul meu, fusese tot ce-mi spusese când mă sunase să mă anunţe că vine cu trenul. Întotdeauna sublinia faptul că citea *Odiseea* pe iPad. Cărţile sunt o tehnologie depăşită! obişnuia să spună. Ţine pasul cu vremurile! Homer pe iPad, apoi abia *asta e o* aventură.

Aşa că, în loc să-i aud roţile scrâşnind pe pietrişul din faţa casei mele în fiecare joi după-amiaza, îl aşteptam la gară la începutul serii şi mergeam să luăm cina la Flatiron. Trăgeam maşina în parcarea minusculă din faţa gării demodate, de ţară, atent să ţin motorul pornit ca să fie destul de cald pentru el, pentru că tatălui meu, de când îmbătrânise, îi era mereu frig, se plângea mereu de frigul

din cafenele şi din biblioteca locală şi din trenuri şi, mai presus de oriunde, de acasă, în casa pe care o împărţea cu mama care, într-o simetrie perfectă, dezastruoasă, se plângea mereu de căldură, se plângea că are *bufeuri*, voia mereu să deschidă o fereastră, *să intre nişte aer curat* chiar şi în lunile de iarnă, lunile când tata stătea la parter, uitându-se la meciurile celor de la Giants, înfofolit ca-ntr-un cocon în hanoracele lui cu glugă, cu o căciuliţă de lână cu un mic moţ amuzant pe capul lui chel. Apărea din gara cu ziduri de cărămidă, în frigul pe care-l ura atât de mult, arătând distonant de mic în gecile mari, căptuşite, pe care i le cumpăra mama, ca un copil în costum de schi, şi de acolo conduceam direct la Flatiron, unde-şi comanda friptura şi paharul cu vin roşu.

În seara dinaintea seminarului în care urma să discutăm Cânturile XI şi XII, tata era în mod evident expansiv.

Ador Lumea de Dincolo! a exclamat el.

Am râs. Ce adori aşa tare la ea?

Îmi place că nu e *dincolo!* întotdeauna am crezut că e ca Iadul – ştii tu, sub suprafaţa pământului. Dar tipii ăştia pur şi simplu navighează acolo ca şi cum ar fi fost un loc obişnuit de pe hartă. Nu ai nevoie de zei ca să ajungi acolo – e o călătorie pe care o poate face oricine. Asta-i chiar tare, Dan.

Ei, deja Lumea de Dincolo e doar o modalitate convenţională de a ne referi la destinaţia lui din Cântul XI. Ai dreptate, de fapt nu e „dincolo”. La urma urmei, nici nu ar putea să facă destinaţia prea dificilă. Drumul spre Tărâmul celor Morţi este unul pe care, într-un final, îl parcurge toată lumea.

Tata m-a privit pentru câteva clipe, apoi şi-a plecat privirea. Ha, a făcut el pe un ton lipsit de expresie. *Aici* chiar ai nimerit-o.

Călătoria lui Odiseu la Hades, în Tărâmul celor Morţi, din Cântul XI, este cunoscut în mod tradiţional drept Nekyia. La propriu, termenul acesta grecesc derivat din

cuvântul *nekys*, „cadavru” (englezescul „necropolis”[41] este înrudit cu el), se referă la riturile înfiorătoare prin care cei în viaţă invocă spiritele morţilor pentru a le vorbi; descrierea pe care o face Homer acestor ritualuri, care implică anumite arcane inexplicabile, frisonante, are puterea neliniştitoare pe care o asociezi celor mai bune filme de groază. După ce ajunge în locul desemnat de Circe – un ţărm lin, marcat de o stâncă la confluenţa a două râuri –, eroul sapă mai întâi un puţ de un cot în lungime şi un cot în lăţime; în jurul acestei gropi face apoi o libaţie cu lapte, miere, vin şi apă; după asta împrăştie orz peste tot; şi, în cele din urmă, taie gâtul unui berbec şi al unei mioare negre, întorcându-le capetele într-o direcţie, în timp ce el îşi întoarce capul în cealaltă direcţie, apoi scurgându-le sângele în puţ. Abia după ce beau acest sânge primesc strigoii puterea de a vorbi.

De-a lungul timpului, *nekya*, cuvântul care desemnează riturile ce invocă aceşti zombie muţi a ajuns să desemneze întregul episod, care are loc chiar înainte de jumătatea lungii călătorii a lui Odiseu spre casă. Poziţionarea strategică a acestui episod sugerează o morală importantă: pentru a putea păşi în viitor, trebuie să ne împăcăm mai întâi cu trecutul.

În „Casa lui Hades şi a Persefonei”, după cum numeşte Homer acest loc înfricoşător, întâlneşte eroul, care se aşteaptă să-l vadă pe Tiresias, o surpriză: strigoiul unuia dintre marinarii săi, Elpenor, care, neştiut de tovarăşii săi, căzuse beat de pe un acoperiş și-şi rupsese gâtul în timp ce se aflau încă pe insula lui Circe. Fantoma acestui tânăr îl abordează pe Odiseu şi îl imploră pe căpitanul său de odinioară să se întoarcă pe insula lui Circe, odată terminată treaba în Hades, şi să-i recupereze trupul:

„Neîngropat, nebocit, să nu pleci să mă laşi tu în urmă, Spate-ntorcându-mi, iar zeii pe tine grea pică să prindă, Ci mă aşază, cu arme pe mine şi tot ce avut-am, şi

41 Necropolă.

o movilă ridică-mi la ţărmul căruntelor valuri,

Pentru un biet muritor amintire la cei ce-o să vină!

Astea să mi le-mplineşti, şi lopata la groapă mi-o pune, Cea de vâslit şi cu care trăgeam cu-ai mei soţi laolaltă!” 1.

Mişcat de rugăminţile omului său, Odiseu va face în cele din urmă ceea ce-i cere Elpenor. De-a lungul secolelor au fost avansate multe interpretări ingenioase asupra rolului jucat de Elpenor în *Odiseea*. La urma urmei, el este introdus abia în Cântul X, la finalul episodului Circe, iar accidentul său fatal, despre care aflăm imediat după aceea, este în mod destul de evident meşteșugit astfel încât să-i întâlnim fantoma în Cântul XI. Cea mai convingătoare explicaţie a acestei turnuri a intrigii este că Elpenor funcţionează ca un fel de sacrificiu uman naratologic şi emoţional: el e un personaj a cărui moarte, care nu poate însemna nimic pentru cititori, dat fiind că n-am apucat să-l cunoaştem deloc, slujeşte totuşi pe post de punte între lumea celor vii şi a celor morţi, uşurând trecerea lui Odiseu (şi a poemului) din lumea familiară a prezentului narativ în lumea bântuită de istorie şi de tragedie a morţilor pe care Odiseu îi întâlneşte în Hades: nu doar spiritele care dau năvală imediat şi de care aflăm rapid, ci, un pic mai târziu, propria lui mamă, camarazi morţi în Războiul Troian, o galerie de eroine celebre şi de eroi mitologici care au greşit în viaţă şi care-şi ispăşesc pedepsele eterne. Prezenţa familiarului Elpenor printre aceste siluete face cumva ca acest cânt neliniştitor să pară mai suportabil. Tot aşa, cumva, moartea unui

1. Op. cit., p. 172.

personaj minor face suportabil gândul morţii personajului principal care este, de fapt, prezis în acest episod.

Cântul XI conţine o scenă minunat de tulburătoare. Circe l-a avertizat pe Odiseu că trebuie să vorbească mai întâi cu Tiresias; totuşi, cât aşteaptă să apară spiritul bătrânului, eroul nostru observă şocat umbra propriei

mame, Anticleia: şocat, pentru că ea era în viaţă când fiul ei plecase spre Troia. Abia aici, în maniera aceasta straniu de publică – Odiseu este, până la urmă, în fruntea tovarăşilor săi, înconjurat de spiritele şopotitoare, fugitive, ale celor morţi –, află el că mama sa a murit. Chinul unui dor fără saţiu pulsează de-a lungul întâlnirii ce are loc între copilul aflat în viaţă şi părintele mort. Când Odiseu o vede pe Anticleia, el se ridică şi încearcă s-o îmbrăţişeze, însă îşi dă seama că ea se risipeşte în îmbrăţişarea lui ca o umbră. De trei ori încearcă s-o prindă; de trei ori îmbrăţişarea se dovedeşte goală.

Mâna lui Madeline s-a ridicat în aer când am întrebat ce aspecte din Cântul XI ar dori să discutăm.

Durerea simţită de Odiseu în Lumea de Dincolo e incredibil de palpabilă, a spus ea. Pasajul în care el încearcă să-şi îmbrăţişeze mama e pur şi simplu sfâşietor.

M-am întrebat câţi dintre ei puteau să cunoască durerea îndeajuns de bine, atât de devreme în viaţă, încât să înţeleagă simbolul devastator de potrivit ales de Homer pentru a ilustra prăpastia dintre cei vii şi cei morţi: braţele pline de aer, îmbrăţişarea imposibilă.

Dar de ce de trei ori? a întrebat dintr-odată Tom Don Quijote.

M-am gândit pentru o clipă. Păi, trei e un fel de număr cu funcţie magică narativă, da? Gândiţi-vă la glumele construite în jurul unor tripleţi – un rabin, un pastor şi un preot, iar structura e şi ea tripartită: x, x şi apoi y; iar y e mereu poanta. E ceva structural satisfăcător la numărul trei, presupun. Imaginaţi-vă că ar fi încercat s-o îmbrăţişeze doar o dată, scena n-ar fi avut niciun impact.

De-acolo de unde stătea, din colţul lui, tata a spus: Da. Scena asta e minunată.

M-am întrebat dacă se gândea la mama lui, bunica mea deşteaptă şi cartofoare Kay, care murise în anii ’70 de Alzheimer, cu mintea golită, cu trupul pustiit. *Deja e ca o fantomă*, i-a spus tata obosit mamei, din capul scărilor, într-o seară, când se întorsese după încă un weekend

petrecut la Miami, unde îşi privea mama cum moare. Are treizeci şi cinci de kile, parcă e făcută din hârtie. N-ai de unde s-o apuci. De fapt, moartea îngrozitoare a bunicii mele a inspirat una dintre vorbele lui în legătură cu care aveam să-l tachinăm. *În ruptul capului să nu mă lăsaţi să ajung aşa*! *Pur şi simplu deconectaţi-mă şi mergeţi să beţi un rând de beeerrri*!

M-am uitat prin clasă. Altcineva? Ce alte întâlniri demne de interes au loc?

Nina a spus: Mi s-a părut interesant că se întâlneşte cu fantoma lui Agamemnon. S-au spus atâtea despre povestea lui, dar în sfârşit auzim chiar de la el ce s-a întâmplat când a ajuns acasă, aşa că e ca un fel de dovadă. Povestea lui îi arată lui Odiseu ce să evite.

Avea dreptate: în Hades avem parte de naraţiunea integrală a întoarcerii acasă a lui Agamemnon – de data asta chiar de la Agamemnon. Trebuie să ne amintim că, la momentul întâlnirii celor doi eroi ai Războiului Troian, Odiseu nu ştie nimic despre soarta lui Agamemnon: noi, cititorii, am auzit despre ea, iar Telemah o află în Cânturile III şi IV, dar Odiseu nu ştie nimic, în cadrul acestei întâlniri din Hades, eroul *Odiseei* aude pentru prima oară povestea pe care noi o ştim de la început: povestea întoarcerii lui Agamemnon din Troia, *Odiseea* inversată în care soţia a cedat peţitorului ei şi îşi trădează soţul întors acasă. Descrierea plină de amărăciune pe care o face Agamemnon în Cântul XI ambuscadei din timpul ospăţului de bun-venit – cadavrele sângerând printre platouri şi pocaluri, el însuşi înjunghiat (îi spune el lui Odiseu) „cum un taur în iesle-l doboară securea” – ne oferă cea mai detaliată redare a acelor evenimente îngrozitoare, una pe puţin la fel de utilă lui Odiseu pe cât sunt avertismentele lui Tiresias. Şi, într-adevăr, Agamemnon îşi încheie povestirea cu un dublu avertisment pentru Odiseu, ca acesta să evite greşelile pe care el le-a făcut: Trebuie să nu se încreadă în soţia lui şi trebuie să se întoarcă acasă în secret, mai curând decât făţiş. Sunt sfaturi pe care Odiseu

le urmează.

Pe cine *altcineva* mai întâlneşte în Lumea de Dincolo? am întrebat.

Jack a răspuns: Tipul beat care a căzut de pe acoperiş!

Da, am spus, e bine. Tipul beat are un nume, pe care trebuie să-l ştii la parţiale. Elpenor.

Am discutat câteva minute despre semnificaţia lui Elpenor. Apoi am spus: Şi pe mai *cine*?

În seara dinaintea seminarului, când le citeam postările din secţiunea de discuţii, fusesem uimit că nimeni nu menţionase cea mai remarcabilă întâlnire pe care Odiseu o are în Tărâmul Morţii: cea cu strigoiul lui Ahile, eroul *Iliadei*. Este ultima conversaţie pe care o poartă Odiseu cu cineva pe care l-a cunoscut personal.

Caracterul climactic al acestei întâlniri este potenţat de o mărturisire uimitoare din partea lui Ahile. În *Iliada*, Ahile îşi aminteşte cum a renunţat de bunăvoie la posibilitatea de a avea o viaţă lungă în schimbul uneia scurte, dar pline de glorie nemuritoare, *kleos*, acea motivaţie supremă a acţiunii eroice. În *Odiseea*, Odiseu îşi întâlneşte fostul camarad în Hades şi îl asigură plin de înflăcărare pe eroul mort că alegerea respectivă a fost cea corectă:

„… Dar ţie, Ahile,

Niciun bărbat, de demult sau de-acuma, asemeni nu-ţi este De fericit, căci în viaţă cinstire-ai avut ca şi zeii

De la Argivi, iar acuma stăpân printre toţi răposaţii

Eşti, cu tărie: nici moartea nu-i aht pentru tine, Ahile!” 1.

1. Op. cit., p. 183.

Şi totuşi, Ahile nu-i de acord:

„Nu-mi mai vorbi tu de moarte a bine, slăvite Odysseu!

Vrere-aş pe glia de sus să mă aflu, şi slugă la altul, Pe la vreun biet sărăntoc, fără multă avere prin casă, Nu peste cei răposaţi, fără vlagă să am stăpânire!” 1.

Schimbul acesta de replici reprezintă o respingere şocantă a valorilor îmbrăţişate de Ahile şi susţinute de-a lungul *Iliadei*. Ca eroul *Iliadei*, un poem ce glorifică strălucirea întunecată a morţii premature, să-l anunţe pe cel al *Odiseei*, un poem ce glorifică dorinţa precumpănitoare de a supravieţui cu orice preţ, că viaţa păstrată cu orice preţ, viaţa trăită chiar ca servitor al unui ţăran nevoiaş este preferabilă gloriei printre cei morţi, reprezintă un lucru devastator, având în acelaşi timp ceva de umor negru. E de parcă *Iliada* i-ar spune *Odiseei*: *Ai câştigat*!

Dar cu o seară înainte nici măcar unul dintre studenţi nu postase nimic despre întâlnirea Ahile-Odiseu în secţiunea Online de discuţii. De asta îi presam să se gândească la ea în timpul seminarului de a doua zi.

Pe cine altcineva întâlneşte Odiseu în Lumea de Dincolo? am repetat.

Jack a răspuns: O groază de oameni. Practic, e o petrecere acolo!

Haideţi, măi, oameni buni, am spus. În Lumea de Dincolo are loc o întâlnire de mare importanţă! De mare importanţă! N-avea cum să vă scape.

S-au uitat la mine cu priviri goale, aşa că am scos un sunet plin de frustrare.

Nu depuneţi destul efort, am spus în cele din urmă. Pe cine *altcineva* întâlneşte Odiseu în Tărâmul Morţii şi de ce e importantă întâlnirea asta?

1. Idem, pp. 183-184.

În cele din urmă, tata a mormăit din colţul lui şi şi-a fluturat mâna în aer. Se întâlneşte cu Ahile, a murmurat el.

Ochii studenţilor au pivotat spre locul de sub fereastră unde era el aşezat.

OK, am spus, şi?

Mie îmi trecuse prin cap că tatei îi va plăcea această scenă importantă. Seara trecută, la Flatiron, îmi vorbise despre cât de mult îşi dorea să citească *Iliada* după ce se termina seminarul – s-o recitească, mai curând, pentru

prima oară din liceu. Sunt un copil al războiului, am crescut în timpul războiului. Războiul e ceva ce *înţeleg*. Unchiul tău, Howie, a fost în război. Am crescut cu soldaţi pe stradă. Ştiai care sunt băieţii buni; ştiai care sunt băieţii răi. Deci cred că *Iliada* mi se potriveşte mai mult.

Acum, tata ridica mâna şi spunea: Se întâlneşte cu Ahile.

Încercând să-l conduc spre ideea pe care o aveam în minte, am spus: Şi care e scopul întâlnirii? Care e revelaţia ei?

E un moment impresionant, a spus tata. Îţi spune cu siguranţă câte ceva despre Ahile, a spus el.

Bine, am aprobat din cap. Îţi spune ce?

S-a dovedit că pe tata nu-l interesa ce mă interesa pe mine. Nu dorea să urmărească implicaţiile literarе ale întâlnirii lui Odiseu cu Ahile, ale straniei întâlniri simbolice dintre *Odiseea* şi *Iliada*.

Pe un ton sumbru, a spus: Ne dezvăluie că-ţi poţi trăi toată viaţa crezând în ceva, şi apoi ajungi într-un punct în care realizezi că te-ai înşelat total.

La trei luni după acest dialog, tata şi cu mine stăteam în faţa intrării în Lumea de Dincolo – Hades, Ţara Morţilor.

Ce-mi place e că practic nu treci *dincolo*, a spus el în timp ce cobora încet treptele unui autocar, în Italia. Era cea de-a cincea zi a croazierei, iar lui încă îi era teamă să nu cadă.

Ne aflam la Campi Flegrei, Câmpiile Flegreene: locul pe care anticii îl identificau ca fiind poarta de trecere spre Hades. Nava acostase în dimineaţa aceea la Napoli; după micul dejun, ne buluciserăm cu toţii în autocarul cu aer condiţionat. Deşi era devreme, grupul era neobişnuit de animat. În ciuda glumelor, eram neliniştiţi de natura stranie a destinaţiei noastre şi se instalase o ilaritate ca o reacţie la acest lucru. În partea din faţă a autocarului, Brendan spunea un banc în italiană arheologului italian cu părul negru care urma să ne dirijeze prin *campi*. Chiar în spatele nostru, femeia blondă care călătorea cu tatăl ei cel

elegant avea o criză de *fourire* ca urmare a ceva ce tocmai spusese el; în timp ce aproba din cap şi-şi ştergea ochii de lacrimi, a zis ceva în ceea ce cred că putea fi olandeză sau flamandă. De partea cealaltă a intervalului, fraţii din New Orleans chicoteau conspirativ în timp ce părinţii şi mătuşa lor vorbeau peste capetele lor, ţistuindu-i. M-am aplecat înspre ei şi i-am zâmbit mamei lor: Toată lumea se prosteşte în dimineaţa asta! i-am spus.

Mi-a zâmbit şi ea, un pic obosită: Nu ştiu ce i-a apucat pe toţi, parcă ne-ar fi pus ceva-n cafea de dimineaţă!

Jumătate de oră mai târziu, autocarul s-a oprit şi am coborât cu toţii.

Pentru câteva clipe, toată lumea a privit în tăcere, gândind în mod evident acelaşi lucru: Nu-i nicio mirare că grecii şi romanii credeau că asta trebuie să fie poarta spre tărâmul morţilor. Stăteam pe buza unui uriaş crater gol; înaintea noastră se întindea în toate direcţiile un peisaj ce ar fi putut fi foarte bine unul lunar. Sub picioarele noastre pământul era bolovănos, plin de stânci şi pietriş. În depărtare, unde pământul se unduia sub forma unor dealuri joase, erau împrăştiaţi bolovani uriaşi, pudraţi cu praf de culoarea şofranului. Era greu de imaginat că ceva crescuse vreodată aici. Din fisurile terenului se ridicau în aer fuioare de fum albicios. Dimineaţa era înnorată şi părea că fumul alimentează norii. Aerul era impregnat de un miros de putregai.

Sulf, a anunţat unul din fraţi.

Tata s-a uitat la el, dând apreciativ din cap. Isteţ băiat, mi-a spus.

Si, a spus tânărul arheolog, privindu-I cu un zâmbet pe băiat. Da, sunt puţuri cu sulf. De aceea locul se numeşte Solfarata. Locul cu sulf.

Au adulmecat aerul cu toţii.

Arheologul a zâmbit şi a spus: Este mirosul ca moartea.

Femeia cu tatăl elegant a făcut *îhhh*!

M-am uitat după tatăl ei: Unde e tatăl tău? am întrebat-o.

A, a rămas în autocar, a răspuns ea. Are probleme cu un picior şi n-a vrut să meargă prea mult.

Nici nu mi-ar fi trecut prin cap treaba cu piciorul. A fost atât de îndrăzneţ!

Mi-a zâmbit: Dar aşa a fost şi tatăl tău, nu?

M-am întors şi l-am văzut pe tata ghemuindu-se la pământ şi amuşinând o mână de ţărână.

Da, am spus în cele din urmă, bănuiesc că ai dreptate.

Apoi femeia s-a uitat la mine: Ştii, cred că trebuie să vorbeşti cu tatăl meu. Are o poveste foarte interesantă legată de viaţa lui şi de *Odiseea*. Am auzit că eşti profesor de limbi clasice, cred că te va interesa. E motivul pentru care ne aflăm în croaziera asta!

Înainte să apuc s-o întreb despre tatăl ei şi despre povestea lui, Brendan şi arheologul italian ne-au strigat să-i urmăm. Am înaintat cu greu în spatele lor, inhalând aroma morţii, şi am scrutat peisajele Lumii de Dincolo.

Mai târziu, după ce ne-am întors la navă, l-am căutat pe tatăl ei.

E sus, pe puntea superioară, îmi spusese femeia pe când hoinăream prin zona recepţiei, după turul Solfaratei, sorbindu-ne ceaiul cu gheaţă şi limonada. N-ai cum să-l ratezi. Are o cicatrice mare pe picior.

Am izbucnit în râs şi am spus: Glumeşti! Mă gândeam la pasajul din Cântul XIX despre cicatricea de pe piciorul lui Odiseu care-l dă de gol şi despre cum se alesese cu ea – pasajul ce exemplifică utilizarea compoziţiei circulare.

A râs şi a dat din cap. Nu, chiar nu glumesc! E fix ca în carte!

Am urcat pe punte şi mi-a spus povestea lui.

În prima noastră seară pe mare, Taţi şi cu mine stăteam în balconaşul nostru, sorbindu-ne cocktailurile şi întrebându-ne ce fel de om se îmbarcă pe o croazieră despre *Odiseea*. De-a lungul serilor următoare,

răspunsurile au început să vină cu ţârâita: familia din New Orleans călătorea an de an, aşa cum ne anunţase la micul dejun din acea zi băiatul precoce care credea că Homer are nevoie de un redactor, deşi anul acesta avea o însemnătate specială pentru ei, după cum mi-a spus ulterior mama lui, dat fiind că sora ei, mătuşa băiatului, murise. Am vrut să facem ceva cu adevărat *însemnat*, mi-a spus ea într-o seară, şi ce ar fi mai însemnat decât Homer? Unii călători îi citiseră pe scriitorii antici în liceu sau în facultate şi au vrut să viziteze locurile descrise în opere. Dar tatăl blondei avea cea mai tare poveste dintre toţi.

Vrei să ştii probabil cum m-am căptuşit cu cicatricea asta? mi-a spus zâmbind după ce l-am găsit pe puntea superioară. Am dat din cap că da. Era întins într-un şezlong, purtând doar un şort de baie. Culoarea cicatricei se estompase de mult într-un cafeniu pal, dar era destul de adâncă pentru a fi foarte vizibilă: o brazdă ce străbătea piciorul din partea superioară a gambei până la gleznă.

M-am căptuşit cu cicatricea asta în război, a început el.

Am luat o mină întrebătoare: nu părea mai vârstnic decât tata.

O, n-am fost soldat! a râs el. Eram adolescent. Dar mă aflam în Europa.

Am dat din cap.

Sunt belgian, a spus el. M-a privit. Ai fost în Belgia?

Am dat din cap. La Antwerp, o dată. Şi la Bruxelles.

A, deci ai fost în oraşul meu natal! Am locuit la Bruxelles, nu departe de muzeu. îl ştii?

I-am spus că-l ştiam foarte bine. I-am spus că una dintre picturile mele preferate, *Peisaj cu prăbuşirea lui Icar*, a lui Brueghel, se afla în acel muzeu.

A, da, o lucrare celebră, care ţie, ca profesor de limbi clasice, trebuie să-ţi placă.

Da, am spus zâmbind. Este despre *hybris*, despre prostia de a-i provoca pe zei.

Mi-a aruncat o privire amuzată. Cred că e despre

prostia de a te lua la-ntrecere cu propriul tată!

Am stat de vorbă despre Bruxelles. Apoi a spus: povestea mea legată de această cicatrice e, de fapt, despre studierea clasicilor.

L-am privit.

Ultima iarnă a războiului a fost foarte grea, teribil de grea, a spus bătrânul, foarte geroasă. Deja nimeni nu mai avea mâncare în acel moment. Vărul meu din Amsterdam mi-a spus că ei au numit-o Iarna Lalelelor acolo, pentru că oamenii dezgropau bulbi de lalele şi îi mâncau, atât de înfometaţi erau.

Am încuviinţat din nou.

Părinţii mei erau destul de înstăriţi înaintea războiului şi aveam o casă mare. Iar în acea iarnă, în casa aia locuiau cu noi mai mulţi oameni, oameni care-şi pierduseră căminele, oameni cărora le era frică.

S-a uitat la mine. Da, am spus. Ştiu ce vrei să spui. Continuă.

Deci eu eram adolescent şi împreună cu fraţii mei tăcuserăm latina la şcoală cu un profesor sclipitor. Cam excentric. Cam nonconformist. Din câte ştiu, nu se căsătorise niciodată, dar era minunat cu elevii, în ciuda obiceiurilor lui stranii. Era un pic dezordonat şi nu foarte curat. Unul dintre fraţii mei spunea că atunci când mergea la el acasă la meditaţii, înainte de război, nu mânca decât ciocolatele ambalate pe care i le oferea, pentru că nu voia să mănânce nimic atins de profesor.

A râs uşor, ca pentru sine.

Ştia *totul* despre clasici, a continuat el. Dacă întreaga literatura clasică de care dispunem azi ar fi distrusă mâine, cred că ar fi putut reconstitui 80% din ea din memorie. În fine, la un moment dat, în timpul Ocupaţiei, a venit să locuiască cu noi. Locuia într-o cămăruţă din pod. Părinţii mei îi duceau micul dejun şi prânzul şi cina, îl îmbrăcau şi-i făceau cald. În schimb, el continua să ne mediteze. Îmi amintesc că-şi antrena mintea inventând cuvinte latine pentru obiecte moderne – „bombă fluture”,

„raid aerian”, lucruri de genul ăsta. Destul de amuzant.

S-a oprit.

În ultimul an al războiului, după cum am spus, am avut o iarnă cu foamete cumplită. Şi geroasă! Dacă nu găseai ceva de pus pe foc, degerai! Aşa că am învăţat cu toţii să mânuim toporul şi să spargem lemne. Bun, într-o zi am plecat să tai nişte lemne. Deşi aveam doar paisprezece ani, credeam c-o să mă descurc. Dar, de fapt, eram foarte jigărit şi slăbit de foame. Aşa că am ridicat toporul să sparg lemnul, dar am fost cuprins de slăbiciune şi, în loc să despic buşteanul, mi-am lovit piciorul! A fost o tăietură foarte adâncă, nu până la os, dar foarte adâncă. După cum vezi.

M-am uitat din nou şi am dat din cap.

Bătrânul radia. Ce are de-a face asta cu croaziera? trebuie că te-ntrebi!

Am zâmbit, dar am tăcut.

O să-ţi spun ce s-a întâmplat. Din cauza rănii de la picior, m-am îmbolnăvit foarte tare. Nu uita că eram subnutriţi; nu aveam puterea de a lupta cu infecţia. Era foarte grav şi zile întregi am zăcut la pat, delirând. Iar profesorul meu a stat lângă mine, veghindu-mă zi şi noapte. Nu m-a părăsit nicio clipă. Şi ce crezi că a făcut cât timp am zăcut acolo?

Am clătinat din cap. Nu-mi pot imagina, am spus.

Mi-a citit *Odiseea* în greacă! Mi-a vorbit în latină! îmi recita din clasici tot timpul, doar pentru ca eu să am sunetul în minte. Trebuie să spun că înţelegeam câte ceva, dat fiind că studiam limbile clasice cu el deja de doi ani. Şi cred că auzul acelui sunet, sunetul unei voci omeneşti recitând poezie, m-a ajutat să mă vindec. Da, cred că ăsta e adevărul. Aşa că eu consider că, într-un fel, *Odiseea* mi-a salvat viaţa.

A făcut o scurtă pauză şi, brusc, m-a privit în ochi. Şi pot să-ţi spun că mi-a rămas în minte!

Apoi a deschis gura şi, într-o greacă ireproşabilă, ritmată, a început să recite discursul Atenei către Zeus,

din Cântul I:

„Dar mie inima-n piept mi se frânge gândind la Odysseu

Bietul de el, chibzuitul: departe de-ai săi pătimeşte...”[42].

S-a oprit.

L-am întrebat: Deci de-asta te afli în croazieră – pentru că iubeşti *Odiseea*?

Bărbatul cu cicatricea pe picior a spus: sunt aici pentru că mi-am iubit *profesorul*. Întotdeauna m-am gândit că trebuie să găsesc o cale de a-i cinsti memoria, iar asta mi s-a părut cea mai bună cale: să refac călătoria lui Odiseu.

A făcut o pauză şi apoi a spus: E mort de mult, dar sper că ar fi de acord.

Când m-am întors în cabina noastră, tata era întins pe pat, citind *Iliada* pe iPad-ul lui. Trebuie să auzi asta, i-am spus. A pus dispozitivul deoparte, iar eu i-am spus povestea belgianului.

Nici într-un milion de ani n-ai putea inventa aşa ceva, am încheiat eu.

Taţi era tăcut.

Hai, Tata, recunoaşte că e straniu – rana de la picior? *Odiseea*?

Mda, a spus el în cele din urmă, e uimitor. N-o să te creadă nimeni.

A urmat o perioadă de linişte.

Iarna Lalelelor, a spus el pe un ton de cunoscător, apreciativ, pe care-l folosea mereu când vorbea despre al Doilea Război Mondial, perioada aia când situaţia era cu adevărat dură, când băieţii buni erau buni şi băieţii răi erau răi şi ştiai cine ce era.

Am cunoscut un puşti olandez când eram la liceu, a adăugat.

Se uita în altă parte. Privea fix ecranul închis al iPad-ului său. Joop, a spus el. Se scrie J-o-o-p, dar se pronunţă

---

42 Op. cit., p. 7.

lup. Ca să-I necăjesc, îi spuneam Joopy. A venit cu familia lui chiar înainte de izbucnirea războiului.

Ţi-a fost prieten? am întrebat. Nu înţelegeam despre ce poate fi vorba. Nu auzisem niciodată despre vreun prieten olandez.

Noo, a spus tata, expirând zgomotos. Noo, nu făcea parte din gaşca noastră, Walter, Eugene Miller, tipii ăştia. Dar aveam copii refugiaţi la noi în cartier, sigur că da. După cum ştii. Wolfgang Grajonca era un tovarăş de-al meu – ştii, impresarul de formaţii rock, BilI Graham. Şi-a schimbat numele. Dar era refugiat, locuia la noi în bloc.

Am dat din cap. Adora să spună povestea asta.

Ne distram împreună, dar nu şi Joop. El nu era – nu prea era unul de-al nostru.

Am simţit o înţepătură în ceafa.

Adică…

Dar *de mine-i* plăcea, a spus tata.

Cum adică „îi plăcea de tine”?

Îi plăcea de mine… ştii tu… în felul ăla.

M-am uitat lung la el.

Adică era homosexual?

Da, cred că da. Da.

Şi tu erai obiectul afecţiunii lui? am încercat eu s-o dau pe glumă, dar el a rămas grav.

Îi plăcea de mine. Se tot ţinea după mine, dar nu se băga cu adevărat în treaba noastră, stickball, baseball, chestii din astea. Dar îi plăcea să stea cu noi şi era deştept, aşa că-mi plăcea de el. Citea o groază de cărţi şi discutam despre ele.

A privit gânditor spre iPad. Îi spuneam Joopy şi el îmi spunea Loopy. Dar doar el, nimeni altcineva. Bineînţeles.

Bineînţeles, am spus. M-am gândit imediat la Daddy Loopy!

De acolo ţi se trăgea porecla?

Oricum, a spus el ignorându-mi întrebarea, în cele din urmă am înţeles *în ce fel* mă plăcea.

Nu-mi venea să cred că nu-mi povestise niciodată

lucrurile astea. Şi ce s-a întâmplat?

Tata s-a uitat la mine. Adică cum „Ce s-a întâmplat?” Eram în Bronx! Nimic nu „se întâmpla” pe vremea aia.

Am izbucnit în râs. Ahă, am zis. Sigur.

Ei bine, nu se întâmpla nimic celor pe care-i cunoşteam eu. Oricum, eu nu eram aşa, după cum ştii.

A clătinat din cap.

Dar cum ai reacţionat? l-am întrebat.

O, m-am purtat frumos. Ce altceva puteam face? Nu mă deranja. Auzeai despre ţipi de genul ăla, lumea făcea mişto, bănuiesc, dar la naiba! Bănuiesc că iniţial am dat înapoi puţin, când am înţeles ce se întâmpla, dar nu mă deranja cu adevărat aşa de tare, şi apoi m-am obişnuit. Oricum, cred că şi-a găsit un prieten de genul lui după o vreme.

Un prieten. Îmi amintesc cum el şi Mama vorbeau despre profesorii mei din liceu. *Deci tipul are un „prieten” nu-i aşa*?

A trecut un minut. Taţi, am spus. La asta te gândeai când v-am mărturisit ţie şi Mamei, iar tu ai spus „Lasă-mă pe mine să vorbesc cu el, ştiu câte ceva despre asta”?

A dat din cap. Îmi amintesc cât de îngrozit fusesem când spusese aceste cuvinte. Mi-ar fi fost mai uşor să cred că nu are niciun fel de experienţă legată de situaţia prin care treceam, de ce fel de om eram; ideea că mărturisirea mea avea să stea la baza unei intimităţi cu el mă uimea şi mă înspăimânta în acelaşi timp. M-am năpustit afară din cameră în ziua aceea şi cumva criza a trecut. Sunt *bine*, le-am spus mai târziu părinţilor. Nu trebuie să vorbim despre asta.

Taţi, am spus din nou. Fă-mă să înţeleg. În Bronx ai avut prieten un băiat olandez homosexual îndrăgostit de tine, care ţi-a dat porecla „Loopy”, şi nu ţi-a trecut niciodată prin cap să-mi spui şi mie până acum?

Tata a lăsat ochii-n jos. Of, Dan. Pur şi simplu n-am ştiut cum să vorbesc despre asta.

Nu ştiam ce să spun. În cele din urmă, am făcut ce

făcuse şi tata: m-am purtat frumos cu el.

OK, am spus. Ei bine, acum ştii. Doamne, tată.

A apăsat un buton pe iPad şi *Iliada* a strălucit albăstrie în camera întunecată. Mda, bănuiesc că da. Apoi a privit în sus, spre mine, şi a spus: E o croazieră despre *Odiseea*. Fiecare are o poveste de spus. Şi fiecare are... are un *defect*.

Da, am spus. Bănuiesc că toată lumea are.

Apoi a adăugat, un pic mai vesel. Doar că unele poveşti durează mai mult până să fie spuse.

În ciuda aurei sale de finalitate, popasul lui Odiseu printre cei morţi nu e ultima aventură pe care o narează în Apologoi Feacilor înlemniţi. Ultima aventură pe care o trăieşte este, de fapt, prima despre care auzim în *Odiseea*: episodul Cirezilor Soarelui, climaxul Cântului XII şi singura dintre admirabilele sale fapte care este menţionată în proem.

Eram dornic să acord oricât de mult timp posibil din cadrul cursului acestui episod crucial. Pe când încheiam discuţia despre Cântul XI şi Tărâmul Morţilor, le-am spus să ia o scurtă pauză ca să dedicăm mai mult timp Cirezilor Soarelui.

Până când Odiseu şi tovarăşii săi au ajuns pe coastele unei insule numite Thrinakia, echipajul fusese avertizat atât de Tiresias, cât şi de Circe – avertismente repetate acum de Odiseu – să evite să se atingă de frumoasele vite care rătăceau pe acolo, cirezi enorme de vaci şi de oi ce aparţin zeului-soare Hyperion. Fiecare cireadă, divaghează poetul pentru a explica, numără trei sute cincizeci de capete. La început, bărbaţii se străduiesc din răsputeri să respecte ordinele primite, dar după ce petrec ceva vreme izolaţi pe Thrinakia din cauza furtunilor, ei cedează în faţa foametei. Profitând de un moment când Odiseu e plecat să se roage zeilor pentru ajutor, ei ucid câteva dintre animale, frig carnea la proţap şi o mănâncă. Dar atotvăzătorul Hyperion este jignit şi se plânge celorlalţi zei, cerându-le ca grecii să fie pedepsiţi; de nu, ameninţă el, se va duce în

Hades şi va lumina asupra celor morţi – o inversare grotescă, oribilă, a ordinii naturale a lucrurilor. Zeii îi fac pe plac, trimiţând o furtună teribilă pe mare când grecii părăsesc insula Thrinakia. Odiseu este singurul supravieţuitor al acestei ultime calamităţi; de aceea, în final, el îşi îndeplineşte nostos-ul de unul singur şi devine eroul epopeii.

Am vrut să discut despre Cirezile Soarelui, episod ce constituie, alături de călătoria în Lumea de Dincolo, unul dintre cele mai sinistre momente ale poemului. (De exemplu, după ce vitele au fost măcelărite, pieile animalelor moarte continuă să se mişte, iar carnea care se frige la proţap behăie şi mugeşte.) Mai presus de orice, am dorit ca ei să priceapă cum se încadrează acest episod în suprastructura epopeii. Pentru că povestea Cirezilor Soarelui, care survine în Cântul XII şi explică felul în care Odiseu a ajuns de unul singur pe insula lui Calypso, de fapt închide cercul cu începutul poemului: cu Cântul I, care-l găseşte pe Odiseu plângând şi tânjind după casă, la capătul celor şapte ani de trai cu nimfa, gata în sfârşit de plecare.

Ceea ce înseamnă că, ajunsă exact la jumătate, *Odiseea* a făcut o întoarcere gigantică de 360 de grade: după toată această călătorie, te trezeşti exact în locul din care ai plecat. *Cum poţi călători pe distanţe foarte mari fără să ajungi nicăieri*? *Mergând în cerc*.

Dar oricât m-aş fi străduit eu în dimineaţa aceea, nu i-am putut face pe studenţi să fie interesaţi de Cirezile Soarelui – sau, cel puţin, nu-i puteam face să fie interesaţi de ceea ce mă interesase pe mine, de ceea ce învăţasem odinioară. (*Gândeşte-te*, spusese Jenny cu treizeci de ani în urmă. *Ele aparţin soarelui, nu pot muri*. *Sunt trei sute cincizeci de capete, ceea ce este foarte aproape de*... *ce*? Şi atunci am spus: *Zilele anului*? Eram nelămurit şi ea mi-a zâmbit. *Cântul ăsta e despre timp*.)

Dar s-a dovedit că ideile studenţilor erau mai interesante decât ale mele.

Brendan a spus: înainte de a trece la cirezi, eu vreau, de fapt, să ne întoarcem la Circe, în Cântul XI. E interesant câte asemănări sunt între ea şi Calypso.

Jack a spus: Mdea, şi eu le tot încurc. Amândouă-s obsedate de Odiseu.

Câţiva dintre ceilalţi studenţi au scos nişte jalnice sunete de consimţământ. Parcă trăgându-şi curajul din ele, Brendan a continuat.

De fapt, eu am schiţat o listă cu asemănările şi deosebirile dintre cele două personaje, a spus el, ridicându-şi clipboard-ul galben. A început să citească cu voce tare. Asemănări, a spus el:

Amândouă pe insule izolate, cu faună şi vegetaţie luxuriantă.

Amândouă amantele lui Odiseu.

Amândouă îi oferă ajutor lui Odiseu la plecare.

Amândouă sunt nimfe, un fel special de semizeiţe greceşti.

Amândouă au puteri supranaturale.

Amândouă sunt fiice de titani (Circe a lui Helios şi Calypso a lui Atlas).

Amândouă au nume care încep cu K în greacă.

Tradus din greacă, Calypso înseamnă „a zăvori", iar Circe înseamnă „a încercui" Aşa că ambele nume sunt legate de captivitate.

Hermes joacă un rol în ambele întâlniri. El apare în Cântul V pentru a-i cere lui Calypso să-l elibereze pe Odiseu. Apare în Cântul X, când Odiseu ajunge pe insula lui Circe, pentru a-l proteja pe Odiseu de puterea ei de a transforma oamenii în animale.

Brendan a făcut o pauză de respiraţie.

Am spus: în regulă. Deci unde vrei să ajungi?

Păi, noi *ştim* că el a fost cu Calypso pe insula ei, pentru că ne-o spune Homer. Este partea poemului pe care el o primeşte de la muză, nu? Dar despre Circe ne spune *el*, ca parte a poveştii pe care le-o spune Feacilor despre aventurile sale, iar Circe seamănă al naibii de tare cu

Calypso. Şi mai sunt şi alte paralelisme ciudate. Ştiu că poate părea forţat, dar voiam să spun că ceea ce am observat în Cântul X este cât de mult seamănă Laistrygonii cu Feacii. Odiseu acostează pe insula lor şi imediat o întâlneşte pe prinţesa locului, apoi pe regină, apoi pe rege, dar Laistrygonii parcă ar fi o versiune de coşmar a Feacilor.

Da, ai dreptate, am spus. Am discutat despre asta săptămâna trecută.

Tom Blondul dădea aprobator din cap. E adevărat. Atât de multe dintre poveştile pe care Odiseu le spune Feacilor sunt ca nişte paralelisme întunecate la ceva ce ştim cu siguranţă că i s-a întâmplat lui Odiseu în prima parte a cărţii.

Nina ne-a aruncat o privire din locul ei de lângă Jack: Cam tot ce spune el în povestirile despre aventuri sună ca un fel de vis oribil. Este simultan familiar şi bizar.

Nu-ş' ce să zic, a întrerupt-o Brendan. Cred că pare... OK, deci o s-o spun, pur şi simplu. Crezi că e posibil ca tot ce le povesteşte Feacilor să fie inventat? Mie îmi sună ca şi cum ar scorni pe măsură ce înaintează, bazându-şi poveştile din Apologoi pe ceea ce i s-a întâmplat cu adevărat.

Am meditat asupra celor auzite. Înţeleg încotro baţi, am spus, şi o să-ţi spun că e interesant, foarte provocator. Ai venit cu nişte interpretări foarte interesante, cu nişte idei. Dar, pentru ca asta să fie o interpretare reală, trebuie să ai o teorie care să explice ideile. Să presupunem că Homer vrea să credem – sau poate doar să suspectăm – că povestirile din Apologoi sunt inventate, că sunt poveşti scornite bazate pe lucruri reale pe care el le-a trăit, doar că extrem de exagerate şi de dramatizate – că, asemenea lui Homer însuşi, Odiseu compune din mers, improvizându-şi povestea în funcţie de public. Întrebarea care se pune, în acest caz, este de ce? Care ar fi scopul de a sădi suspiciunea că povestirile din Apologoi sunt ficţionale?

Păreau să se fi îmblânzit un pic.

Apoi Jack a izbucnit: îmi cer scuze, domnule profesor, nu vreau să vă jignesc. Chiar nu vreau. Dar câteodată… chiar acum am senzaţia că aveţi în minte o interpretare despre care consideraţi că e cea corectă şi vreţi să ne faceţi să vedem lucrurile cu ochii dumneavoastră şi pur şi simplu striviţi tot ce nu se potriveşte acelei interpretări. Cred că ideea asta e chiar faină, de fapt. Deci, nu e fain că poate inventează lucruri? De ce trebuie ca totul să aibă „un sens”?

Sala a amuţit.

Bineînţeles că prima mea pornire a fost defensivă. Bineînţeles că am fost surprins că Jack, marele glumeţ, izbucnise în felul ăsta.

Tata, o ştiam bine, se uita la mine.

Am spus cu grijă: în primul rând, nu-ţi cere scuze. Acesta este un seminar, e permis să te exprimi. Să vă exprimaţi. Îmi pare rău dacă tu crezi că-ţi impun interpretările mele – dar *eu nu cred* asta fac.

Chiar în timp ce spuneam asta, mă întrebam dacă sunt absolut sincer.

Jack începuse să scoată un sunet de scuză, însă am ridicat mâna. E în regulă, serios – dacă asta crezi, ar trebui să rezolvăm problema. Acum, eu chiar cred că sunt anumite elemente ale poemului asupra cărora ar trebui aruncată lumină, anumite feluri de a citi poemul care aparţin unor oameni din trecut şi care ne-au fost transmise de-a lungul secolelor, chiar a mileniilor, şi cred că e important ca voi să nu terminaţi acest curs fără a fi luat cunoştinţă de ele, dacă e posibil. Cum ar fi interpretarea Cirezilor Soarelui, la care *încă* n-am ajuns.

S-au auzit câteva chicoteli nervoase.

Şi chiar cred că, deşi e grozav să observi particularităţi interesante ale unui text, treaba voastră de cititori este să le găsiţi un sens, să înţelegeţi cum contribuie la sensul general. Aşa am fost eu instruit şi aşa au fost instruiţi cei care m-au instruit pe mine. Dacă există o reală coerenţă a operei, toate aceste detalii se vor aduna,

chiar dacă nu sunt observabile de la început şi chiar dacă imaginea de ansamblu nu e limpede. Doar cu ajutorul lecturii analitice putem înţelege imaginea de ansamblu şi cum elementele, lucrurile mici, îşi găsesc locul în ea. Asta înseamnă interpretare şi la asta serveşte filologia. Interpretarea nu e o acţiune subiectivă dezordonată, ea trebuie să reiasă dintr-o examinare meticuloasă a datelor, iar acele date se găsesc în text.

Apoi m-am uitat înspre tata. Mă aproba din cap şi, în acelaşi timp, se încrunta.

Apoi am privit în jurul mesei de seminar. Aveam senzaţia că-şi ţin cu toţii respiraţia. Am ridicat sprâncenele spre Jack, parcă spunând *Okay*? El a dat din cap în semn că da.

Acestea fiind spuse, am continuat eu, ideea asta *chiar mă pune pe gânduri*, după cum am spus. Aşa că o să încerc să fiu deschis faţă de ea. La fel cum sper că voi veţi încerca să ascultaţi ce vă spun. E bine aşa?

Au dat din cap. Dintr-odată, Jack şi-a compus o figură jucăuşă şi a spus: Avem o „primă ceartă”?

Toată lumea a izbucnit în râs.

E în regulă, am spus, deşi mi-am dat seama că sub masă genunchiul îmi zvâcnea incontrolabil. Mai avusesem ciocniri contradictorii în timpul cursurilor; de ce mă afectase în halul ăsta cea de acum? Şi atunci am înţeles: pentru că tata era acolo şi mă urmărea.

Mă bucur că am lămurit-o, am spus eu în sfârşit. Aşa, deci vrea cineva să preia ideea asta şi să fugă cu ea? Vă rog să mă credeţi, sunt numai urechi.

S-au uitat unii la alţii.

Blondul Tom a spus: eu chiar cred că e ceva aici. Şi cred că e o treabă foarte filosofică. Vorbim mereu despre actul de a povesti şi despre cât de important e el în *Odiseea*, despre cum trebuie să citeşti printre rândurile poveştilor pe care le spun oamenii, cum e cu Elena şi Menelau în Cântul IV. Aşa că, poate, prezentând acele Apologoi ca bazându-se pe adevăr, dar nereprezentând

întregul adevăr, Homer ne face să ne întrebăm ce este de fapt „adevărul”.

Madeline a spus încet: Ciudat e că purtăm conversaţia asta despre care aventuri sunt „reale” şi care sunt „ficţionale”, în condiţiile în care întregul poem e ficţiune.

Tom a aprobat din cap şi s-a uitat din nou la mine: Deci eu cred că ăsta e climaxul întregii teme a artei povestirii despre care am vorbit atâta. Dacă citeşti toată chestia în felul ăsta, la finalul Cântului XII te cam întrebi, gen, cum ştii ce e *adevărat*?

Era 12: 30 şi eu nu aveam un răspuns. Pe când studenţii se apucaseră să-şi adune cărţile, mi-am pus în gând s-o sun pe Jenny în seara aceea şi s-o întreb ce crede despre ideea lor.

Am continuat să mă gândesc la ea după ce l-am condus pe tata la gară. Ca scriitor, sigur, înţelegeam atracţia pe care o exercita această interpretare a secţiunii Apologoi – apreciam avantajele jocurilor narative pe care puştii voiau să i le atribuie lui Homer. Ca scriitor, înţelegeam de ce e atractiv un Homer interesat să ridice întrebări asupra graniţelor tulburi dintre realitate şi ficţiune; un poet care a vrut ca povestirile lui Odiseu să joace rolul unei meditaţii asupra actului de a povesti, asupra faptului că un bun povestitor nu trebuie să fie înlănţuit de faptele petrecute, ce până una-alta au o autenticitate solidă care adesea se opune sensurilor pe care vrem să le impunem cu forţa, ci, în schimb, pur şi simplu preia lucruri care s-au petrecut cu adevărat şi apoi – pentru că povestitorul vrea că publicul lui să se gândească la o temă sau alta, călătoria, învăţarea sau educaţia, de exemplu, sau căsnicia, ori relaţia dintre taţi şi fii – elaborează şi îmbogăţeşte evenimentele reale cu mici elemente ce ar pune mai bine în evidenţă acele concepte.

Dar când am reuşit în cele din urmă s-o sun pe Jenny în seara aia, ea s-a arătat sceptică.

Deci, practic, am concluzionat eu după ce am detaliat

toate ideile pe care le avuseseră studenţii în ziua respectivă, ce spun ei este că Apologoi ar fi invenţii fabricate de Odiseu, dar bazate pe lucruri despre care chiar ştim că i s-au întâmplat, pentru că sunt lucruri povestite de poet. Ipoteza este că cei mai buni povestitori sunt asemenea celor mai buni mincinoşi: întotdeauna se găseşte un grăunte de adevăr în poveste.

Jenny a răsuflat uşor în receptor.

Mdeaa, a spus. E o idee distractivă. Dar, până la urmă, cum ai putea s-o *dovedeşti*?

Trecuseră treizeci de ani de când fusesem studentul ei, dar eram încă obişnuit să-i respect opinia, mai ales când venea vorba despre *Odiseea*. Eram gata să renunţ la toată povestea, când m-a străfulgerat un gând.

Ei bine, asta e cu două tăişuri, nu-i aşa?

A scos un mic sunet întrebător.

Am spus: Cum ai putea dovedi că *nu* a inventat tot?

Timp de câteva zile după această discuţie am fost foarte mulţumit de mine. Apoi, la vreo săptămână după, m-a sunat Jenny.

Ştii, a zis ea, am uitat să ridic cea mai evidentă obiecţie.

La ce? am zis eu.

La chestia cu Apologoi, cum că ar fi inventate, că Circe ar fi o ficţiune bazată pe Calypso şi aşa mai departe.

Da, puştii sunt de atunci entuziasmaţi de mica lor teorie, am spus.

(Şi eu fusesem entuziasmat.)

Mmmmm. Dar dacă e adevărat, ce te faci cu 8.447?

8.447? am repetat fără să pricep.

Mdea, a spus Jenny. Cântul VIII, versul 8.477. Înainte ca Feacii să-l ducă pe Odiseu acasă, îi fac daruri de despărţire, iar poetul spune că le pune într-un cufăr „strângând legătura / Tare măiastru, cum îi arătase cândva zâna Circe”.

A făcut o pauză. Iar aici vorbeşte *Homer,* nu Odiseu.

O, am spus. Bun, deci s-a zis cu ideea noastră isteaţă.

Jenny a scos un sunet slab la capătul celălalt al firului. Textul e text, spune ceea ce spune. Răspunsurile sunt acolo. Trebuie doar să citeşti cu mai mare atenţie.

Bine-nţeles, i-am răspuns.

Dar am mai aşteptat o vreme înainte să le spun studenţilor. Fuseseră atât de fericiţi datorită descoperirii lor.

Într-o după-amiază mediteraneeană fierbinte de iunie, *Corinthian* II naviga spre sud, de la Napoli înspre Strâmtoarea Messina, fâşia îngustă de apă ce desparte sudul Italiei de Sicilia. Conform legendei, aici este locul îngrozitoarei întâlniri din Cântul XII a lui Odiseu cu Scylla şi Charybda, cele mai fioroase creaturi pe care el şi tovarăşii săi le întâlnesc în timpul călătoriei – punctul final, putem spune, al spectrului deschis de atacul asupra Ciconilor, din Cântul IX. Se spune că cei doi monştri ocupau limbi opuse de pământ, de-o parte şi de alta a strâmtorii. La o primă privire Scylla este cea mai grotescă, cu trupul ei ca de câine, gâturile ca de şarpe, douăsprezece picioare şi şase capete cu gurile pline de câte trei rânduri de colţi ascuţiţi ca pumnalele; dar Charybda, un imens vârtej care înghite şi varsă la loc de trei ori pe zi apele strâmtorii, este până la urmă cea mai letală. În Cântul X, când Circe îl avertizează pe Odiseu asupra acestui segment primejdios al rutei sale, îl sfătuieşte să navigheze mai aproape de Scylla, dat fiind că ea poate înghiţi cel mult şase marinari, pe când Charybda poate scufunda corabia cu totul; şi „căci mai bine, cu mult, e, desigur, / Dor după şase tovarăşi să duci decât toţi să îţi piară”. Odiseu îi va urma în cele din urmă sfatul, dar Ie ascunde tovarăşilor săi ceea ce-i aşteaptă.

În penultima zi a croazierei – a doua zi urma să vizităm Itaca, iar dimineaţa de după avea să ne găsească la Atena, pentru zborurile noastre spre casă – apele strâmtorii erau sticloase şi liniştite precum gheaţa dintr-un patinoar. Tata, care găsise în Cântul XII încă o ocazie de a ridica obiecţii asupra calităţilor de căpitan ale lui Odiseu

(*Doar mie mi separe că e un mod de-a dreptul de rahat în care să-ţi tratezi oamenii – să ţii secrete faţă de ei, să nu-i avertizezi despre un pericol iminent*?), privea în jur cu scepticism.

Greu de crezut că se putea scufunda ceva în apele astea, a concluzionat cu un aer satisfăcut. Nu i-am răspuns. În vârful unui promontoriu ieşit în afară se înălţau ruinele pitice a ceva ce părea să fie un fort străvechi. A privit înspre ruine şi a zis: Totul se învârte mereu în jurul *războiului*.

După ce ne-am târâit înapoi la bordul navei şi ne apucaserăm să ne sorbim cocktailurile adunaţi laolaltă, a început să pârâie difuzorul. Era căpitanul.

Criza economică din Grecia, a început el, a condus la izbucnirea unor greve în toată ţara şi tocmai am aflat despre Canalul Corint că va fi închis.

Vocea din difuzor a făcut o pauză, iar micul grup a fost străbătut de un val de consternare. Corint? Dar noi nu mergeam la Corint. Ce…?

Difuzorul a fornăit din nou. Canalul Corint, explica vocea căpitanului, permite trecerea rapidă între partea de est şi cea de vest a Greciei continentale. Insula Itaca se află lângă partea vestică, adică nu departe de unde suntem acum, dat fiind că navigăm dinspre Italia. Dar Atena se află în partea estică a ţării. Trecerea din vest în est e un drum drept dacă se foloseşte canalul. Dar, dat fiind că acum canalul e închis, trebuie să facem un ocol destul de mare – trebuie să navigăm înspre sud de-a lungul coastei vestice a Greciei, apoi să înconjurăm vârful Peloponezului, şi apoi iarăşi în sus de-a lungul coastei estice. Imaginaţi-vă că s-ar închide Canalul Panamá: singura cale de a ajunge în Pacific din Atlantic ar fi să înconjurăm întreaga Americă de Sud. E un ocol destul de mare.

O, Doamne, a spus cineva.

Tata s-a uitat la mine: Ceee…?

Brusc, am înţeles. N-o să avem timp să vizităm Itaca, am spus. O să trebuiască să petrecem toată ziua de mâine

străbătând pe mare tot lungul drum spre Atena.

Mi-e teamă, se auzi spunând vocea căpitanului, că asta înseamnă că trebuie să începem să navigăm spre Atena în seara aceasta. Mâine va fi o zi petrecută pe mare. Nu vom avea timp, îmi pare rău s-o spun, să ne oprim în Itaca.

Vocalele prelungi ale dezamăgirii începură să umple aerul. O, *nu*… *Fără Itaca*? *Nu mergem la Itaca*? *Dar e marele final al întregii călătorii*! O, *Doamne*…!

În capătul celălalt al încăperii, domnul belgian cu cicatricea pe picior şi fiica lui murmurau ceva. Parcă reacţionând telepatic la privirea mea, amândoi şi-au ridicat ochii înspre mine şi m-au zărit. L-am luat pe tata de braţ şi am început să străbatem puntea la pas. Odiseul meu de ziua trecută, cu cicatricea ascunsă acum de o pereche de pantaloni lungi, albi avea o privire amuzată.

Deci? a spus el mângâindu-şi cravata lată, cu buline. Trebuie să fie o mare dezamăgire pentru tine – profesor de limbi clasice! Să nu ajungi în Itaca!

Mi-am dat seama că în acea clipă eram sincer fericit să vorbesc cu el. Rememorarea recentei noastre conversaţii, amintirea dramaticelor lui suferinţe din trecut mă ajutau să aşez noutăţile zilei într-o perspectivă mai amplă. De dragul lui, mi-am dat seama, îmi doream să par că filosofez.

Dezamăgitor, da. Deşi trebuie să spun că e ceva oarecum măreţ şi în a *nu* ajunge acolo. Ştii, ideea unui orizont care se retrage la infinit.

Tata părea ursuz. Dar în poem nu se retrage la infinit.

M-am temut pentru o clipă că are de gând să-mi ţină lecţii despre conceptul matematic de infinit, dar el a continuat repezit. În poem, el ajunge în Itaca. Asta nu-i nimic altceva decât o porcărie!

A doua zi dimineaţa, pe când tata şi cu mine ne beam în linişte cafelele în balcon, privind apele agitate în timp ce nava îşi croia drum spre Atena, la uşa cabinei a bătut un steward şi mi-a înmânat un bilet din partea căpitanului.

Ştia că publicasem recent o traducere a operei poetului grec din Alexandria, Konstantin Kavafis, aşa începea biletul. După cum sigur ştiam, poemul „Ithaca” al lui Kavafis câştigase un public enorm în Statele Unite după ce fusese citit la înmormântarea lui Jacqueline Kennedy Onassis, în 1994. Dat fiind că destinaţia noastră „dispăruse” brusc (după cum spunea căpitanul) şi acum ne găseam cu o zi întreagă la dispoziţie, fără niciun itinerariu planificat, aş dori să umplu golul respectiv organizând o lectură a poemului lui Kavafis şi poate o mică prelegere despre acesta? Astfel, deşi vom rata adevărata Itaca, o vom vizita cel puţin metaforic.

Bineînţeles că am acceptat; motiv pentru care, în după-amiaza când trebuia să mergem în Itaca, eu stăteam la un pupitru în faţa unui grup de pasageri, vorbind despre „Ithaca”.

Căpitanul ăsta e şiret, m-am gândit în timp ce-l trimiteam înapoi pe steward cu răspunsul meu. Pentru că, deşi e intitulat după cea mai celebră destinaţie din literatura lumii, poemul lui Kavafis vorbeşte despre virtuţile situaţiei de a nu ajunge niciodată undeva.

Alţi poeţi înaintea lui Kavafis, am început eu, îl preluaseră pe eroul *Odiseei* şi-l reutilizaseră pentru propriile lor scopuri, în *Infernul* lui Dante, de exemplu, Odiseu (numit aici Ulise, ca în latină) îşi face apariţia printre Falşii Sfătuitori – cei condamnaţi pentru înşelăciune – şi navighează ca un nebun până dincolo de capătul lumii. Dar până în secolul al XIX-lea, pedeapsa devenise o recompensă: neliniştea perpetuă a personajului l-a transformat într-un erou pentru poeţii romantici. În 1833, poetul Alfred Tennyson, în vârstă de douăzeci şi patru de ani, care avea să devină poetul laureat al ţării şi preferatul Reginei Victoria, a scris un poem intitulat *Ulise*, un monolog dramatic de şaptezeci de versuri, narat de eroul *Odiseei*. Poemul lui Tennyson începe – un pic deconcertant pentru cei care au citit epopeea homerică şi au înţeles temele sale, *nostos* şi *homophrosyne* – cu un

Ulise îmbătrânit ce reflectează asupra unei ironii amare: viaţa, odată întors în Itaca, nu este ceea ce sperase el în timpul lungilor ani ai călătoriei sale spre casă. Marele aventurier a fost redus la condiţia de „rege fără ocupaţie”, plictisit de îndatoririle sale regale şi scârbit de poporul său („Ce noimă are să-ntocmesc legi strâmbe / Pentru un neam barbar ce strânge prăzi”[43]). Pe Penelopa o respinge cu destulă cruzime, ca pe o „soţie-mbătrânită”; Telemah e conştiincios, dar, nu putem să nu simţim asta, un pic cam plicticos („suflet nepătat… nepripit… cu munca lui”). Destinaţia atât de dorită s-a dovedit a fi insuportabil de dezamăgitoare – sau, mai curând, simplul fapt de a se fi reîntors s-a dovedit odios, dat fiind că simbolizează sfârşitul aventurii, în care, realizează el acum, s-a găsit sensul vieţii lui. „E trist să stai deoparte, ruginind” Pe când îşi priveşte insula, gândurile lui Ulise al lui Tennyson se întorc la acele aventuri, rezumate în cuvinte ce amintesc cu bună ştiinţă de versurile ce deschid *Odiseea*:

„Multe-am văzut şi cunoscut; meleaguri,

Cetăţi, moravuri, sfaturi şi domnii, Cinstit de toţi, sorbind plăcerea luptei Pe vânzolitele câmpii troiene.

Din tot ce-am întâlnit sunt azi o parte”[44].

Dar acum, le spune el tovarăşilor săi, „Suntem bătrâni”. Trimiterile la bătrâneţe sugerează că sfârşitul pe care toate acele aventuri frenetice trebuie să-l amâne este cel care ne aşteaptă pe toţi: „Şi dacă moartea-ncheie toate, încă / Putem să săvârşim o faptă mare” şi aşa, până la finele poemului, acest Odiseu a hotărât să abandoneze sfârşitul pe care i l-a oferit Homer şi să se întoarcă pe mare, la promisiunea unui surplus de viaţă:

„Vom merge dincolo de asfinţit

Şi scăldătoarea stelelor din zarea-i – Aceasta-i cea din

43 „Ulise“ de Alfred Tennyson, traducere de Leon Levițchi, în Antologie de poezie engleză de la început până astăzi, voi. 3, Editura Minerva, București, p. 20.

44 Idem.

urmăţ intă-a mea”[45].

În atât de citatul său vers final, „Ulise” concentrează însuşi spiritul călătoriei, al aventurii: „Dar vom năzui / Şi, dârji, vom căuta şi vom afla”. La un secol după publicare, T.S. Eliot a numit opera lui Tennyson „un poem perfect”.

Kavafis cunoştea foarte bine poemul lui Tennyson – îl citează ca motto la o versiune timpurie a poemului „Ithaka”, pe care a publicat-o în 1894, când avea doar treizeci şi ceva de ani, şi care tratează şi ea tema dispreţului unui Odiseu îmbătrânit faţă de destinaţia unde s-a luptat atâta timp să ajungă. („Ura aerul uscatului… dragostea lui Telemah, fidelitatea / Penelopei… toate-l plictiseau.”) Poetul grec s-a întors la poemul său din tinereţe de mai multe ori de-a lungul următorului deceniu şi jumătate, îndepărtând materia care era prea evident îndatorată lui Tennyson, până a obţinut ceva uimitor de original. În versiunea sa finală, pe care a publicat-o în 1911, când se apropia de cincizeci de ani, el a îndepărtat tema de personaj; poemul lui nu menţionează nicăieri numele lui Odiseu, referindu-se în schimb indirect la elemente ale *Odiseei*, în timp ce pare că se adresează direct eroului:

„Atunci când spre Ithaka vei porni-o, doreşte-ţi drumul cât mai lung să fie, plin de peripeţii şi-nvăţăminte”[46].

Poemul lui Tennyson, cu meditaţiile sale la persoana I, acumulează dramatism prin faptul că ne permite să tragem cu urechea la gândurile eroului pe măsură ce acestea se deapănă, de la supravegherea plină de nemulţumire a regatului său şi până la hotărârea impetuoasă de a pleca din nou pe mare. Dar abordarea decorporalizată, la persoana a II-a, a lui Odiseu din poemul lui Kavafis, ce emană din cine ştie ce sursă, aşază eroul în

45 Ibidem.

46 „Ithaka“ de Konstantinos P. Kavafis, în Opera poetică, traducere, prezentări, note și comentarii de Elena Lazăr, Editura Omonia, București, 1993, pp. 66-67.

acelaşi plan cu cititorul (noi toţi îl citim pe „tu” ca pe „noi”), născând senzaţia stranie că noi înşine am putea fi Odiseu: eroii propriilor noastre călătorii. Cea de-a doua strofa repetă avertismentul „doreşte-ţi drumul cât mai lung să fie”, poetul începând să catalogheze bogăţiile pe care doar călătoria ţi le poate aduce: porturi pe care nu le-am mai văzut, bogăţii fabuloase din porturi străine, ambră şi fildeş și corali, parfumuri exotice şi, mai presus de toate, întâlniri cu străini înţelepţi:

„Să poposeşti în multe oraşe din Egipt, de la-nţelepţii lor să-nveţi iară şi iară”[47].

Bineînţeles că trebuie să ne păstrăm în minte destinaţia, ne dojeneşte locutorul anonim, oricare ar fi aceea; dar devine limpede că sensul vieţii reiese din parcurgerea ei, şi din ceea ce înţelegem din ea:

„Ithaka să o porţi mereu în minte, pe ţărmul ei s-ajungi e ţelul tău.

Dar nu-ţi scurta defel călătoria: cât mai mulţi ani e bine să dureze. Când în insula ta vei ancora, bătrân, bogat, cu tot ce-ai adunat în lungul drum, să nu speri bogăţie Ithaka să-ţi ofere”[48].

Aici simţim în ceafa răsuflarea eroului lui Tennyson: Kavafis, asemenea predecesorului său englez, înţelege că, din cauza atâtor lucruri pe care le-am anticipat atâta vreme, locul pe care am tânjit să-l vedem s-ar putea să nu fie chiar aşa cum ne-am aşteptat:

„Săracă de-ţi va părea, nu te-a-nşelat Ithaka, să ştii.

Cu-atâta experienţă, poţi înţelege-acuma, când eşti şi tu înţelept, Ithacele ce-nseamnă”[49].

Poemul lui Kavafis enunţă, cu un grad excepţional de rafinament, ceea ce a devenit un clişeu al culturii populare: călătoria e mai importantă decât destinaţia.

După ce s-a terminat prelegerea, câţiva pasageri au mai zăbovit să discute despre poeme; m-am bucurat să văd

---

47 Ibidem.

48 Ibidem.

49 Ibidem.

că toţi obişnuiţii întâlnirilor noastre din salon erau acolo. S-au apropiat de mine belgianul şi fiica lui.

Foarte fin, mi-a declarat, cu o sclipire şireată în ochi. Nu Itaca, ci „Ithaka”!

În seara aceea, după cină, tata şi cu mine am început să ne facem bagajele. Urma să debarcăm a doua zi, dimineaţa devreme.

Ei bine, a spus Taţi, clişeele sunt clişee din motive întemeiate, îşi petrecuse după-amiaza citind Tennyson şi Kavafis pe iPad-ul lui.

Crezi? l-am întrebat. „Călătoria e mai importantă decât destinaţia?”

Probabil amândouă sunt importante, cred, a răspuns el după o clipă. Adică, evident că eu cred în rezultate, în realizări.

I-am aruncat o privire amuzată, pe care a preferat să n-o observe.

Deci bănuiesc că asta înţeleg oamenii din partea cu „destinaţia”: să ajungi unde vrei, să-ţi îndeplineşti obiectivele. Nu sunt aşa de sigur că n-o consider importantă. În viaţă, eşti judecat pentru ceea ce realizezi. Nu se dă nota 10 pentru efort.

Mai auzisem asta înainte.

Dar înţeleg şi partea cealaltă, a continuat el în cele din urmă. Trebuie să explorezi lucruri, trebuie *să încerci* lucruri… Vocea i s-a stins. M-am gândit la călătoriile noastre spre casa lui Nino, la Nino care ne descria cea mai recentă călătorie a sa în Italia şi care spunea *Dar Jay, Jay*! *Ar trebui să mai călătoreşti şi tu*! la care tata dădea din cap şi răspundea *Nu înţelegi*. M-am întrebat câte lucruri dorise tata să încerce, dar nu o făcuse, dintr-un motiv sau altul. Din cauză că Mamei nu-i plăcea să călătorească; din cauza noastră.

Ei bine, măcar încerci nişte lucruri acum! Propria voce mi-a sunat cumva fals.

Părea îmblânzit. Mda, Dan, a fost minunat…

Părea să se afle pe punctul de a mai spune ceva, dar

până la urmă a rămas tăcut.

Acum, că sunt bătrân, a adăugat apoi, cred că înţeleg partea despre importanţa de a fi acolo şi de a încerca lucruri, chiar dacă eşuezi. Trebuie cel puţin să continui să te mişti. Cel mai rău e să devii stătut. Odată ce se-ntâmplă asta, eşti *terminat*.

Stătea în faţa patului pe care se afla deschisă valiza lui, preocupat de vreun gând tainic. Brusc, mi-am amintit ceva ce-mi spusese vara trecută Ralph, unul dintre tovarăşii săi de la Town Bagel, când eram acasă, în vizită la ai mei. El şi Taţi jucaseră golf şi Ralph se oprise într-o scurtă vizită, după ce-l adusese pe tata cu maşina. (După toţi anii aceia de tenis, cotul tatei cedase în cele din urmă; pe când se apropia de şaptezeci de ani, se hotărâse să încerce golful.) Când m-a văzut, Ralph m-a luat deoparte. *Taică-tu e un jucătorul de golf execrabil*, *mi-a spus*, *loveşte îngrozitor*, *hainele îi stau ca naiba*! *Dar trebuie să spun un lucru*: *nu mulţi oameni s-ar apuca de golf la vârsta lui*. *Sau să se ţină aşa de tare de sport*. A dat gânditor din cap şi a zâmbit cu blândeţe. *Ştiu că merge câteodată şi joacă de unul singur*. *Am trecut cu maşina pe lângă teren şi l-am văzut cum juca în ploaie*, *singur cuc*.

Când a spus asta, mi l-am imaginat pe Taţi singur pe un deal acoperit cu iarbă verde, cu hanoracul gri cu glugă ud leoarcă, lovind cu crosa o minge invizibilă. Îi puteam vedea expresia feţei, cu dinţii de sus muşcând buza inferioară de concentrare, cu ochii mijiţi. Era expresia pe care o avea când se autoeduca să facă o groază de lucruri.

Aşa că sunt de acord până într-un punct că şi călătoria în sine e importantă, a spus pe când ne făceam bagajele în ultima zi a croazierei dedicate *Odiseei*. Dacă prin călătorie ei înţeleg să rămâi în jocul ăsta al vieţii. Asta e ceva.

După o clipă am spus: Atunci eşti de acord cu Tennyson şi Kavafis. A ajunge la destinaţie înseamnă că totul s-a terminat, e… un sfârşit.

Cu un soi de jenă, am înţeles că nu mă lăsa inima să

pronunţ cuvântul „moarte”.

Dar el ştia la ce mă refer.

Cred că ce spun ei este că pentru tipii ăştia a ajunge acasă e cumva ca şi cum ar muri. Când se opresc din călătorii şi din aventuri, îşi anulează posibilitatea să li se mai întâmple vreodată lucruri interesante. Aşa că prezenţa în circumstanţe familiare le elimină ceva din viaţă.

A privit în jos, înspre pat.

Nu mai există... *incertitudine*, a spus după o clipă, aproape pentru sine. Nu mai e nimic de aflat.

„Incertitudine”, am repetat. M-a surprins să percep o nuanţă de admiraţie în vocea lui pe când rostea cuvântul. Nu era unul dintre cele pe care aş fi crezut că le aproba: până la urmă, viaţa lui fusese dedicată cărui lucru, dacă nu certitudinii – ecuaţiilor, formulelor, instrumentelor de cuantificare?

Incertitudine. M-am gândit la lupta dusă de el în ultimii ani cu bolile: o încleştare cu cancerul de prostată, cu zona zoster, o apendictomie urgentă, anul trecut, la miezul nopţii (*Taică-tu a spus că e doar o indigestie, dar eu mi-am dat seama că ceva nu e în regulă şi l-am obligat să mergem la Urgenţă*, spusese Mama când ne povestea întâmplarea şi, într-adevăr, ea avusese dreptate): afecţiuni pe care le îndurase cu atâta stoicism, încât nici nu-mi trecuse prin cap să mă întreb dacă nu cumva începuse să se teamă de ceea ce se aşternea în faţa lui, de incertitudinea a ceea ce-l aştepta. Stătea oare treaz noaptea, încercând să se gândească la un algoritm, la un mod de a-şi calcula propriile şanse?

Taţi? am spus.

Ce-i?

Am tras aer în piept: Ţi-e frică de moarte?

M-a surprins cât de repede a răspuns. S-a încruntat puţin – nu la mine, ci în felul în care o făcea când se confrunta cu vreo problemă dificilă, nişte cuvinte încrucişate sau nişte fişe fiscale, ori un set de instrucţiuni pentru asamblarea unei piese de mobilier căreia nu-i

dădea de cap.

Nu-mi e teamă *să fiu* mort, a spus. În starea aia, nu există conştiinţă. Ai ieşit la liman.

Am rânjit.

Dar vorbea serios. Drumul spre moarte e cel…

Vocea i-a şovăit, şi am înţeles că nu-i plăcea să rostească cuvântul „teamă”.

Care mă îngrijorează, a spus în cele din urmă. Să mă descompun, să mă împuţinez. Să nu fiu prezent cu totul. Îţi aminteşti cum era mama mea la sfârşit.

Mi-am amintit. Buna Kay avusese Alzheimer, deşi în anii ’70 lumea nu cunoştea acest nume. Dar tata ştiuse că orice ar fi fost în neregulă, nu se reducea la „îngroşarea arterelor”, cum spunea lumea pe atunci când bătrânii începeau să uite. Încă-mi amintesc expresia de pe faţa lui când, în timpul a ceea ce avea să fie ultima vizită a mamei lui la noi, ea s-a întors spre el şi a întrebat: Şi părinţii *tăi* care sunt?

Nu vreau să ajung aşa, a spus. Să fii mort nu poate fi prea rău în sine. Pur şi simplu, nu e nimic. Zero. Dar ce i s-a întâmplat bunicii tale – asta e mai rău, din punctul meu de vedere. Mai rău decât zero.

Un număr negativ? am glumit.

Mdea, a spus, deşi nu zâmbea. Apoi a adăugat: Deci, da, vrei să continui să mergi, să tot faci chestii. Dar să le faci *tu*, nu un fel de zombie.

A lăsat iarăşi ochii-n jos. Ştiam că se gândeşte la mama lui, la ce spuneau oamenii când boala începuse să facă ravagii. *Kay era aşa de deşteaptă*, *Kay era brici*! *Asta nu e Kay*, *e o străină*. *Nu mai e ea*.

Am rămas aşa o vreme, fără să ne spunem nimic. În cele din urmă, mi-am dres vocea. În fine, cred că asta am vrut să spun azi când căpitanul a făcut anunţul, iar eu am zis că îmi place ideea de a nu ajunge practic să vedem insula lui Odiseu – ştii tu, „orizontul care se retrage la infinit”. Este poetic *la propriu* – este exact ideea lui Tennyson şi a lui Kavafis. Cum nu am ajuns să vedem casa

lui Odiseu, am amânat sfârşitul. Povestea poate continua. Şi cât de frumos e că am substituit insulei Itaca poemul „Ithaka”. Pune în scenă însăşi ideea lui Kavafis.

După o pauză a spus: Deci în tot timpul ăsta am avut dreptate!

Vocea lui era vicleană. Dispoziţia sumbră se evaporase.

Dreptate în legătură cu ce?

Poemul chiar e mai real decât locul în sine!

A doua zi am zburat spre casă.

NOSTOS

(întoarcerea acasă)

APRILIE

νόστος, o [nostos]: 1. Întoarcere; oí νόστοι [riosfcn], *întoarcerea* eroilor de la Troia, titlul câtorva poeme pierdute.

νόστιμος [nostimos], adjectiv derivat din *nostos*: „ca o *nostos*”*): esenţial, valoros, perfect, partea cea mai bună din orice*

E.A. Sophocles, *Lexicon grec al perioadelor romană şi bizantină* (*de la 146* î.Hr. *la 1100* d.Hr.)

Cea de-a doua parte a *Odiseei* – care, după cum observase o dată Tom Don Quijote, dă senzaţia că ar fi jumătate cât prima, atât de puternic este avântul abruptei intrigi a răzbunării – e clădită în jurul unor reîntâlniri al căror impact emoţional devine din ce în ce mai puternic pe măsură ce acestea se acumulează: cea dintre Odiseu şi insula sa, dintre Odiseu şi servitorii lui loiali, dintre Odiseu şi fiul său, soţia sa şi tatăl său. Dar încă de când am citit *Odiseea* pentru prima oară, în liceu, reuniunea dintre Odiseu şi Telemah, din Cântul XVI, m-a emoţionat în mod deosebit.

Acesta este, de fapt, punctul în care cele două fire narative ale *Odiseei*, cel al lui Telemah, fiul, şi cel al lui Odiseu, tatăl, converg în cele din urmă. Cânturile XIII şi XIV se concentrează asupra tatălui. Primul descrie mult aşteptatul moment al întoarcerii lui Odiseu, care e, în mod

straniu, lipsit de tensiune: printre altele, Odiseu doarme tun atunci când Feacii îl depun pe ţărmul insulei Itaca, laolaltă cu grămada de bogăţii pe care i-au oferit-o, încuiată într-un cufăr sigilat cu nodul special al lui Circe. Trezirea lui, un pic mai târziu, e punctată de un moment comic: dat fiind că Atena a învăluit coasta insulei într-o negură protectoare, odată ajuns, el nu-şi mai recunoaşte casa. „Vai mie”, exclamă el când se trezeşte, „în ce ţară – a căror muritori, oi fi iarăşi? / Fi-vor ei nelegiuiţi şi sălbatici şi fără dreptate / Sau iubitori de străini şi cu gânduri de zei temătoare?” 1. Aceasta e prima ocurenţă a temei deghizării şi a recunoaşterii ce devine din ce în ce mai complexă pe măsură ce avansăm în cea de-a doua jumătate a epopeii. (Imediat ce Odiseu o întâlneşte pe Atena în Cântul XIII, ea îi oferă înfăţişarea unui bătrân uscăţiv,

1. Op. cit., p. 209.

Înfăţişare ce-i va permite să urmeze sfatul lui Agamemnon de a reveni acasă în secret.) în Cântul XIV, la sfatul Atenei, eroul se îndreaptă spre coliba unui porcar pe nume Eumaios, care, îl asigură ea, este cel mai loial dintre supuşii pe care i-a lăsat în urmă; între timp, ea îl va aduce pe Telemah din Sparta.

Cântul XV va relua un fir narativ care fusese lăsat în aer încă din Cântul IV – vizita lui Telemah în Sparta lui Menelau şi a Elenei – şi începe să-l înnădească de povestea întoarcerii lui Odiseu în Itaca. În deschiderea Cântului, Atena îi apare tânărului prinţ, pe care „grija de tata” îl ţinuse treaz toată noaptea după banchetul în timpul căruia Menelau şi Elena îşi împărtăşiseră poveştile despre Războiul Troian. Atena se materializează în faţa fiului lui Odiseu şi îl ceartă că a întârziat atât de mult în Sparta (lasă că ea a fost cea care l-a trimis acolo de la bun început); veştile pe care i le împărtăşește sugerează cât de urgentă ar fi întoarcerea lui. Pentru că situaţia cu Peţitorii a devenit, spune ea, mai gravă: în acest moment, tatăl şi fraţii Penelopei, convinşi că Odiseu a murit, au început s-o îndemne să se mărite cu Eurymachus, cel mai nevinovat

dintre tinerii care o curtează pe regină. Zguduit de aceste informaţii, Telemah încearcă să se smulgă ospitalităţii lui Menelau. Regele Spartei insistă că trebuie organizat un mare ospăţ de rămas-bun, urmat de prezentarea unor daruri generoase pentru oaspete, dar Telemah refuză politicos, susţinând caracterul imperios al misiunii sale de acasă, (în această scenă încântătoare ai senzaţia puternică a faptului că reţinerea lui Menelau în a-l lăsa să plece pe fiul fostului său camarad îşi are parţial rădăcinile în nostalgia lui pentru zilele de altădată şi poate chiar mai mult în faptul că se simte cam singur în acest palat opulent.) în cele din urmă, Menelau reuşește să-l facă pe neliniştitul său oaspe să accepte câteva daruri; Telemah, ne dăm seama – ca şi tatăl său –, se întoarce acasă încărcat cu bogăţii. După ce Telemah pleacă din Sparta, se întoarce împreună cu Pisistrat la Pylos; cei doi prieteni îşi iau la revedere şi Telemah se îmbarcă pe o corabie spre casă. Acţiunea revine apoi la Odiseu şi la credinciosul porcar Eumaios, care se aşază la cină în coliba bătrânului servitor.

Felul în care acţiunea Cântului XV trece de la Odiseu la fiul său are ceva aproape cinematografic, de parcă ar vrea să ascută dorinţa noastră plină de nerăbdare ca cei doi să se întâlnească, ca cele două fire să fie în sfârşit înnădite. Acum, când Odiseu şi Eumaios mănâncă împreună, eroul – cu mintea lui vicleană plină de nelinişte, cu înclinaţia lui naturală spre înşelăciune transformându-se acum, se pare, în ceva mai sinistru, o incapacitate reflexă de a avea încredere, de a lua orice drept ceea ce este – se decide să pună la încercare loialitatea lui Eumaios, în ciuda asigurărilor date de Atena mai devreme că bătrânul ar fi rămas credincios stăpânului să absent. Odiseu declară cu voce tare că e vremea să părăsească cocioaba şi să nu mai profite de ospitalitatea porcarului; va pleca spre oraş și-şi va încerca norocul cerşind în faţa palatului regal sau oferindu-şi serviciile ca servitor acolo („puţini bărbaţi mă pot întrece-n cunoştinţe!”). Eumaios, îngrozit, nici nu vrea s-audă – iar motivul cel mai puternic

este acela că situaţia de la palat e atât de tensionată, iar Peţitorii atât de cruzi. „Oare pofteşti să te pierzi pe aici, fără cumpăt, / Dacă ţi-e dor să te vâri printre-acei peţitori, la grămadă, / Când neobrazul şi sila le-ajung pân' la cer, în tărie?!", exclamă el. Odiseu rămâne locului, iar cei doi îşi împărtăşesc poveşti de viaţă în faţa focului – deşi cea spusă de Odiseu e, bineînţeles, o ficţiune: încă nu şi-a revelat adevărata identitate. Pretinde a fi de fel din Creta, un aristocrat care, după ce a luptat la Troia, a fost ruinat de nechibzuinţa plină de încăpăţânare a oamenilor lui nedisciplinaţi, obligat astfel să depindă de mila unui rege omenos, apoi a fost răpit şi întemniţat şi, în cele din urmă, a naufragiat în Itaca: o poveste care preia foarte mult din propriile sale aventuri. Aceasta este una dintre aşa-zisele poveşti cretane, minciuni elaborate pe care Odiseu le spune diferitelor personaje pe care le întâlneşte la întoarcerea sa acasă pentru a le linguşi, a le tămâia sau a le vrăji ca să-i ofere lucrurile de care are nevoie.

Cântul XV se încheie cu o ultimă privire aruncată spre Telemah, a cărui corabie a ajuns în sfârşit în Itaca. La întoarcere, şi el se îndreaptă tot spre cocioaba porcarului – care, ne spune Homer, a fost ca un tată pentru băiat în timpul îndelungatei absenţe a lui Odiseu.

În Cântul XVI, adevăratul tată şi fiul se întâlnesc în cele din urmă.

În dimineaţa de la jumătatea lui aprilie când am discutat Cântul XVI, Tom Don Quijote – care mă rugase de curând să-i spun Tommy („aşa-mi spun părinţii") – a ridicat mâna.

Ce-mi place la Cântul ăsta e cât de asemănători au devenit deja tatăl şi fiul. E interesant că atât Telemah, cât şi Odiseu fac exact aceleaşi lucruri când se întorc în Itaca. Amândoi se întorc acasă cu bogăţii. Amândoi se întorc în secret. Amândoi merg la coliba porcarului. E ca şi cum ar exista un paralelism între ei acum. Eu aş spune, deci, că *ăsta* e sfârşitul Telemahiei. Acum vedem că băiatul s-a maturizat. A devenit egalul tatălui său.

Am reflectat puţin. E o observaţie minunată, am spus.

Ce mi-a plăcut *mie* e chestia cu câinii din Cântul XVI, a spus Madeline.

Lucrul la care se referea e acesta: la începutul Cântului XIV, când Odiseu (care, în urma transformării lui de către Atena, este pentru toată lumea nimic mai mult decât un bătrân cerşetor smochinit) se apropie de coliba lui Eumaios, aproape că e sfâşiat de înfricoşătorii câini de pază ai porcarului, dar scapă doar pentru că se lasă la pământ şi-şi aruncă toiagul de cerşetor până când e salvat de Eumaios, care-i spune că e norocos că a scăpat cu viaţă. „Era cât pe-aci să te sfâşie câinii!” Dar când Telemah se îndreaptă spre coliba lui Eumaios la începutul Cântului XVI, câinii care aproape i-au ucis tatăl pur şi simplu se fac mici în faţa lui: „din coadă / Dând, fără vreunul să-l latre” Tânărul e cunoscut aici, e binevenit, spre deosebire de tatăl lui, plecat de atâta timp, încât această nouă generaţie de câini nu-l cunoaşte.

Madeline a spus: E unul dintre acele lucruri care îţi reamintesc că Odiseu a devenit un străin în propria ţară.

Pe când discutam această scenă, nu m-am putut abţine să arunc o privire spre tata, care se înfiorase, aşa cum ştiam c-o va face. Fraţii mei şi cu mine ştiam de mult de unde i se trage frica de câini, deşi nu-mi amintesc să ne fi bătut vreodată capul să aflăm detalii despre celebra lui întâlnire din copilărie cu un câine turbat. Făcea pur şi simplu parte din fundalul vieţii lui, precum Bronx-ul, The Mets sau Mama; deşi pentru mine, când eram tânăr, ideea ca el să fi fost vreodată victimă sau doar un băieţel înfricoşat era şocantă, incomprehensibilă. Doar de curând m-am învrednicit să investighez povestea, întrebându-mi fraţii ce îşi amintesc. Poate pentru că e cel mai mare şi a auzit mai multe, Andrew mi-a spus că-şi aminteşte totul foarte limpede: Taţi fusese muşcat de un câine turbat şi trebuise să facă oribilele injecţii cu acele alea foarte, foarte lungi. Matt a spus că el crezuse întreaga poveste ca fiind apocrifa, că lui Taţi îi era pur şi simplu frică de câini

şi cu asta basta. (Dacă am fi vorbit despre Bunicul, tatăl mamei mele, aş fi luat această posibilitate în considerare, dar în fond vorbeam despre Taţi, care nu inventa pur şi simplu poveşti despre propria viaţă de dragul amuzamentului.) însă mereu mă gândesc la tata când citesc pasajele despre dulăii lui Eumaios şi despre cât de diferit reacţionează ei în faţa lui Odiseu şi a lui Telemah, a tatălui şi a fiului.

Neputinţa câinilor de a-l recunoaşte pe Odiseu trimite la, şi se află în perfect contrast cu unul dintre cele mai celebre momente ale epopeii. În Cântul XVII, Odiseu, însoţit de credinciosul său servitor, ajunge în cele din urmă la porţile palatului său, în care speră să se infiltreze. Când trece pe drum, un câine râios ce zace pe o grămadă de gunoaie lângă zidurile palatului îşi ciuleşte urechile: acesta, ni se spune, este credinciosul câine Argos pe care Odiseu l-a îmblânzit când era doar un căţelandru şi care acum, asemenea stăpânului său, a devenit de nerecunoscut cu trecerea anilor – „Dacă acum el zăcea părăsit, cu stăpânu-i departe” şi totuşi, ca prin miracol, câinele îl recunoaşte pe Odiseu:

„Dară, de cum îl simţi pe-Odysseu că-i aproape de dânsul, Blând îi dădu el din coadă şi-urechile-n jos le lăsase, Dar să-i mai vină alături stăpânului drag nu putuse” 1.

1. Op. cit., p. 278.

Constrâns de nevoia de a-şi proteja deghizarea, Odiseu nu se poate da de gol că ar cunoaşte câinele: unicul, insuportabil de durerosul semn al emoţiilor sale reprimate este o singură lacrimă ce-i curge pe obraz, pe care se străduieşte din răsputeri s-o ascundă de Eumaios. Şi exact atunci Homer spune:

„Chiar atunci soarta-l ajunse pe Argos, cu moartea cea neagră, Când pe-Odysseu îl văzu, după ani douăzeci, mulţi la număr”[50].

Acest moment al recunoaşterii, cu implicaţia faptului

50 Op. cit., p. 279.

că există o calitate interioară a lui Odiseu ce a rămas intactă în ciuda trecerii anilor şi a greutăţilor pe care le-a îndurat, trimite la rândul ei spre confruntările ulterioare cu Penelopa, care va simţi ceva familiar în cerşetorul ce a venit la palat…

Cele trei scene cu câini – câinii care aproape-l atacă pe Odiseu în Cântul XIV; câinii care se gudură în faţa iubitului lor stăpân, Telemah, în Cântul XVI; şi telepatia dureroasă dintre Argos şi Odiseu, în Cântul XVII – sunt, de fapt, menite să încadreze scena recunoaşterii dintre Odiseu şi fiul său, în Cântul XVI: rolul lor e de a pune întrebări legate de felul cum recunoaştem pe cineva şi de ceea ce înseamnă cu adevărat să recunoşti pe cineva.

Atena pune la cale cu grijă întâlnirea culminantă dintre tată şi fiu. Aşteptând un moment propice, când Eumaios lipseşte, ea îi semnalează lui Odiseu că vrea să-i vorbească. Lăsându-l pe Telemah în colibă, el iese în ograda unde aşteaptă Atena, iar acolo ea-l anunţă că a sosit vremea ca fiul să-şi cunoască tatăl:

„Spiţă-a lui Zeus, tu, Laertiade, încercate Odysseu,
Hai dar, să i te destăinui feciorului tău, şi, pe faţă,
Voi doi, urzindu-le moartea la-acei peţitori, şi pierzarea…”[51]

Mânuind varga-i de aur, zeiţa îl face iarăşi pe Odiseu frumos, tânăr şi puternic: de fapt, aşa cum trebuie să fi arătat când îşi lăsase pruncul acasă pentru a lupta la Troia, fără barbă, bronzat şi lipsit de griji. Când se întoarce în colibă, Telemah e terifiat de transformare. E evident că bătrânul cerşetor nu e un muritor obişnuit – poate că-i chiar un zeu deghizat. („Milostiveşte-te dar… milă ne-arată!”, strigă tânărul.) Atunci îşi arată Odiseu adevăratul chip. „Nu sunt un zeu”, declară el,

„Ci tatăl tău sunt, întors, după care cu grele suspine,
Tot pătimeşti nencetat, sub a oamenilor răutate!”[52].

La început, Telemah dă înapoi, necrezându-l pe

51 Idem, p. 258.
52 Op. cit., p. 259.

Odiseu când acesta îi dezvăluie cine e. Această respingere ne reaminteşte vehemenţa cu care, în primele cânturi ale epopeii, el tot înlătura ideea ca tatăl său să fie încă în viaţă:

„Nu Odysseu eşti tu, tata, ci zeul cumva mă-amăgeşte, la să suspin şi mai mult, cufundat într-o jale adâncă!

N-au muritorii nicicum a urzi aşa fapte-a minune, După-a lor singură vrere, decât vreun zeu de venit-a, Lesne să mi te prefacă iar tânăr, şi-apoi, poate, vârstnic.

Căci de abia te-am văzut om bătrân, îmbrăcat doar în zdrenţe, Iar acum semeni cu zeii, cu cei ce-s stăpâni peste ceruri!”[53].

În faţa acestei exclamaţii, Odiseu are o replică uluitor de nesatisfacătoare, aproape conformistă, „… niciun alt Odiseu nu veni-va încoace vreodată, / Ci sunt eu însumi acesta”, îi spune el fiului său. Cât despre transformarea lui, aceasta este, într-adevăr, opera Atenei; în fond, zeii pot face orice. În acest moment Telemah cedează şi-şi îmbrăţişează tatăl, care imediat începe să plângă şi el, astfel că amândoi plâng „tare şi-nalt, scoţând vaier”, spune Homer, precum păsările prădătoare ale căror cuiburi au fost pustiite de fermieri. Este o comparaţie stranie, chiar tulburătoare: caracterizarea lor simultană ca victime şi prădători trimite spre distrugerea criminală pe care o pune în mişcare această reuniune tată-fiu.

Această scenă preţioasă, cu momentul ei iniţial de rezistenţă urmat de lacrimi fierbinţi exagerate şi sfârşindu-se cu acea comparaţie sinistră, se află într-un contrast absolut cu reuniunea care a deschis, de fapt, Cântul XVI. Pentru că ni se spune cum, când Telemah s-a apropiat pentru prima oară de colibă, nu doar dulăii, ci şi Eumaios însuşi se gudură plin de afecţiune:

„Ci uimit se sculă şi porcarul,
Iară din mâini îi căzură şi vasele, cele cu care
Tocmai se-ndeletnicea, vinul negru dregându-l.

53 Idem.

’Nainte El îi ieşi, dar, stăpânului frunte şi ochi sărutându-i, şi-apoi şi mâinile două, iar lacrimi pe-obraji avea, blânde. Şi după cum un bun tată pe fiul său drag îl primeşte, Când de prin Ţara-din-Zare-n al zecelea an se întoarce, Singurul, cel multdorit, pentru care din plin suferit-a, Tot aşa pe Telemah cel zeiesc îl primi şi porcarul Cel osebit, sărutându-l, pieirii de parcă-i scăpase” 1.

Imediat după asta, Eumaios şi Telemah intră în colibă, iar tânărul e prezentat „cerşetorului”, care apoi stă şi ascultă-n tăcere în timp ce fiul lui şi porcarul discută pe larg. (Capacitatea lui rece de a se controla la prima vedere a fiului pe care-l părăsise în urmă cu douăzeci de ani este un alt exemplu al voinţei sale tulburătoare, aproape supraomeneşti, de care Odiseu poate da dovadă atunci când e nevoie: experienţele dure l-au învăţat să nu-şi arate cărţile din mână prea devreme.) Abia după ce Eumaios pleacă spre palat s-o informeze pe Penelopa că fiul ei s-a întors cu bine din călătoriile sale educative apare Atena să-l dezvăluie pe tată fiului său.

1. Op. cit., p. 254.

La câteva ore după încheierea cursului trecut, postasem o întrebare pe pagina Online de discuţii, cerându-le studenţilor să se gândească de ce reuniunea dintre tată şi fiu este prima din seriile ce structurează cea de-a doua parte a *Odiseei*. De ce, i-am întrebat, nu are o poziţie mai importantă? De ce, într-adevăr, reuniunea tată-fiu survine *înaintea* celei dintre Odiseu şi câinele lui (ce are loc în următorul Cânt, Cântul XVII)? Nici măcar un singur student nu răspunsese interogaţiei mele online. De fapt, niciunul nu comentase în vreun fel scena reîntâlnirii. Totuşi, când am discutat cele două fragmente la curs, a doua zi, era evident că observaseră o grămadă de lucruri.

Madeline a spus: Emoţia se simte atât de *reală* aici. Ne arată că Eumaios i-a ţinut loc de tată toată viaţa lui Telemah. Se vede că *el* a fost adevăratul mentor, cu mult înainte ca Atena să vină în Itaca, în Cântul I, deghizată în Mentes, mai apoi în Mentor.

Brendan a spus: Homer îţi cam spune cum să interpretezi toată cartea. Când Telemah vine la Eumaios, e o adevărată întoarcere acasă, iar comparaţia îl pune pe acesta în poziţia unui adevărat tată, dar când se întâlneşte cu Odiseu, acesta e comparat cu o pasăre de pradă.

Trisha a ridicat privirea. E un fel de isterie în scena dintre tatăl biologic şi fiu, a spus ea. Parcă ar supracompensa.

Eram impresionat.

Să supracompenseze pentru ce, după tine?

Pentru faptul că emoţia dintre ei e cam... abstractă. E ceea ce *ar trebui sa* simtă taţii şi fiii. Dar cu Eumaios e reală.

Asta chiar e o observaţie excelentă, am spus. Iar acum ia ideea asta şi împinge-o un pas mai departe ca să răspunzi la întrebarea pe care am pus-o săptămâna trecută: De ce e reuniunea Odiseu-Telemah, prima reuniune din poem, cea mai puţin accentuată?

Jack a ridicat mâna.

Fără bancuri! am spus.

Nu, promit, a spus. Cred că e din cauză că trebuie să mergi pe încredere, într-un fel. Ei nu s-au cunoscut niciodată cu adevărat, Telemah era abia un bebeluş când a plecat el. Deci...

Aici s-a oprit, părând ruşinat.

Deci *ce*? am spus. Da, emoţia scenei e abstractă; da, Telemah trebuie să-l accepte pe Odiseu pe încredere. La ce duc toate astea?

M-am uitat prin clasă.

Brendan a fost cel care a rupt tăcerea, iar ideea pe care a început s-o demonstreze m-a făcut să mă întreb – nu pentru prima oară, dat fiind că speculase în timpul discuţiei noastre despre Cântul III că poate Telemah spera în mod inconştient că Odiseu era mort – ce fel de relaţie avea cu tatăl lui. Brendan a spus: Dacă nu ţi-ai cunoscut niciodată tatăl, nu prea ai de fapt ce *să recunoşti*.

Tata stătuse tăcut, în mod ciudat, de-a lungul întregii

discuţii şi a rămas aşa în timp ce puştii şi-au adunat cărţile şi ghiozdanele şi s-au scurs din clasă. În dimineaţa aceea, pe când ne beam cafeaua la mine, îl întrebasem dacă nu vrea să rămână peste noapte, dar el mi-a spus că-şi cumpărase deja bilet la trenul de ora 14: 00 spre New York. M-am gândit din nou la cât de ciudat era că devenise brusc foarte dornic să ia trenul. Acum, când grupul de studenţi din sala de seminar se subţia, am observat că Madeline rămâne în urmă, de parcă ar fi vrut să vorbească cu mine. Aşa că am fost surprins când s-a dovedit că aştepta să vorbească cu tata.

S-a uitat la amândoi şi apoi s-a întors către el. Vin să vă iau de acasă de la profesorul Mendelsohn la 13: 30?

Se tunsese, am observat; perdeaua scânteietoare devenise un bob sportiv. Pare mai matură.

Dap, a spus tata. Mersi!

M-am uitat de la unul la celălalt.

Ea s-a îmbujorat. M-am întâlnit cu tatăl tău săptămâna trecută, în tren, a spus ea. Vinerea merg în oraş pentru lecţiile de violoncel. Aşa că i-am spus că-l duc eu la gară dacă vrea. M-am gândit că te scutesc de un drum?

Tata nu-mi spusese nimic.

Pentru mine e bine! am spus. Mersi, Madeline. Ştii unde stau?

Dap, a zis, tatăl tău mi-a arătat.

Ne vedem cam în jumătate de oră, a spus tata. Era vioi.

Mi-am adunat cărţile şi ne-am îndreptat spre parcarea facultăţii.

Aşa cum am spus, tata vorbise foarte puţin în acea zi, în timpul seminarului despre reuniunea dintre Odiseu şi Telemah. Dar noi discutaserăm pe larg scena în seara dinainte, în timpul cinei de la Flatiron.

Abia aştept ziua de mâine, spusesem. Cântul XVI e unul dintre preferatele mele. *Tu* ce zici? Despre scena reuniunii?

Chiar în clipa aia, tata a scuipat pe un colţ de farfurie bucata de friptură pe care o tot mestecase.

Haide, Taţi, chiar *aşa*? Iisuse! am izbucnit.

Ce-i? a lătrat spre mine, pe jumătate iritat, pe jumătate vinovat. Era toată numai zgârci! S-a uitat lung la mine.

Manierele la masă ale tatălui meu constituiau un motiv de jenă perpetuă pentru mama şi pentru noi. Dar ce puteam face? Când îşi sorbea supa sau cafeaua, scoţând sunetele acelea despre care mama încetase să se mai plângă cu ani în urmă, noi mormăiam: *TataaaU*! Dar nu ne răspundea. În schimb, îşi înfunda şi mai mult capul între umeri, ca o ţestoasă, făcându-te să te simţi uşor efeminat pentru că-ţi păsa de lucruri precum *manierele la masă*. Când mergeam la facultate în sud, m-am simţit în mod special jenat de manierele tatălui meu, care erau greu de disimulat atunci când părinţii mei şi cu mine luam masa alături de colegii mei şi de familiile lor în cluburile locale sau în restaurante scumpe, mese oferite de taţii colegilor mei de cameră sudişti, avocaţi cu falei late şi vorbă tărăgănată din Memphis sau patroni de magazine generale din Chattanooga, cu sacouri de primăvară în dungi şi pătrăţele, din bumbac, oameni de afaceri eleganţi, şmecheri, din Savannah, ale căror familii aveau afaceri „în transporturi” – bărbaţi cu pantaloni căleaţi la dungă, maniere suave şi o politeţe exagerată faţă de mama, a cărei frumuseţe o menţionau cu aer de flirt, în jurul cărora gravitam. Dintre aceştia, eram atras în mod special de unul: tatăl cu sprâncene stufoase al unui coleg de cameră din Houston, un arhitect plin de succes căruia, de fiecare dată când venea cu soţia în Virginia să-şi viziteze fiul, îi plăcea să scoată la masă vreo opt sau nouă studenţi, la cel mai scump restaurant din oraş, trăgându-ne de limbă despre cursurile noastre cu o umilinţă exagerată, de parcă ar fi spus că studiile noastre erau deasupra capacităţii sale de înţelegere, regalându-ne cu poveşti faulkneriene amuzante despre copilăria lui din Mississippi, poveşti ce

sugerau că el însuşi era puţin uimit de stilul de viaţă pe care ajunsese s-o ducă, deşi lucrul pe care-l admiram în secret nu erau opera sau Clubul Petroleum sau navele transatlantice, ci relaţia relaxată pe care o avea cu fiul lui cel arătos, prietenul meu. Bărbatul ăsta, de care m-am apropiat până la urmă foarte mult, avea să devină cel mai recent dintr-o serie de mentori de care simţisem o nevoie urgentă de a mă ataşa: bărbaţi care, mi se părea mie, erau candidaţi mult mai potriviţi la postul de tată pentru mine, cu entuziasmele mele ciudate şi pasiunile mele exotice, ouăle Fabergé şi hieroglifele, decât fusese vreodată propriul meu tată, care şurubărea la nesfârşit la transmisiile maşinilor lui muribunde, făcea drumuri repetate la Radio Shack pentru a-şi ţine-n viaţă pentru încă câteva luni ceasul cu radio, cu cifrele lui despărţite de o linie dreaptă care se schimbau la fiecare minut precum nişte transperante.

Şi aşa îmi găsisem, iar şi iar, alternative la tată; îmi găsisem mentori. Fusese profesorul de muzică din liceu care, când aveam paisprezece ani, nu găsea exagerat să mă ducă cu maşina preţ de trei ore pentru un concert de muzică timpurie, care-mi plăcea în acea perioadă a vieţii mele. A mai fost, puţin mai târziu, un alt profesor de muzică, unul care, în timpul liber, dirija corul unei biserici din apropiere, în care mă tot îndemna să intru. Câteodată, după repetiţii, bărbatul ăsta mă ducea la singurul restaurant franţuzesc, probabil, din întreaga regiune, unde mă impresiona comandând în franceză. Părinţii mei îl cultivau ca prieten, probabil pentru a se da mari cu încrederea pe care o aveau în el, dat fiind că pe vremea aia nu era neapărat ceva obişnuit ca părinţii să-şi lase copiii adolescenţi să petreacă vremea nesupravegheaţi alături de profesori de muzică despre care se ştia că au „colegi de cameră”. Când a venit în vizită la noi acasă, s-a aşezat pe jos în sufrageria mamei şi a mângâiat covorul care acoperea complet podeaua, spunând *Nimic nu se compară cu lâna*, iar mama s-a îmbujorat de plăcere în faţa

complimentului unui cunoscător la adresa elementului ei de decor de altfel neapreciat.

Cel mai tare a fost profesorul german cu osatură fină, cu pielea măslinie şi voce tabagică, care m-a luat sub aripa lui când eram în plină adolescenţă şi trecusem în clasa a unsprezecea. *Fred*. În weekenduri, când mă lua să navigăm pornind din Portul Huntington, cu velierul al cărui căpitan era „vărul” lui, Horst, cu Wagner tunând din sistemul audio Bang & Olufsen de la bord, Fred îmi dădea câteodată un pahar de vin de Burgundia sau de coniac vechi. *Simţi dulceaţa întunecată din miez*? mă întreba, privindu-mă cu intensitate când degustam, iar eu răspundeam, jenat de propria ignoranţă: *Ca de mure*? iar trăsăturile lui aspre, cenuşii, se relaxau într-un zâmbet obosit şi ridica ambele mâini spre tării, ca şi cum ar fi mulţumit cerului pentru o salvare neaşteptată din ghearele crudului destin, şi exclama: *Ah, domnule Mendelsohn, încă mai e speranţă pentru dumneata*! Şi bănuiesc că era. De la el am prins primele rudimente ale cunoştinţelor despre operă, muzică, dans şi literatură, în special datorită faptului că după ce am împlinit cincisprezece ani şi m-am dovedit, bănuiesc, un elev silitor, Fred şi Horst m-au inclus tacit în abonamentele lor la New York City Opera, Metropolitan Opera, la filarmonică, la New York City Ballet, la Lincoln Center Theater. Cu o emoţie secretă, aşteptam în unele după-amiezi câte două ore în faţa liceului până când veneau în trombă Fred şi Horst, în Volvo-ul lor sport, arămiu-deschis. Ne croiam drum spre Manhattan, planând deasupra hectarelor de cimitir ce se întindeau cât vedeai cu ochii de fiecare parte a autostrăzii Long Island in Queens, huruiam pe Queensboro Bridge, opream cu scrâşnet de cauciucuri în parcarea subterană de la Lincoln Center, unde urcam în cele din urmă toţi trei pentru a vedea opera sau piesa de teatru, lucruri despre care, deloc întâmplător, scriu în prezent.

De la Fred am înţeles că frumuseţea şi plăcerea se află în inima artei de a preda. Pentru că cel mai bun

profesor este cel care vrea să găseşti sensul în lucrurile care i-au oferit, de asemenea, plăcere, astfel încât aprecierea frumuseţii să dureze mai mult decât propria lui viaţă. În acest sens – pentru că se naşte din acceptarea inevitabilităţii morţii – a fi un bun pedagog e la fel ca a fi un bun părinte.

Nu mi-a trecut prin cap niciodată când eram tânăr, la început adolescent, apoi la douăzeci de ani şi chiar când aveam treizeci şi ceva, că ataşamentele mele îndârjite faţă de aceste alte figuri paterne, mai sofisticate, plăcerea evidentă cu care plecam cu Fred, Horst şi ceilalţi, referirile constante, din timpul facultăţii, la tatăl arhitect al colegului meu de cameră ar fi putut avea vreun efect emoţional asupra propriului meu tată – poate pentru că eram obişnuit cu ideea că tata nu putea fi emoţionat de nimic. Aparenta lui răceală, îmi spuneam pe vremea aceea, era într-adevăr unul dintre multiplele motive pentru care aveam nevoie de aceşti alţi bărbaţi mai afectuoşi, mai expansivi; un alt motiv fiind lipsa de fineţe a tatălui meu, de exemplu manierele atroce pe care le avea la masă şi cu care-mi fusese întotdeauna ruşine.

În seara aceea, la Flatiron, seara dinaintea discuţiei despre reuniunea lui Telemah cu Eumaios şi Odiseu, seara dinainte ca Brendan să facă observaţia *insultător de sclipitoare* că reuniunea cu un membru al familiei pe care nu-l cunoşti prea bine nu poate fi de fapt o recunoaştere, în seara aceea tata îşi clefăia următoarea bucată de friptură. Am reuşit cu greu să-mi ascund iritarea şi l-am întrebat din nou ce părere are despre Cântul XVI.

Ei bine, după cum ştii, nu sunt un mare fan al lui Odiseu. Dar trebuie să recunosc că de data asta am fost impresionat de stăpânirea de sine de care a dat dovadă.

„Stăpânirea de sine”? Te referi la scena cu Telemah?

Am presupus că se referea la felul cum îşi păstrase Odiseu stăpânirea de sine în faţa respingerii iniţiale a lui Telemah, odată ce îşi dezvăluise adevărata identitate. Mi-am spus: Tipic Taţi să-i placă exact *asta*.

Nu, *nu*, a spus el. Mai înainte. *Înainte* să-i spună fiului.

Nu-mi dădeam seama la ce se referă.

Înainte, a repetat el. Când e încă deghizat şi fiul intră şi are marea lui reuniune cu ţăranul.

Porcarul, l-am corectat eu din reflex.

Porcarul. Oricum, e un ţăran, înţelegi ce *vreau să spun*.

A tăcut pentru o clipă, apoi a spus rostind cuvintele rar: Oricum, mi s-a părut că s-a comportat admirabil.

„Admirabil”?

Tata s-a uitat în farfurie. A spus: Trebuie să-i fi fost greu să stea acolo şi să se uite, în timp ce fiul lui se purta de parcă tipul celălalt ar fi fost adevăratul lui tată.

În timp ce acţiunea *Odiseei* începe să se îndrepte spre final, intriga lui Homer şi cea a lui Odiseu devin inseparabile.

După reuniunea cu Telemah, Odiseu şi porcarul cel loial (care încă nu ştie cine e musafirul său) pleacă de la ţară spre centrul oraşului unde, la începutul Cântului XVII, Odiseu începe să se infiltreze în propriul palat. Acceptat în sala regală pentru că se preface că e un cerşetor rătăcitor, el vede în sfârşit cu propriii săi ochi fărădelegile la care au fost supuse atâta timp familia şi căminul lui: lacomii Peţitori se ospătează zgomotos în sala lui, tratându-l pe fiul său cu dispreţ; soaţa lui, asediată, se ascunde la etaj, în camerele ei. După ce s-a insinuat în sala banchetului, Atena îl îndeamnă să facă turul Peţitorilor, implorându-i pe fiecare să-i dea o coajă de pâine, „ca să vadă de sunt mai de treabă, au nişte nemernici” Unii, într-adevăr, sunt buni la suflet şi-i dau resturi de la masă; dar Antinou, conducătorul lor, reacţionează la prezenţa cerşetorului pe care l-a adus Eumaios în sala regală cu un dispreţ şi o condescendenţă alarmante:

„O, preaştiute porcare, de ce-l mai aduseşi încoace?

Oare n-avem prea de-ajuns călători rătăciţi pe aicea, Toţi ticăloşi cerşetori, care şterg ce-a rămas la ospeţe?! Nu

ţi-e de-ajuns cum vă rod ei pe-aici tot avutul din casă, Strânşi cu grămada?! Ori poate chiar tu l-ai chemat şi pe ăsta?”[54].

Aşa cum numele lui Antinou înseamnă „anti-minte”, tot aşa propriile acţiuni îl indică a fi „anti-ospitalitate”: emblemă a celei mai radicale desconsiderări blasfematoare a Peţitorilor faţă de legile relaţiei gazdă-oaspete. Că lucrurile stau aşa devine limpede prin replica porcarului Eumaios – pe care Antinou l-a numit batjocoritor „Preaştiute”: „O, Antinou, nu-i frumos ce grăieşti tu acuma, mărite!” Dar şi comportamentul lui e urât: când Odiseu ajunge în dreptul lui Antinou şi cerşeşte de la el o bucăţică de pâine, arogantul Peţitor aruncă în el cu un scăunel. (Homer ne spune că, în ciuda durerii, Odiseu „stete-n loc ca o stâncă / De nemişcat: nu putu să-l doboare-Antinou cu lovirea-i. / Numai tăcând, doar din cap el dădu, şi, clocind numai rele”[55].) Chiar şi unii Peţitori sunt şocaţi de purtarea lui Antinou, căruia-i reamintesc că uneori înşişi zeii se pogoară pe pământ deghizaţi în cerşetori pentru a pune la încercare caracterul oamenilor.

Testarea Peţitorilor de către Odiseu a iscat o mică dezbatere când am discutat Cânturile XVII şi XVIII, într-o dimineaţă neobişnuit de rece de la sfârşitul lui aprilie. După confruntarea cu Antinou, Odiseu e alinat de un Peţitor pe nume Amfinomos, cel mai bun dintre tinerii care-o curtau pe Penelopa şi cel care, ne spune Homer, îi plăcea Penelopei cel mai mult – probabil datorită anumitor lucruri pe care le are în comun cu Odiseu. („Vorba lui mult îi plăcea, ca şi inima de-aur din pieptu-i.”) într-o scenă extraordinară, Odiseu îl trage pe acest Amfinomos deoparte şi încearcă să-l avertizeze să părăsească palatul şi să-i abandoneze pe bărbaţii aroganţi care au devastat gospodăria şi au insultat soţia unui mare erou – care, spune el, se va întoarce în curând acasă:

„Să dea zeul

54 Op. cit., p. 254.

55 Op. cit., p. 280.

Să fii întors tu acasă, nainte cu el să dai ochii,
Când o fi să se întoarcă aicea, în ţara lui dragă!
Căci nu prea văd să nu iasă chiar fără vărsare de sânge între acela şi-aceşti peţitori, când va fi în sălaşu-i!”[56].

Acest impuls de a-l avertiza pe tânărul cel bun, pe care-l simte Odiseu, aproape că-i spulberă acoperirea: când i se adresează prima oară lui Amfinomos, îi spune tânărului că arată ca un om „cuminte”, „tatăl tău este la fel” – gafa pe care o îndreptă cu repeziciune („cela din care – se spune – te tragi”). Deşi Amfinomos este profund tulburat de cuvintele bătrânului cerşetor, nu se poate hotărî să părăsească sala. Pentru că, ne spune poetul pe un ton sumbru, Atena deja îl osândise – blestemat, dezvăluie Homer, să fie ucis de Telemah în timpul măcelului iminent.

Brendan a fost nedumerit de toate astea.

Ştim că Amfinomos e cel mai bun dintre Peţitori şi chiar Odiseu încearcă să-I salveze. Dar e ca şi cum nu poate scăpa de propriul destin din cauza Atenei. De n-ar fi fost ea, Amfinomos ar fi fugit din palat şi ar fi fost cruţat. Deci de ce îl împiedică Atena să scape? Ar trebui să considerăm că Amfinomos, deşi ni se spune că e aşa de drăguţ, a încălcat deja iremediabil limitele numai pentru că i-a consumat vitele şi vinul curţii lui Odiseu?

M-am uitat spre el de-a lungul mesei de seminar şi am spus: OK, de data asta *promit* că nu încerc să vă impun propriile mele concluzii, dar Brendan se află pe punctul de a descoperi ceva ce consider a fi foarte important. Aş putea doar să *vă împing* puţin într-acolo?

S-au auzit nişte chicoteli. Bun, m-am gândit, măcar am trecut peste episodul ăla.

Am spus: OK, deci Brendan se întreabă de ce Amfinomos, care de altfel e caracterizat drept Peţitorul cel „cumsecade”, e pedepsit laolaltă cu ceilalţi „doar” pentru că a făcut parte din grupul Peţitorilor care i-au devastat gospodăria lui Odiseu. Vreau să pun sub semnul întrebării

56 Op. cit., p. 283.

utilizarea cuvântului „doar” în acest context. De fapt, nu ni s-au dat informaţii încă din prima zi că ceea ce se întâmplă e un lucru grav?

Jack a întrebat: „Prima zi”?

Da, am spus. Gândiţi-vă la proem.

Madeline şi-a azvârlit mâna în aer: A, am *înţeleşi*

I-am spus: Continuă.

Cirezile Soarelui! a spus Madeline tare. Ne tot spuneţi despre cum e singurul episod din aventurile lui Odiseu menţionat în proem, cum au mâncat vitele şi oile şi au trebuit să moară cu toţii. Aşa că ştim că e important – ştim de la început că e ceva grav, că a mânca ceva despre care ţi s-a spus că e interzis atrage după sine o pedeapsă violentă. Aşa că e ca şi cum ceea ce li se întâmplă Peţitorilor, că trebuie să fie ucişi toţi, chiar şi cei buni, a fost prevestit de la început.

Jack a spus: Eu tot cred că e un pic prea nemilos.

Tata a strigat brusc din colţul lui: *Nu*. O fărădelege e o fărădelege. Dacă ai călcat strâmb, ai călcat strâmb. Nu există gradaţii (vocea lui s-a înăcrit la cuvântul *gradaţii*, iar eu am ştiut la ce se gândea: gradaţiile morale erau ca aritmetica neglijentă – o contradicţie în termeni) – nu există gradaţii în încălcarea legii. E încălcată sau nu e încălcată! Asta înseamnă justiţie.

Jack s-a uitat la tata: Dură justiţie!

Tata s-a uitat la el şi a mormăit: E o lume dură!

Unora dintre puşti li s-a părut amuzant, deşi pe mine m-a uimit încă o dată cât de mult preţuia el ideea că viaţa e grea, satisfacţia amară cu care decora câte o poveste despre vreun „om mic” care fusese înfrânt de viaţă, destin sau ghinion. Duritatea lumii, ştiam, era cea care îi justifica propria justiţie dură: aplicarea inflexibilă a unor standarde severe de onestitate şi de performanţă intelectuală lui însuşi, prietenilor săi, nouă. Trebuia să fii dur. Lumea nu făcea compromisuri, până una-alta, deci de ce ai fi făcut-o tu?

Toate astea au reieşit la suprafaţă recent, când

vorbeam despre tata cu Andrew, care venise la New York din California, împreună cu Ginny şi cu copiii. Era în plină vară şi noi toţi stăteam afară, în faţa casei mele de la marginea campusului de la Bard, bând vin alb. La un moment dat flecăriserăm despre fratele nostru, Matt, care împarte cu tata, mai mult decât oricare dintre noi, o sensibilitate ofensată în faţa nedreptăţii, ca şi cum ar fi fost o trăsătură genetică. Ne plăcea să-l tachinăm pe Matt în legătură cu pagina lui de Facebook, de exemplu, cu postările care oscilează între denunţarea indignată a liderilor lumii, a poliţiştilor violenţi ori a concetăţenilor indiferenţi şi link-uri spre poveşti înduioşătoare sau despre stoicism, animale părăsite şi salvări neaşteptate. Adesea, când citeam postările lui Matt despre declinul caracterului naţional, vocea tatei era cea care-mi răsuna în urechi.

Vorbeam, aşadar, cu Andrew despre Matt, care, dat fiind că seamănă atât de mult cu tata la anumite lucruri, ne-a făcut foarte repede să depănăm şi amintiri cu Taţi.

E de tot râsul, am spus la un moment dat. Taţi avea aceeaşi obsesie – justiţia! Nedreptatea! Micul om oprimat!

Ginny şi-a dat pe spate o şuviţă de păr roşcat, strălucitor. Da, tatăl vostru avea treaba asta, a spus cu vocea ei limpede. Indignarea în numele obidiţilor!

Mdea, a spus Andrew un pic acru. Şi apoi a adăugat: Păi, nici nu e de mirare.

Ce nu e de mirare? am întrebat.

Nu e de mirare că s-a simţit întotdeauna indignat de lucrurile astea, a spus Andrew. Totul a început de la treaba cu câinele.

Treaba cu câinele? m-am uitat lung la el. Despre ce puia mea vorbeşti?

Ştii tu! Câinele, câinele turbat. Ştii povestea.

A ridicat paharul cu un aer de cunoscător. Andrew ştie o groază de lucruri despre vinuri. Ca şi noi ceilalţi, fiecare în felul lui, el a beneficiat de convingerea tatălui meu că lumea stă la picioarele oricui depune efortul de a o cunoaşte şi de a o învăţa – deşi, dat fiind că nimic din

copilăria tatei nu ar fi sugerat că lumea avea să fie un loc pe care să-l poată învăţa şi cunoaşte cu uşurinţă, în cazul lui acea convingere nu era nimic mai mult decât speranţă oarbă. Câteodată, când mă gândesc la primii ani din viaţa tatălui meu, la modul fanatic în care s-a ţinut cu dinţii de propria educaţie, mi-l imaginez ca pe un naufragiat care înoată nebuneşte în direcţia unui ţărm despre care trebuie să creadă că se află pe undeva. Încrederea pe care o avem în capacitatea noastră de a ne bucura de ceea ce ne oferă lumea, muzica country şi enofilia, rododendronii şi ceşcuţele de ceai din porţelan, genealogia evreiască şi sintaxa greacă, posterele vintage şi Jacques Demy, este, îmi dau seama acum, un fel de moştenire de la tatăl nostru, care ne-a arătat cum poate fi astfel, spre deosebire de tatăl lui, care nu l-a învăţat nimic.

Ştii tu, a spus Andrew din nou. Câinele turbat.

Am spus: Tot ce am auzit eu întotdeauna a fost că pe Taţi l-a muşcat un câine când era mic şi a trebuit să facă injecţiile alea oribile în burtă, iar din cauza asta era îngrozit de câini. Dar cum naiba are asta legătură cu treaba cu nedreptatea?

Am făcut o pauză, apoi am adăugat: Oricum, Matt a spus că el crede că totul nu e decât un mit.

Andrew a clătinat din cap nerăbdător. Nu mi-am dat seama dacă eu îl iritam, pentru că nu aveam încredere în veridicitatea poveştii, sau Matt, pentru că ar fi sugerat că nu e adevărată.

Nu, *nu*, a spus el, e adevărat. Tata mi-a spus o dată toată povestea. Era mic şi câinele unei vecine l-a muşcat foarte rău, aşa că Buna Kay a trebuit să-l ducă la spital, schimbând vreo trei autobuze. Şi apoi, când au ajuns la spital, doctorii au vrut să ştie dacă îl cunoşteau pe câinele ăla şi pe stăpânul lui, iar Taţi a zis că, bineînţeles, ştie al cui e câinele. Aşa că au pus doi poliţişti s-o contacteze pe vecină, cea al cărei câine îl muşcase, dar când au pus-o în faţa faptului, ea a minţit, pretinzând că nu are câine şi că habar n-are despre ce vorbesc! Dat fiind că tata era un

puştiulică, bineînţeles că au crezut-o pe vecină. Şi pentru că doctorii de la spital n-au putut stabili cu certitudine identitatea câinelui, au trebuit să meargă preventiv pe ideea că acel câine ar fi fost turbat. *De-asta* a trebuit să facă injecţiile în burtă. A spus că le-a făcut o dată la două zile, timp de două săptămâni, ceva în genul ăsta.

Era spre sfârşitul după-amiezii. În jur, insectele bâzâiau şi zumzăiau.

Tata a spus că acele erau chiar foarte lungi, a continuat Andrew. Şi mi-a spus că a plâns tot timpul. *Nu din cauza durerii*…

(când Andrew a spus „Nu din cauza durerii…”, am ştiut că-l citează cu exactitate pe tata)

… ci pentru că ştia cu precizie al cui câine fusese. Dar vecina a minţit, aşa că nimeni nu l-a crezut.

A tăcut.

Îţi imaginezi ce efect a avut asupra lui. Ce indignare! Ce nedreptate! Ce… ei bine, îl ştii pe Tata.

Mda, am spus. îl ştiu pe Tata.

Andrew m-a privit. Nu ştiai povestea?

Nup. N-am auzit-o niciodată până acum.

Părea cumva neîncrezător. Hmmm, a spus în cele din urmă, înseamnă că probabil mi-a spus-o doar mie.

Mda, am zis. Bănuiesc că da.

La o săptămână după ce tata remarcase, ca răspuns la observaţia lui Jack că uciderea Peţitorilor era un act de „justiţie dură”, că trăim, până la urmă, într-o *lume dură*, discutam unul dintre punctele culminante majore ale *Odiseei*: scena din Cântul XIX, când credincioasa doică bătrână Eurycleia îşi dă seama că bătrânul cerşetor e de fapt Odiseu în clipa în care vede cicatricea de pe piciorul lui atunci când îl îmbăiază, cicatrice care-l dă de gol. Era ultima zi de vineri din aprilie, o dimineaţă frumoasă şi călduroasă. Când am intrat în clasă cu tata, eram plin de entuziasm; urma să discutăm, în sfârşit, această celebră scenă care face un ocol pornind de la cicatricea lui Odiseu până la o poveste esenţială din tinereţea lui, în cel mai

elaborat şi semnificativ exemplu de „compoziţie circulară” din întreaga epopee. Extraordinara scenă e pusă în mişcare de simpatia crescândă a Penelopei pentru cerşetorul venit la palat. Până la finalul Cântului XVII, zvonurile despre straniul vagabond, împreună cu veştile despre tratamentul ruşinos pe care i-l aplicase Antinou, ajunseseră la urechile reginei, aşa că ea-l cheamă-n camerele ei. Cei doi se întâlnesc în sfârşit la începutul Cântului XIX. (întâlnirile lui Odiseu cu diverşi Peţitori şi dialogul său cu lepra de Antinou şi cu Amfinomos cel osândit ocupă cea mai mare parte din Cântul XVIII. Penelopa insistă cu viclenie să se întâlnească cu cerşetorul în secret mai târziu, seara, după ce Peţitorii şi susţinătorii lor s-au dus la culcare.) Cerşetorul şi regina stau de vorbă până târziu în noapte. Pretinzând că ar fi un prinţ din Creta, lovit de ghinion după Războiul Troian – încă una dintre poveştile sale cretane care estompează în mod zăpăcitor graniţele dintre ficţiune şi realitate; Odiseu însuşi, după cum ştim, fiind un rege lovit de ghinion după Războiul Troian –, Odiseu insistă în faţa reginei că l-ar fi văzut recent pe soţul ei de mult rătăcit şi că acesta ar fi nu doar în viaţă, ci şi în drum spre Itaca. Dat fiind că mulţi călători şi oaspeţi au trecut prin Itaca în ultimii ani pretinzând că au veşti despre Odiseu, el îşi demonstrează buna credinţă descriind o anumită broşă pe care, îi spune el Penelopei, Odiseu ar fi purtat-o când cei doi s-ar fi întâlnit. Bineînţeles că descrierea e exactă, iar la auzul cuvintelor lui regina izbucneşte în lacrimi. După ce se adună, în cele din urmă, ea le dă poruncă slujitoarelor să-l îmbăieze pe cerşetor, să-i ofere haine curate şi un pat odihnitor. El refuză iniţial, susţinând că s-a dezobişnuit de asemenea lux şi că preferă să doarmă pe duşumea, dar în cele din urmă cedează şi-i îngăduie doicii bătrâne, Eurycleia, să-i spele picioarele. După ce remarcă anumite asemănări dintre acest străin şi stăpânul ei absent – aici Homer face cu ochiul publicului, care ştie, bineînţeles, că cei doi bărbaţi sunt unul şi acelaşi –, Eurycleia se apucă de

treabă. În timp ce-i spală picioarele, ea observă, tresărind, o cicatrice caracteristică pe coapsa cerşetorului – o cicatrice care, ea ştie prea bine, îl însemnase pe nimeni altul decât pe Odiseu, iar acesta uitase s-o ascundă.

În acest moment plin de suspans, poetul, în loc să se mulţumească să ofere publicului o emoţionantă scenă de reuniune între Odiseu şi doică (care fusese, vom afla, doica lui în copilărie), opreşte naraţiunea şi coboară pe spirala timpului, prezentând o serie de amintiri din primii ani de viaţă ai lui Odiseu. Mai întâi povesteşte cum s-a ales Odiseu cu cicatricea. Pe când era un tânăr abia intrat în anii bărbăţiei, a fost rănit în timpul unei vânători de mistreţi la care a participat în vreme ce-l vizita pe tatăl mamei sale, un pungaş și poznaş notoriu pe nume Autolycus. (Numele înseamnă ceva de genul „lup singuratic".) Apoi, pentru a explica de ce îşi vizita tânărul Odiseu bunicul de la bun început, naratorul coboară şi mai adânc în timp, până într-un moment cu mult dinaintea vânătorii de mistreţi: de fapt, până în momentul imediat următor naşterii lui Odiseu. Aflăm că Autolycus făcuse o vizită fiicei sale şi soţului ei imediat după naştere, şi în timpul acestei vizite tânăra doică a bebeluşului – chiar femeia care, în naraţiunea de „acum" a *Odiseei*, îl recunoaşte pe bărbatul matur care stă în baie – insistă că Autolycus, „din muritori mai şiret la jurat şi-nşelat", i-ar fi dat nume nou-născutului. Şi aşa se face că acest bunic necinstit şi pungaş, care fusese cauza durerii atâtor oameni, a devenit autorul straniului nume al lui Odiseu. Într-un acces de fală narcisistă, la care anumiţi bunici pot fi într-adevăr predispuşi, el i-a dat micuţului fiu al fiicei sale un nume ce i s-ar fi potrivit cel mai bine sieşi: „Omul durerii".

Din acest punct zero al naraţiunii, momentul crucial din trecutul îndepărtat ce aminteşte cum a fost stabilită de la bun început identitatea eroului, povestea reîncepe să urce treptat la suprafaţă: la momentul în care doica acum bătrână recunoaşte cicatricea de pe coapsa cerşetorului în

palatul din Itaca. Şi totuşi, înainte de a ajunge acolo, naratorul se opreşte din nou pentru a spune, cu şi mai mare lux de amănunte, povestea vânătorii de mistreţi. Numai după descrierea pe larg a vânătorii ajungem în sfârşit înapoi la scena de unde am plecat, când Eurycleia recunoaşte cicatricea: scenă care acum a căpătat un luciu aparte, are o încărcătură semnificativă cu mult mai mare decât am fi bănuit că e posibil, pentru că acum cunoaştem povestea rănii, a celui rănit, precum şi a numelui său.

În dimineaţa asta călduroasă de final de aprilie, când trebuia să discutăm Cânturile EIX şi XX, eram nerăbdător să ajungem la cicatricea lui Odiseu, care adună laolaltă atât de multe dintre temele centrale ale *Odiseei*: deghizare şi recunoaştere, identitate şi suferinţă, naraţiune şi trecerea timpului. Dar iarăşi mi-a devenit limpede cât de mult pot diferi interesele studenţilor de ale mele. Doar Damien, băiatul din Belgia, postase ceva despre cicatricea lui Odiseu. Probabil că, mi-am zis, fascinaţia pe care o manifesta scena pentru mine, ca scriitor, era mult mai mare decât putea fi pentru ei: compoziţia circulară fiind, până una-alta, o soluţie elegantă a unei provocări tehnice pentru oricine vrea să împletească trecutul îndepărtat cu o naraţiune despre prezent. Erau atât de tineri, m-am gândit cu tristeţe, trecutul lor era încă atât de aproape de prezent, încât nu exista nicio nevoie presantă de a găsi o cale prin care se le unească.

Ei voiau, în schimb, să vorbească despre ceva ce nu-mi amintesc să-mi fi stârnit vreo reacţie când eram de vârsta lor, poate pentru că stătea sub umbrela a ceea ce atunci respingeam drept latura „romantică” a epopeii. Studenţii doreau să vorbească în dimineaţa aceea despre următorul lucru: faptul că în timpul îndelungatei conversaţii cu soţia lui, Odiseu cel deghizat trădează prea puţină emoţie în prezenţa femeii la care a încercat din răsputeri să se întoarcă vreme de douăzeci de ani.

Reţinerea lui stranie este deja evidentă în Cântul XVIII. Imediat după dialogul lui plin de riscuri cu

Amfinomos, Atena o convinge pe Penelopa să-şi facă apariţia în faţa Peţitorilor

„Să le crească nădejdea,

Sufletul să li-l aţâţe, iar ea şi mai mult preţ să aibă, şi pentru soţul ei, şi pentru fiu-i, decât mai-nainte”[57].

Înainte ca regina să coboare, zeiţa pogoară asupra ei un somn adânc, care-o întinereşte şi o înfrumuseţează şi-o face să pară mai tânără, „mai albă ca fildeşul” Când se trezeşte, regina se împodobeşte cu cele mai bune straie şi bijuterii şi coboară în sala cea mare pentru a face paradă cu reînnoita ei frumuseţe în faţa Peţitorilor – pentru a se arăta drept o potenţială soţie de preţ. Vrăjiţi – Homer ne spune că „genunchii sub ei se muiară” –, Peţitorii o sufocă cu daruri şi complimente. În faţa complimentelor dezinvolte ale lui Eurymah – „tu, între doamne, eşti mai presus!” – Penelopa răspunde cu modestie: „nurii şi chipul şi trupul / Mi le luară odată cei nemuritori, când la Troia / Cale purces-au Argivii, luând pe-Odysseu, preaslăvitul!”[58]. Se va retrage mai apoi în camerele sale de la etaj, însoţită de slujitoarele ce cară fabuloasele rochii şi podoabe dăruite de Peţitori.

Acum, trebuie să ne amintim, Odiseu e martor la toată scena. Ce simte el când o întrezăreşte – ce emoţii trăieşte el văzând-o pe femeia pentru care a suferit atât de mult ca să se întoarcă, pentru care a respins oferta lui Calypso de a-l face nemuritor? îi bubuie inima-n piept, gata să i-l spargă?

Homer nu ne spune.

Tot ceea ce ne spune poetul este că Odiseu e fericit să vadă cum soţia lui îi manipulează pe Peţitori să-i ofere daruri:

„… se înveseli încercatul Odysseu,

Cum scotea ea daruri scumpe, prinzându-i pe-aceia de suflet Cu vorbe dulci precum mierea, dar gândul ei alta

57 Op. cit., p. 294.

58 Op. cit., p. 297.

urzise”[59].

Poate că nu e reacţia pe care o aşteptam, dar este, de fapt, menită a continua să pună accentul pe trăsătura lui Odiseu subliniată de poet, de o importanţă extremă pentru intriga epopeii: capacitatea eroului de a-şi ţine emoţiile-n frâu pentru a-şi atinge ţelul suprem. Dacă ar fi izbucnit în lacrimi, dacă ar fi alergat spre soţia lui, şi-ar fi dezvăluit identitatea şi ar fi periclitat succesul misiunii sale. O altă temă pe care o subliniază această scenă este *homophrosyne*. Pentru că, sustrăgând darurile Peţitorilor, Penelopa dă dovadă de aceeaşi viclenie pusă în practică atât de des de soţul ei, omul care reuşise să-şi încheie şederea printre Feaci încărcat cu daruri, el, care ajunsese pe insula lor dezbrăcat, un nimeni. Oricât de mult ar dezamăgi aşteptările modernilor de la această întâlnire plină de riscuri, scena în care Odiseu o revede pentru prima dată pe Penelopa ne reaminteşte raţiunea care a motivat acţiunile acestui cuplu atâta timp: ei fac o pereche perfectă.

Iar acum, în Cântul XIX, Odiseu reuşește din nou să rămână în prezenţa Penelopei – mult mai aproape, de data asta, pe când cei doi stau de vorbă târziu în noapte – fără nicio tresărire emoţională. În momentul în care „cerşetorul” descrie broşa pe care o purta Odiseu atunci când l-a zărit ultima oară, dovedind astfel că povestea sa e adevărată şi că, cel puţin până de curând, eroul era în viaţă, Penelopa izbucneşte în lacrimi de disperare ce curg, ne spune Homer, „precum neaua topită se scurge din creste de munte / Când vine Euros s-o bată – Zefirul din cer o-aşternuse –, / Iar neaua curge la vale, şi râuri, şuvoaie, se umplu”[60]. Dar, prin contrast cu emotivitatea ei, Odiseu nu se manifestă deloc. În sinea sa, ne spune Homer, el jeleşte pentru obidita-i soaţă, dar „ochii lui, doi cărbuni, două vârfuri de-oţel, sclipitoare, / Steteră neabătut sub pleoape, -nţelept, fără lacrimi”.

59 Idem, p. 298.
60 Op. cit., p. 309.

Iarăşi, aici, autocontrolul suprem.

După această conversaţie insistă Penelopa ca străinul să fie tratat cu onoare, să fie îmbăiat şi să primească un pat luxos, lucru ce conduce la scena cu Eurycleia, la compoziţia circulară şi la cicatrice. Dar puştii n-au vrut să vorbească despre nimic din toate astea; ei au vrut să vorbească despre această scenă, cea de dinainte, despre straniul contrast dintre ciudata atmosferă de intimitate nocturnă şi refuzul lui Odiseu de a se destăinui cu adevărat atunci când momentul părea atât de potrivit. De ce, doreau ei să ştie, nu putea fi mai sensibil?

Mi se pare inuman, a izbucnit Jack în dimineaţa aceea. Avem cadrul ăsta romantic, e noapte, focul arde, stau aşa de aproape unul de celălalt – a ridicat mâna, indicând cu degetul mare şi cu arătătorul un spaţiu de câţiva centimetri –, iar el nu face nimic. Parcă-i de piatră! Pe mine m-a dezgustat.

Nina a zâmbit pe sub şuviţele-i negre. Nu de *piatră*, a spus ea. „Cărbuni sau oţel”. Îţi spune chiar acolo.

Tata a spus: Nu face decât ce trebuie făcut.

Adică? am întrebat. Ce trebuie făcut?

Trebuie să vadă cu ochii lui dacă ea încă îi e credincioasă.

S-a uitat înspre Jack. Nu sunt aşa sigur dacă subscriu la faptul că e un cadru romantic. Sau poate e pentru ea, dar nu şi pentru el. Pentru el e un interviu. O testează. Trebuie să fie atent.

Am ezitat înainte de a răspunde. E adevărat că Odiseu – asemenea nouă – e foarte conştient de soarta camaradului său, Agamemnon, măcelărit la întoarcerea acasă de necredincioasa-i soţie. Şi totuşi, deja în acest punct al poemului, mulţi cititori se vor întreba doar de ce trebuie să fie atât de rece, atât de precaut. Testarea Penelopei, aici – la a cărei manipulare a Peţitorilor a asistat cu delicii, până una-alta –, începe să pară la fel de superfluă precum pare cea a lui Eumaios în Cântul XIV, după ce însăşi Atena îl asigurase de loialitatea porcarului.

Accentul pus în prima parte a Cântului XIX pe nevoia maniacală a eroului de a se reţine, pe abilitatea lui respingătoare de a-şi ţine-n frâu impulsurile omeneşti normale – caracteristică pe care studenţii erau atât de dornici s-o condamne în acea zi – este, de fapt, legată în mod dibaci de povestea cicatricii, care domină a doua parte a acestui Cânt, parte care nu-i interesa deloc pe studenţi. Cicatricea, ne amintim, este semnul care-l trădează pe Odiseu, identificându-l în faţa Eurycleiei, iar povestea ei împleteşte în mod profund temele poematice ale durerii şi identităţii: straniul nume al eroului, „omul durerii”, îi este dat la naştere de către Autolycus, bunicul lup-singuratic ce pricinuise durere atâtor oameni, şi în timp ce-l vizitează pe acelaşi bunic, el participă la vânătoarea de mistreţi în cursul căreia capătă rana ce va deveni această cicatrice. Cum ar veni, ambele lucruri care-I identifică pe Odiseu, mărcile personalităţii sale, numele şi cicatricea, sunt legate de durere.

Interesant e cum a fost rănit. Homer se dă peste cap să ne povestească cu lux de amănunte cum s-a comportat tânărul Odiseu în timpul vânătorii – cum, în timp ce restul vânătorilor (unchii lui, fiii lui Autolycus) au rămas în urmă, el a luat-o înainte, însoţit de copoi:

„Ei spre vâlcea, vânătorii, când dară, în faţă-le câinii, Urme cătând, tot trăgeau, iar stăpânii veneau după dânşii, Fiii lui Autolycos, şi, cu unchii, şi mândrul Odysseu, Care mergea lângă câini, scuturând lunga umbră a lăncii”[6162].

Iar când mistreţul atacă din vizuina lui, adolescentul Odiseu se grăbeşte să-l înfrunte:

„Întâiul şi-ntâiul Odysseu

Se năpusti, ridicând lancea lungă cu braţu-i puternic,
Dând să-l lovească: mai iute ca dânsul acela-l străpunse…

Marea ironie a Cântului XIX, deci, este că cicatricea care-l identifică atât de memorabil pe Odiseu, care dovedeşte cine e el, este simbolul vizual al unei acţiuni

61 Op. cit., p. 316.

62 Idem.

tinereşti *deloc* tipice comportamentului său adult: precauţia excesivă, atitudinea defensivă, reticenţa voluntară. Aşadar îl identifică (cicatricea dovedeşte că el e Odiseu, persoana care a fost la vânătoare de mistreţi şi a fost rănită), fiind, în acelaşi timp, un fals identificator, marcă a unui comportament ce nu-l mai caracterizează.

Înţelegeţi cât de minunat e? le-am spus entuziasmat puştilor în acea zi. De asta compoziţia circulară ce coboară în spirală, pornind de la îmbăiere şi de la cicatrice, nu e doar o digresiune. E esenţială. Dacă el a fost rănit mergând în fruntea vânătorilor când era tânăr, dar acum, după cum ştim, îi place să rămână în urmă şi să cântărească orice situaţie înainte să se implice, ce semnificaţie putem extrage?

Tata nu s-a mai obosit să ridice mâna. Pur şi simplu a spus răspicat: înseamnă că a învăţat ceva în viaţă.

Da, am spus. El chiar învaţă ceva în viaţă, iar acesta e momentul în care realizăm acest lucru. Dar ce semnificaţie are această învăţare pentru poem, în întregimea lui?

Nici Madeline n-a ridicat mâna. Înclinând capul într-o parte astfel încât noua tunsoare bob a părului ei roşcat s-a mişcat un pic, a spus: înseamnă că Odiseu a fost odinioară asemenea lui Telemah. Graţie amintirii despre rană, *Odiseea* poate fi şi despre educaţia tatălui, nu doar a fiului.

Da, am repetat. Minunat. Tot ce aţi spus astăzi, cu toţii, e minunat.

Apoi m-am întors spre colţul tatei şi am spus: Vezi? Şi taţii pot învăţa.

Au râs.

A învăţat ceva în viaţă.

La jumătate de an după ce am discutat despre cicatricea lui Odiseu din Cântul XIX şi despre ceea ce ne dezvăluie în privinţa educaţiei eroului, replica asta a reapărut în timpul unei conversaţii pe care o aveam cu unchiul Howard. În timpul acelor luni, mă hotărâsem să-i caut pe cei doi oameni de care Taţi fusese foarte apropiat

într-un moment sau altul: Howard şi Nino. Erau lucruri pe care voiam să le aflu despre trecut, nu în ultimul rând lucruri despre educaţia tatălui meu; lucruri despre care credeam că mi le pot spune aceşti doi bărbaţi în special.

Sufrageria apartamentului din Queens al lui Howard era întunecată, cu draperiile trase. Era octombrie. O burniţă leşinată înceţoşase atmosfera în timp ce autobuzul expres din centrul Manhattan-ului îşi croia drum spre Queens, înspre est, pe lângă autostrăzile cenuşii, pe lângă aeroporturi şi cimitire. Apartamentul lui se afla într-o clădire modestă din cărămidă situată lângă o magistrală principală la care, mă asigurase Howard când faceam planurile pentru vizita din ziua respectivă, se ajungea foarte uşor şi, în timp ce el îmi explica că *nimic nu-i mai uşor*! şi că autobuzul oprea *chiar în faţa intrării*! mi-am amintit cu acuitate cum Claire vorbea cu entuziasm chiar despre această clădire de apartamente cu treizeci de ani în urmă, când ea şi Howard au venit la noi să ne anunţe că-şi vând casa din suburbii – cea până la care pedalasem de atâtea ori ca să ascult cu Howard albume de Segovia şi să beau cafeaua „spaniolă”, ca o poţiune, a lui Claire – pentru a fi mai aproape de „oraş” *Queens*! strigase ea în ziua aceea, trăgând cu sete dintr-o ţigaretă extra-lungă, stând alături de Howard pe canapeaua cu flori delicate din sufrageria mamei, sorbind cu un aer nepăsător cafea decofeinizată de un maroniu-deschis din căni albastru cu alb, în timp ce părinţii, fraţii mei şi cu mine primeam vestea. *Queens*! a repetat Claire. *E perfect*! *Avem oraşul în curtea din faţă şi ţara în cea din spate*! Cu toţii am mormăit aprobator, dar niciunul nu am reuşit să ne arătăm prea entuziaşti: Queens era cartierul pe care-l asociam cu bunicii mei şi cu fraţii şi surorile lor, bătrânii care se ţârâiau la uşa din faţă când îi vizitam venind din suburbii, cu ochiul lăcrimos pe care-l puneau la vizor până deschideau uşa şi ne primeau în interioarele întunecate, ca nişte caverne.

Aşa că-n Queens mergeam în ziua aceea. Howard a

deschis uşa. Avea nouăzeci şi doi de ani şi, nu pentru prima oară, m-a surprins cu vigoarea şi ferchezuiala lui. În dimineaţa asta răcoroasă purta un sacou albastru sport, un pulover gri en-coeur peste o cămaşă cu nasturi la guler şi o cravată cu dungi. Mustaţa lui *à la* Errol Flynn era tunsă cu atenţie. Asemenea tatălui meu, avea obiceiul de a privi într-o parte, uşor în jos, atunci când îl salutai. Ne-am îmbrăţişat stângaci şi, cu un gest discret al braţului stâng, mi-a indicat să trec înspre sufragerie. Draperiile erau trase, iar întunericul ca de catifea mi-a amintit de casa pe care o cunoscusem cu ani în urmă, când locuiau atât de aproape de părinţii mei. Claire murise cu câteva luni înainte; fusesem la înmormântare. *E bine că n-ai văzut-o în ultimii doi ani*, spusese Howard în limuzina care ne ducea la cimitir. *N-ai fi recunoscut-o… Nu mai era ea*, a adăugat el, clătinând din cap cu tristeţe. Am trecut pe lângă el şi am intrat în apartamentul întunecat. Într-o micuţă zonă unde se lua masa, în celălalt capăt al sufrageriei, pe stânga, se afla o măsuţă rotundă pe care aşezase turnuri de sandvişuri şi boluri mici din plastic, cu murături, toate învelite-n folie de plastic închis la culoare Saran Wrap. Le luase probabil de la magazinul de delicatese. Măslinele fuseseră înfipte-n scobitori decorative.

Eram doar pentru a doua oară acolo, după ce mai venisem cu ocazia înmormântării lui Claire. Când se mutaseră aici, Taţi deja nu mai vorbea cu fratele lui. Era surprinzător, dar nici pe departe atât de şocant precum faptul că exact în momentul în care tata încetase să comunice cu blândul său frate mai mare, singurul unchi pe care-l cunoscuserăm vreodată, reîncepuse să vorbească cu Bobby, cu care nu mai vorbise de când eram noi mici. Se întorsese poliomielita, a spus tata, de parcă asta ar fi fost o explicaţie. În familia aia (aveam să spunem eu, fraţii şi sora mea, făcând inevitabila glumă matematică) afecţiunea fraternă era un articol cu valoare zero.

Dar asta fusese demult. Acum stăteam în apartamentul mohorât şi vorbeam despre Taţi, conversaţie

în timpul căreia am aflat nişte lucruri pe care nu le ştiusem.

L-am întrebat pe Howard despre copilăria lor, despre cum era tata atunci. Cum, l-am întrebat, căpătase celebra lui aversiune faţă de a-şi manifesta fizic afecţiunea? Aşa fuseseră părinţii lor – fusese Bunu Al un tip rece, fusese Buna Kay mai distantă? Se purtau afectuos unul cu celălalt, în mod făţiş? Râzând, am spus că nu credeam să-l fi văzut vreodată pe tata să o sărute pe mama sau, de fapt, să fie tandru cu ea în orice fel. Soţii celor mai bune prietene ale ei, Gaşca celor Patru, le spuneau mereu soţiilor „draga mea”, „iubire”, „dragoste”; tata i se adresa mereu Mamei cu „Mari”. Nu l-am auzit niciodată să-i spună „te iubesc” – nici unuia dintre noi, de fapt. L-am întrebat o dată despre asta şi mi-a răspuns – A, păi *ştii* că nu mă pricep la astea; din acest motiv, presupun, mă dau peste cap să le spun aceste lucruri băieţilor mei, la sfârşitul convorbirilor telefonice sau al e-mailurilor ori sms-urilor, în felul acela în care copiii devin părinţii pe care şi i-au dorit... Făcând din necesitate o virtute, mama a transformat faptul că tata era, aşa cum îi plăcea să spună dându-şi ochii peste cap, *neexpansiv* într-o sursă de umor – aşa cum ar fi făcut tatăl ei, marele povestitor şi şugubăţ. Câteodată, în timpul adolescenţei mele, se poziţiona în capul scărilor chiar când tata venea de la muncă şi, când acesta deja urcase scările şi trecea pe lângă ea în drum spre dormitor, fără s-o îmbrăţişeze, striga teatral, de parcă s-ar fi opus unui atac amoros, *Jay*, *nu*! *Nu în faţa copiilor*! ceea ce ne făcea să ne tăvălim de râs. El schiţa un mic zâmbet obosit în timp ce mergea în camera lor unde-l aşteptau corespondenţa şi facturile aşezate pe micul birou de lemn. Mai târziu, când se întorsese să predea la şcoala elementară, mama avea gluma ei în care-şi întreba colegele, plină de entuziasm, dacă e marţi. *De ce vrei să ştii dacă e marţi*? venea răspunsul lor, iar Mama spunea: *Pentru că Jay mă lasă să-l sărut marţea*! De-a lungul timpului, refuzul sau incapacitatea tatei de a-i arăta

afecţiune mamei a devenit în mod paradoxal vehiculul prin care-şi demonstra afecţiunea faţă de ea, iertarea lui în faţa nevoii ei de semne de afecţiune: una dintre acele mici glume, indescifrabile pentru ceilalţi, pe care le fac cuplurile, simboluri ale unei intimităţi profunde şi tăinuite: *După-amiaza intram la el în birou, unde lucra la computer şi-i spuneam*: *„Jay, dragul meu drag, cine-i iubirea ta cea mai mare*?” *Iar taică-tu-mi răspundea cu privirea-n ecran*: *„Ieşi dracului afară de-aici*!” Mamei îi plăcea la nebunie să spună anecdota asta.

I-am spus lui Howard despre teoria mea că aversiunea lui Taţi pentru atingeri era rezultatul unei copilării claustrofobe: cămăruţa aceea, cei trei tineri bărbaţi, patul extensibil pe care-l împărţeau şi, mai presus de orice, intimitatea impusă cu Bobby şi boala lui. *Îmi amintesc sunetul pe care-l scoteau ortezele lui metalice de la picioare când se atingeau de calorifer*.

Howard m-a ascultat cu răbdare. Când am terminat, a spus: Nooo, nu stătea nimeni înghesuit. Treaba e că taică-tu stătea singur cuc în apartament.

Am clipit nedumerit şi am spus: Dar am crezut că eraţi toţi înghesuiţi într-o…

Nu. Howard a clătinat încet din cap, arătându-mi acel zâmbet blând, vag împăciuitor, pe care-l avea când greşeai cu una sau cu alta, atât de diferit de grimasa nerăbdătoare ce-i schimonosea trăsăturile tatei atunci când greşeai.

Nu uita, a zis Howard, eu deja plecasem de acasă când taică-tu era un băieţel. M-am născut în 1920 şi m-am înrolat în armată în 1938. Taică-tu avea doar nouă sau zece ani!

Nouă, am spus.

Vocea i-a pierit sub o undă de tristeţe. Apoi a spus: Şi, bineînţeles, mama şi tata nu erau acasă…

„Nu erau acasă”? Astea erau noutăţi pentru mine. De ce?

Howard m-a privit, surprins, probabil, că nu ştiam nimic despre toate astea: eu, istoricul familiei.

Tata era electrician, ştii asta.

Am încuviinţat. Bineînţeles că ştiu asta. *Nu mai alergaţi prin casă, stricaţi instalaţia electrică*!

Era electrician şi membru de sindicat, a continuat Howard, a electrificat George Washington Bridge. A zâmbit din nou, mai mult pentru sine decât pentru mine, şi am avut senzaţia obscură că fraza asta fusese un fel de refren la anumite ocazii, cu mult timp în urmă, repetat adesea în bucătăriile din Bronx.

Dar chiar şi înainte de izbucnirea războiului, a continuat Howard, tata pleca adesea de acasă cu tot felul de slujbe pe termen lung. De exemplu, a plecat la Washington să lucreze la clădirea Pentagonului, cred că asta era foarte repede după Pearl Harbour sau poate chiar înainte, şi a stat acolo în timpul războiului. Aşa că nu locuia în apartament. Şi mai lipseam şi eu.

S-a uitat la mine, peste masă. Nu ştiai asta?

Am clătinat din cap. *Nu*.

Iar Mama, a continuat Howard, a lucrat într-o uzină de armament undeva în nord, în Washington Heights, cred.

Faţa lui subţire s-a luminat.

Ştii, mama era o femeie foarte inteligentă. Nu era educată, dar avea *creier*. Era foarte pricepută la tot felul de jocuri, de cărţi, rummy, mah-jongg, chestii din astea. Sincer, cred că de la ea a luat taică-tu mintea pentru matematică.

Părea că vorbeşte singur, nu cu mine.

Aşa că nici ea nu era în apartament. Iar lui Bobby, unchiul tău Bob, îi plăcea să stea pe străzi, să atârne pe la colţuri cu băieţii din cartier. Era ologit de poliomielită, bineînţeles, dar era foarte deschis, foarte prietenos, spre deosebire de taică-tu. Lui taică-tu îi plăcea să citească, să studieze, chiar şi când era mic.

M-am gândit la toate astea, apoi am spus: Deci era singur.

Şi Howard s-a uitat la mine şi a spus: Mda. În majoritatea timpului stătea de unul singur.

A clătinat din cap. Apoi, ca şi cum ar fi oferit un fel de compensaţii pentru singurătatea în care, am realizat amândoi simultan în timp ce vorbea, trăise tata de-a lungul copilăriei, a spus: Dar a avut tot timpul pentru *citit*. Un lucru e sigur în legătură cu taică-tu: tot cititul ăla i-a prins bine. A învăţat ceva la viaţa lui.

A învăţat ceva în viaţă.

Poate pentru a se disculpa, pentru a indica faptul că nu fusese responsabil pentru singurătatea tatălui meu în copilărie, Howard a lăsat să-i scape cea de-a doua informaţie pe care nu o cunoscusem despre Taţi.

Nu uita, taică-tu era cu aproape zece ani mai mic decât mine, a mai spus o dată puţin mai târziu, aşa că nu prea eram prin preajmă în anii lui de şcolar. Dar ştiu că a avut mereu note bune, până hăt, în liceu. Bineînţeles, însă, că eu eram de mult plecat atunci.

Despre experienţa de licean a tatălui meu ştiam câte ceva, bineînţeles: latina, *Ou-vidiu*, refuzul de a continua studiul latinei. Admiterea la Bronx Science, dar hotărârea de a merge la celălalt liceu. Eram pe cale să-l întreb pe Howard dacă ştia de ce nu se dusese Taţi la *cel mai bun* liceu, când mi-a întrerupt şirul gândurilor.

Chiar şi în armată era cel mai deştept.

Am zâmbit amintindu-mi glumiţa amară a tatei despre perioada tristă petrecută în armată, pe care-o îndurase pentru a putea merge la facultate. Curăţatul cartofilor, legea GI.

O, da, a continuat Howard, armata. Cât a fost taică-tu în armată, s-a dovedit aşa de deştept, că au vrut să-l trimită la West Point[63].

Am sărit în sus. Serios? am spus. Tata nu ne-a spus niciodată, el niciodată…

Howard, ocolindu-mi privirea, a râs forţat şi zis: O, da. Dar a refuzat.

Am rămas mut.

Mda, a spus Howard, o, da. Jay a intrat în armată

63 Cea mai prestigioasă academie militară americană.

după război pentru a primi o bursă GI şi a merge la facultate. Ofiţerul lui superior îl considera atât de eminent, încât ar fi vrut ca el să meargă la West Point şi să devină ofiţer. Ofiţer! Ofiţerul superior s-a oferit să-i scrie recomandarea cu mâna lui.

Când a spus cuvintele „ofiţer superior”, vocea i s-a înăsprit; îmi era greu câteodată – din cauza blândeţii sale, probabil, a orelor petrecute pe canapeaua de catifea dând fericiţi din cap în timp ce ascultam albumele lui Segovia, a capitulărilor sale fără luptă în faţa intrigilor şi proiectelor lui Claire – îmi venea greu câteodată să nu uit că unchiul meu îşi petrecuse cea mai mare parte a vieţii în armată. *Ofiţer superior*. A privit în jos, spre linoleum, şi a clătinat din cap, dintr-o parte-n cealaltă, schiţând acelaşi zâmbet trist pe care-l văzusem adesea pe chipul tatei: poate că era expresia *omului mic*, care cedează în faţa unor forţe pe care nu le înţelege. Apoi unchiul meu şi-a ridicat iarăşi ochii, la mine.

Taică-tu mi-a povestit despre asta abia ani mai târziu. Nu l-am înţeles niciodată. Ar fi putut accede la West Point!

S-a uitat iarăşi în podea, consternat.

Şi eu rămăsesem perplex. Mă gândeam la tata, la obsesia lui pentru educaţie, pentru diplomă, pentru realizări, pentru drumul spre vârf; m-am gândit, într-adevăr, la cum m-a obligat să investighez posibilitatea de a mă alătura ROTC1 pe când eram gata să plec la facultate. O *să fii ofiţer, o să plătească ei pentru tot, şi tot ce ai de făcut sunt câţiva ani de serviciu militar*! mi-a spus el. Şi acum aflam că el însuşi refuzase tocmai cariera pe care avea să mi-o recomande mie treizeci de ani mai târziu; aflam că putea candida la cele mai înalte onoruri militare, la o poziţie supremă în elita militară, dar că, din nu se ştie ce motiv, refuzase. Asta nu se compara cu eşecul său în a-şi susţine dizertaţia, datorat, o ştiam, necesităţilor economice sau faptului că mama rămăsese însărcinată cu Andrew. Deci de ce refuzase această şansă la succes?

În timp ce rumegam toate astea în minte, mi-a trecut

prin cap că oricâtă plăcere i-ar fi făcut lui tata că fiii lui se duseseră la facultate şi apoi îşi luaseră doctoratul – să aibă titlurile pe care el nu reuşise să le obţină –, natura ei trebuie să fi fost una complexă. Mândria lui în faţa succesului nostru trebuie să-l fi făcut să simtă cu şi mai multă acuitate durerea propriilor eşecuri, să-i amintească de căile pe care nu le putuse urma – şi, după cum ştiam acum, acelea pe care hotărâse, din nu se ştie ce motiv insondabil, să nu le urmeze.

Acest interminabil război între taţi şi fii, între succese şi eşecuri: câteodată mă întrebam cum fusese tatăl lui Homer, în cazul în care Homer chiar existase vreodată. „Căci sunt puţini acei fii ce cu tatăl la fel se-arată: / Cei mai mulţi sunt mai prejos, doar câţiva sunt ca tatăl mai vajnici” însă lucrurile aşa trebuie să stea, dacă vrem ca *Odiseea* să-şi atingă scopul. Până la urmă, dacă Telemah ar fi fost de la început egalul tatălui său – dacă ar fi putut să-i ucidă pe Peţitori, să-şi mărite mama, să conducă Itaca –, nu ar mai fi existat niciun motiv pentru Odiseu să se întoarcă acasă; nu ar mai fi existat nicio *Odisee*. Oricât de mult ar pune accentul pe educaţia lui Telemah, *Odiseea* nu-i poate permite – să zicem aşa – *să absolve*.

Toate astea mi-au trecut iute prin minte în timp ce stăteam în sufrageria întunecată a lui Howard, digerând aceste informaţii din trecutul tatălui meu pe care nu le aflasem până acum. E puţin jenant să pui întrebări de genul ăsta oamenilor pe care-i cunoşti – să renunţi la familiaritate şi să-i tratezi, dintr-odată, ca pe o sursă de informaţii. Stăteam acolo holbându-mă la luminiţa roşie a reportofonului meu, întrebându-mă cum să pun capăt conversaţiei noastre, să ne reîntoarcem la normalitate. În cele din urmă, am spus: Dacă ar fi să găseşti un cuvânt care să-l descrie pe tata, care ar fi acela?

Mă aşteptam, aproape că-mi doream să spună „singuratic” îmi doream s-o spună pentru că adjectivul acela ar fi explicat atât de multe despre Taţi: stranietatea lui, de ce era atât de aricios, de retras. Totul.

Dar faptele se opun adesea semnificaţiilor pe care vrem să li le dăm. După câteva clipe de gândire, Howard mi-a răspuns.

A spus: Tatăl tău era genial. N-a avut multe de la bun început, dar a învăţat enorm.

ANAGNORISIS

(Recunoaştere)

MAI

„Cum o arată numele, recunoaşterea e o trecere de la neştiinţă la ştiinţă Cea mai izbutită recunoaştere e cea însoţită de o răsturnare de situaţie

Aristotel[64]

Una dintre ciudăţeniile predării este că nu ştii niciodată ce efect vei avea asupra celorlalţi; nu poţi şti, dacă ai ceva de predat, care vor fi adevăraţii tăi studenţi, cei care vor prelua ceea ce ai de oferit şi şi-o vor însuşi – „ceea ce ai de oferit” fiind, nu în mică măsură, ceea ce tu însuţi ai învăţat de la un alt profesor, cineva care s-a întrebat dacă vei asimila ce îţi oferă, cineva care este, când ai ajuns destul de în vârstă ca să poţi scrie despre această experienţă, de vârsta părinţilor tăi, poate chiar mort – nu poţi şti niciodată cu adevărat care dintre tinerii adunaţi în jurul mesei de seminar este atins atât de profund de text sau de profesor, indiferent de motiv, încât lecţia va trăi dincolo de sala de clasă, în afara ta.

Totodată, însă, procesul educării, cel pedagogic, de *a conduce un copil înspre cunoaştere*, e unul delicat şi plin de neprevăzut, cu mecanisme şi efecte adesea misterioase atât pentru student, cât şi pentru profesor.

De exemplu:

În ziua călduţă de la mijlocul lui mai când cursul de Clasice 125: *Odiseea* lui Homer s-a încheiat, eram convins că acest experiment – de a-i permite tatălui meu să asiste la seminar, idee care multora dintre prietenii mei şi dintre prietenii părinţilor mei li se păruse atât de fermecătoare, de amuzantă – nu avusese niciun rezultat. Până să ajungem

64 Poetica, ed. cit., p. 79.

în acea frumoasă zi de primăvară, atât de departe de dimineaţa din ianuarie când tata parcase în faţa casei mele, în zăpadă, strâmbându-se, după amarnica lună februarie în cursul căreia discutaserăm Telemahia şi ce ne spunea ea despre „modelarea armonioasă” a sufletului acelui personaj, după ploioasa lună martie în care discutaserăm despre şederea lui Odiseu printre Feaci, aşa cum e aceasta, plină de poveşti şi de minciuni, cu naraţiunile eroului despre propriile aventuri, Apologoi; după acel aprilie anormal de friguros când am analizat seriile de recunoaşteri ce marchează întoarcerea eroului acasă şi adevărata lui identitate – până în clipa aceea, mă convinsesem că încercarea mea de a-l învăţa pe tata se soldase cu un eşec. Nu găsisem o cale de a-l convinge de frumuseţea şi utilitatea acestei capodopere, pe al cărei erou el încă nu-l considera foarte eroic, ale cărei ingeniozităţi structurale îl lăsau rece, al cărei protagonist, celebru prin fascinaţia pe care o exercită asupra cititorilor, nu reuşise să-l fascineze. Şi într-adevăr, la un anumit moment după încheierea semestrului, m-am forţat să admit că, exact aşa cum fusesem îngrozit, cu mulţi ani înainte, de manierele la masă ale tatălui meu, cum simţisem acea ruşine complicată care în cele din urmă m-a împins în adolescenţă spre toţi acei mentori dintre care unii erau nişte profesori exemplari, iar alţii nu, fusesem uşor jenat de tatăl meu. Îmi faceam griji că studenţii mei fuseseră, în final, derutaţi de atitudinea lui cârcotaşă faţă de text şi zăpăciţi de evidentul lui dispreţ pentru felul în care-l predam. Mi se strângea inima când încercam să-mi imaginez ce cred ei despre bătrânul chel şi smochinit ce stătea cocoşat în colţul lui săptămână de săptămână, cu puloverul lui alb lălâu, care nu făcea decât să scoată în evidenţă cât de mult i se micşorase trupul, în timp ce mormăia şi contrazicea şi contesta ideile pe care eu mă aşteptam cu nerăbdare ca ei să le asimileze.

În timpul semestrului, existase o singură ocazie în care tata îi fermecase pe studenţi aşa cum avea să-i

farmece pe pasagerii croazierei *Odiseea*, la doar câteva săptămâni după terminarea cursului; un singur moment, între ianuarie şi mai, când şi-a dezvăluit una dintre acele bruşte şi neaşteptate îmblânziri pe care, când eram copil, mi le-aş fi dorit mai dese – precum în acele seri când, în loc să stea aplecat deasupra birouaşului din lemn după cină, mormăind cu facturile în faţă, se ridica cu un oftat şi traversa holul până la mine-n cameră şi apoi, după ce făcea o *super-tare-plăpumioară-sub-mine*, se aşeza pe marginea patului solid din lemn pe care-l făcuse chiar el şi-mi citea *Winnie-de-Pluş*.

Stăteam acolo întins, fericit, înfăşurat în aşternuturi ca o mumie, neputând să-mi mişc braţele, dar simţindu-mă în siguranţă, în timp ce vocea lui înaltă, nazală, de bariton se încolăcea în jurul propoziţiilor scurte, directe prin care, mulţi ani mai târziu, va încerca zadarnic să-şi croiască drum în cadrul tentativelor lui periodice de a reînvia latina pe care o abandonase odinioară.

Winnie iile Pluş.

O singură dată în timpul semestrului de primăvară al anului 2011 şi-a arătat tata această altă faţă, pe care aveam s-o văd cu atât mai des, atât de neaşteptat, în timpul croazierei *Odiseea*. Acest moment ciudat a avut loc în cea de-a doua zi de vineri din mai – ultimul seminar, când discutam despre punctul culminant al epopeii, reuniunea dintre Odiseu şi Penelopa, ce are loc imediat după măcelărirea răzbunătoare a Peţitorilor. Săptămâni întregi îi pregătisem pe studenţi pentru acest climax, care este totodată climaxul preocupării continue a epopeii pentru problema identităţii şi recunoaşterii. Termenul grec pentru recunoaştere este *anagnorisis*, le-am spus, explicându-le că acesta este un concept-cheie în vocabularul clasiciştilor, folosit de aceştia când se referă la modul în care funcţionează intriga. Aristotel, în *Poetica*, de exemplu, spune că în cazul anumitor tragedii acţiunea pivotează în jurul unui moment de *anagnorisis*, iar în celelalte cazuri în jurul unei răsturnări de situaţie, de

metabasis; dar intriga cea mai reuşită este, spune Aristotel, cea în care momentul recunoaşterii este, simultan, cel al răsturnării de situaţie. După Aristotel, *Oedip rege* este piesa ideală, în parte pentru că angajează o dublă intrigă: recunoaşterea de către Odiseu a faptului că soţia lui e, de fapt, propria mamă coincide cu începerea decăderii sale. Dar această îngemănare a recunoaşterii cu răsturnarea de situaţie are loc şi în *Odiseea*, deşi aici deznodământul este unul fericit: momentul în care adevărata identitate a lui Odiseu este recunoscută e cel în care norocul îi surâde din nou şi el îşi recâştigă soţia, familia, gospodăria, regatul.

Scena recunoaşterii dintre Odiseu şi Penelopa reprezintă şi încununarea altor teme ce străbat epopeea. Le-am reamintit de toate celelalte femei care-l ispitesc pe Odiseu pe parcursul îndelungatei sale călătorii, fie ele muritoare ori nemuritoare: Calypso, Nausicaa şi Circe, toate alternative la Penelopa, alternative pe care el, în cele din urmă, le-a refuzat. Le reamintisem despre utilizarea ţintită a cuvântului *homophrosyne* de către Odiseu, „gândirea asemănătoare” pe care o recomandă în Cântul VI prinţesei Feacilor ca marcă a unei relaţii autentice, a unui mariaj adevărat, exact calitatea ce lipsea încurcăturilor lui cu zeiţele cu a căror frumuseţe Penelopa nu putea spera vreodată să concureze. Le-am reamintit de multiplele transformări fizice care au avut loc de-a lungul poemului, începând cu cele ale Atenei, mai întâi în Mentes, apoi în Mentor, continuând cu deghizarea folosită de Odiseu pentru a se strecura în Troia în timpul escapadei de care îşi aminteşte Elena în Cântul IV, continuând cu înfrumuseţarea lui de către Atena pentru a-i impresiona pe Feaci în Cântul VI şi cu felul în care-l face zbârcit şi urât odată întors în Itaca, în Cântul XIII, pentru a-i înşela mai bine pe Peţitori, care sunt într-adevăr prostiţi de bătrânul smochinit, chelios ce apare în mijlocul lor, un mare erou deghizat. Le-am reamintit de toate aceste transformări, metamorfoze care, indiferent de valoarea lor de podoabe şi

de rolul lor în cadrul acţiunii, îl obligă pe cititorul *Odiseei*, în cele din urmă, să înfrunte întrebarea cum putem şti cine este o anumită persoană atunci când înfăţişarea sa exterioară nu mai este credibilă?

Şi iată-ne acum, în mai, la finalul semestrului, discutând mult aşteptata reuniune dintre soţ şi soţie. Această scenă tandră urmează, cu o repeziciune aproape bulversantă, măcelăririi Peţitorilor, cele două momente fiind în mod grotesc întreţesute într-un dublu climax ce reflectă cele două preocupări majore, imperecheate ale poemului, eticul şi emoţionalul, sfera publică şi cea personală: insulta blasfematoare adusă de Peţitori legilor ospitalităţii, pe de o parte, şi starea căsniciei lui Odiseu, pe de alta, întrebarea dacă soţul şi soţia vor putea să se mai recunoască.

Relaţia strânsă dintre naraţiunea răzbunării şi tema recunoaşterii este evidentă în faptul că uciderea Peţitorilor e rezultatul unei idei care-i vine Penelopei. La sfârşitul Cântului XIX, după îndelungata şi emoţionanta conversaţie cu cerşetorul şi după ce Eurycleia îi recunoaşte cicatricea (bătrâna doică vrea s-o avertizeze pe Penelopa, dar Odiseu o pune să jure că va păstra tăcerea), Penelopa declară că ziua următoare îi va hotărî în sfârşit soarta. Pentru că în acea zi va organiza o întrecere pentru Peţitori – un test de îndemânare cu al cărui câştigător, spune ea, va fi fericită să se căsătorească. Întrecerea este, de fapt, astfel plănuită, încât cel ce va câştiga va trebui să deţină măcar câteva dintre calităţile soţului ei, dat fiind că implică înfăptuirea unei isprăvi pline de dificultate, un lucru pe care lui Odiseu îi plăcea să-l facă în trecut: să tragă o săgeată prin capetele a douăsprezece securi aliniate una după cealaltă. Dat fiind că numai ca să încordeze arcul solid era nevoie de forţă fizică enormă, viitorul soţ al Penelopei avea măcar să nu fie vreun slăbănog.

Penelopa le anunţă Peţitorilor întrecerea în Cântul XXI şi devine repede limpede că, fie în mod conştient, fie inconştient, ea a scornit o cale de a pune o armă în mâna

adevăratului Odiseu. În ceea ce-l priveşte, Odiseu a tot uneltit de ceva vreme ca să-şi îmbunătăţească şansele în faţa Peţitorilor, văzând cât de puţini sunt el, fiul său şi cei câţiva, groaznic de puţini, aliaţi ai lor – credinciosul Eumaios, în faţa căruia se destăinuie într-un târziu, un alt ţăran bătrân, un păstor pe nume Philoetius, şi, bineînţeles, devotata Eurycleia. La puţin timp după reuniunea lui cu Telemah, el îi ordonă acestuia să încuie armele Peţitorilor într-o sală de la etaj, ţinându-şi propriile arme la îndemână; acum, că se apropie timpul pentru întrecerea Penelopei, el o instruieşte pe Eurycleia să se încuie, împreună cu celelalte femei, în camerele lor, şi îi spune păstorului să se strecoare afară şi să ferece porţile palatului, astfel încât nimeni să nu poată ieşi sau intra. Dar cum să pună el mâna pe arme? întrecerea cu arcul îi oferă în cele din urmă pretextul.

Aşa cum surorile Cenuşăresei probează pantofiorul de sticlă, toţi Peţitorii încearcă să încordeze arcul, dar nu reuşesc. În cele din urmă, „cerşetorul" îşi cere şi el şansa, spre amuzamentul

Peţitorilor. Antinou îl atacă: ce tupeu din partea unuia de teapa lui să încerce să se amestece în întrecere! Aici intervine cu şiretenie însăşi Penelopa – sugerând, cel puţin unora dintre cititori, că ar fi ştiut de la bun început că cerşetorul este soţul ei. Chiar crede Antinou, întreabă ea dispreţuitor, că ea s-ar mărita cu bătrânul rătăcitor, în cazul în care ar câştiga? Bineînţeles că nu. Dar, dat fiind că toţi ceilalţi au dat greş, ar fi aşa de rău să-l lase şi pe bătrân să încerce? în ciuda mormăielilor şi a imprecaţiilor Peţitorilor celor nemulţumiţi, credinciosul Eumaios ia măreaţa armă şi o duce, străbătând sala plină de oameni, până la cerşetor, în ale cărui mâini o depune. Odiseu ridică arma, cercetând-o ca să vadă dacă „nu cumva carii prin coarne să roadă, cât fu el departe". Apoi, găsind că e în bună stare, dintr-o singură mişcare fluidă – la fel de graţios, spune Homer, precum un bard care îşi acordează lira –, îl încordează. Moment în care,

„Pe peţitori însă oful şi ciuda-i cuprinse, iar faţa Li se schimbă la culoare: dar Zeus tare tunet tunat-a.

Se bucură peste fire atunci multhârşitul Odysseu,

Că semn din ceruri, minune, i-a dat însuşi fiul lui Cronos, şi apucă o săgeată grăită, ce-i sta lui pe masă,

Goală – căci lui celelalte în tolbă-i stăteau, înlăuntru, Cele din care-n curând crunt aveau să se-nfrupte Aheii” 1.

Şi apoi începe măcelul.

Referinţa stridentă la Peţitori ca la „Ahei” – cuvânt pe care Homer îl foloseşte pentru a se referi la greci în *Iliada* – ne pregăteşte pentru faptul că, oricât de mult s-ar fi preocupat până acum *Odiseea* de abilitatea eroului său de a-şi folosi isteţimea pentru a-şi învinge inamicii, actul climactic al răzbunării pe care l-a aşteptat aşa de mult va fi caracterizat de genul de violenţă pe care-l asociem marelui predecesor al acestui poem. După ce-şi înlătură zdrenţele de pe trup şi-şi dezvăluie în faţa Peţitorilor 1. Op. cit., p. 349.

adevărata identitate, el îl ţinteşte primul pe scârbavnicul Antinou; săgeata pe care o trage îl nimereşte pe conducătorul Peţitorilor în gât chiar în timp ce gâlgâie o cupă cu vin – un sfârşit potrivit pentru un personaj care, mai mult decât oricare altul, simboliza aroganţa Peţitorilor şi impietatea lor în faţa legilor ospitalităţii. „Câinilor”, răbufneşte Odiseu în cele din urmă,

„Voi nu ziceaţi că-oi ajunge vreodată acasă,

Iar, de la Troia-cetate, de casa avan mi-o tocarăţi, Iară cu slugile noastre culcatu-v-aţi, iarăşi, cu sila, şi mie însumi, în viaţă, soţia peţitu-mi-aţi aprig, Fără vreo teamă de zeii stăpâni peste cerul cel mare, Sau de a oamenilor îndârjire, că are să vină: însă acum tuturora hotarul pieirii le-ajunse!” 1.

Eurimach moare al doilea, după ce încearcă să-şi negocieze cu vorba scăparea din ananghie (aruncă întreaga vină asupra lui Antinou), apoi bietul Amphinomus, căruia Telemah îi înfige suliţa în spate în timp ce încearcă să fugă din sală. Dar răzbunarea ce urmează a se

desfăşură nu decurge de la început aşa cum o planificase Odiseu. Într-o ultimă trimitere la educaţia lui Telemah, Homer ne spune că tânărul a comis o eroare aproape fatală în acest moment crucial: a lăsat larg deschisă uşa la cămara unde ascunsese armele Peţitorilor, astfel încât aceştia reuşesc până la urmă să-şi pună armurile şi să se apere de atacul lui Odiseu. Când Odiseu află de această greşeală fatală, el presupune că a fost trădat de vreun servitor loial Peţitorilor; dar Telemah recunoaşte că greşeala îi aparţine. Interesant e că Homer întrerupe scena aici şi nu aflăm care e reacţia tatălui în faţa erorilor fiului său. În prima zi de vineri din mai, când am discutat despre acest fragment la seminar, tata a ridicat mâna:

Deci din cauza lui Telemah totul aproape că se duce de râpă.

O, Doamne, m-am gândit, hai că o ia de la capăt.

1. Op. cit., p. 353.

Dar el a spus: E *foarte* impresionant că-şi recunoaşte vina. S-ar fi putut fofila, lăsându-l pe tată să creadă că e vina servitorilor, dar el îşi asumă vina. Aşa că poate acesta e climaxul temei educaţiei lui. Îşi dovedeşte maturitatea prin asumarea responsabilităţii.

Tommy a intervenit înainte ca eu să pot răspunde.

Păi, a zis el, mi se pare la fel de interesant că Odiseu pare să-l ierte – nu-i spune nimic, nu-l ceartă. Deci poate că şi el a învăţat ceva.

Indiferent de importanţa ei în cadrul relaţiei tată-fiu, eroarea lui Telemah face posibilă existenţa unei autentice scene de luptă desprinse parcă din *Ihada*; vărsarea de sânge continuă de-a lungul următoarelor două sute de versuri, cu câteva intervenţii cruciale din partea Atenei, pentru a înclina balanţa în favoarea muritorului ei preferat. (Vedeţi? a strigat tata pentru ultima oară în acel semestru. Câştigă doar pentru că primeşte ajutor din partea *zeilorl*) în final, Odiseu scrutează scena carnajului pentru a vedea dacă a mai rămas vreun Peţitor în viaţă. Dar nu; sunt toţi morţi, zăcând în bălţi de sânge precum

„… peştii, pe care-i luară pescarii,

Către-un ungher de al mării, scobit, lângă unda căruntă, Când înspre ei trag năvodul cu ochiuri o mie, iar peştii, Toţi, ducând dor după valuri, se zbat zvârcolit prin nisipuri: Soarele, sfânt strălucind, le răpeşte pe dată suflarea…” 1

O comparaţie jignitoare pentru un grup de oameni nedemni.

Abia după ce sângele a fost curăţat şi palatul a fost purificat prin ritual îşi întâlneşte Odiseu din nou soaţa şi îşi dezvăluie în cele din urmă identitatea în faţa ei.

Şi totuşi, precum în scena din Cântul XVI, care-i reuneşte pe tată şi pe fiul său, reuniunea dintre soţ şi soţie din Cântul

1. Op. cit., p 363.

XXIII demarează cu un anticlimax deconcertant. Penelopa, ni se spune, a dormit de-a lungul întregii lupte; acum ea e trezită de Eurycleia, care-i dă marea veste stăpânei sale – Odiseu s-a întors şi i-a ucis pe Peţitori! Dar, spre uimirea doicii şi spre stupefacţia lui Telemah, regina nu crede o iotă. Într-adevăr, ea se dovedeşte a fi la fel de suspicioasă şi de prudentă acum pe cât a fost soţul ei de-a lungul poemului. Circumspecţia ei din această scenă este simultan o marcă a gândirii asemănătoare a acestui cuplu, *homophrosyne*, şi o sursă de frustrare pentru Odiseu, celebrul înşelător şi escroc, care se găseşte în poziţia neobişnuită de a nu fi crezut atunci când în sfârşit îşi doreşte asta – când spune, în sfârşit, adevărul.

Aşa că aici, iarăşi, le-am spus studenţilor în ziua aceea, se ridică marea problemă a identităţii. Cum îşi vor dovedi cei doi, mai exact, unul altuia identitatea? în fond, a trecut atâta timp, douăzeci de ani, ani grei, ani plini de vitregii, de înjosiri şi de tribulaţii. Transformările magice manipulate de zei, am sugerat eu, nu sunt decât paralele supranaturale ale forţei care chiar ne transformă chipurile şi trupurile, care ne veştejesc, ne chelesc şi ne umplu de riduri: Timpul. Ce mai rămâne atunci când exteriorul,

chipul şi trupul, se schimbă până devin de nerecunoscut? Există un „Eu” interior ce supravieţuieşte trecerii timpului?

Au rămas tăcuţi.

Asta nu e o problemă literară ipotetică, am continuat după o clipă, privind în sală. E o problemă cu care oamenii se confruntă în viaţa reală!

Păreau apatici. Vinerea trecută, când discutaserăm uciderea Peţitorilor, a cărei violenţă îi uimise, în ciuda discuţiei noastre despre adecvarea „justiţiei dure” a lui Zeus, fusese o zi călduroasă, cu cer luminos; îi dusesem pe studenţi pe un petec de iarbă, unde ne bucuraserăm de soarele puternic de mai şi discutaserăm despre măcel. Dar azi era nefiresc de rece şi ne aflam iarăşi înăuntru. Păreau neliniştiţi, posomorâţi. Ca să-i detensionez, le-am povestit un dialog amuzant purtat cu câteva săptămâni în urmă cu mama, care tocmai împlinise optzeci de ani.

Deci o întrebasem cu ceva vreme-n urmă pe mama: Cum te simţi când eşti aşa de bătrân? Iar ea a spus: E atât de *ciudat*. În fiecare dimineaţă mă uit în oglindă şi mă întreb: Cine e bătrâna asta care se holbează la mine? Pe dinăuntru, încă am şaisprezece ani.

Puştii au râs. Nu le-am împărtăşit şi restul conversaţiei. Ţi-e teamă să îmbătrâneşti? Am întrebat-o eu în ziua aceea, profitând de buna ei dispoziţie. Ţi-e teamă că o să te îmbolnăveşti şi o să te nărui? Mama a devenit serioasă, s-a uitat la mine şi spus: Mi-e frică doar să nu rămân fără taică-tu.

Vedeţi? m-am adresat clasei după ce le-am amintit remarca mamei mele. Asta e o problemă cu care se confruntă oamenii reali. Cum arăţi şi cum te simţi, la interior şi la exterior, ce vezi tu şi ce văd alţii. Este o problemă pur odiseeană. *De-aia* scena recunoaşterii trebuie să se desfăşoare aşa.

Dar ei nu reacţionau, nu-mi preluau ideea şi n-o continuau. Mi-am amintit de prima oră de curs şi de cât de inerţi fuseseră.

Ce mai încheiere, mi-am spus.

Scena recunoaşterii din Cântul XXIII, în care numeroşi învăţaţi şi critici văd climaxul *Odiseei,* se desfăşoară în jurul unui pat: un pat cu o construcţie foarte specială, un pat cu un secret. După ce Penelopa se trezeşte, ea coboară pentru a da ochii cu Odiseu, care stă în marea sală, aşteptându-şi soţia. Regina se aşază în partea opusă a sălii, iar cei doi stau şi se uită unul la celălalt. După ce un Telemah furios o dojeneşte pentru că e „far* de simţire”, iar inima îi e „mai aspră şi tare ca piatra” – adică pentru că se comportă exact ca Odiseu în situaţii încurcate –, Penelopa declară că îl va supune unui test pe bărbatul care pretinde că e soţul ei:

„… Iară cu-adevărat el,

De-i Odysseu şi ajuns-a acasă, desigur noi doi, doar,

Şti-vom îndaf între noi, ba mai bine: avem bune semne, Tainice şi într-ascuns, neştiute de alţii pe lume!” 1.

1. Op. cit., p. 373.

După un scurt interludiu în care Odiseu e îmbăiat de o slujitoare şi e înfrumuseţat de Atena, el se întoarce în jilţul lui, lângă soţia sa, şi o ceartă pentru răceala ei, aşa cum tocmai făcuse fiul lui. Prefacându-se năucit de încăpăţânarea ei, el se întoarce spre Eurycleia şi-i porunceşte să-i pregătească patul. Cererea aceasta, însă, îi dă Penelopei ideea celui mai potrivit test pentru străin – care, trebuie să recunoască, arată de fapt, în mod straniu, la fel ca soţul ei. Întorcându-se spre Eurycleia, o pune şi ea să pregătească patul – nu orice pat, spune ea, ci chiar patul lui Odiseu, pe care-i spune servitoarei să-l mute pe holul din faţa dormitorului regal şi să-l pregătească pentru străin.

Aici capcana ei se închide: pentru că, auzind aceste instrucţiuni, Odiseu îşi pierde pentru prima oară sângele rece; se trădează pentru ultima oară, aşa cum o făcuse odinioară, într-un mod atât de funest, după triumful asupra Ciclopului. Furios, el dezvăluie că, datorită unui element unic de construcţie, patul ar fi practic imposibil de mutat

de vreun om, doar „de nu-i vreun zeu însuşi / ca să mi-l ieie şi pună uşor după vrerea-i, aiurea!”:

„Căci, dintre cei ce trăiesc muritori, nimeni, chiar zdravăn foarte, Nu l-ar muta prea uşor, chiar cu sprijin: un semn mai aparte Ţine-acel pat măiestrit – doar eu însumi l-am dres, şi nu altul: Fost-a un trunchi de măslin rămuros înlăuntru, în curte, Mult înflorit şi vânjos, iară gros – cât un stâlp de coloană: în jurul lui mi-am durat eu iatacul, aşa cum voit-am, Cu pietre multe şi dese, şi-nalt pus-am acoperişul, şi îi făcui şi canaturi măiastre, frumos întocmite.

Şi doar atunci am tăiat şi coroana măslinului falnic: Trunchiul mai spre rădăcină-l tăiai, tesluindu-l cu-arama, Bine şi cu meşteșug, şi la linie trasu-l-am bine,

Ca pe-un picior de la pat l-am făcut, tot lucrat cu un sfredel.

Şi, începând de la el, meşterii patul lor, pân’ la capăt, împodobindu-l cu aur şi-argint şi cu fildeşul luciu.

Tot l-am întins cu o chingă de bou, purpurie, grozavă: Astfel îţi dau ţie veste de semnul acesta, dar nu ştiu

De mi-a rămas, tu, femeie, la loc patul bun, sau vreunul Dintre bărbaţi l-a mutat şi-a tăiat din călcâi şi măslinul!” 1.

„Semnul” e recepţionat şi descifrat: abia acum Penelopa admite că străinul este cu adevărat Odiseu. Asta pentru că secretul construcţiei speciale a patului, o cunoaştere ce coboară mai adânc decât orice semn de natură fizică, era ştiut doar de un singur bărbat: soţul ei, singurul bărbat ce avusese vreodată acces în iatacul şi în patul ei. Patul este, aşadar, o dublă marcă: semn al identităţii lui Odiseu şi simbol al fidelităţii Penelopei. Regina, căreia i se înmoaie „şi rărunchi, şi genunchi” se aruncă plângând în braţele soţului ei; şi el plânge. Vederea lui, spune Homer în acest moment, îi este la fel de dragă Penelopei precum e vederea pământului pentru nişte marinari naufragiaţi în larg, înotând spre ţărm: o comparaţie ce nu doar sugerează din nou cât de

asemănători sunt aceşti soţ şi soţie, dar implică şi că anii petrecuţi de Penelopa acasă au constituit o „aventură” la fel de îngrozitoare precum cea prin care trecuse soţul ei. Abia acum se retrage cuplul în măreţul lor pat pentru prima noapte petrecută împreună după douăzeci de ani – o noapte pe care, într-una dintre cele mai gingaşe tuşe ale poemului, Atena o prelungeşte, reţinând-o pe Aurora din graba ei, astfel încât să ofere cuplului mai mult timp pentru a se regăsi. Mai întâi fac dragoste; apoi, ne spune poetul, fiecare îi povesteşte celuilalt pe îndelete tot ce a păţit în aceşti ultimi douăzeci de ani.

Spre încântarea mea, studenţii s-au mai înviorat puţin când am început să discutăm această scenă.

Cred că e foarte nimerit că ultimul test al Penelopei pentru Odiseu e atât de inteligent, a spus Tommy. Nu-i cere o dovadă, în schimb încearcă să-l păcălească. E ceva ce ar face Odiseu, şi e un exemplu perfect al compatibilităţii lor. Aşa că, până la urmă, *homophrosyne* este singurul lucru ce poate trece dincolo de orice deghizare.

1. Op. cit., p. 373.

Testul Penelopei din Cântul XXIII e *perfect*, a spus Nina. Faptul că întregul palat are drept centru dormitorul regal e o metaforă drăguţă pentru legătura ce-i uneşte pe Odiseu şi Penelopa.

Jack s-a uitat la ea, apoi la mine. Nu credeţi că e puţin ciudat, chiar nepotrivit că legătura lor atât de puternică se bazează pe ceva atât de superficial cum e sexul?

Sexul? am zis.

Păi, a spus el, asta se întâmplă în pat.

Nina i-a aruncat o privire exasperată.

Eu cred, a spus ea, că atunci când Odiseu vorbeşte despre inamovibilitatea patului, el se referă de fapt la încrederea şi dragostea de neclintit faţă de soţia sa.

Tommy a avut ceea ce am considerat a fi cea mai interesantă observaţie din acea zi.

De fapt, sexul nu e cea mai importantă parte a reuniunii, însă discuţia lor este. Mi s-a părut interesant că mai întâi fac dragoste, iar apoi petrec tot restul nopţii spunându-şi poveşti unul celuilalt până adorm. E ca şi cum ar avea nevoie să proceseze emoţional toate prin câte au trecut, iar asta se realizează prin actul povestirii. Accentul cade cu adevărat asupra comunicării, s-ar putea spune. E ca în povestea cu Ciclopii. În cele din urmă, totul se reduce la limbaj.

Da, am spus. Amintiţi-vă, tocmai spuneam că trupurile sunt necredibile, că aparenţele exterioare sunt schimbătoare, în timp ce eul interior rămâne…

Ei bine, *eu* vă pot spune câte ceva despre asta, a zis tata brusc şi un pic cam tare.

M-am uitat la el. Se ridicase în scaun şi stătea uşor aplecat în faţă.

Eu ştiu câte ceva despre asta, a repetat, dregându-şi vocea cu importanţă. Cam ca atunci când spunea *Nu-ţi imaginezi cum e traficul* sau *Nu-mi spune tu mie ce să fac*, aceste cuvinte deveniseră parte din repertoriul de clişee care, ca o vrajă sau o incantaţie, îl pot materializa pe tata foarte limpede, aşa cum anumite aspecte ale prezenţei sale fizice îl pot evoca: mirosul puternic al after-shave-ului Old Spice cu care se dădea pe faţă, lovindu-şi obrajii scobiţi şi gâtul cu palmele, după bărbierit, un miros la fel de sintetic precum cel al substanţelor de la curăţătorie, sau hârşâitul ridicol, plăcut în mod straniu, pe care-l scotea aparatul său de ras cu patru lame, revoltător de colorat, pe perii ţepoşi de pe gâtul lui. (însă mama a fost cea care m-a învăţat să mă bărbieresc. Asta se întâmpla la începutul anilor ’70, când tata era plecat câte două săptămâni în fiecare lună, lucrând la proiectul inimii artificiale, şi, la un moment dat, când tuleiele moi şi negre de pe obrajii şi gâtul meu deveniseră imposibil de ignorat, mama m-a dus în toaletă şi mi-a spus: *Vino, o să-ţi arăt cum se face, mă pricep, mă uitam la Bunicul*! după care mi-a umezit faţa şi m-a dat cu spumă, apoi a trecut la treabă, trăgând lama în jos, spre

gât, şi apoi în sus, pe obraji. Ani la rândul după aceea am crezut că permanenta iritaţie de pe obrajii mei era acnee, până într-o după-amiază de duminică, când am mers la Unchiul Howard şi la Mătuşa Claire, iar Claire mi-a luat dintr-odată faţa în mâna ei albă, aşa cum ţii botul unui câine, şi a spus *Boychik, ai o iritaţie oribilă de la bărbierit, tragi în contra firului, când ar trebui să tragi cu lama în sensul firului de păr. Cine te-a-nvăţat să te bărbiereşti*?) … în acel moment, în clasă, când vorbeam despre Penelopa şi Odiseu, iar tata a spu *ştiu câte ceva despre asta*, propoziţie care-l face să se întrupeze acum la fel cum o face mirosul after-shave-ului Old Spice, m-a lovit brusc amintirea lui spunând aceleaşi cuvinte, în timpul vacanţei de primăvară din primul meu an la facultatea unde mă îndemnase să merg, convins fiind că *ar fi un loc mai bun pentru mine*, atunci când mi-am înfruntat părinţii şi, plângând, le-am aruncat în faţă secretul pe care-l ascunsesem de ei în toţi acei ani. Sunt homosexual, le-am spus, stând pe un colţ al patului şi privind prosteşte modelul cuverturii, iar tata a spus, cu cel mai surprinzător dintre rarele sale momente de blândeţe: *Ştiu câte ceva despre asta, Marlene. Lasă-mă pe mine să vorbesc cu el*.

Tocmai acel colţ al patului avea să fie ultimul loc în care va sta el vreodată în casa noastră. Într-o zi de vineri din ianuarie 2012 – la exact un an după ce asistase pentru prima oară la seminarul despre Odiseea ţinut de mine la Bard – tata s-a ridicat de la masă într-un restaurant unde luase masa cu câţiva foşti colegi şi (ne-a spus mai târziu unul dintre prietenii lui) a început să meargă prin restaurant, în cerc, căutând plin de confuzie ieşirea. Lucrul acesta i-a alarmat pe unii dintre acei prieteni la vremea respectivă, dar nu ar fi constituit o surpriză pentru un neurolog, dat fiind că acest tip de confuzie, spaţială şi direcţională, este, aşa cum aveam să aflăm mai târziu, unul dintre primele simptome ale unui tip anume de hemoragie cerebrală în care sângele se scurge din vase în lobul frontal al creierului, afectând astfel capacitatea victimei

atacului de a aproxima distanţele şi unghiurile şi relaţiile spaţiale – într-un cuvânt, de a naviga. Când am aflat, în după-amiaza aceea, mai târziu, după ce m-a sunat mama şi mi-a spus că trebuie să mă sui în tren şi să vin *repede*, când am auzit despre rătăcirile tatei prin restaurant, incapabil să găsească uşa de ieşire, m-a cuprins un fel de oroare plină de ruşine, pentru că unul dintre lucrurile pentru care tata era celebru era neobişnuitul lui simţ de orientare, capacitatea lui de a găsi drumul. Îmi amintesc plăcerea cu care, în acele zile dinaintea Internetului, studia atlasele rutiere şi-şi planifica rutele atunci când făceam excursii lungi cu maşina; şi-mi aminteam dispreţul lui absolut faţă de cei care întrebau „pe unde s-o ia”. *Dacă ştii să citeşti o hartă, n-ai nevoie să întrebi*! Această cedare a capacităţii de navigare avea să se repete la o scară mai mică la vreo douăzeci şi ceva de minute după ce tata a fost în cele din urmă condus spre ieşirea din restaurant de un prieten îngrijorat, care apoi l-a dus cu maşina acasă şi, când l-a lăsat acolo, i-a spus mamei că Taţi „se purta ciudat” Apoi ea l-a urmărit pe tata cum intră în micul lor dormitor pe care-l împărţiseră timp de cincizeci şi unu de ani, camera în care, în acea zi de ianuarie, avea să intre şi pe care avea apoi s-o părăsească pentru ultima oară, şi odată ajuns în camera aceea (putem presupune, bazându-ne pe ceea ce am văzut mai târziu), s-a aşezat pe un colţ al patului dublu şi a încercat, şi a tot încercat să-şi bage cablul de alimentare în iPad. Dar nu mai putea naviga nici măcar pe distanţe aşa de mici. Stătea acolo, pe patul unde fuseseră concepuţi cei trei fraţi mai mici ai mei, şi ţinea firul într-o mână, încercând în zadar să cupleze mufa-tată a încărcătorului la portul-mamă al aparatului, dar nereuşind, ca un beţiv care vrea să bage cheia în broască, şi ştim că aşa şi-a petrecut minutele acelea, ultimele lui minute îmbrăcat în propriile haine şi înconjurat de lucrurile familiare lui: şifonierul lucios de la mijlocul secolului lângă care leşinasem eu odată, pe când aveam vreo unsprezece ani, pentru a mă trezi cu revelaţia îngrozitoare că nu-mi

amintesc cine sunt; oglinda îngustă prinsă pe interiorul şifonierului, în care se uitase în fiecare dimineaţă din viaţa lui activă în timp ce-şi aranja cravata subţire; biroul la care lucra şi-şi plătea facturile şi spre care mă îndreptam fără tragere de inimă, în vârful picioarelor, când aveam o întrebare legată de tema la mate. Pe acel colţ al patului, înconjurat de obiectele lui familiare ce aveau să-i devină îngrozitor de străine, stătea încă atunci când a intrat mama, care se hotărâse să-l verifice, pentru că era un pic neliniştită de ceea ce-i povestise Geoff despre Taţi, care nu putuse găsi ieşirea de la Applebee. *Stătea pe pat şi încerca să-şi pună iPadul la încărcat, dar nu reuşea*, mi-a spus Mama în noaptea aia, când ne-am văzut la secţia de urgenţă a spitalului local. *Spunea întruna*: *„Am făcut asta de un milion de ori, nu înţeleg”*, *şi atunci am sunat la 911*.

Când s-a întâmplat asta, el stătea exact în acelaşi loc unde stătusem eu odinioară şi le mărturisisem cine eram, iar el reacţionase cu o blândeţe atât de surprinzătoare. *Ştiu câte ceva despre asta*.

Acum, în mai 2011, în ultima zi a cursului despre *Odiseea*, tata se sprijinea cu spatele de peretele ferestrei, pe acelaşi scaun pe care-l alesese în urmă cu cincisprezece săptămâni, în dimineaţa aceea friguroasă din ianuarie când privisem pentru prima oară grupul acesta de adolescenţi necunoscuţi, şi repeta: *Ştiu câte ceva despre asta*.

Studenţii se uitau la el.

Şi apoi a continuat. Hai să recunoaştem! Sunt singurul de aici care ştie cum e să fii atât de mult timp cu cineva încât să nu mai arate deloc ca persoana de la început.

Bineînţeles că avea dreptate. Aveau optsprezece, poate nouăsprezece ani. Nu-mi puteam imagina în această zi de mai când tata a început să vorbească despre cum e să vezi că cineva cu care ai stat mult timp şi pe care l-ai cunoscut bine îmbătrâneşte şi devine de nerecunoscut, cineva pe care obişnuinţele iubirii şi ale intimităţii ţi l-au gravat pe trup şi în suflet aşa cum viţa sălbatică se

imprimă în coaja unui copac – nu-mi puteam închipui cât de bătrân li se părea un om de optzeci şi unu de ani acestor puşti. Când a început să vorbească, mi i-am imaginat pe studenţi cum îi studiază în tăcere chipul ridat, petele de senectute, firele subţiri atârnându-i de scalpul cu pielea întinsă. M-am uitat şi eu la el şi dintr-odată mi-am zis: Aşa îl face Atena să arate pe Odiseu când îl atinge cu nuiaua, în Cântul XIII: „Şi-i veşteji pielea albă şi falnicele-i mădulare, / Păru-auriu i-l luă, iară creţuri pe trupu-i, mulţime, / I le brăzdă, ca de om ce-a ajuns bătrâneţea cea verde / îi tulbură ochii mari, mai-nainte frumoşi peste fire” 1.

Ştiu câte ceva despre asta, spunea Taţi. *Mama lui*, a continuat el, dând din cap şi privind în podea, mama lui a fost cea mai frumoasă fată. Nu drăguţă – *frumoasă*.

Ca în urmă cu mulţi ani, când eram la liceu, iar el îi povestea unui vecin cât de frumoasă fusese mama la nu ştiu ce eveniment, bar mitzvah sau nuntă, m-am întrebat: De ce oare nu-i spune niciodată *şi ei* treaba asta?

Dar bineînţeles că nu am zis nimic acum. Asemenea studenţilor, am rămas tăcut şi l-am lăsat pe tata să vorbească.

Şi e ciudat, a continuat el, recăpătându-şi calmul şi închizând ochii, strângând pleoapele în timp ce vorbea, dând din cap în sus şi-n jos de parcă ar fi vorbit singur, exact cum făcea când încerca să-şi aducă aminte ceva lipsit de importanţă, numele 1. Op. cit., p. 216.

vreunui actor dintr-un film vechi, statistica loviturilor unei vedete de baseball din copilăria lui, ceva ce avea să-ţi dovedească faptul că era la fel de ager la minte ca întotdeauna, *E ciudat*, a spus tata, dar cred că partea asta a poemului e foarte adevărată. Există nişte lucruri pe care le împărţi cu cineva, nu de natură fizică, ci glume pe care doar voi le ştiţi şi amintiri pe care le adunaţi de-a lungul timpului, mici lucruri pe care nimeni altcineva nu le ştie.

A ridicat privirea şi i-a observat pe puşti uitându-se la el. Brusc, un pic ruşinat, a încercat să destindă atmosfera.

Ei, *câteodată* sunt şi chestiile fizice! a spus.

Eram prea uimit ca să spun ceva. Dar înţelegeam nu doar că are dreptate, ci şi cât de multă dreptate are. Înţelegeam, pentru prima dată, cât de multe ştia *Odiseea* despre acest fenomen în aparenţă banal, dar profund uman, despre cum micile lucruri dintre oameni pot constitui temelia celei mai mari intimităţi. Şi nu doar dintre soţi şi soţii, sau dintre amanţi. M-am gândit la „Taţi Loopy” M-am gândit la patul de sus, din biroul meu, cu ridicolul său secret de construcţie.

Când tata a spus „Ei, câteodată sunt şi chestiile fizice!”, m-am aşteptat ca studenţii să reacţioneze, poate râzând. Dar erau vrăjiţi. Nimeni n-a scos un cuvânt.

A continuat.

Cum am zis, cred că poemul are mare dreptate-n privinţa asta. Când ai lucrurile astea, lucrurile pe care le au cuplurile, ele vă ţin legaţi cu mult după ce restul a devenit de nerecunoscut.

S-a uitat înspre mine, parcă pentru a vedea dacă am remarcat că folosea acest termen-cheie în timpul săptămânilor noastre de conversaţie despre *Odiseea*.

Astea sunt lucrurile de care te agăţi, a spus el, brusc ruşinat. De-aia te ţii de… lucrul ăsta de la bun început.

S-a îndreptat în scaun şi a clătinat uşor din cap ca pentru a risipi vraja pe care o crease.

Oricum, credeţi-mă, mama lui fost frumoasă.

A dat din cap spre mine, apoi s-a ghemuit la loc în scaunul lui.

Studenţii au rămas tăcuţi. Păi, ce ar fi putut spune? Căsnicia părinţilor mei durase de trei ori mai mult decât întreaga lor viaţă. Puteam citi pe expresia lor solemnă, în timp ce se holbau la el în partea cealaltă a sălii, că erau impresionaţi. Am avut brusc senzaţia că-l admirau.

Şi apoi, în timp ce priveam în jurul mesei şi le pipăiam tăcerea, am înţeles că asta sunt de fapt acele transformări magice din *Odiseea*. Nu sunt magice deloc. Ceva se întâmplă, cineva vorbeşte cu înflăcărare sau cu

autoritate – „cu aripate cuvinte”, cum spune Homer, *epe pteroenta* –, şi dintr-odată vezi lucrurile altfel: persoana aceea chiar arată diferit. În clipa când tata s-a lăsat înapoi în scaun, după ce recunoscuse că *Odiseea* chiar nimerise ceva corect, că în cadrul cuplurilor există ceva ce devine, în final, fundamentul căsniciei, secrete necunoscute chiar şi copilului rezultat din acea căsnicie – în acel moment mi s-a părut că arăta mai mare şi mai impresionant, oarecum ca Odiseu care arată mai înalt şi mai frumos atunci când Atena vrea ca el să învingă, să impresioneze un străin în mâinile căruia se află soarta lui. În acea zi de mai de la sfârşitul seminarului, tata învinsese şi el. Cu etalarea trecătoare a tandreţei lui, în faţa unui public format din copii, prea tineri pentru a înţelege la ce erau martori, el fusese, pentru o clipă, transformat.

La vremea aia nu i-am vorbit mamei despre incident, apoi s-au întâmplat toate celelalte şi am uitat. Dar când o vizitam într-o după-amiază de primăvară, la un an după acea ultimă oră de curs, am deschis discuţia despre asta. Venisem în Long Island ca s-o ajut cu nişte hârţogăraie contabilicească, dar bineînţeles că am sfârşit vorbind despre Taţi.

A spus că am fost *frumoasă*? Eram aşezaţi la masa albă şi lustruită din bucătăria ei impecabilă. Pe peretele îndepărtat atârnau, aranjate cu gust, vechile ustensile de bucătărie ce aparţinuseră mamei ei: teluri, site şi strecurătoare albe cu smalţul ciobit. Odată îmi arătase o diagramă pe care o schiţase pe o foaie liniată de caiet, care indica locul fiecărui obiect: *Aşa, când le dau jos ca să le spăl, ştiu unde trebuie să stea fiecare dintre ele*. Fiecare obiect pe care-l schiţase îmi era familiar, deşi, din cauza tremurului care începuse să-i afecteze mâinile, liniile nu erau clare.

La un moment dat, am făcut o pauză de la analiza extraselor ei de cont şi, stând faţă-n faţă la masa albă de bucătărie, am început să bârfim şi să schimbăm poveşti despre prietenii ei, despre fraţii mei, despre familiile

noastre. Am vorbit despre semestrul ce urma să se încheie – predam *Iliada* –, iar asta m-a făcut, bineînţeles, să-mi amintesc de cursul despre *Odiseea*; şi aşa am ajuns să-i povestesc despre ultima oră de curs, despre momentul când tata, arătând spre mine, spusese: *Mama lui a fost frumoasă*. Poate din cauza asta ea părea relaxată şi amuzată, aşa că i-am menţionat strania lui afirmaţie că există tot felul de lucruri între soţ şi soţie care îi leagă atunci când atât de multe s-au destrămat.

Lucruri de natură fizică, chiar a adăugat Taţi, am spus în timp ce ne sorbeam cafeaua decofeinizată, fără niciun gust. Mi-am amintit cât de mult îi plăcea tatălui meu o cană mare şi gustoasă de *cafiaaa*.

Lucruri de natură fizică? *Pe bune*?

Privindu-se în oglindă, a făcut o faţă îngrozit-surprinsă, ca-ntr-un film de groază, holbându-şi ochii astfel încât să se poată da cu fard sub pleoapă, şi mi-a spus o poveste amuzantă.

Încă-mi amintesc de când eram tineri căsătoriţi, a spus mama, tocmai apăruse o carte, un ghid sexual pentru cuplurile căsătorite. Ne-am repezit cu toatele să ni-l luăm, eu şi mătuşa Alice şi mătuşa Marcia şi mătuşa Irma şi mătuşa Mimi, şi bineînţeles că ne plăcea de ne pişam pe noi să discutăm despre el. Ştii, în zilele alea nimeni nu vorbea despre lucrurile astea. Iar cartea asta spunea: „Trebuie *să te exprimi* foarte clar în faţa soţului tău. Trebuie să-i spui exact *ce-\i face plăcere*".

A chicotit.

Îmi amintesc că avea nişte propoziţii-model pe care ar fi trebuit să le foloseşti cu soţul tău. „Iubitule, acum vreau să-ţi pui mâna aici", genul ăsta de lucruri. Ei bine, îţi poţi imagina? *Taţi*?

N-am spus nimic. Şi-a deschis gura extraordinar de larg, ca personajul din *Strigătul* lui Munch, în timp ce-şi dădea cu ruj.

Aşa că într-o noapte eram amândoi în pat şi ne-am apucat de treabă, iar eu i-am luat mâna şi am spus *Jay*,

vreau să mă mângâi aici. Iar taică-tu s-a uitat la mine şi-a zis: *Nu-mi spune tu mie ce să fac*!

Am izbucnit în râs. Mama a muşcat cu buzele dintr-un şerveţel ca să ia excesul de ruj. Apoi a oftat din greu şi a spus: Of, *taică-tul*

Acum îşi permitea să fie nostalgică. Dar mi-am amintit cum uriaşe, nu cu multe luni înainte, după atacul lui cerebral, în timp ce se uita la trupul lui inert, urlete venite din adâncul fiinţei, la fel de zguduitoare şi de nemângâiate precum lamentaţiile femeilor care-l jelesc pe Hector, prinţul căzut al Troiei, din finalul *Iliadei*. *Jay, Jay, te iubesc, te iubesc, nu te duce, nu mă părăsi*, bocise, lungind vocalele într-o jelanie melodioasă la fel de veche, presupun, ca însăşi rasa umană. Cuvintele, într-adevăr, aproape nu contează; sălbaticele vocale spun totul, ooo, ouuu, eee. Homer ştia asta; simpla pronunţare cu voce tare a celor două cuvinte greceşti pe care le foloseşte pentru „lamentaţie zguduitoare" în acea scenă finală din scena finală a epopeii războiului, *adinou gooio*, înseamnă să reproduci sunetele jelaniei: *aaa-diii-no*uuu *go-ooiii-ooo*.

Of, taică-tu, a zis ea din nou, parcă pentru sine. Pe masă adunase nişte hârţoage şi alte lucruri despre care credea că mi-ar fi de ajutor la carte. Unul dintre ele îmi era necunoscut: oracolul din liceu al tatălui meu. Pe al mamei îl văzusem de multe ori; câteodată îl scotea şi ne arăta faţa ei de vampă din liceu (*Eram în faza Marlene Dietrich*!) sau ne citea cu voce tare biografia amuzantă pe care şi-o scrisese. „Hobby: speologia. Carieră visată: taxidermia". Dar oracolul tatei era o noutate pentru mine. Am dat cu grijă paginile gri, lucioase. În timp ce mama începuse să strângă oglinda, creioanele dermatograf pentru sprâncene şi rujurile, am citit cu voce tare dedicaţiile pe care i le scriseseră prietenii tatălui meu în urmă cu şaizeci de ani:

„Băiete, tu chiar ştii să vorbeşti – mult noroc, Andy Siff".

„Pentru un tovarăş beton (şi Mare Artist la mâncat căcat în engleză). Mult noroc, Seymour Silver".

„Pentru cel mai fercheş băiat de la cursul de Engleză 7-5 h, Noroc, Laurence Schneck”.

M-am uitat la mama. „Cel mai fercheş?” *Taţi*?

A făcut o faţă sceptică. Apoi m-am întors la oracol.

„Sper să ai o viaţă plină de fericire, Jules «Nunzio» Koenigsberg”.

Lângă fotografia lui din oracol, tata se semnase şi-şi scrisese un mesaj: „Mult noroc – Jay Mendelsohn”.

Mama a râs, dar pe mine ideea că tata şi-a urat singur noroc m-a întristat. Aproape că-i vedeam figura, prelungă, bronzată şi tânără, cu o expresie ironică menită să ascundă cine ştie ce sentimente, în timp ce scria cuvintele. Fusese plin de aşteptări în privinţa viitorului? Temător?

Brusc, mama, care se întorsese la masă şi se aşezase lângă mine ca să poată vedea mai bine oracolul, a spus: „Ăsta nu era liceul unde *ar fi trebuit* să meargă, ştii?”

A oftat şi şi-a plimbat mâna, cu venele albastre umflate şi încheieturile noduroase, de-a lungul hârtiei fine.

Am făcut o faţă întrebătoare.

Hai, ştii povestea, a spus ea, uşor nerăbdătoare. Taică-tu era aşa de deştept, şi bineînţeles că a fost admis la Bronx Science. Dar fireşte că nu s-a dus acolo, din cauza prietenului lui.

A oftat din greu.

Am zis: Ce „prieten”?

S-a uitat la mine. O, ştii tu, erau aşa de apropiaţi! Erau cei mai buni prieteni!

Cine? am spus.

Mama şi-a dat ochii peste cap. Gene! Eugene *Millerl* Erau cei mai buni prieteni încă din copilărie, de când aveau cinci ani. Tati-l adora. Dar Eugene nu a intrat la Bronx Science, iar Taţi da, aşa că Taţi n-a vrut să-l facă pe Eugene să se simtă prost. Drept care a mers şi el la DeWitt Clinton. Dar nu fusese prima lui opţiune.

Mama s-a uitat la scrisul adolescentin al tatei de sub poza lui din oracol.

„Mult noroc – Jay Mendelsohn”.

Ei, bun, a zis ea în cele din urmă. Cui îi pasă la ce şcoală s-a dus până la urmă? Nu mai *contează*.

N-am zis nimic.

Mama lui era frumoasă, a spus tata în ziua aceea de mai din 2011, ultima şedinţă a seminarului despre *Odiseea*. Am crezut atunci că fusese singura dată când se făcuse cu adevărat simpatic studenţilor de la Clasice 125: *Odiseea* lui Homer: atunci când vorbise despre cât de frumoasă fusese mama mea şi despre secretele şi lucrurile în comun care deveniseră reziduurile a ceea ce-i unise în 1948, când se întâlniseră pentru prima dată în Bronx. Ea avea şaptesprezece ani, iar el, nouăsprezece, proaspăt ieşit din armată – în care, după cum bine ştiam, se înrolase pentru a putea beneficia de *educaţie*.

La începutul primăverii anului 2013, Nino încă locuia în casa confortabilă, spaţioasă unde, în urmă cu patruzeci de ani, ne bucuraserăm de mâncarea exotică, oferiserăm preţioasele cadouri de musafir, Orrefor-urile şi Venini-le, băuturile scumpe cu licăriri de pietre preţioase, în sticlele lor cu forme ciudate. îl sunasem cu câteva săptămâni înainte să-i spun că aş vrea să trec pe la el ca să vorbim despre Taţi. îl intervievasem pe Unchiul Howard despre copilăria lui, i-am spus lui Nino la telefon, iar acum voiam să vorbesc cu el despre cum era tata în tinereţe, înainte ca noi toţi să ne fi născut.

Am ajuns la casa umbrită de arbori după-amiaza târziu, aşteptându-mă să iau cina, să petrec noaptea acolo şi să plec de dimineaţă; dar am ajuns să rămân peste weekend. Lucrul ăsta se întâmplă adesea când îi vizitezi pe Nino şi pe Barbara. Odată ajuns acolo, e uşor să uiţi că vrei să te întorci acasă, cu cocktailurile lor speciale şi obiectele rare de epocă, cu gătitul ei sofisticat şi cu amintirile lui expansive.

Barbara. Irene, frumoasa grecoaică brunetă, dispăruse de mult. În ultimii douăzeci şi cinci de ani fusese Barbara, evreică şi roşcată şi amuzantă, subţirică şi cu o

nerăbdare făţişă, mai curând teatrală, plină de acreală inteligentă în faţa a ceea ce ea vedea cu limpezime a fi maniile, răsfăţurile şi nevrozele celui de-al doilea ei soţ. *O, el,* spunea când apăreau anumite subiecte-n discuţie, aversiunea lui Nino pentru zborul cu avionul sau tendinţa lui de a teoretiza excesiv despre motivul pentru care castraveţii sunt ingredientul perfect pentru un anumit fel de martini. *El*! spunea ea aducând la masă o *burrata* sau o*frittata*, plângându-se fără multă convingere în legătură cu un detaliu sau altul, dat fiind că ea, ca şi Nino, e o mare bucătăreasă, o iubitoare a plăcerilor epicureice, dar şi a călătoriilor, iar astfel şi-a găsit în acest al doilea mariaj, la fel ca el, o doză de *homophrosyne*, o congruenţă a intereselor şi a gusturilor atât de diferită de ceea ce consider a fi fost *homophrosyne-ul* inversat al părinţilor mei, al căror mariaj a supravieţuit cumva – sau probabil s-a bazat pe asta – atâtor disonanţe perfect simetrice, dorinţa lui de a călători, insistenţa ei de a rămâne acasă, ea *atât de amuzantă şi de exteriorizată şi de exuberantă*, el atât de aricios şi de rezervat şi de rece... Martiniurile pe care mi le-au dat când am ajuns au fost tari şi Barbara, am observat, avea grijă ca paharele noastre să fie mereu pline. „Asta ia durerea cu mâna!”, a anunţat ridicând iarăşi carafa din cristal faţetat deasupra paharului meu şi dându-mi la o parte mâna cu care protestam. Paharele au fost umplute şi reumplute, iar atmosfera a devenit repede familiară.

Nino a început să vorbească despre cum l-a cunoscut pe Taţi, la începutul anilor ’50. Era evident că de dragul meu, de dragul fiului prietenului său, a vrut să înceapă prin a arăta cât de generos fusese tata. A sorbit din cocktail; plăcerea i-a traversat în mod evident pielea, ca o îmbujorare. A închis ochii pentru o clipă, apoi i-a deschis şi, fixându-şi irişii de un albastru deschis asupra mea, a început să vorbească.

Ne-am cunoscut în împrejurări *de neuitat*. Era ziua în care am fost adus la Grumman pentru un interviu de

angajare. Tatăl tău lucra deja acolo, aşa că participa la întrevedere. Dat fiind că nu aveam autorizaţie de acces la informaţii secrete, nu aveam voie să mă plimb pe acolo de unul singur. Aşa că, între etapele interviului, mă încuiau pur şi simplu într-o încăpere. Dar eu nu eram pregătit pentru aşa ceva, nu-mi luasem pachet! închipuie-ţi – *eu*, flămând!

Aici, Nino şi-a aruncat braţele-n aer, râzând. Dat fiind că ştiam poveştile despre minunile culinare cu care fusese crescut, despre ospeţele de proporţii aproape mitologice pe care le pregătea mama lui pentru el şi părinţii mei când erau tineri, am înţeles poanta.

Aşa că stau acolo, în cameră, a continuat el, singur şi înfometat! Şi atunci am auzit un ciocănit în uşă şi am deschis-o, şi I-am văzut pe tatăl tău, şi el mi-a zis: „Vrei juma din sandvişul?

A bătut din palme de încântare în faţa acestei amintiri. A fost aşa de înduioşător, a continuat el. Era evident că tatăl tău observase totul. Aşa că-mi dă jumătate din sandvişul lui, şi am petrecut restul scurtei pauze de masă sporovăind, şi ne-am împrietenit. A fost un fel de magie ce s-a întâmplat atunci, acolo, în camera încuiată. Şi când am început să lucrez acolo, făceam parte din grupa lui, şi dup-aia am devenit inseparabili.

S-a uitat la mine şi a zis: Ştiu că tatăl tău părea dur. Dar era foarte blând în felul lui, foarte generos. Mă emoţiona.

Am privit în pământ. Apoi mi-am dres vocea şi l-am întrebat pe Nino ceva ce nu l-am întrebat niciodată pe tata.

La ce aţi lucrat mai exact împreună în toţi acei ani, la Grumman?

I-am reamintit lui Nino, apoi, că eu nu fusesem niciodată la biroul tatei, adăugând că mă simţisem întotdeauna prea jenat de nepriceperea mea la matematică pentru a-i cere să-mi explice munca lui, temându-mă că va spune aşa cum o mai făcuse, *Nu contează, oricum n-ai pricepe*.

Nino a luat o înghiţitură din martini; felia de castravete îi dădea o nuanţă verzuie. Privirea i-a fost străbătută de o sclipire. *Incertitudine*!

Am ridicat o sprânceană şi el a zâmbit. În zilele acelea, a spus el, lucram la ceva numit metodele Monte Carlo. Este o metodă de a simula o întreagă secvenţă de evenimente unde există incertitudine la fiecare etapă. Deci simulezi luând numere aleatorii şi folosindu-le pe măsură ce joci, să zicem, zece mii de jocuri: prima oară, numărul aleatoriu îţi spune să o iei încolo, a doua oară un număr aleatoriu îţi spune s-o iei pe dincolo. Şi apoi, după ce faci treaba asta de zece mii de ori, media rezultatelor îţi indică ce s-ar întâmpla în condiţii *reale*. Pentru *ca faci o medie* a eventualităţilor.

Am încercat să aprofundez asta pentru o clipă. Dar de ce ar fi fost treaba asta interesantă pentru Grumman? Pe măsură ce rosteam cuvintele, am simţit înţepătura unei ruşini vechi; m-am văzut stând în uşa camerei tatălui meu cu tema la mate în mână, cu formulele şi figurile geometrice la fel de lipsite de sens pentru mine de parcă ar fi fost hieroglife mayaşe.

Însă Nino doar a surâs. De ce? Pentru că eram o firmă care lucra pentru ministerul apărării, o corporaţie aerospaţială. Nu poţi să tot testezi bombe sau module lunare ca să afli ce se va întâmpla când le lansezi. Aşa că mai întâi o faci pe hârtie.

Aşa am aflat că tata, cu devotamentul său pentru *precizie* şi *logică*, cu ura lui pentru tot ce era iraţional, cu dependenţa lui faţă de hărţi, faţă de site-uri care-l ajutau, cu zile întregi înainte de a veni să mă viziteze în Manhattan, să localizeze parcarea cea mai apropiată de apartamentul meu, ca *să nu trebuiască să se învârtă în cerc ca un idiot* atunci când venea, îşi petrecuse mare parte din viaţa lui profesională gândindu-se la *incertitudine*.

La început habar n-aveam cum se face treaba asta, a continuat Nino, dar tatăl tău a avut răbdare, m-a învăţat.

Aşa că l-am lăsat să mă ia sub aripa lui. Când a pronunţat cuvintele „sub aripa lui”, vocea lui Nino a tremurat puţin. A spus: Cred că îi plăcea rolul ăsta.

N-am zis nimic. M-am gândit la ce-mi spusese Unchiul Howard, despre cât de singur fusese tata în apartament, cu Howard plecat la război, Bobby bântuind prin cartier cu faţă de băiat dur, cu Bunu plecat la Washington să lucreze pentru Pentagon, cu Buna gonind plină de recunoştinţă spre oraş la postul ei de „Roşie Nituitoarea”[65], iar tata în vârstă de zece ani, singur cu cărţile lui, citind, citind, fără să aibă cu cine vorbi, cu cine împărtăşi ceea ce învăţa.

L-am lăsat să mă ia sub aripa lui.

Era o persoană *ciudată*, a continuat Nino. Nu lăsa să treacă nimic pe lângă el fără să încerce să smulgă un grăunte de adevăr de acolo. Avea un nivel ridicat de scepticism, care trebuie să fi avut legătură cu anii lui de formare, cu mediul în care crescuse. Era gata să pună totul la îndoială. Câteodată conflictual. „De ce spui asta?”, întreba întotdeauna. Nu ştiu dacă asta era din cauză că, pentru a se extrage din mediul plin de lipsuri în care crescuse, simţea că trebuie să fie mai alert, mai suspicios – să nu accepte ceea ce acceptau ceilalţi puşti. Cred că trebuise să fie aşa pentru a scăpa din mediul în care crescuse.

Nu-mi pasă ce fac ceilalţi, noi nu suntem ceilalţi.

Nu că şi-ar fi dispreţuit originile, a adăugat Nino dintr-odată. Îmi amintesc că-i purta un mare respect tatălui lui. Îşi privea tatăl ca pe un – nu i-aş spune un personaj eroic, ci ca pe o persoană admirabilă, dintr-o bucată, cinstită. Un tip deloc fals. Cred că asta l-a influenţat în mare măsură.

M-am gândit la el cum stătea în spital, în 1975, privind în jos, înspre silueta împuţinată a tatălui lui.

---

65 Roșie the Riveter, personaj iconic reprezentând femeile care, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, au muncit în fabrici și uzine, producând muniție și armament.

Tata-i tata.

La un moment dat ne-am mutat în bucătărie; cina era gata. *Tafelspitz*, a spus Nino cu tonul uşor profesoral pe care-l adoptă când vorbeşte despre mâncare. Varianta sublimă a fripturii înăbuşite! Felul de bază al mesei în familia burgheză austro-ungară!

Barbara şi-a dat ochii peste cap. Nino a tras adânc aer în piept. După ce a destupat „marele" vin de Burgundia pe care-l pregătise pentru *Tafelspitz*, a căzut pe gânduri.

Ştii, într-un anumit punct, drumurile noastre s-au despărţit. Eu am urmat calea academică, iar el nu. Pentru o vreme, eu mi-am construit cariera universitară, iar el făcea ce făcea la Grumman şi nu ne mai vedeam, cu excepţia întâlnirilor ocazionale cu familiile. Vreme îndelungată, relaţia noastră nu a mai fost atât de apropiată ca înainte…

A întins mâna după pahar. Apoi a adăugat: A fost din cauza dizertaţiei.

Am pus paharul jos îndeajuns de tare cât să-l fac să răsune.

Vrei să spui, din cauză că tu ai putut s-o susţii, iar el nu?

Nino a încuviinţat din cap. În 1966 eu plecasem de la Grumman. Stony Brook University angaja profesori de matematică, dar trebuia să ai doctoratul. Aşa că eu am putut candida. El nu-şi luase doctoratul.

În încăpere s-a lăsat tăcerea. Nino a adăugat imediat: Aşa că înţelegi de ce pentru el a fost aşa un mare triumf când a început să predea la Hofstra University, ani mai târziu. În sfârşit, profesor!

M-am gândit la plăcuţa din plastic alb de pe uşa biroului de acasă, uşa fostului nostru dormitor. *PROF. JAY MENDELSOHN*.

A redevenit gânditor. Cred că profesoratul, chiar dacă a venit târziu în viaţă, a fost ca un balsam pentru sufletul lui – cumva a compensat pentru faptul că nu a

reuşit să devină doctor, să-şi susţină dizertaţia.

Mi-am spus părerea. Taţi era destul de deschis în legătură cu doctoratul. Sincer, nu cred că a contat prea mult pentru el. Ne-a explicat că mama rămăsese însărcinată cu Andrew…

Ochii lui albaştri erau impenetrabili. Nino a dat din cap cu tristeţe şi a zis: *Nu*. Nu din cauza asta n-a terminat.

L-am privit lung.

A spus: Am fost amândoi *încurajaţi* de firmă să lucrăm pentru doctorat. Eram susţinuţi financiar. Tatăl tău a avut parte de aceleaşi avantaje de care am beneficiat şi eu la vremea aia – ne permiteau să plecăm după-amiaza devreme pentru a face cursuri la Courant Institute, din cadrul NYU. Şi de multe ori mergeam împreună cu maşina până în Manhattan, iar el făcea un curs, şi eu altul. Da, e adevărat că el era pe cale să-şi întemeieze o familie, iar eu încă eram burlac. Dar nu ăsta e motivul pentru care nu a terminat.

Stăteam drept în scaun, uitasem de carne şi de vin. Deci care crezi că a fost motivul? am întrebat în cele din urmă.

Nino a învârtit piciorul subţire al paharului între degetele lui groase. Cred că a fost vorba de două lucruri, a spus. Primul, întotdeauna tatăl tău a avut o mică problemă. îl irita să i se spună că pentru a primi bucata asta de hârtie trebuia să scrie o teză în linia a ceva ce fusese prestabilit ca acceptabil, şi apoi să dea un examen bazat pe *acest lucru*. Asta a fost diferenţa dintre tatăl tău şi mine. Nu uita că eu fusesem educat de iezuiţi! îmi spusesem: Bine, dacă astea sunt regulile jocului, aşa o să fac. Dar nu, nu şi tatăl tău. Şi uite-aşa, deşi a mers chiar la facultate să vorbească despre posibilele teme de dizertaţie, cred că se hotărâse să n-o facă. Întotdeauna m-a deranjat treaba asta, pentru că m-a pus într-o situaţie stânjenitoare.

A urmat o pauză, apoi a spus: Poate a fost vorba de faptul că n-a vrut să intre în competiţie cu mine. Dacă nu-i reuşea teza, dacă n-o termina, dacă nu trecea examenul

oral, nu cred c-ar fi suportat situaţia. Pentru că era o figură paternă pentru mine, iar eu eram fiul, şi el trebuia să fie mai deştept.

Eu eram fiul. M-a luat sub aripa lui. Era o figură paternă.

L-am ascultat fără să spun nimic.

Trebuia să fie mai deştept.

Asta, una la mână, a spus Nino în cele din urmă.

A rămas tăcut câteva clipe.

Iar al doilea lucru, am avut mereu senzaţia că s-a retras pentru că-i era frică de eşec. Nu cred că avea prea multe motive să se teamă de eşec, dar o probabilitate există întotdeauna. Şi e ciudat pentru că, ştii, lucra cu incertitudini, cu *probabilităţi*, medii, numere aleatorii introduse în scenarii altfel identice, rulate de zece mii de ori, în încercarea de a extrage un soi de certitudine din aleatoriu, şi de fapt interesant e, cred, că lui întotdeauna i-a fost frică de aleatoriu! De *a nu şti* dacă va reuşi. Pur şi simplu nu a vrut să rişte. Majoritatea oamenilor ar spune „Bine, am încercat, n-am reuşit, cu asta basta” Dar tatăl tău nu suporta eşecul, aşa că mai curând nu încerca decât să rişte să piardă.

Mintea mea rula cu mare viteză. Bineînţeles că mă gândeam la ce îmi spusese Unchiul Howard la sfârşitul anului trecut: că lui Taţi i se oferise şansa de a merge la West Point, dar o respinsese, şi nimeni nu ştia de ce. M-am gândit la momentele când am fost aproape să renunţ la şcoala doctorală, să renunţ la teza de doctorat, când tata îmi spunea *Nu vrei să fii bântuit de o dizertaţie nescrisă*, aşa că am continuat. În toată vremea asta ne lăsase să credem că nu-şi luase doctoratul din cauza unor circumstanţe incontrolabile – într-un fel, din cauza Mamei, din cauza noastră. Dar acum se dovedea că decizia îi aparţinuse. Un spasm de mânie m-a străbătut când m-am gândit cum mă minţise – cum ne minţise pe toţi. Şi apoi n-am mai simţit decât tristeţe. Îi fusese frică, se simţise nesigur, sau amândouă deodată. Şi eu fusesem înfricoşat şi

nesigur. Era vreo diferenţă?

Brusc, m-am înroşit de ruşine şi mi-am dat seama care fusese diferenţa. Spre deosebire de mine, tata nu avusese un tată care să-l împingă de la spate ca să termine, care să vrea ca fiul să realizeze mai mult decât putuse el, care să vrea ca fiul să învingă apoftegma homerică şi să fie mai mult decât fusese tatăl său.

De parcă mi-ar fi citit gândurile, Nino a spus: Am avut întotdeauna impresia că asta a fost o pierdere în viaţa lui şi cred că din acest motiv a fost foarte preocupat de succesul copiilor.

Barbara a ridicat dintr-o sprânceană. Felul în care tata ne împinsese spre succesul şcolar, bucuria sa vocală în cazul unor asemenea realizări din partea noastră, chiar în prezenţa unor prieteni ai căror copii nu aveau această înclinaţie studioasă, erau de notorietate. Eu şi Barbara am rânjit unul la celălalt, dar Nino a tăcut, gânditor.

Cred că de asta semnele succesului erau atât de importante pentru el. Un premiu: era bun! Un grad în plus: era bun! De parcă ar fi constituit un soi de armură. Pentru că, emoţional şi intelectual, nu voia să fie vulnerabil. *Vulnerabil*! Ăsta-i cuvântul-cheie în cazul lui Jay. Cred că supracompensa prin dorinţa de a părea dur, prin adoptarea acestui – ştii tu, acest cod moral solid. Rigid, chiar.

Văzând că zâmbesc, s-a înmuiat. Ah, îmi amintesc că odată eram într-o călătorie de afaceri în El Paso – asta era pe la începutul anilor ’60, eram tineri, dar bineînţeles că tatăl tău era deja căsătorit. După o cină bogată cu gazdele noastre, unde s-a băut mult vin, ne-am urcat în liftul hotelului ca să mergem în camerele noastre, când au intrat două mexicance frumoase. Cred că erau… mă rog, ne tot măsurau. M-am întors spre tatăl tău, iar el mi-a aruncat privirea aia a lui şi mi-a spus „Fă ce vrei. Eu mă duc la culcare”.

M-am gândit la el când a spus: *Mama lui a fost frumoasă – nu drăguţă, frumoasă*.

M-am gândit la el când a spus: *Există nişte lucruri pe*

care le împărţi cu cineva, nu de natură fizică, ci glume pe care doar voi le ştiţi şi amintiri pe care le adunaţi de-a lungul timpului, mici lucruri pe care nimeni altcineva nu le ştie.

M-am gândit la el când a spus: *Când ai lucrurile astea, lucrurile pe care le au cuplurile, ele vă ţin legaţi cu mult după ce restul a devenit de nerecunoscut*.

N-am zis nimic.

După câteva clipe, Barbara a vorbit pentru prima oară. La un moment dat, discuţia se îndepărtase de la amintirile lui Nino despre tata spre alte subiecte, cu precădere spre situaţiile amuzante prin care trecuse în Italia când preda la o universitate de acolo, perioadă în care s-a destrămat primul lui mariaj. Dar în cele din urmă discuţia s-a întors la Taţi, la cum se înscrisese el la seminarul meu despre *Odiseea* cu un an înainte. Bineînţeles că Nino aflase despre asta de la tata la vremea respectivă. În timp ce spuneam o poveste amuzantă din timpul seminarului, Barbara – care, ca şi Mama, fusese învăţătoare în învăţământul public şi-mi spusese că recitise *Odiseea* de curând – a exclamat dintr-odată: Normal că Jay îl ura pe Odiseu! Odiseu era un aventurier, un mincinos. Îşi asuma riscuri!

Am râs toţi trei. Nino a zis: Un personaj ca Odiseu, căruia îi merg toate potlogăriile, l-ar fi scos din minţi!

În clipa aceea Barbara m-a privit şi a spus, rostind cuvintele rar: Gata, ştiu ce faci, de fapt. Ştiu de ce l-ai descusut pe unchiul tău. Ştiu de ce eşti aici!

M-am uitat la ea şi am spus: Ce fac? De ce mă aflu aici?

Barbara a zâmbit, savurându-şi lent mulţumirea de sine, ca o studentă care e convinsă că s-a dovedit mai deşteaptă decât profesorul. Mi-a spus: Faci ce a făcut Telemah.

Am râs, dar n-am spus nimic.

Dar ea a insistat.

Şi? Deci? Ce ai aflat?

Am început să vorbesc.

Ultima scenă de recunoaştere din *Odiseea* are loc în ultimul Cânt, Cântul XXIV. După reuniunea cu Penelopa, Odiseu părăseşte palatul şi pleacă să-şi caute tatăl pe pământurile din afara oraşului, unde bătrânul se autoexilase. *Un fiu în căutarea tatălui său*. Aşa începe Odiseea şi tot aşa se sfârşește.

Odiseu îl găseşte pe Laertes îngrijindu-şi livada, dar în loc să alerge spre el şi „să-l prindă în braţe pe tata şi drag să-l sărute, / Mult povestindu-i, de toate, ajuns iar în ţara lui dragă”, el decide, în mod straniu, să-l testeze pe bătrân, „să-l încerce şi-ntrebe pe dânsul de toate” Aşa că-şi asumă, din nou, o identitate falsă, prezentându-se în faţa lui Laertes drept un vechi prieten de-al lui Odiseu – pe care, spune el, îl văzuse viu şi nevătămat nu mai demult de acum cinci ani. Dar bătrânul rege decrepit, epuizat de durerea pe care o simte pentru pierderea fiului pe care-l crede mort, cade-n genunchi, îşi umple mâinile cu ţărână, pe care şi-o toarnă-n creştet, semn al supremei dureri. La rândul lui, Odiseu e copleşit de această imagine şi renunţă la ultima dintre multele lui înşelătorii, apoi, după ce-şi declară adevărata identitate în faţa tatălui, îl îmbrăţişează într-un târziu.

Poemul se încheie la scurt timp după asta când Laertes, Odiseu şi Telemah înfruntă o mulţime de bărbaţi furioşi şi înarmaţi: taţii Peţitorilor ucişi se adună într-o mulţime înfuriată pentru a răzbuna moartea fiilor lor. „Ce fel de zi mi-e aceasta”, declară Laertes când se pornesc în bătălie, „fiul meu şi cu nepotul se-ntrec între ei pentru cinste!” Dar bunicul, bătrânul împuţinat de ani, neputincios şi deznădăjduit, este cel pe care *Odiseea* îl înnobilează într-un ultim moment de magie: când cele trei generaţii de bărbaţi îşi înfruntă duşmanii, Atena îi dăruieşte lui Laertes vigoarea tinereţii şi acesta, cu o aruncare puternică de lance, îl ucide pe tatăl lui Antinou. Dar acesta e unica victimă a bătăliei; pentru că acum Atena şi Zeus complotează să pună punct poemului – exact

aşa cum, cu cincisprezece mii de versuri mai devreme, complotaseră să-l pună în mişcare. După ce şterge prin magie amintirea celor ucişi din minţile rudelor lor înnebunite, cei doi zei îi obligă pe muritorii istoviţi să cadă la-nţelegere, tratat ale cărui condiţii sunt dictate de Atena.

Anumitor comentatori şi cititori, antici şi moderni, le-a displăcut finalul oarecum oficial, politic şi civic; epopeea, insistă ei, se încheie cu adevărat în Cântul XXIII cu reuniunea dintre Odiseu şi Penelopa. Dar a spune asta înseamnă să uiţi felul în care a început *Odiseea*: cu o criză în Itaca, o stare de impas ce a îngheţat nu doar vieţile soţiei şi fiului lui Odiseu, ci şi pe cea a poporului său… Totuşi o înşelătorie finală urmează ultimei referiri la solemnul tratat. În ultimele două versuri ale poemului, Homer o descrie pe zeiţa înţelepciunii în timp ce impune armistiţiul:

„Pallas Athena, fiica lui Zeus, Purtător de egidă,

Mentor părând după chip, după port, ca şi după cuvântu-i”[66].

Şi astfel, finalul *Odiseei* ne face cu ochiul. Deghizările şi înşelătoriile continuă.

Ca într-o confirmare tacită a celor ce au crezut că adevăratul climax al *Odiseei* e reuniunea dintre Penelopa şi Odiseu, discuţia noastră pe marginea acelei scene, în timpul ultimei întâlniri din cadrul cursului Clasice 125: *Odiseea* lui Homer a ţinut şi-n pauză şi o bună bucată din partea a doua a cursului. Din acest motiv, am avut relativ puţin timp să vorbim despre întâlnirea dintre Odiseu şi tatăl lui şi despre finalul controversat al poemului. Cursul, asemenea epopeii, s-a mişcat mult mai repede pe măsură ce se apropia de final; atât de mulţi studenţi vorbeau în acelaşi timp când ceasul arăta 12: 30, încât notiţele mele din acea întâlnire sunt haotice.

Vreo doi puşti au vrut să vorbească totuşi despre scena Odiseu-Laertes. Madeline, de exemplu, a spus că e probabil scena cea mai satisfăcătoare din punct de vedere

66 Op. cit., p. 395.

emoţional dintre toate reîntâlnirile lui Odiseu. Nina era deranjată de manipularea capricioasă a tatălui de către erou.

Dar asta pare pur şi simplu *tortură*, a strigat ea. A fost cea mai vehementă reacţie a ei din tot semestrul. Serios, chiar nu mi-a plăcut *deloc*, a continuat ea. Cred că Odiseu e pur şi simplu înţepenit în obiceiul lui de a-şi face jocurile, dar în acest punct nu mai are niciun motiv de a-şi ascunde identitatea. Mie mi s-a părut pur şi simplu *aiurea*.

Jack tocmai dăduse un răspuns interesant la comentariul Ninei – eu cred, a spus, că încercarea lui Laertes a fost necesară din cauza felului de a fi al lui Odiseu; ar fi crezut Laertes vreodată că acela e Odiseu dacă respectivul nu i-ar fi supus pe *toţi* la teste? – când am văzut mâna tatei arătând spre ceas. Era 12: 40; eram în întârziere. Trebuia să prindă trenul.

Terminaserăm. Am spus câteva cuvinte despre cât de mult mi-a plăcut seminarul, iar câţiva dintre puşti au aplaudat cu timiditate, apoi s-au ridicat şi au mai zăbovit un pic, după care au plecat cu toţii.

L-am condus pe tata la gară cu maşina.

Abia când mă întorceam acasă de la gară mi-am dat seama că nu pusesem singura întrebare la care chiar aveam nevoie de un răspuns: o întrebare care, spre deosebire de prea multe dintre întrebările mele, probabil, nu era retorică, nu era menită, într-un fel, să-i conducă spre o idee sau o interpretare sau un concept la care eu, sau unul dintre profesorii mei, ajunseserăm după toţi acei ani, sau decenii şi chiar secole de lecturi, ci era un apel autentic la informaţie, la cunoaştere, la educaţie. Fusesem atât de şocat de indignarea lui Madeline şi a Ninei în faţa tratamentului aplicat de Odiseu tatălui lui, atât de pus pe gânduri de ideea lui Jack cum că neîncrederea stă într-un fel în miezul identităţii multiple a lui Odiseu, încât nu am avut şansa de a le atrage atenţia asupra unei anomalii ce mă şocase adesea.

Aşa cum discutaserăm de multe ori, *Odiseea* e un

poem în care este sărbătorit actul povestirii în toate formele lui, unele dintre aceste forme fiind înşelătoare şi chiar lipsite de onestitate, aşa cum o demonstrează înseşi poveştile spuse de Odiseu. Şi totuşi, deşi nu simte nicio strângere de inimă când îşi minte tovarăşii, gazdele, binefăcătorii, servitorii, fiul, soţia, chiar şi pe însăşi Atena, singura disimulare pe care n-o poate duce până la capăt Odiseu este cea în faţa lui Laertes. Întrebarea mea, dacă aş fi avut vreo şansă de a o pune, ar fi fost aceasta: De ce, în accepţia lui Homer, singura minciuna cu adevărat inimaginabilă este cea spusă de un fiu tatălui său?

La două sau trei zile după asta, Froma, mentorul meu din timpul şcolii doctorale, m-a îndemnat să mă îmbarc pe croaziera *Odiseei*.

O sunasem de ziua ei. La Mulţi Ani! am urlat în telefon. A scos un sunet dezinteresat. Câţi ani mai ai *tu* acum? a tuşit la mine. I-am spus, iar ea a strigat: Cincizeci şi *câât*? Nu-i de mirare că-s bătrână.

Apoi am început să stăm de vorbă şi în curând conversaţia s-a îndreptat spre semestrul care tocmai se încheiase.

Deci cum a fost? a întrebat. A vorbit mult în timpul orelor?

Am izbucnit în râs şi i-am spus despre câteva dintre încăierările pe care le-am avut de-a lungul semestrului. *Nu e erou pentru că plânge*. *Nu e erou pentru că îşi înşală soţia*. *Nu e erou pentru că primeşte ajutor din partea zeilor*!

Ce părere au avut studenţii despre el?

Întâmplător, ştiam cu destulă exactitate ce părere au avut studenţii dat fiind că, spre surprinderea mea, unii dintre ei îmi trimiseseră e-mailuri după ultimul curs să-mi spună cât de mult le plăcuse de Taţi. I-am citit Fromei cu voce tare câteva e-mailuri.

Tommy a scris: „îţi puteai da seama că era la fel de entuziasmat de lectură ca şi noi şi că avea o mare curiozitate intelectuală chiar şi la vârsta lui”.

Ce drăguţ! a exclamat Froma.

Jack mi-a scris să-mi spună că tata era „un tip fericit şi destul de amuzant” „A fost minunat să-l avem coleg pe tatăl tău”, a scris el, „lumina sala cu simpla lui prezenţă”. Fericit şi amuzant? mi-am zis când am citit prima oară e-mailul. Luminos? Despre ce naiba *vorbeşte*?

Un mesaj de la Tom Blondul m-a surprins din motive cu totul diferite:

Am avut plăcerea de a mă întâlni cu tatăl tău în afara clasei. Odată ne aflam amândoi în gara Rhinecliff. Eu îmi aşteptam nişte prieteni, el aştepta trenul ca să meargă acasă. Am vorbit vreo oră despre *Odiseea* şi despre viaţă, în general. Ce m-a impresionat a fost cât de onest, de implicat şi de grijuliu era. A fost o conversaţie splendidă. Mersi că l-ai adus cu tine în fiecare săptămână.

Când am citit prima oară acest mesaj, m-am întrebat de ce nu-mi spusese tata că se întâlnise cu Tom la gară. La începutul lui martie – chiar când ne apucaserăm să discutăm despre Apologoi, iar el anunţase că s-a hotărât să vină cu trenul în fiecare săptămână, în loc să conducă – am fost convins că era din cauză că se temea să mai conducă şi că-i era prea jenă să recunoască. Nu-mi trecuse prin minte că ar mai fi existat vreun motiv pentru ca el să-şi dorească să ia trenul săptămânal.

Aveam un mesaj de la Madeline.

M-am întâlnit de multe ori cu el la gara Rhinecliff; mă recunoştea mereu şi-mi spunea bună. Am purtat multe discuţii despre *Odiseea* şi despre curs, care m-au ajutat să-mi dezvolt ideile. A petrecut un drum întreg cu trenul discutând cu un bun prieten de-al meu, care locuieşte tot în Long Island, despre munca lui ca profesor şi la Grumman. Era un partener de discuţie foarte plăcut şi în general un om adorabil. Sunt convinsă că era foarte impresionat de tine, chiar dacă nu era întotdeauna de acord cu interpretările tale!

Brendan a scris:

Tatăl tău m-a impresionat într-o zi, când aşteptam

trenul, spunându-mi o poveste despre cum a studiat latina în liceu. Ce m-a impresionat a fost că după toţi anii ăştia voia să termine ce începuse când nu era cu mult mai mic decât noi. Câţi oameni se pot lăuda cu aşa ceva?

Am continuat să citesc şi Froma a chicotit. Păi în mod cert nu i-a lăsat indiferenţi, nu crezi?

Categoric, am spus. Mă îndoiesc că o să mai am vreodată o grupă *ca asta*.

Am încercat să par amuzat, dar căzusem pe gânduri. De-a lungul semestrului, îmi regalasem prietenii şi colegii cu poveşti despre cum tatăl meu în vârstă de optzeci şi unu de ani se hotărâse să se-ntoarcă la facultate şi să urmeze cursul meu despre *Odiseea*, dar până la urmă tata fusese cu adevărat un „student”, cuvânt ce derivă din substantivul latin *studium*, „efort sârguincios”. Depusese eforturi felurite, cum nici nu visasem, iar eu nici nu observasem.

La capătul celălalt al firului, Froma mă întreba ce am de gând să fac de-a lungul verii. Îmi imaginam fumul albăstrui încolăcindu-se spre tavanul biroului ei de la Princeton, peste rafturile încovoiate de cărţi, peste macrameurile de pe perete, peste afişele din anii ’60 sau 70 care făceau reclamă la conferinţe de la Paris şi Groningen şi Berlin şi Ierusalim, ai căror participanţi erau acum la fel de morţi ca bibliotecarii din Alexandria. În fundal se auzea un zornăit metalic, ca al unor monede sunând în buzunar. Se joacă cu brăţările, m-am gândit, răsucindu-şi pe deget cea mai recentă achiziţie.

Stai! a strigat. E ceva ce musai trebuie să faci! îţi trimit acum link-ul.

Am zâmbit, gândindu-mă la toate lucrurile pe care m-a pus Froma să le fac de-a lungul anilor, la locurile pe care m-a făcut să le vizitez, să încerc să văd lucrurile altfel, cu mai puţină rigiditate. M-am gândit la ceva ce-mi spusese odată, când mă chinuiam să-mi închei dizertaţia. Venisem la birou ei, în plin blocaj, disperat pentru că nu ştiu ce idee măreaţă de-a mea nu funcţiona. După ce am terminat de

vorbit, m-a fixat cu privirea şi a spus: Problema *ta* e că priveşti tot ce nu se încadrează în teoria ta ca pe un inconvenient, în loc să îl vezi ca pe o şansă de a-ţi îmbogăţi gândirea, de a veni cu o nouă teorie. Eşti atât de blocat în propriile teorii, încât nu vezi ce se află chiar în faţa ochilor tăi.

Mi-am amintit cum îmi spunea asta. Şi atunci am înţeles. Brusc, mi-am zis: Am făcut-o din nou – am făcut-o tot semestrul. Iar şi iar, fusesem atât de pornit să-i fac pe puşti să vadă lucrurile în felul meu, atât de obsedat să fac ca interpretările pe care le absorbisem în studenţie să fie cele cu care vor rămâne şi ei, încât privisem împotrivirile lor, eşecul lor de a observa ceea ce voiam să observe, ca pe o problemă, mai curând decât ca pe o soluţie – ca pe o cale de a vedea ceva ce eu nu observasem niciodată. Ei încercaseră să-mi spună acest lucru în ziua când îmi explicau cu atâta pasiune ideile lor despre Apologoi, despre cum poate Homer ne spune că Odiseu şi-a scornit toată povestea; dar eu abia dacă-i ascultasem.

Ceva ce spusese Brendan în ziua aceea îmi răsuna în minte. *Mă întreb dacă eşti de părere c-am putea spune că-i o poveste despre ascultare*. *Despre cum propria ta perspectivă afectează felul în care auzi lucrurile*? *Adică, adevărata problemă în povestea asta e că, de la bun început, Polifem aude doar ce vrea să audă*.

Auzisem doar ce voisem să aud. Şi văzusem doar ce voisem să văd – şi nu reuşisem să observ, din nou, ceea ce se aflase chiar sub ochii mei. Mi-am amintit cât mă iritase tata câteodată, de-a lungul semestrului, pentru că se separa de restul studenţilor, pentru că stătea în scaunul lui undeva în spatele meu, în stânga, şi pentru că se referea la Madeline, Nina şi la Tom Blondul cu pronume neutre: *Sunt de acord cu ce a zis ea*, *Sunt de acord cu ce zice el*, şi de fapt în tot timpul ăla el îi cunoscuse, se chinuise să-i asculte. Tot semestrul mă văzusem, plin de vanitate, ca pe un Odiseu pedagog, care-i conduce într-o aventură palpitantă prin text, iar la final m-am dovedit a fi Ciclopul.

Pe când depănam aceste gânduri triste, Froma a strigat, cu o voce triumfătoare: Am găsit-o!

Ce-ai găsit? am întrebat. Stai o secundiţă, a zis ea, şi apoi Inboxul mi-a bipăit. Am deschis e-mailul de la ea şi am apăsat pe un link. Era website-ul unei linii de croazieră. „Pe urmele *Odiseei*”, am citit.

Trebuie să mergi, a strigat Froma; şi aşa, l-am sunat pe tata şi i-am trimis link-ul, iar spre surprinderea mea el m-a sunat şi a zis: Hai *s-o facem*, Dan.

A existat un e-mail primit de la un student despre prezenţa tatălui meu la cursul Clasice 125: *Odiseea* lui Homer pe care nu i l-am citit Fromei în ziua aceea – fie dintr-un sentiment al propriului eşec ruşinos, fie dintr-o competitivitate obscură faţă de tata, încă nu-mi dau seama.

Ultimul dintre e-mailurile primite după încheierea semestrului era de la Trisha, care avea să aleagă limbile clasice ca subiect principal de studiu şi care s-a remarcat în anul terminal printr-o – da – o teză insultător de sclipitoare despre tema peşterilor la Homer şi în literatura greacă ulterioară, devenind astfel cea mai nouă verigă într-un lanţ de învăţaţi ce duce până la Porfiriu, învăţatul din secolul 3 d.Hr., autorul unui tratat care se intitulează *Despre peştera nimfelor din Odiseea*. Mesajul ei se încheia cu câteva fraze ce descriu, cu o concizie şi o lipsă de sentimentalism pe care nu mă pot abţine să mă gândesc că tata le-ar fi admirat, efectul pe care profesorii de oriunde şi-au dorit întotdeauna să îl aibă asupra studenţilor lor:

Era un om incredibil şi o prezenţă extraordinară la fiecare curs. Era o plăcere să stai de vorbă cu el. Întotdeauna m-am gândit la el când citeam Odiseea.

Nu ştii niciodată cu adevărat la ce va conduce procesul educării; cine va asculta şi, în anumite cazuri, cine va preda.

SEMA

(Semnul)

6 APRILIE, 2012

„Astfel îţi dau ţie veste de semnul acesta, dar nu ştiu

De mi-a rămas, tu, femeie, la loc patul bun, sau vreunul
Dintre bărbaţi l-a mutat şi-a tăiat din călcâi şi măslinul!”

Odiseea, Cântul XXIII, 202-204

Anxietatea generală care bântuie deschiderea *Odiseei*, nesiguranţa aparent insolubilă ce îi afectează soţia, fiul şi gospodăria eroului absent, e simbolizată de un motiv memorabil şi macabru: un mormânt gol, absenţa unui cadavru. Pe măsură ce epopeea înaintează, diverse personaje deplâng faptul (aşa cum îl percep ei) că Odiseu, despre care se presupune în acel moment că ar fi murit pe mare, nu a avut parte de înmormântare. Tatăl, soţul, regele absent nu are mormânt, nu are tumul – mormanul înalt de pământ aflat deasupra mormântului pe care grecii din Epoca Bronzului îl înălţau pentru a marca prezenţa unui cadavru; nu exista nicio inscripţie care să spună cine a fost şi care au fost faptele lui. „De răpus el, odată, / Ar fi căzut printre soţi-i, la Troia-cetate, cu vază, / Ori la cei dragi, poate, n braţe, războiul când dus-a la capăt! / l-ar fi putut ridica o movilă Aheii, deasupra […] / Dar iată cum, fără slavă, răpit fu de vânturi ca Harpii” 1, se plânge Telemah în Cântul I. Ca morţii să rămână neîngropaţi era o posibilitate ce isca în greci o deosebită teroare, lucru evident deja din primele versuri ale *Iliadei*, poem al cărui propriu proem exprimă repulsia la gândul că unii dintre eroii ce au murit la Troia au ajuns „pradă câinilor, cum şi ospăţ pentru vulturi”. Şi în multe alte mituri greceşti este prezentă o pronunţată anxietate culturală legată de cadavrele neîngropate. Este centrală, de exemplu, în povestea fiicei lui Oedip, Antigona, un mit dramatizat de Sofocle în tragedia cu acelaşi nume, scrisă la trei sute de ani după ce au fost create poemele homerice: Antigona, tânăra prinţesă care, cu preţul propriei vieţi, contestă o lege crudă ce interzice înmormântarea fratelui ei, un trădător al statului. Interesant e că piesa pare să apere poziţia Antigonei, din

1. Op. cit., p. 12.

moment ce personajul antagonic ei, regele care a

promulgat legea, cedează până la urmă şi consimte să-l îngroape pe tânăr cu mâna lui. Ideea că până şi răufăcătorii şi criminalii au dreptul la o înmormântare decentă vine chiar din *Odiseea*. În Cântul III aflăm că ucigaşii lui Agamemnon au fost îngropaţi împreună într-un mormânt comun şi că au avut parte de rituri funerare adecvate după ce au fost omorâţi de fiul răzbunător al generalului mort.

Această preocupare faţă de ritualurile funebre rămâne activă de-a lungul întregii epopei. În Cântul XI, când Odiseu călătoreşte în Hades şi întâlneşte umbra ghinionistului marinar Elpenor, strigoiul, după cum ştim, îl imploră să-l înmormânteze:

„Neîngropat, nebocit, să nu pleci să mă laşi tu în urmă, Spate-ntorcându-mi, iar zeii pe tine grea pică să prindă, Ci mă aşază, cu arme pe mine şi tot ce avut-am, şi o movilă ridică-mi la ţărmul căruntelor valuri, Pentru un biet muritor amintire la cei ce-o să vină!

Astea să mi le-mplineşti, şi lopata la groapă mi-o pune, Cea de vâslit şi cu care trăgeam cu-ai mei soţi laolaltă!”[67].

Aşa cum iarăşi ştim, Odiseu îl ascultă şi-i ridică un monument după dorinţă – un mormânt care e, de fapt, asemenea celui pe care familia lui Odiseu şi-ar fi dorit să-l aibă chiar *el*, în Cântul I. Iar un pic mai târziu, când Odiseu, deghizat, îşi caută adăpost în coliba lui Eumaios, tema iese din nou la suprafaţă. La fel ca alte personaje, porcarul cel credincios este convins că preaiubitul său stăpân e mort de mult, pierdut pe mare şi repetă, aproape cuvânt cu cuvânt, tristele vorbe pe care le-am auzit prima oară în Cântul I: „l-ar fi putut ridica o movilă deasupra Aheii, / Iară copilului său mare slavă să-i lase-i era dat! / Dar aşa, crâncene Harpii răpitu-l-au fără de slavă”[68].

În mod ciudat, aceleaşi cuvinte sunt repetate în ultimul cânt al epopeii, Cântul XXIV, în timpul unei

---

67 Op. cit., p. 172.

68 Op. cit., p. 228.

conversaţii între două fantome, odată ce veştile despre triumful lui Odiseu au ajuns în Ţara Morţilor. Unul dintre strigoi este Ahile; celălalt e Agamemnon. Succesul lui Odiseu este satisfăcător în special pentru cel de-al doilea, a cărui întoarcere acasă – ucis de mâinile soţiei adulterine şi de iubitul acesteia după intrarea triumfătoare în palat ca învingător al Troiei – reprezintă, după cum au înţeles în final şi studenţii mei, reversul întoarcerii în secret a lui Odiseu: tainic, deghizat, la o soţie ce se dovedeşte a fi fost credincioasă. Amintirea întoarcerii triste a lui Agamemnon îl inspiră pe strigoiul lui Ahile să repete deja familiarele vorbe: „O, cât mai bine era, bucurându-te-n cinstea domniei, / Lângă a Troiei cetate să-ţi vezi, poate, soarta şi moartea! / Ţi-ar fi putut ridica o movilă deasupra Aheii”[69]. Agamemnon îi dă un răspuns usturător, descriindu-i, pe mare întindere, riturile funerare elaborate pe care Aheii i le-au dedicat *lui* după moarte: o scenă pe care *Iliada* în sine, a cărei poveste se încheie înaintea morţii lui Ahile, nu ne-o poate ilustra. În folosul lui Ahile, Agamemnon aduce la viaţă magnificele ceremonii funerare: vaierele soldaţilor greci, urletul înfiorător al mamei îndoliate, nimfa marină Tetis; bocetul melodios al nimănui altcuiva decât al celor nouă Muze, cele şaptesprezece zile de bocet şi incinerarea trupului în cea de-a optsprezecea zi, urna din aur, făurită de însuşi Hefaistos, în care mama lui aşezase oasele arse. „V-am ridicat împrejur uriaşă, măreaţă movilă, / Strânsă de tarea oştire-a Aheilor vajnici în suliţi, / Pe-un vârf de stâncă”[70].

E greu să nu simţi, în acest cânt final al poemului, că prin repetatele referiri climactice la morminte şi înmormântări – lipsa unui mormânt pentru Agamemnon, înmormântarea somptuoasă a lui Ahile – *Odiseea* „înmormântează” *Iliada*: adică oferă o încheiere, îşi ia la revedere atât de la predecesoarea ei, cât şi de la sine. Deşi *Odiseea* are contururile generale ale unei comedii – până

69 Op. cit., p. 380.
70 Op. cit., p. 382.

la urmă, se încheie cu un succes, cu bucurie şi cu un fel de nuntă –, aceste referiri ciudat de frecvente la morminte şi înmormântări, cu aerul lor de finalitate, sfârşit, isprăvire, poartă o aură evident melancolică.

Într-adevăr, *Odiseea* face tot posibilul pentru a ne oferi detaliile morţii lui Odiseu însuşi, deşi aceasta nu survine decât mult după ce se încheie acţiunea poemului. Într-o scenă ce are loc în timpul aceleiaşi vizite în Hades din Cântul XI, cel în care ne sunt oferite detaliile morţii bietului Elpenor, clarvăzătorul Tiresias anticipează, în aceeaşi frază, moartea lui Odiseu, cât şi finalul poemului. El îi spune lui Odiseu că, odată ce-i va ucide pe Peţitori, trebuie să-l îmbuneze pe Poseidon, care e de atâta vreme mâniat pe el. Pentru a săvârşi aceasta, Odiseu trebuie să ia o vâslă, simbol al îndelungatelor sale chinuri şi, de asemenea, simbol al mării, domeniul lui Poseidon, şi să înainteze cu ea în interiorul uscatului până când va da peste un popor care să nu aibă habar de existenţa mării şi care să creadă că vâsla este o vânturătoare – obiect asociat cu recolta, cu agricultura: adică, de fapt, cu pământul. Acolo, spune Tiresias, Odiseu trebuie să înfigă vâsla în pământ şi să aducă sacrificii lui Poseidon. Ceea ce înseamnă că Odiseu va aduce marea acolo unde nu a fost vreodată cunoscută, extinzând astfel renumele lui Poseidon, zeul pe care l-a jignit şi pe care, în acest act final, de închidere, îl îmbunează. Ce e foarte interesant aici e faptul că monumentul ispăşirii pe care trebuie să-l ridice Odiseu seamănă în mod straniu cu mormântul pe care Elpenor l-a implorat să i-l ofere: un tumul cu o vâslă înfiptă-n vârf. Acest monument ciudat este, de fapt, un fel de „mormânt” pentru Odiseu: chiar în clipa când strigoiul lui Tiresias îi dictează lui Odiseu straniul ritual pe care trebuie să-l îndeplinească, el îi şi prezice momentul morţii, ce va surveni peste mulţi ani:

„Iară moartea apoi ţi s-a trage

Nu de pe mare, ci blândă de tot, şi luându-te-n urmă, De bătrâneţe, doar, încovoiat, cu noroadele-n juru-ţi, în

bună pace, ferice” 1.

1. Op. cit., p. 173.

Acest salt înainte spre moartea eroului îşi va găsi echivalentul mai departe în poem, într-o secvenţă extinsă despre naşterea lui, de care avem parte în Cântul XIX, când se desfăşoară povestea cicatricii sale. Aceste imperecheri – moartea şi naşterea, amintirea şi proiecţia – îţi reamintesc că, oricât de mult ar semăna această lungă poveste cu redarea detaliată a unui singur episod din viaţa protagonistului său, *Odiseea* este, de fapt, un soi de biografie, cuprinzând pe neştiute întreaga existenţă a eroului său prin acrobaţii narative şi cronologice. Moartea lui Elpenor este o asemenea fentă, simulacrul unei morţi la care nu vom asista în decursul epopeii; noi înţelegem însă că doar atunci când eroul însuşi este mort şi îngropat, bocit şi înmormântat se poate sfârşi povestea.

Cuvântul grecesc pentru „mormânt” pe care-l foloseşte Elpenor atunci când îl roagă pe Odiseu să-i „clădească un mormânt” este *sema*. Cuvântul poate însemna „mormânt” sau „cavou”, dar acela este doar sensul secundar: sensul primar este acela de „semn” sau „semnal”, sens ce supravieţuieşte în termenul englezesc *semiotics* [, ce se referă la studiul semnelor şi al simbolurilor, mergând până la teoria filosofică a generării sensurilor propriu-zise. În ceea ce-i priveşte pe grecii care le construiau, mormintele, ori *semata* (pluralul de la *sema*), care au o asemenea importanţă izbitoare în *Odiseea*, erau căi de a semnala şi de a transmite informaţii referitoare la ocupanţii lor; erau menite să spună poveşti. În Cântul I, de exemplu, un personaj deplânge faptul că, neavând un mormânt cu tumul la Troia, Odiseu nu va cunoaşte gloria – o aserţiune ce sugerează cât de mult era menit mormântul să „vorbească” despre locatarul lui. În mod similar, în Cântul XI, Elpenor afirmă că al său *sema*, împodobit cu vâsla ce simboliza ocupaţia lui de-o viaţă, va oferi informaţii despre el generaţiilor viitoare. Iar altarul pe care Odiseu a primit poruncă să-l ridice în cinstea lui

Poseidon, tot în Cântul XI, este de asemenea proiectat să spună o „poveste” – povestea unui

1. Semiotică.

duşman al lui Poséidon care face în cele din urmă pace, prezentându-l pe zeu unor oameni care nu aveau de unde să-l cunoască.

În afara denotării diverselor morminte şi monumente funerare asociate cu Odiseu în cursul îndelungatei şi straniei sale existenţe, cuvântul *sêma* mai apare o dată în *Odiseea*, deşi într-un context mai puţin macabru. Se întâmplă în Cântul XXIII, când Odiseu, indignat, înfuriat de capcana isteaţă a Penelopei, descrie cu atâtea detalii pline de dragoste patul pe care el l-a făcut pentru ei doi, patul al cărui secret bine ascuns era că nu poate fi mişcat nicicum. La finalul discursului său plin de pasiune, el se referă la secretul patului ca la *sêma*, „semnul” dintre el şi Penelopa, simbolul legăturii lor indestructibile.

Toate acestea însemnând că, în lumea *Odiseei*, un *sêma* este o poveste ce devine vizibilă: monumentul, tumulul, patul, toate sunt semnale care, pentru cei ce ştiu să le citească, spun poveşti la fel de limpede precum o face povestea în care aceste *sêmata* sunt inserate, povestea pe care o cântă chiar poetul.

Totuşi e adevărat că termenul cel mai adesea denotă un mormânt ce poate lua forma unui tumul sau a unui obiect (o vâslă, să zicem), care în timp devine substitutul trupului invizibil, atrăgând privirea trecătorilor şi invitându-i să se oprească şi să ia seama; în timp ce inscripţia, care adesea e în versuri şi pe care străinii o citesc odată ce s-au oprit, spune povestea vieţii pe care a trăit-o acel trup.

Tata a avut atacul spre sfârşitul lui ianuarie, la două luni după ce căzuse în parcare. Până de Anul Nou îşi revenise aproape complet după mica fractură la pelvis provocată de căzătură; singurul defect rămas fusese un mic cheag de sânge ce i se formase la picior imediat după sărbători, ceva despre care doctorii ne avertizaseră că s-ar

putea întâmpla. La două săptămâni după Revelion s-a internat în spitalul local pentru a-i fi scos cheagul de sânge – o procedură uşoară; a doua zi era externat. Pentru a preveni formarea altui cheag, i-au prescris anticoagulante, iar aceste anticoagulante i-au provocat atacul, pentru că sângele diluat i-a inundat vasele creierului, vasele minuscule pe care, ne-a spus neurochirurgul mai târziu, toţi acei ani de fumat din tinereţe le făcuseră periculos de friabile. Pe scurt, ne-a spus doctorul în timp ce ne arăta mamei şi mie o radiografie a creierului tatei în acea primă noapte, noaptea în care m-am întâlnit cu ea la Urgenţă după ce sunase la 911, după ce *el nu-şi putuse pune iPad-ul la încărcat şi atunci am înţeles că ceva nu era în regulă*, pe scurt, vasele au consistenţa vatei de zahăr; se fărâmiţează foarte uşor cu timpul. Şi chiar când stăteam acolo şi mă uitam la creierul tatei, m-am gândit la cât de eficientă era comparaţia asta simpatică: *fărâmicioase ca vata de zahăr*. Homer ar fi trebuit să se gândească la asta.

Fărâmicioase ca vata de zahăr. M-am gândit la tata, care tot timpul se lăudase cum se lăsase el de fumat prin voinţă, la cât de mândru fusese că o făcuse prin metoda cea mai grea. M-am uitat la tomografie, m-am uitat la doctor şi am spus: Dar tata nu fumează. S-a lăsat cu mult timp în urmă, cred că-n 1970.

Doctorul a clătinat din cap. E mult timp, ştiu, dar crede-mă că răul e deja făcut. Ni se spusese de la început că „răul” era de proporţii. În noaptea atacului, tânărul neurochirurg a ţinut radiografii şi tomografii în lumină şi ne-a vorbit despre lobii prefrontali. Acesta, a spus el, indicând o pată neagră, e atacul.

Mama şedea pe un scaun de lângă patul tatei în secţia de neurochirurgie, unde câteva monitoare îi urmăreau pulsul, respiraţia, chimicalele din corp. Seamănă cu biroul lui, m-am gândit. Cum stătea pe scaunul acela, mama părea mai mică, smotocită, îşi înfundase capul adânc în gluga hanoracului, ca o pasăre ce încearcă să-şi facă culcuş în propriile pene.

Aia? a spus, întinzând un deget tremurător înspre pata ca dintr-un test Rorschach pe care o indicase chirurgul. Diamantul pe care i-l cumpărase bunicul meu în urmă cu cincizeci de ani pentru că credea că i se potriveşte mai bine decât inelul pe care şi-ar fi putut permite să i-l ia tata strălucea pe degetul noduros în timp ce urmărea conturul petei: „sângerarea”. Dar pare să-i acopere tot capul, a spus.

Doctorul i-a răspuns: Asta încerc să vă spun, doamnă Mendelsohn. E foarte ext… e foarte mare.

Mama s-a îndreptat într-o clipită. În ultimii ani, se micşorase şi se împlinise, dar în momentul acela părea cu vreo cincisprezece centimetri mai înaltă. L-a înfruntat pe doctor. Ştiu ce înseamnă *extinsă*, tinere. Am predat în sistemul public de învăţământ din New York City. Sunt profesoară, iar soţul meu e matematician. Fiul meu e profesor universitar. Nu suntem idioţi şi nu trebuie să foloseşti cuvinte simple cu noi.

Îmi pare rău, a spus doctorul. Fusese în mod evident luat prin surprindere.

Nu-mi vorbi ca şi cum aş fi un copil, a continuat Mama. Pur şi simplu încerc să înţeleg ce i s-a întâmplat soţului meu. Lua masa cu nişte foşti colegi de serviciu şi era în regulă, apoi nu mai găsea ieşirea din restaurant şi nu-şi mai putea cupla iPad-ul la încărcător. Nu înţeleg cum s-a putut întâmpla una ca asta.

Din cauza anticoagulantelor pe care le lua, a spus doctorul. După cum ştiţi, a avut un mic cheag de sânge provocat de fractura din urma căderii din – a răsfoit foile pe care le avea prinse pe clipboard – noiembrie.

Da, a spus mama. Eram cu toţii acasă la Andrew, fiul meu cel mai mare. Ne aflam în California de Thanksgiving Day. Nu plecaseră decât la cumpărături, Jay şi Andrew făceau cumpărături pentru masa de Thanksgiving, cu toţii erau pe drum. Şi a apărut *fututa* aia de bucată din metal – am ridicat privirea, uimit; nu cred c-o mai auzisem pe mama să spună cuvântul „fut” – ieşită-n afară în parcare,

unde pui cărucioarele, iar Jay s-a împiedicat de ea şi a căzut. Aşa a început totul.

Da, a spus doctorul cu blândeţe îndelung exersată. Da. Dar nu avem nevoie de toată povestea, acum nu mai are legătură cu căzătura, acum e vorba de atacul suferit de soţul dumneavoastră, cauzat de anticoagulantele prescrise săptămâna trecută pentru a rezolva cheagul de sânge.

Ei bine, eu am nevoie de poveste, l-a repezit mama. Încerc să înţeleg.

În următoarele trei luni aveau să se petreacă multe scene de genul ăsta: doctorii vorbindu-i cu condescendenţă Mamei, iai ea repezindu-i. E ultima dintre Fazele mele de Autoafirmare, avea să-mi spună mai târziu. Am râs. În anii ’70, când avea vreo patruzeci şi ceva de ani – asta era pe când în aer plutea mişcarea pentru emanciparea femeilor, iar conversaţiile ei cu Gaşca celor Patru din timpul reuniunilor noastre de vacanţă căpătaseră un ton şoptit, oarecum conspirativ în timp ce vorbeau aşezate la masa de bucătărie din New Jersey, Long Island sau din suburbiile Washingtonului despre Betty Friedan sau Gloria Steinem –, în anii ’70 trecuse prin prima dintre aceste „faze” „M” *vine de la „Mamă”, nu de la „menajeră”*! ne răspundea când o rugam să facă ceva pentru noi. *Spală-ţi singur ciorapii de tenis, ştii unde e maşina de spălat*. Şi apoi, în anii ’80, s-a implicat în mişcarea locală care milita pentru salvarea mediului, urla în portavoce la mitinguri, tipărea broşuri şi-i lua la întrebări pe membrii Congresului, prezentând statistici despre nivelul de toxicitate al pânzei freatice, cu cifrele şi tabelele înşirate în cerneală roşie pe paginile albe ale blocnotesurilor ei galbene. *Mama voastră are o minte foarte bună, iar acum şi-o pune la treabă*, spunea câteodată tata în timpul acelei faze de autoafirmare, şi era greu să nu-i surprinzi nota de admiraţie din voce… Mamei îi plăcea să păstreze sticluţele de parfum cu care renunţase de mult să se mai dea pe un raft din cabinetul ei din baie, recipiente extraordinar de mici din cristal sau sticlă neagră purtând exotice etichete aurii, SHALIMAR,

SUBLIME şi ARPEGE, lichidul dinăuntru fiind de mult redus la un concentrat maroniu aflat pe fundul fiecărei sticluţe, iar când deschideai câte una, aşa cum îmi plăcea să fac în secret când mai crescusem, aroma exploda în aer, puternică precum cea a sărurilor, fiecare dintre ele aducând în amintire câte o seară din trecutul îndepărtat, Mama la începutul anilor ’70, într-un costum cu pantaloni verde, din catifea, cu o curea argintie purtată jos pe talie, plecând la nu ştiu ce bar mitzvah fiţos, Mama la sfârşitul anilor ’60 sărutându-ne de noapte bună pe mine şi pe Andrew, aplecându-se în haina ei din astrahan cu pălărie asortată, cu părul ei castaniu-roşcat pe fondul vârtejurilor negre ale blănii de miel, gata de plecare la „o petrecere” în oraş, Taţi uitându-se la ea mândru în timp ce-i ţinea uşa, prefacându-se nerăbdător cât ea îşi trăgea mănuşile din piele de ied, dar de fapt bucurându-se de tot ce vedea. Când tata a spus *Mama voastră are o minte foarte bună, iar acum şi-o pune la treabă*, aroma a ceva din trecut, ceva ce presupusesem că se epuizase cu mulţi ani înainte, adierea a ceva ce fusese între ei cu mult înainte să ne naştem noi, respectul pe care-l avusese pentru intelectul, gustul, energia şi umorul ei, bucuria pe care o simţea ea în faţa felului lui aricios de a pune lucrurile la îndoială şi a nerăbdării lui în faţa proştilor, dragostea lor pentru anumite jocuri de cuvinte, glume, cuvinte încrucişate, versuri – această aromă-fantomă a ceea ce fusese odinioară legătura unuia cu celălalt s-a răspândit cu putere în aer; şi mi s-a părut atunci, în anii în care Mama a fost activistă de mediu, că bucuria pe care păreau s-o simtă unul în prezenţa celuilalt în acea perioadă, însoţită de o relaxare perceptibilă a atmosferei din casă, nu era deloc întâmplătoare.

Acum, în salonul de terapie intensivă de la neurochirurgie, Mama era din nou într-o fază de autoafirmare. *Ei bine, eu am nevoie de o poveste*.

Este fiica tatălui ei, mi-a trecut atunci prin cap: totul trebuie să fie o *poveste*. Şi apoi m-am gândit la cursul

despre *Odiseea*. Epopeea este atât de împânzită de poveşti, nu în ultimul rând de cele spuse de eroul ei, poveşti atât false, cât şi adevărate, minciuni gogonate şi versiuni „amplificate” ale unor lucruri ce s-au întâmplat cu adevărat; tot ceea ce se întâmplă, ni se reaminteşte, poate fi o poveste captivantă în mâinile povestitorului potrivit. Ce este Odiseu, până la urmă – eroul al cărui ultim act vindicativ e comparat, pe calea altei comparaţii memorabile, cu acţiunea unui bard care-şi acordează lira –, dacă nu poetul propriei sale vieţi?

Cu toţii avem nevoie de naraţiuni pentru a înţelege lumea. Doctorul avea nevoie de radiografiile lui; mama avea nevoie de o poveste care să lege sărbătoarea de Thanksgiving Day şi pasul acela greşit din parcarea supermarketului de monitoarele care pâlpâiau, cu bulinele şi liniile de neînţeles strălucind verzui în întuneric, de tata care zăcea acolo, zvâcnind ca o păpuşă pe sfoară, cu un tub de plastic, larg şi de un albastru nepotrivit de viu, ca o piesă de instalaţie sanitară, atârnându-i din gura pe jumătate deschisă, lipit cu bandă adezivă de faţa lui. Poate că tata – despre care ştiam acum că crescuse atât de singur, de taciturn – avusese nevoie de poveştile mamei mele, cu mult timp în urmă.

De-a lungul următoarelor câteva zile, tata a zăcut acolo, imobil. Apoi, în ultima săptămână din ianuarie, a dat semne de luciditate: dacă-l strigai tare, îşi strângea pleoapele ca să arate că te aude. Timp de o săptămână, asta a fost tot ce a putut face. Când s-a auzit asta, au început să vină oameni să-l viziteze, şi fiecare se aşeza pe micul scaun de plastic pe care-l pusese mama lângă pat şi-i vorbea tatei cu voce tare, iar el îşi strângea pleoapele, aşa cum făcea când încerca să-şi amintească ceva ce ar fi dovedit ce ager e, o statistică de baseball, anul epidemiei de gripă spaniolă, numele celui de-al doilea vicepreşedinte al lui Franklin Roosevelt, al unei actriţe dintr-un film de mâna a doua. Andrew, Ginny şi copiii lor au venit cu avionul din California, Matt, Maya şi fiica lor au venit cu

maşina din Washington, Lily şi băieţii noştri au venit din New Jersey, Jennifer şi Greg au venit din Baltimore cu cei doi fii mici ai lor, Eric venea aproape în fiecare zi din Manhattan să-l viziteze. Făceam cu rândul, stând pe scaunul din plastic de lângă patul gigantic, cu tuburile, butoanele şi ecranele lui, cu tata înghesuit în el ca un astronaut într-o capsulă spaţială, şi-i cântam cu voce tare melodii de Rodgers şi Hart, ignorând privirile iritate ale angajaţilor spitalului, îi cântam versurile a căror măiestrie plină de fineţe îi plăcuse atât de mult:

Trupul nu ţi-e mlădios?

Ai gura lăsată-n jos?

Când o deschizi să vorbeşti, eşti isteaţă?

Dar acum tata nu-şi putea deschide gura pentru a vorbi. Putea doar să strângă din ochi ca să ştim că e pe acolo, pe undeva. Au venit şi alţi oameni, oameni pe care nu-i ştiam, de la Grumman, alţii alături de care predase la Hofstra. Odată am intrat la terapie intensivă dimineaţa devreme şi am dat peste un tânăr aşezat pe scaun. Îmi cer scuze, dar cine sunteţi? am întrebat, iar el a ridicat privirea şi a spus: Mă numesc Khan. Am fost studentul tatălui dumneavoastră, a fost pentru mine un mentor minunat. Într-o altă dimineaţă din primele zile ale lui februarie – cu un an înainte, la cursul Clasice 125: *Odiseea* lui Homer, discutaserăm Telemahia – asistenta medicală care îl spăla pe Taţi mi-a spus: Domnul Mendelsohn a venit iarăşi în dimineaţa asta, vine aşa de devreme! iar eu am întrebat: Care dintre domnii Mendelsohn? iar ea a zâmbit ca pentru a-şi cere scuze şi a zis că nu ştie. Ar putea fi vorba de Eric? mă întrebam în timp ce mă îndreptam spre recepţie ca să mă interesez. Of, nu ştiu sigur, a spus femeia de acolo, e un bătrânel cumsecade care vine dimineaţa devreme şi stă cu el, spune că schimbă două autobuze ca să ajungă aici din Queens, face o oră pe drum.

Unchiul Howard.

Nino a venit cu Barbara. Jay, Jay, îl striga Nino, apucându-l pe tata de mână, trebuie să te faci bine, avem

încă atâta de vorbit.

În următoarele zece zile starea lui a părut să se îmbunătăţească. Sau, după cum a spus doctorul, să se „stabilizeze”, un cuvânt de care ne-am agăţat, deşi n-am îndrăznit să întrebăm ce putea însemna pe termen lung: să se stabilizeze în starea *actuală*? Fraţii mei, sora mea şi cu mine auzeam cuvântul ăsta, „stabilizare”, şi clătinam din cap, fără a mai fi nevoie măcar să spunem cu voce tare ce gândeam cu toţii: că asta era tot ce îl înspăimântase întotdeauna mai tare, că în loc să lâncezească în starea asta stabilă, însă foarte proastă, ar fi preferat *să-l scoatem din priză*.

Apoi, într-o seară de luni, la sfârşitul primei săptămâni din februarie, când eram acasă la părinţii mei, cei de la spital au sunat în toiul nopţii şi ne-au spus că trebuie să mergem acolo. Starea tatălui dumneavoastră se deteriorează, a spus vocea de la capătul celălalt al firului. I-am repetat cuvintele astea Mamei. Era calmă: am simţit că se aşteptase la ceva de genul ăsta. Ne-am îmbrăcat în tăcere. Era 4: 15 a.m.

Pune-ţi cizmele, fularul şi pălăria, mi-a spus ea în hol, de parcă aş fi avut şaptesprezece ani şi plecam într-o excursie cu şcoala. La plecare a închis toate luminile din casă, una câte una, aşa cum făcuse în fiecare noapte când mergeam la culcare. *Ţac, ţac, ţac, ţac şi iar ţac*. Am ieşit în aerul rece.

Doctorul a spus: Problema e că se umflă creierul. De fapt, s-a umflat atât de mult, încât practic s-a mişcat.

L-am privit cu ochi goi. Cum adică i s-a mişcat creierul? Cum să ţi se *mişte* creierul?

Era ceva respingător la ideea asta, ceva îngrozitor. Am spus: Adică, ce vreau să zic, cum poate – e în craniu, creierul e înăuntru – unde poate *să plece*?

Mă bâlbâiam. Doctorul m-a privit răbdător. Ştiu că sună ciudat, dar se poate întâmpla, de fapt, să se mişte în interiorul craniului.

După o clipă, mama l-a privit calmă şi a întrebat: Ei

bine, şi ce înseamnă asta? îşi adusese un blocnotes galben şi, în timp ce vorbea, îşi lua notiţe.

Nu e bine. Mişcarea, umflarea e foarte probabil să aibă efecte permanente asupra creierului.

Mama spus: Ce efecte? iar doctorul a răspuns: E imposibil de spus chiar acum. Dar dacă se înrăutăţeşte, ar putea fi grave, şi atunci am fi puşi în situaţia de a lua o decizie.

O decizie, a spus mama.

O decizie, am jucat eu rolul ecoului. Am rămas tăcuţi pentru o clipă, apoi m-am uitat la doctor şi i-am spus neajutorat: Tata e un om care-şi preţuieşte mintea mai presus de orice altceva.

Mama n-a spus nimic. Monitoarele licăreau şi bipăiau. Capsula spaţială era pe drumul ei spre Dumnezeu ştie unde. Poate că tata ştia, mi-a trecut o nebunie prin cap în timp ce-l priveam. Poate chiar se afla în ea, pilotând-o.

Doctorul a spus: Poate vreţi să rămâneţi singuri cu el acum, apoi însă puteţi merge acasă. Aveţi nevoie de odihnă pentru ziua de mâine. Nu trebuie să luaţi nicio decizie acum.

M-am uitat la mama: Eu chiar vreau să stau puţin singur cu el, am spus.

Ea a încuviinţat din cap. Mă duc să-ţi aduc o cafea, a spus ea cu vioiciune. Mai trebuie să conduci şi până acasă şi eşti epuizat. A luat-o din loc, cu blocnotesul ei galben rezemat în îndoitura braţului, ca şi cum ar fi fost o directoare de şcoală care pornea să facă turul claselor. Când trecea pe lângă biroul asistentelor, am auzit-o spunând: O, mulţumesc, dragă, ştiu unde e. Pot să-ţi aduc un pahar?

Apoi am rămas singur cu tata.

Zăcea complet imobil: singura mişcare din cameră era înaintarea sacadată a fluidelor prin tuburile de perfuzii şi şuieratul ritmic al aparatului care-l ajuta să respire. Mi se părea mie sau ceva chiar se schimbase în el? în ultimele zile păruse a fi prezent în propriul trup. Era limpede că ne

aude, era limpede că – aşa cum formulase o asistentă amabilă cu zile în urmă, când încercam să-i descriu senzaţia că el ca persoană nu fusese anulat de atacul cerebral – „e cineva acasă”. Dar acum, după ce i se mişcase creierul, nu mai eram aşa de sigur. Era de parcă deja ar fi murit.

Stăteam acolo, neajutorat, simţindu-mă cumva jenat. Taţi? am spus.

Ecranele luminau, iar cardiograma bipăia.

M-am uitat la chipul pe care-l ştiam atât de bine, ovalul pământiu, orbitele ca nişte semiluni ale ochilor căprui, acum adâncite şi exagerat conturate, pentru că slăbise foarte mult. Deşi răvăşit de boală, chipul îi părea ciudat de inocent şi de calm în penumbra camerei, ca al unui copil adormit. M-am gândit la el pe când era copil, singur în apartamentul din Bronx, în timp ce mama şi tatăl lui erau la muncă, iar Howie era plecat la război, iar Bobby colinda străzile cu cârjele lui, arătând tuturor ce dur e el. Mi l-am imaginat pe acest copil solitar aplecat asupra unei cărţi oarecare, începându-şi avid o viaţă de cititor; orice, numai să umple spaţiul gol. I-am examinat chipul. Cutele de pe frunte, dintre ochi, erau foarte adânci – de la încruntarea aia permanentă, m-am gândit, înăbuşindu-mi un rânjet. M-am gândit la el cum urla: *Numai fi aşa fătălău*! I-am privit chipul din profil, cu pometţii proeminenţi scoşi în evidenţă de lumina subacvatică, stranie a monitoarelor, cu nasul coroiat şi strâmb, cu linia subţire, orizontală a buzelor strânse trasă în jos obscen de tubul gros, albastru, pentru respirat. M-am gândit la el cum îmi spunea: *E frumoasă*, *Dan*; şi apoi *Dar ideea asta despre iubirea perfectă e un căcat*. Avea o înfăţişare nobilă, m-am gândit; era faţa unui faraon mort, întins pe o lespede, gata pentru îmbălsămare. Mâna îi atârna neajutorată într-o parte, înfăşurată în tuburi şi perforată de ace. M-am gândit la mâna Iui, care o ţinea pe a mea în peştera lui Calypso. M-am gândit la Ksenya, care mi-a spus *Tatăl tău e un bărbat fermecător*. M-am gândit la el, cum

mi-a spus, după conferinţa despre „Ithaca”, ceva ce tânjisem adesea în van să aud de la el când eram puşti: *Te-ai descurcat foarte bine, Dan*. M-am gândit la toate astea, privindu-l pe tata în timpul a ceea ce putea să fie ultima lui noapte pe lumea asta, şi m-am gândit: Cine e omul ăsta? şi mi-am dat seama că acum nu mai puteam afla cu adevărat.

Taţi, l-am strigat din nou. A rămas nemişcat.

Şi atunci m-am gândit: Oricum, nu aş fi avut cum să aflu vreodată răspunsul. Mintea m-a purtat la toate acele lucruri pe care crezusem că le-am ţinut ascunse de tatăl meu de-a lungul anilor, dar pe care el de fapt le ştiuse tot timpul. Ei bine, de ce nu? El mă făcuse. Un tată îşi face fiul din propria carne şi din propria minte şi apoi îl modelează cu ambiţiile şi visurile lui, dar şi cu eşecurile şi cruzimile lui. Dar un fiu, chiar dacă este al tatălui său, nu-şi poate cunoaşte tatăl în întregime, pentru că tatăl îl precedă; tatăl lui a trăit deja cu mult mai mult decât fiul lui, aşa încât fiul nu-l poate ajunge niciodată din urmă, nu poate şti niciodată totul. Nu-i de mirare că grecii credeau că foarte puţini fii ajung egalii părinţilor lor; că cei mai mulţi ajung doar pe-aproape, şi prea puţini îi depăşesc. Nu e vorba despre valoare; ci despre cunoaştere. Tatăl îşi cunoaşte fiul în întregime, dar fiul nu-şi poate cunoaşte niciodată tatăl.

M-am gândit: Nu-i de mirare că Odiseu nu-l poate minţi pe Laertes la sfârşitul poemului.

L-am privit din nou. *Taţi*, l-am strigat uşor.

Apoi a intrat o asistentă şi a aprins lumina din tavan, şi acum mă uitam nu la chipul unui rege, ci al unui bătrân bolnav: un bărbat care, am înţeles la un nivel oarecum primitiv, nu se mai afla în propriul trup, un bărbat al cărui creier – puternicul lui creier ce însemnase totul pentru el, ce reprezentase calea de scăpare din propria copilărie, care ne pusese mâncare pe masă şi plătise pentru întreţinerea copiilor lui, care ne îndemnase şi ne împinsese din urmă şi care ne şi umilise, iar care în final s-a dovedit a conţine anumite secrete pe care le împărtăşea doar cu femeia alături de care trăise timp de şase decenii – se

mişcase.

M-am uitat la el şi am ştiut ce decizie vom lua a doua zi.

La puţin timp după aceea, am condus spre casă, împreună cu mama. Uite, s-a crăpat de ziuă, a spus ea calm. Licăriri roz brăzdau marginile cerului semănând cu nişte degete. Mi-am amintit că o prietenă de-a mea, asistentă medicală, îmi spusese că asta e ora la care de obicei mor oamenii. Nu i-am spus asta mamei, dar în timp ce conduceam spre casă îmi repetam: Fă astfel încât să moară. Fă astfel încât să moară. Să nu ajungem în punctul în care trebuie s-o facem noi.

A doua zi de dimineaţă, am mers cu mama înapoi la spital, unde ne aştepta Eric; venise cu primul tren. Doctorul şi „echipa de decuplare” urmau să ne vorbească la ora nouă. Nu trebuie să se întâmple nimic *chiar acum*, ne spusese doctorul la telefon mai devreme, înainte să plecăm la spital. Dar ar fi bine să începeţi să vă gândiţi şi să vă pregătiţi. Bineînţeles că am dori să fie prezenţi şi ceilalţi membri ai familiei, dacă şi când va fi cazul.

În timp ce conduceam, mă simţeam de parcă aş fi plutit pe deasupra propriului corp.

Presupusesem că întâlnirea va avea loc în vreo sală specială, un birou izolat fonic, un loc liniştit. Dar ne-am adunat pur şi simplu în faţa rezervei tatălui meu, stând pe hol în timp ce asistentele şi internii forfoteau în jur cu mape şi tărgi. Participau doctorul, un psiholog şi un specialist în „decuplare” Mama, fratele meu şi cu mine stăteam şi dădeam din cap în timp ce ei ne vorbeau, deşi era greu să te concentrezi la ce spun. Discutaserăm cu restul familiei şi ştiam dinainte să ajungem aici ce urma să facem. În fond, nu ne spusese Taţi mereu: *Scoateţi-mă din priză, nu vreau să ajung să fiu purtat într-un cărucior cu rotile printr-un azil*. Discutăm despre a-i lua viaţa lui Jay Mendelsohn, îmi tot spuneam acolo, pe holul spitalului. O să-i luăm viaţa lui Jay Mendelsohn.

Brusc, pe când doctorul îi răspundea mamei la

întrebarea cât „va mai dura” odată ce-l vor deconecta pe Taţi – în timp ce el vorbea, ea îşi nota conştiincioasă în blocnotes, apăsând atât de tare pixul pe hârtie încât, am descoperit când am ajuns acasă, mai târziu şi am frunzărit blocnotesul, fiecare pagină lăsase urme fantomatice pe cea de dedesubt, ca un palimpsest; în ultimele săptămâni, de fiecare dată când trebuia să vorbim cu un doctor sau o asistentă, ea scotea blocnotesurile şi cita din listele transcrise, iar asistenta, o tânără roşcată, păruse impresionată şi-o asculta cu atenţie – brusc, în timp ce doctorul discuta amănunţit despre „cât va mai dura”, aceeaşi asistentă s-a apropiat de grupul nostru.

Domnule doctor, a spus.

Iritat de întrerupere, doctorul a ridicat un deget şi a continuat să vorbească. Cuvintele i se ridicau subţiratice în aer, imposibil de prins. *O să-i luăm viaţa lui Jay Mendelsohn*, îmi tot repetam.

Domnule doctor, a spus din nou roşcata, dregându-şi vocea. Neurochirurgul s-a întors repede spre ea. Da? a spus. Ce e? Asistenta a spus: Domnul Mendelsohn s-a trezit şi pare să indice că ar vrea un pahar cu apă.

Aşteaptă-te la lucruri neaşteptate.

Atât *Iliada*, cât şi *Odiseea* se încheie cu o bruscheţe ce-i ia pe unii studenţi prin surprindere. *Iliada* îşi îndeplineşte promisiunea de a detalia urmările avute de mânia lui Ahile stârnită de comandantul său, Agamemnon, ultima dintre ele fiind moartea conducătorului troienilor, Hector (care înainte de asta îl ucisese pe preaiubitul tovarăş al lui Ahile, Patrocle – o consecinţă neprevăzută a retragerii vindicative din bătălie a eroului). În anii în care am predat această operă, am descoperit că studenţii se aşteaptă ca ea să se încheie cu răzbunarea lui Ahile concretizată în uciderea bărbatului care i-a omorât prietenul – un climax al violenţei pline de satisfacţii. Dar de fapt poemul se încheie cu o descriere amplă a ritualurilor funerare dedicate lui Hector, la finalul căreia se afla acest modest vers final:

Astfel ei praznic din urmă făcut-au lui Hector, slăvitul[71].

Tonul acesta potolit e aproape tulburător de lipsit de dramatism în comparaţie cu ceea ce l-a precedat. La finalul seminarului despre *Iliada* pentru anul I pe care l-am susţinut la un an după ce Taţi se înscrisese la cursul meu despre *Odiseea*, unul dintre studenţi mi-a scris un e-mail indignat, în care îmi punea următoarea întrebare: „Asta-i tot?”

La fel stau lucrurile şi în *Odiseea*, ale cărei versuri finale sunt dedicate unei referiri plate şi lipsite de dramatism la pacea impusă de Atena şi de Zeus taberelor care se înfruntă în Itaca, scenă ce se încheie cu un straniu detaliu legat de deghizarea ultimă a Atenei:

… Mentor părând după chip, după port, ca şi după cuvântu-i[72].

Când am discutat despre aceste versuri în ultima zi a cursului, Jack a exclamat: Dai pagina aşteptându-te la mai mult, dar nu mai e *nimic*]

La care tata spusese: O carte bună te lasă aşa, să vrei mai mult.

După săptămâna aceea îngrozitoare, când creierul tatei s-a mişcat, a început încetul cu încetul să-şi revină. Jay durul îşi face revenirea, spunea toată lumea. Am început să trimit zilnic fraţilor şi surorii mele şi rudelor prin alianţă, vecinilor şi prietenilor părinţilor mei e-mailuri cu noutăţi despre îmbunătăţirea stării lui. La început a deschis ochii; apoi şi-a recuperat din puterea braţului, încât te putea strânge când îl ţineai de mână. După câteva săptămâni i-au scos tubul de respirat, ceea ce însemna că poate vorbi. Primul lucru pe care l-a spus a fost: Unde-i Mama? E bine? Şi, într-adevăr, primul lucru pe care l-a spus tot restul vieţii lui, de fiecare dată când se trezea a fost: *Unde-i Mama*? *E bine*?

Odată, la una dintre aceste scene, era prezent şi-un

71 Iliada, ed. cit., p. 502.

72 Op. cit., p. 395.

frate de-al meu. S-a întors spre mine şi a spus, gânditor: Chiar că o iubeşte.

Între jumătatea lui februarie şi finalul lunii s-a înzdrăvenit în mod vizibil. Vizitele din partea copiilor şi prietenilor lui erau mult mai animate, acum că se părea c-o să scape. La începutul lui martie, a fost mutat din secţia de neurologie într-una de recuperare. Avea televizor în cameră; a început să se uite la baseball. Era primăvară. Lily i-a adus pe băieţi într-o după-amiază de weekend şi ne-am înghesuit cu toţii în camera aia micuţă să urmărim un meci al celor de la Mets. Mă sprijineam de un perete şi l-am observat pe tata cum urmăreşte meciul cu băieţii mei. Se contraziceau în legătură cu o decizie a arbitrului. M-am gândit la Laertes în ultimul moment de glorie ce i s-a acordat în mod imprevizibil pe câmpul de bătălie, alături de fiul şi de nepotul lui. „Ce fel de zi mi-e aceasta!”, exclamă tatăl lui Odiseu.

A devenit activ. Îşi voia iPad-ul, a spus; se plictisise de atâta uitat la prostia aia de televizor. Se întreba când se va putea întoarce acasă să cânte la noua lui orgă electronică. Învăţase de unul singur să cânte preludii şi fugi de Bach. Sunt grele, a spus, dar asta e şi *ideea*. Într-o zi stăteam cu el când şi-a trecut o mână ţeapănă peste faţă şi s-a strâmbat.

Dan, poţi să mă bărbiereşti?

Avea dreptate: în tot timpul ăsta nu se bărbierise, bineînţeles, şi oricât de fină i-ar fi fost barba, îl făcea să pară neîngrijit. Părea un alt om.

Am întrebat-o pe asistentă dacă e în regulă, iar ea a spus: Sigur, folosiţi aparatul electric din cameră. Aşa că m-am aşezat în faţa tatălui meu, i-am prins faţa în palme şi l-am bărbierit. Era ascultător ca un copil la frizer. Am încercat să-mi amintesc când îi atinsesem ultima oară faţa; cu ani în urmă, probabil.

Mersi, Dan, a spus, consoanele ieşind turtite din cauza accidentului vascular.

Cu plăcere, Taţi. Mă bucur să văd că eşti tu din nou.

În cea de-a treia săptămână din martie, cei de la recuperare au spus: Veşti bune! Venise momentul să vedem dacă va mai putea merge. M-am uitat cum îl leagă în nişte chingi complicate ataşate de nişte orteze greoaie. Doi asistenţi tineri şi robuşti l-au ridicat în picioare. A făcut un prim pas cumva straniu, ca un robot, apoi s-a înmuiat, epuizat. Cei doi tineri l-au aşezat cu blândeţe la loc în scaunul cu rotile. Foarte bine! i-a spus unul din ei, aşa cum vorbeşti cu un copil mic. Tata s-a uitat la mine şi a spus: Acum ştiu cum s-a simţit toată viaţa frate-miu, Bobby.

Spre finele lui martie, o revistă de călătorii mi-a publicat un articol pe care-l scrisesem despre croaziera noastră pe urmele *Odiseei*. Am adus un exemplar la spital. Când starea tatei începuse să se îmbunătăţească, când reîncepuse să fie el însuşi, doctorul ne spusese că mai mult ca sigur vederea îi fusese afectată în mod serios de atac. E probabil ca jumătate din câmpul său vizual să fi dispărut, a spus doctorul. Am testat asta într-o zi, ridicând în faţa tatei un cartonaş pe care scrisesem, cu litere mari, negre, ca atunci când înveţi un copil să citească, BASEBALL. Taţi l-a analizat câteva secunde şi apoi a spus, cu tonul victorios al unui copil de clasa a patra într-un concurs de silabisit: Ball! Aşa că în ziua când i-am adus revista cu articolul despre croaziera *Odiseei,* i-am spus: Ştii ce? E tipărit cu litere atât de mici, lasă-mă pe mine să-ţi citesc, şi m-am aşezat pe marginea patului său şi i-am citit articolul cu voce tare. Când am terminat, s-a uitat la mine şi a spus, dând din cap: Exact aşa a fost.

Apoi ochiul i-a zvâcnit grotesc şi am realizat că încerca să-mi facă cu ochiul. Dar tot nu cred că Odiseu e mare *eroul* a exclamat.

În ultimele zile din martie starea lui se îmbunătăţea atât de rapid, încât au decis că poate părăsi secţia de recuperare şi se poate interna într-un sanatoriu. Era destul de aproape de casa din Long Island şi mama ar fi putut să conducă până acolo cu uşurinţă. E un loc *drăguţ,* tot spunea ea, parcă pentru a se convinge singură, deşi ştia la

fel de bine ca mine că nu asta era problema. Ştiam cu toţii ce părere avea tata despre sanatorii.

Pur şi simplu deconectaţi-mă şi mergeţi să beţi un rând de beeerrri!

Lucrurile păreau să se fi stabilizat. Am hotărât să fac o călătorie în străinătate, în interes de serviciu, pe care o anulasem şi o reprogramasem de câteva ori de când el avusese atacul cerebral. Taţi zice că e în regulă, mi-a spus mama la telefon. E vorba doar de câteva zile. Ginny vine din California. Andrew trebuie să fie la lucru, dar ea e atât de bună, o să-mi ţină de urât şi o să-l vizităm zilnic.

Bun, mi-am spus uşurat. Ginny gândeşte limpede: eficienţa ei lucidă şi buna ei dispoziţie constantă aveau efectul unui tonifiant asupra mamei mele.

Am plecat la Copenhaga. Am sunat acasă în fiecare zi de la hotel. E bine, acolo, în *locul ăla*, a spus mama uşor neliniştită, deşi îmi puteam imagina ce părere are el despre *locul ăla*. îl plimb cu căruciorul, a spus ea.

Apoi a spus: Cred că pare puţin deprimat.

În ziua zborului spre casă, tata a fost reinternat în spital. E un fel de infecţie pe care a căpătat-o în *locul ăla*, mi-a spus mama iritată la telefon când am sunat-o din aeroportul din Copenhaga, înaintea îmbarcării. Ei zic că n-au observat nimic, dar eu îl cunosc şi am ştiut că se întâmplă ceva cu el. Nu ştia cine sunt, vorbea în dodii. Aşa că a trebuit să se întoarcă la spital, trebuie să-l pună pe antibiotice administrate intravenos.

Cincisprezece ore mai târziu, eram în casa mea din campus. A doua zi de dimineaţă am plecat spre Long Island şi m-am întâlnit cu mama şi cu Ginny la spital. Când am intrat în rezervă, tata era cufundat într-un somn agitat. O asistentă îi ţinea piciorul în mâini şi, pentru o secundă, m-am întrebat dacă păţise ceva la picioare; apoi am văzut că de fapt îi tăia unghiile. Era ceva înduioşător în felul tandru în care îşi îndeplinea ocupaţia asta familiară. Nu-mi puteam lua ochii de la picioarele lui lungi, subţiri. Erau albe, la fel de fine şi lipsite de urme ca ale unui copil.

Asistenta a ridicat privirea spre mine, apoi spre mama. Se trezeşte şi adoarme la loc, a spus. Nu vă supăraţi dacă nu vă recunoaşte. Infecţiile astea urinare te dau peste cap, dar acum e pe antibiotice şi se va face bine-n curând.

Am stat acolo cât dormea. A intrat un doctor care a vorbit cu asistenta, apoi cu noi. Totul e sub control, ne-a spus binedispus. O să iasă de aici poimâine.

Tata era un dur.

Mama şi Ginny au ieşit să ia cafea. Când s-au întors, el se trezise. Şi-a mişcat buzele însetat şi a încercat să spună ceva, dar oricât de tare m-aş fi străduit să înţeleg, oricât mi-aş fi apropiat urechea de buzele lui, nu am putut desluşi nimic. Era atât de slăbit, încât cuvintele lui erau ca nişte adieri. *Puf puf puf* aşa sunau.

Sora a spus cu blândeţe: Vrea să-i fie umezite buzele cu apă rece, cred. Mi-a dat câteva tampoane. Vreţi să-i daţi dumneavoastră?

Da, am spus.

M-am aşezat pe marginea patului şi i-am dat apă tatei. A zâmbit slăbit. Nu era pentru mine zâmbetul; era un zâmbet intim, datorat plăcerii pure de a i se fi potolit setea. Era 5 aprilie: era hrănit şi hidratat intravenos de pe data de 19 ianuarie, ziua atacului cerebral. Tata nu băuse apă de două luni şi jumătate.

A scos vârful limbii printre dinţii lui din faţă îngălbeniţi. Am înţeles că încerca să mulţumească. I-am spus: Cu plăcere, Taţi. A zâmbit din nou şi m-am întrebat dacă ştia măcar cine sunt.

Apoi a început să şoptească din nou, agitat. M-am aplecat spre el. Asistenta a apăsat un buton, iar patul a zbârnâit şi a bâzâit şi s-a urnit în sus.

Aşa nu mai trebuie să vă aplecaţi ca să-l auziţi. A zâmbit.

Tata a bătut neajutorat cu palma pe pat, ca pentru a-i mulţumi că s-a mişcat. O uşă, a spus, ca un copil care rosteşte cuvintele pentru prima oară. Nu, Taţi, ăsta e un

pat, am spus. Privirea mea a întâlnit-o pe a lui Ginny, de partea cealaltă a patului. Amândoi ne gândeam la acelaşi lucru: era dus.

Nu-i nimeni acasă.

A doua zi, vineri, aveam ore, aşa că nu puteam rămâne în Long Island. O să mă descurc eu cu Ginny, a spus Mama. Ginny m-a privit calmă, cu ochii ei verzi şi mi-a spus repede: Te sun dacă se întâmplă ceva.

Am chemat un taxi şi am plecat spre gară. Am luat trenul spre Manhattan şi apoi am aşteptat celălalt tren, spre Bard, în nordul statului. Până am ajuns acasă, la marginea campusului Bard, era trecut de ora 11. Mi-am dat seama cât de obositor trebuie să fi fost pentru tata să ia toate trenurile astea dus-întors pentru a ajunge la seminarul despre *Odiseea*.

M-am târâit până sus, în birou, pentru a trimite un e-mail conţinând informaţii despre starea tatei. Când am intrat în cameră, mi-am aruncat geanta de cărţi pe patul în care el dormise săptămânal în primăvara trecută. Era acoperit cu o cuvertură din pânză pe care o cumpărasem din Malta, în timpul croazierei. Asta se întâmpla vara trecută, cu doar nouă luni în urmă. Acum un an, pe vremea asta, ne aflam într-o sală de clasă discutând partea a doua a *Odiseei*: *nostos-ul* lui Odiseu, tema *anagnorisis-ului*, reuniunea cu fiul şi cu soţia sa.

Am rămas acolo uitându-mă absent la geanta de cărţi, la cuvertură, la patul pe care Taţi îl construise cu mâna lui. Apoi am spus, cu voce tare: O, Doamne!

O *uşă*, spusese el.

M-a uitat la ceas: prea târziu ca s-o sun pe Mama. Mâine, la prima oră, o sun şi-i spun.

Dormeam când a sunat telefonul. Pe ecranul iPhone-ului meu scria GINNY.

Alo? am spus răguşit.

Ginny a spus: Daniel.

Eram pe jumătate adormit. M-am uitat la telefon. 7:14 A.M.

Bună, am tuşit. Ce s-a întâmplat?

Cu vocea ei limpede, Ginny a spus: E vorba de tatăl tău.

Mulţumiri

Cartea aceasta datorează foarte multe sprijinului şi sfaturilor oferite de mulţi prieteni de-a lungul anilor; ştiu ei care sunt. Aş vrea, totuşi, să-i nominalizez pe câţiva dintre ei, pe care m-am bizuit mai tare: mai întâi şi mai presus de oricine, aşa cum e el mereu, Stephen Simcock; Bill Blackstone („Dadb”), Lise Funderburg, Patti Hart, Richard Kramer, Donna Maşini, Chip McGrath, Nancy Novogrod, Eric Trudei, şi, bineînţeles, Jamie Romm şi Tanya Marcuse şi copiii lor minunaţi, care de atâţia ani alcătuiesc familia mea când sunt departe de casă şi care m-au susţinut în atâtea feluri.

Jenny Strauss Clay şi Froma Zeitlin continuă, după cum demonstrează limpede cartea de faţă, să-mi fie profesori, lucru pentru care le sunt recunoscător; îi sunt îndatorat cu asupra de măsură lui Jenny pentru verificarea plină de atenţie a manuscrisului final. (Şi mi-l amintesc cu drag pe George Zeitlin, un mare aventurier în felul lui, alături de care Froma şi cu mine am întreprins multe călătorii în lung şi-n lat.) Jake Stortini şi Jesse Feldmus şi gaşca de la Murray’s, din Tivoli, mi-au oferit un refugiu minunat pentru a scrie timp de multe luni. Bob Gotlieb, care nu a încetat nicio clipă să se ridice la înălţimea poreclei pe care i-am dat-o în glumă – „Măreţul” – a făcut ca această carte să fie mai bună decât ar fi fost în mod normal, aşa cum a făcut mereu pentru mine, cu ajutorul a nenumărate sugestii şi prin lecturi pline de răbdare.

Cât despre celălalt Bob, Bob Silvers, el a insistat să citească manuscrisul chiar când începuse să-l lase sănătatea; în timpul ultimei noastre conversaţii, a abătut toată atenţia de la el, aşa cum făcea întotdeauna, dornic să vorbească doar despre mine şi munca mea, care datorează atât de mult îndrumării sale. Mă îndurerează mai mult decât aş putea exprima în cuvinte că nu se află aici să

citească această pagină.
Îi datorez Lydiei Wills mulţumiri pentru a fi pus în mişcare îndelungatul proces al cărui rezultat final e cartea aceasta şi pentru multe alte lucruri cumulate de-a lungul vremii. Începând cu 2012, Andrew Wylie şi Kristina Moore au fost apărătorii fermi şi înţelepţi pe care şi i-ar dori orice scriitor; sprijinul şi increderea lor în acest proiect de-a lungul anevoioasei lui gestaţii au însemnat într-adevăr foarte mult pentru mine. Jennifer Kurdyla de la Knopf a fost un înger al răbdării; sugestiile ei editoriale subtile, cât şi ajutorul dat într-o mulţime de probleme practice au fost minunate. Mai presus de oricine este editoarea mea de la Knopf, Robin Desser, spre care m-a condus din nou destinul, după ani buni. Această poveste nu ar fi putut fi spusă fără compasiunea, răbdarea, înţelegerea, afecţiunea şi, înainte de toate, abilitatea ei de a citi în inima acestei cărţi înainte ca autorul ei s-o poată face.
La final, ca şi la început, e familia. Sunt nemaipomenit de norocos să am fraţi şi cumnaţi atât de omenoşi, deştepţi, talentaţi, răbdători şi hazlii cum sunt ai mei – Andrew Mendelsohn şi Virginia Shea; Matt Mendelsohn şi Maya Vastardis; Eric Mendelsohn; şi Jennifer Mendelsohn şi Greg Abel – iar cartea asta e în multe feluri produsul cooperării şi sprijinului lor, ca să nu mai vorbesc despre amintirile lor precise. Dacă amintirile din această carte sunt, inevitabil, majoritatea ale mele – şi dacă acestea diferă câteodată de ale lor –, trebuie reţinut că, aşa cum ar spune tatăl meu, arcul acesta este de fapt o mică parte dintr-un mare cerc.
Faţă de Lily Knezevich nu am încetat niciodată să fiu recunoscător pentru că mi-a dat şansa de a avea propria familie. Băieţii noştri sunt cel mai frumos lucru din viaţa mea. Mulţumesc, Peter; mulţumesc, Thomas.
Mai presus de oricine, îi sunt recunoscător mamei mele, Marlene Jaeger Mendelsohn, a cărei disponibilitate de a-şi împărtăşi propriile amintiri, nu toate plăcute, şi de a-mi permite să scriu despre ele este o superbă mărturie a

acelei *homophrosyne* ce i-a unit pe ea şi pe tatăl meu timp de şaizeci şi patru de ani, mai puternică decât ar putea fi orice carte.

www.*polirom.ro*

Redactor: Dan Croitoru Coperta: Radu Răileanu Tehnoredactor: Radu Căpraru

Bun de tipar: mai 2019. Apărut: 2019 Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 · P.O. BOX 266 700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;

(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: officepolirom.ro

Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B_3A, sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53 Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office. bucurestipolirom.ro

Tiparul executat la GANESHA PUBLISHING HOUSE – Bucureşti tel.: 021 423.20.58, tel. /fax: 021 424.98.13, e-mail: contactganesa.ro, web: ganesa.ro

Contravaloarea timbrului literar se depune în contul Uniunii Scriitorilor din România

Nr. R044RNCB5101000001710001 BCR UNIREA